

**T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**AB SÜRECİNDE
TÜRK TARIM SEKTÖRÜNÜN YAPILANMASI
ve SEKTÖR ÖRNEĞİ : (ÜZÜM)**

**Hazırlayan
NESLİHAN TAŞDELEN**

**Danışman
PROF. DR. CANAN AY**

MANİSA - 2006

**T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**AB SÜRECİNDE
TÜRK TARIM SEKTÖRÜNÜN YAPILANMASI
ve SEKTÖR ÖRNEĞİ : (ÜZÜM)**

**Hazırlayan
NESLİHAN TAŞDELEN**

**Danışman
PROF. DR. CANAN AY**

MANİSA – 2006

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU

Tez No:

Konu:

Üniv.Kodu:

Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tezin yazarının		
Soyadı: TAŞDELEN	Adı: NESLİHAN	
Tezin Türkçe adı: AB SÜRECİNDE TÜRK TARIM SEKTÖRÜNÜN YAPILANMASI VE SEKTÖR ÖRNEĞİ :ÜZÜM		
Tezin Yabancı adı: THE RECONSTRUCTION OF TURKISH AGRICULTURE SECTORE IN THE PROCESS OF EU AND A SECTOR SAMPLE: GRAPE		
Tezin yapıldığı		
Üniversite: CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ Enstitü: SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ		
Yıl: 2006		
Diğer kuruluşlar:	Dili: TÜRKÇE	
Tezin Türü:	Sayfa sayısı: 253	
1- ☐ Yüksek Lisans	Referans sayısı: 155	
2- ☐ Doktora		
3- ☐ Tıpta uzmanlık		
4- ☐ Sanatta Yeterlilik		
Tez Danışmanlarının		
Unvanı: PROF. DR.	Adı: CANAN	Soyadı: AY
Unvanı:	Adı:	Soyadı:
Türkçe anahtar kelimeler:		İngilizce anahtar kelimeler:
1- Avrupa Birliği	1- European Union	
2- Ortak Tarım Politikası	2- Common Agricultural Policy	
3- Türk Tarım Sektörü	3- Turkish Agricultural Sector	
4- Manisa İlinin Tarım Sektöründeki Yeri	4- Country of Manisa's Role in Agricultural Sektör	
5- Üzüm	5- Grape	
6- Çekirdeksiz Kuru Üzüm	6- Seedless Raisin	
		Tarih: 11/08/2006
		İmza :

ÖZET

Avrupa Birliği (AB)'nde tarım sektörünün desteklenmesi ve yönlendirilmesi Ortak Tarım Politikası (OTP) kapsamında yürütölmektedir. OTP AB'nin ilk ortak politikası olup birlik bütçesinin de yaklaşık %50'si bu amaçla kullanılmaktadır.

AB'ye tam üye olabilmek için AB politikalarına uyumun sağlanması en önemli koşul olarak Türkiye'nin karşısına çıkmaktadır. Bu politikalar içerisinde en çok zaman alacağı tahmin edilen politika AB Ortak Tarım Politikası'dır. Türkiye'nin AB'ye üye olması ile birlikte AB'nin tarım alanı, tarım üretimi ve tarım nüfusu artacaktır. Bu da Ortak Tarım Politikası açısından bazı sorunların doğmasına neden olacaktır. Bu nedenle, AB, Türkiye'nin tarımla ilgili sorunlarını üye olmadan çözmesini istemektedir.

2000 yılında tarım alanında önemli bir reform süreci gündeme gelmiştir. Tarım Reformu Uygulama Projesi olarak adlandırılan bu reform, özellikle tarımsal desteklerin belli standartlara ulaşmasını hedeflemiş ve doğrudan gelir desteği sistemini uygulamaya sokmuştur. Ancak uygulamada istenilen sonuçlara ulaşılammış ve tarım sektörü daha zor bir sürece girmiştir.

Türkiye özellikle, 2001 yılından itibaren tarım alanındaki gerekli yasal düzenlemeleri yapmak için çalışmalarını hızlandırmıştır. Kabul edilen önemli yasalardan biri de Tarım Kanunu'dur. 2006 yılında kabul edilen bu kanun Türkiye'nin ilk resmi tarım kanunudur. Bunun yanında Türkiye 2006 – 2010 yıllarını kapsayan bir tarım stratejisi hazırlamıştır. Bu strateji önemli olmakla birlikte yeterli değildir. Çünkü Türkiye ve AB tarım sektörleri arasında büyük yapısal farklılıklar da bulunmaktadır. Bu farklılıkların en kısa zamanda giderilmesi gerekmektedir. Bunun için de Türkiye finansman sorununu çözmeli ve yasal yapısında değişiklikler yapmalıdır.

AB'ye üyeliğin Türk çiftçisine olumlu ve olumsuz etkileri olacaktır. Bu olumsuz etkiler iyi analiz edilmeli ve sektör üyelik süreci ve sonrasında neler yaşanacağı hakkında bilinçlendirilmelidir.

ABSTRACT

In European Union, supporting and directing activities for the agriculture sector are carried out in the extent of Common Agriculture Policy (CAP). CAP is the first common policy of EU and what is more, 50 % of the budget of the union is spared for this target.

Turkey is significantly faced to get accustomed to the EU policies to be an exact member. Among these policies, EU Common Agriculture Policy is predicted to be the most time consuming one. EU's agriculture area, agriculture production and agriculture population will increase through the exact membership of Turkey. This will give a birth to some problems in aspect of Common Agriculture Policy. Therefore, EU wants Turkey to solve its problems before being an exact member.

An outstanding reforming process came to light in the year 2000 in the area of agriculture. This reform, which was named as The Application Project of Agriculture Reform, especially aimed to set some standards for agricultural supports and established direct income support system. However, in practical applications the desired results were not gotten and the agriculture sector experienced a worse process.

Turkey has gained speed to prepare the related regulations in the area of agriculture as of the year 2001. One of the important laws which were accepted was The Law of Agriculture. This law which was accepted in 2006 was the first legal agriculture law of Turkey. Besides, an agricultural strategy including the years 2006-2010 was prepared. This strategy is important but not enough. Because there are many structural differences between Turkey and EU agriculture sectors. These differences must be removed as soon as possible. To achieve this, Turkey must solve its financing problem and make some relevant changes in its legal structure.

Turkish farmers will have some advantages and disadvantages through EU membership. These disadvantages must be well analyzed and the sector must be informed what will be faced with during and after the membership process.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “ **AB Sürecinde Türk Tarım Sektörünün Yapılanması ve Sektör Örneği : Üzüm** “ adlı çalışmamın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2006

Neslihan TAŞDELEN

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / / tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü Öğretim Yönetmeliği'nin 8. Maddesi gereğince Enstitümüz ..... Anabilim Dalı .....programı öğrencisi .....
“.....” Konulu tezi incelenmiş ve aday ..... /...../2006 tarihinde saat .....’da/de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna   OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU ile karar
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

Evet Hayır

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

İÇİNDEKİLER

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ FORMU	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
YEMİN METNİ	VI
TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
TABLolar LİSTESİ	XVII
GRAFİKLER LİSTESİ	XX
KISALTMALAR LİSTESİ	XXI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK TARIMI'NIN YAPISAL ÖZELLİKLERİ ve TARIMSAL ÜRÜNLER PAZARLAMASI

1.1. TÜRK TARIM SEKTÖRÜNÜN ÜLKE EKONOMİSİNDEKİ YERİ	4
1.1.1. Tarımın Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) İçindeki Yeri.....	4
1.1.2. Arazi Yapısı ve Kullanım Biçimleri	6
1.1.3. Nüfus ve İşgücü Yapısı ile Sektördeki İnsan Kaynakları	9
1.1.4. Tarımsal İşletme Yapısı	10
1.1.5. Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Üretim Düzeyi.....	11
1.2. TÜRK TARIM POLİTİKASI	13
1.2.1. Türkiye’de Uygulanan Tarım Politikaları	13
1.2.1.1. 1980 Yılına Kadar Uygulanan Tarım Politikaları.....	14
1.2.1.2. 1980 – 2000 Yılları Arasında Uygulanan Tarım Politikaları	15

1.2.1.3. 2000 Yılı ve Sonrasında Uygulanan Politikalar.....	18
1.2.1.3.1. 2000 Yılından Günümüze Kadar Uygulanan Politikalar.....	18
1.2.1.3.2. Ulusal Tarım Stratejisi ve Avrupa Birliği'ne Yönelik Düzenlemeler .	19
1.2.2. Türkiye'de Tarım Ürünleri Dış Ticareti.....	21
1.2.2.1. Tarım Ürünleri Dış Ticaretinin Yapısal Analizi	22
1.2.2.2. İşlenmiş Tarım Ürünleri (Processed Agricultural Goods).....	28
1.2.3. Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları	31
1.2.3.1. Tarım Reformu Projesi ve Doğrudan Gelir Desteği	32
1.2.3.1.1. Tarım Reformu Projesi Uygulaması.....	32
1.2.3.1.2. Tarım Reformu Projesi (ARIP)nin Etkileri.....	34
1.2.3.2. Tarım Kanunu Ve Desteklemeler.....	38
1.2.3.2.1. Doğrudan Gelir Desteği	39
1.2.3.2.2. Fark Ödemesi	39
1.2.3.2.3. Telafi Edici Ödemeler.....	39
1.2.3.2.4. Hayvancılık Destekleri	40
1.2.3.2.5. Tarım Sigortası Ödemeleri.....	40
1.2.3.2.6. Kırsal Kalkınma Destekleri.....	40
1.2.3.2.7. Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma Programı Destekleri	40
1.2.3.2.8. Diğer Destekleme Ödemeleri.....	41
1.3. TARIMSAL ÜRÜNLER PAZARLAMASI	41
1.3.1. Tarımsal Pazarlama Kanalları ve Örgütlenmeler	44
1.3.1.1. Ticaret Borsaları.....	44
1.3.1.2. Lisanslı Depoculuk, Ürün İhtisas Borsası ve Vadeli İşlemler Borsası	47
1.3.1.3. İhracatçı Birlikleri	49
1.3.1.4. Toptancı Halleri	50
1.3.1.5. Tarım Satış Kooperatifleri	50
1.3.1.6. Tarım Kredi Birlikleri	51
1.3.1.7. Türkiye'de Üretici Örgütleri ve Pazarlamaya Etkileri	52
1.3.2. Pazarlama Hizmetleri	53
1.3.2.1. Hasat ve Depolama.....	53
1.3.2.2. Standardizasyon	53

1.3.2.3. Ambalajlama ve Etiketleme.....	54
1.3.2.4. Kalite Kontrolü	56
1.3.2.4.1. Kalite yönetim sistemleri	57
1.3.2.4.1.1. ISO 9001	57
1.3.2.4.1.2. HACCP	58
1.3.2.4.1.3. İyi Üretim Uygulamaları (GMP).....	60
1.3.2.5. Taşıma ve Gümrükleme.....	61
1.3.2.6. Risk Yönetimi	61
1.3.3. Türk Tarım Piyasasında Aracılar.....	62
1.3.3.1. Üretici Satıcılar	62
1.3.3.2. Yerel Toplayıcılar	63
1.3.3.3. Komisyoncular	63
1.3.3.4. Toptancılar	64
1.3.3.5. Perakendeciler.....	64
1.3.4. Tarımsal Pazarlama ve E-Ticaret.....	64
1.3.4.1. Perakende Tarımsal Ürün Satışları.....	65
1.3.4.2. Toptan Şeklinde Satışlar.....	66
1.3.4.3. E-Borsa İşlemleri	66
1.3.4.4. E-Ticaret Yoluyla Tarımsal Girdi Alım ve Satımı.....	66
1.3.5. Pazarlama İletişim Stratejileri	67
1.3.6. Türkiye Tarımının Rekabet Gücünü Etkileyen Unsurlar	67

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK TARIM POLİTİKASI (OTP)

VE TÜRKİYE'NİN UYUMU

2.1. ORTAK TARIM POLİTİKASININ (COMMON AGRICULTURAL POLICY) GENEL YAPISI.....	71
2.1.1. Ortak Tarım Politikası'nın (OTP) Oluşumu.....	73

2.1.1.1. İkinci Dünya Savaşı ve Gıda Yetersizlikleri.....	74
2.1.1.2. Tarım Sektörünün ve Bu Sektöre Dâhil Olan Tarım Kesiminin Yapısı.....	74
2.1.1.3. Piyasa Mekanizmaları Arasındaki Farklılıkların Giderilmesi	75
2.1.1.4. Fransa ve Almanya Arasındaki Dengesizliğin Giderilmesi	76
2.1.1.5. Çevrenin Korunması.....	76
2.1.2. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının Amaçları	77
2.1.3. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının İlkeleri	79
2.1.3.1. Tek Pazar İlkesi.....	79
2.1.3.2. Birlik Tercih İlkesi	80
2.1.3.3. Mali Dayanışma İlkesi.....	81
2.1.4. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (OTP)nin Temel Mekanizmaları.....	82
2.1.4.1. Karar Mekanizması	82
2.1.4.2. Ortak Piyasa Düzenleri (OPD).....	83
2.1.4.2.1. İç Piyasada Uygulanan Politikalar.....	84
2.1.4.2.2. Dış Rekabete Karşı Koruma Politikaları	85
2.1.4.2.3. Ürünlere Doğrudan Destek Sağlayan Politikalar	85
2.1.4.3. Pazar ve Fiyat Mekanizmaları	85
2.1.4.3.1. İç Piyasada Ortak Fiyat Politikası	86
2.1.4.3.1.1. Hedef Fiyat.....	87
2.1.4.3.1.2. Müdahale Fiyatı.....	87
2.1.4.3.1.3. Diğer Fiyat Sistemleri.....	88
2.1.4.3.2. Dış Piyasaya Yönelik Fiyat Politikaları.....	88
2.1.4.3.2.1. İthalat Politikası.....	89
2.1.4.3.2.2. İhracat Politikası	90
2.1.4.4. Ortak Tarım Politikasının Finansmanı (FEOGA)	90
2.2. ORTAK TARIM POLİTİKASI (OTP)'NDA REFORM ARAYIŞLARI.....	92
2.2.1. Basitleştirme: Tek Ödeme Planı (Single Payment)	94
2.2.2. Çapraz Uyum (Cross Compliance).....	94
2.2.3. Çiftlik Danışma Sistemi (Farm Advisory System).....	95
2.2.4. Arazi Kullanımı ve Üretim Dışı Bırakılan Alanlar.....	95
2.2.5. Farklı Ürünlere İlişkin Piyasa ve Fiyat Politikalarında Yapılan Değişiklikler .	96

2.2.6. Kırsal Kalkınma ve Modülasyon (Modulation).....	97
2.2.7. Mali Disiplin ve Bütçe	98
2.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN 2004 YILI GENİŞLEMESİNİN ORTAK TARIM POLİTİKASI (OTP) ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	99
2.4. AVRUPA BİRLİĞİ'NE TAM ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN ÖNCELİKLERİ	103
2.4.1. Katılım Ortaklığı Belgesi (2001).....	104
2.4.1.1. Kısa Vadeli Öncelikler (2001).....	104
2.4.1.2. Orta Vadeli Öncelikler (2001 –2003).....	104
2.4.2. Türkiye Ulusal Programı (UP 2001).....	105
2.4.3. Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi	108
2.4.3.1. Kısa Vadeli Öncelikler (2004 Mayıs)	108
2.4.3.2. Orta Vadeli Öncelikler (2003 – 2005 Aralık).....	109
2.4.4. Gözden Geçirilmiş Ulusal Program	110
2.4.4.1. Kısa Vadeli Öncelikler (2003 Aralık).....	110
2.4.4.2. Orta Vadeli Öncelikler (2003 – 2006 Ocak).....	111
2.4.5. 2005 Yılı İlerleme Raporu.....	112
2.4.6. Tarım Alanındaki Tarama Süreci	114
2.5. AVRUPA BİRLİĞİ - TÜRKİYE ETKİLEŞİMİ.....	116
2.5.1. Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliğin Türk Tarımına Olası Etkileri	116
2.5.1.1. Avrupa Birliği Üyeliğinin Olası Refah Etkileri	118
2.5.1.2. Avrupa Birliği'nin Fiyat ve Pazar Politikasına Etkileri	119
2.5.1.3. Avrupa Birliği'nin Üretim Üzerine Etkileri	119
2.5.1.4. Avrupa Birliği'nin Tüketim Üzerine Etkileri	120
2.5.1.5. Avrupa Birliği'nin Dış Ticaret Üzerine Etkileri	120
2.5.1.6. Avrupa Birliği'nin Teknoloji Kullanımı, Verimlilik, İşletme Yapısı Üzerine Etkileri.....	123
2.5.2. Türkiye'nin Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası'na Muhtemel Etkileri.....	124
2.6. TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDEKİ TARIM SEKTÖRLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI	126
2.6.1. Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Ekonomisinde Tarım Sektörü Önemi.....	126

2.6.1.1. Tarımın Genel Ekonomideki Yeri ve Yapısı Açısından Karşılaştırma.....	127
2.6.1.2. GSMH’da Aldıkları Pay Açısından Karşılaştırma.....	129
2.6.1.3. Arazi Yapısı ve Tasarruf Şekillerine Göre Karşılaştırma.....	129
2.6.1.4. Nüfus ve İstihdam Yapılarına Göre Karşılaştırma.....	130
2.6.1.5. İşletme Yapılarına Göre Karşılaştırma.....	130
2.6.1.6. Tarımsal Üretim ve Verimliliklerine Göre Karşılaştırma	131
2.6.1.7. Girdi ve Makineleşme Yapılarına Göre Karşılaştırma.....	131
2.6.2. Dış Ticaretteki Farklılıklar Açısından Karşılaştırma.....	132
2.6.3. Destekleme Politikaları Açısından Karşılaştırma.....	132
2.6.4. Diğer Politikalardaki Farklılıklar.....	135
2.7. TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK TARIM POLİTİKASI’NA.....	137
TAM UYUMU İÇİN YAPMASI GEREKENLER.....	137

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MANİSA ÇEKİRDEKSİZ ÜZÜM PİYASASININ GENEL ÖZELLİKLERİ VE KURU ÜZÜM İŞLEYEN İŞLETMELERE YÖNELİK SEKTÖR ANALİZİ

3.1. MANİSA TARIMI VE ÇEKİRDEKSİZ KURU ÜZÜM.....	146
ÜRETİMİ.....	146
3.1.1. Manisa’nın Türk Tarım Sektörü İçerisindeki Yeri	146
3.1.2. Manisa Çekirdeksiz Yaş Üzüm Üretimi ve İhracatı	148
3.1.3. Dünya’da ve Türkiye’de Çekirdeksiz Kuru Üzüm	149
3.1.3.1. Çekirdeksiz Kuru Üzümün Dünya Piyasalarındaki Yeri.....	149
3.1.3.2. Çekirdeksiz Kuru Üzüm İhracatı ve Piyasa Fiyatları.....	150
3.1.4. Manisa Çekirdeksiz Kuru Üzüm Üretimi Ve İhracatı	154
3.1.4.1. Kuru Üzüm Üretimi ve Sorunları.....	154
3.1.4.2. Çekirdeksiz Kuru Üzüm İhracatı ve Karşılaşılan Sorunlar	156
3.1.5. Üzüm Üretiminde Türkiye ve Avrupa Birliği’ndeki Uygulamalar	158

3.2. MANİSA TARIM SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN ÜZÜM İŞLEME TESİSLERİNE YÖNELİK SEKTÖR ANALİZİ	161
3.2.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı.....	161
3.2.2. Veri Toplama Yöntem ve Araçları	162
3.2.3. Verilerin Değerlendirilmesinde Kullanılan Yöntemler.....	162
3.2.4. Araştırmanın Güvenilirliği	163
3.3. MANİSA TARIM SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN ÜZÜM İŞLETMELERİNE YÖNELİK ANKET ÇALIŞMASI SONUCUNDA ELDE EDİLEN VERİLERİN ANALİZİ	163
3.3.1. Üzüm İşletmelerinin Genel Özellikleri	163
3.3.1.1. Üzüm İşletmelerinin Kuruluş Yılları.....	163
3.3.1.2. Üzüm İşletmelerinin Hukuki Yapısı	164
3.3.2. Üzüm İşletmelerinin İnsan Kaynakları	167
3.3.2.1. Üzüm İşletmelerinin Ölçeksel Dağılımı.....	167
3.3.2.2. İşletme Sahiplerinin Eğitim Durumları	168
3.3.3. Üzüm İşletmelerinin Finansman Durumu	170
3.3.3.1. Üzüm İşletmelerinin Özsermayeleri.....	170
3.3.3.2. İşletmelerin Finansman Kaynakları	171
3.3.3.3. Üzüm İşletmelerinin Karşılaştıkları Finansman Sorunları	174
3.3.4. Üzüm İşletmelerinin Üretim Yapısı.....	176
3.3.4.1. Üzüm İşletmelerinin Hammadde Kaynakları	176
3.3.4.2. İşletmelerin Hammadde Tedarikinde Karşılaştıkları Sorunlar	178
3.3.4.3. İşletmelerin Hammadde Kalitesiyle İlgili Olarak Karşılaştıkları Sorunlar	179
3.3.4.4. İşletmelerin Çalışma Zamanı	180
3.3.5. Üzüm İşletmelerinin Teknolojik Yapısı.....	181
3.3.5.1. Üzüm İşletmelerinin Araştırma Geliştirme (AR-GE) Faaliyetleri.....	181
3.3.5.2. Üzüm İşletmelerinin Yıllık Karlarından AR-GE'ye Ayırdıkları Pay	183
3.3.5.3. Üzüm İşletmelerinin Teknoloji Durumu	185
3.3.6. Üzüm İşletmelerinin Pazarlama Yapıları	186
3.3.6.1. İşletmelerin Kullandıkları Markalar.....	186
3.3.6.2. İşletmelerin Ürünlerini Pazarlama Biçimleri.....	187

3.3.6.3. Üzüm İşletmelerinin Ürünlerini Pazarlarken Karşılaştıkları Sorunlar	188
3.3.6.4. İşletmelerin Kalite Kontrol Yöntemleri.....	190
3.3.6.5. İşletmelerin Sahip Oldukları Kalite Belgeleri	191
3.3.6.6. Üzüm İşletmelerinin Dış Pazarlar Hakkında Bilgi Toplama Yolları	193
3.3.6.7. Üzüm İşletmelerinin Ürün Sevkiyatında Kullandıkları Yollar.....	195
3.3.6.8. Üzüm İşletmelerinin Ürünlerinin Depolanmasında Karşılaştıkları Sorunlar	196
3.3.6.9. Üzüm İşletmelerinin Dağıtımda Karşılaştıkları Sorunlar.....	197
3.3.7. Üzüm İşletmelerinin İhracat Yapısı.....	198
3.3.7.1. İşletmelerin İhracat İşlemlerini Yürütme Yöntemler	198
3.3.7.2. Üzüm İşletmelerinin İhracat Yaptıkları Ülkeler	198
3.3.7.3. Üzüm İşletmelerinin İhraç Ettikleri Ürünlerde Uyguladıkları Fiyat Politikaları	201
3.3.7.4. İşletmelerin Avrupa Birliği Ülkelerine Yaptıkları İhracatta Karşılaştıkları Sorunlar	201
3.3.7.5 İşletmelerin AB'ye Bakış Açılıarı.....	203
3.4. MANİSA İLİ ÇEKİRDEKSİZ KURU/YAŞ ÜZÜMÜN ÜRETİMİ VE PAZARLAMASINA YÖNELİK SWOT ANALİZİ	205
3.4.1. SWOT Analizi'nin Kapsamı, Amaçları ve Veri Toplama Yöntemleri.....	205
3.4.2. Çekirdeksiz Yaş Üzüm Üretimi ve Pazarlaması İçin SWOT Analizi.....	207
3.4.2.1. Güçlü Yönler.....	207
3.4.2.2. Zayıf Yönler.....	207
3.4.2.3. Fırsatlar.....	207
3.4.2.4. Tehditler.....	207
3.4.3. Çekirdeksiz Kuru Üzüm Üretimi ve Pazarlaması İçin SWOT Analizi.....	208
3.4.3.1. Güçlü Yönleri.....	208
3.4.3.2. Zayıf Yönleri.....	208
3.4.3.3. Fırsatlar.....	208
3.4.3.4. Tehditler.....	209
3.4.4. Üzüm İşletmeleri İçin SWOT Analizi	209
3.4.4.1. Güçlü Yönleri.....	209

3.4.4.2. Zayıf Yönleri.....	209
3.4.4.3. Fırsalar	210
3.4.4.4. Tehditler.....	210
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	211
KAYNAKLAR	223
EKLER	248

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri	6
Tablo 1.2. Türkiye Arazi Kullanış Biçimleri	7
Tablo 1.3. 1996-2003 Yılları Arasında Türkiye Tarımıyla İlgili Seçilmiş Göstergeler.....	9
Tablo 1.4. Türkiye Tarımında Büyüme Hızı ve Nüfus Artış Hızı Karşılaştırması.....	12
Tablo 1.5. Dünya Tarımsal Üretiminde Türkiye'nin Yeri.....	23
Tablo 1.6. Tarımsal Ürün İhracatı ve Toplam İhracat İçerisindeki Payı	24
Tablo 1.7. Tarımsal Ürün İthalatı ve Toplam İthalat İçerisindeki Payı	25
Tablo 1.8. 2005 Yılı İlk Altı Ayda İhracatta En Yüksek Paya Sahip Ürünler ve Değerleri	26
Tablo 1.9. Tarımsal Ürünlerde Dış Ticaret Dengesi	27
Tablo 1.10. AB – Türkiye Dış Ticareti.....	28
Tablo 1.11. Türkiye'nin Yıllar İtibariyle İşlenmiş Tarım Ürünleri Dış Ticareti	30
Tablo 1.12. Yıllar İtibariyle Toplam Destekleme Türlerinin Dağılımı	33
Tablo 1.13. DGD'nin Ülke Genelinde Uygulanmasına İlişkin Bazı Sonuçlar.....	34
Tablo 1.14. Yeni Tarım Politikalarının Devlet Bütçesine Etkisi	34
Tablo 1.15. Tarım Ürünlerinin Pazarlama Sistemindeki Yeri	43
Tablo 1.16. Türkiye'deki Ticaret Borsalarının İşlem Hacimleri ve Tarımsal Hasıladaki Payı	46
Tablo 2.1. Ortak Piyasa Düzenine Konu Olan Tarım Ürünleri / Ürün Grupları	84
Tablo 2.2. AB'nin Tarım Ürünleri Stokları	93
Tablo 2.3. Öngörülen AB Bütçesi.....	99
Tablo 2.4. Yeni Üye Devletler İçin Aşamalı Doğrudan Ödemeler Takvimi.....	102
Tablo 2.5. Türk Tarımının OTP'ye Uyumunun Olası Ekonomik Etkileri	121
Tablo 2.6. Türkiye ve AB'deki Bazı Göstergelerin Karşılaştırılması	127
Tablo 2.7. Türkiye ve AB Tarım Sektörlerinin Genel Karşılaştırması	128
Tablo 2.8. Türkiye ve AB'nde Arazilerin Tasarruf Şekillerine Göre Dağılımı.....	129
Tablo 2.9. AB ve Türkiye'de Desteklemeler.....	133
Tablo 2.10. Ulusal Program'da Yer Alan Tarım Ve Balıkçılık Müktesebatının Üstlenilmesi İle İlgili Projeler	139
Tablo 2.11. Ulusal Programda Uyumu Taahhüt Edilen ve Gerçekleşen Mevzuat	140
Tablo 3.1. Manisa'nın Türkiye Tarımı İçindeki Yeri	147

Tablo 3.2. Türkiye ve Manisa’da Tarım Alanlarının Dağılımı	147
Tablo 3.3. Manisa İli Sofralık Yaş Üzüm İhracat Miktarları.....	149
Tablo 3.4. Dünya ve Türkiye’de Çekirdeksiz Kuru Üzüm Üretimi	150
Tablo 3.5. Dünya Çekirdeksiz Kuru Üzüm İhracatı	151
Tablo 3.6. Türkiye’nin Ülkeler İtibariyle Çekirdeksiz Kuru Üzüm İhracatı.....	152
Tablo 3.7. Çekirdeksiz Kuru Üzüm İhraç Fiyatları.....	153
Tablo 3.8. Çekirdeksiz Kuru Üzüm İç Piyasa Fiyatları	153
Tablo 3.9. Manisa Çekirdeksiz Kuru Üzüm Üretimi	154
Tablo 3.10. Manisa İlinden Yapılan İhracat Miktarları ve İhraç Edilen Ülkeler.....	156
Tablo 3.11. Manisa’daki İşletmelere Göre İhracat Miktarları	157
Tablo 3.12. Üzüm İşletmelerinin Kuruluş Yılları.....	163
Tablo 3.13. Üzüm İşletmelerinin Hukuki Yapıları	165
Tablo 3.14. İşletmelerin Ölçeksel Dağılımı.....	167
Tablo 3.15. İşletme Sahiplerinin Eğitim Durumu.....	169
Tablo 3.16. İşletmelerin Sahip Oldukları Özsermaye	170
Tablo 3.17. Üzüm İşletmelerinin Kullandıkları Finansman Kaynakları	172
Tablo 3.18. İşletmelerin Karşılaştıkları Finansman Sorunları.....	174
Tablo 3.19. İşletmelerin Hammadde Kaynakları	177
Tablo 3.20. İşletmelerin Hammadde Tedarikinde Karşılaştıkları Sorunlar.....	178
Tablo 3.21. İşletmelerin Hammadde Kalitesiyle Karşılaştıkları Sorunlar	179
Tablo 3.22. İşletmelerin Çalışma Zamanı	181
Tablo 3.23. Üzüm İşletmelerinin Araştırma Geliştirme Bölümü	182
Tablo 3.24. İşletmelerin Yıllık Kardan AR-GE’ye Ayırdıkları Pay	183
Tablo 3.25. İşletmelerin Mevcut Üretim Teknolojilerinin Durumu	185
Tablo 3.26. Üzüm İşletmelerinin Kullandıkları Markalar.....	186
Tablo 3.27. İşletmelerin Ürünlerini Pazarlama Biçimleri	188
Tablo 3.28. İşletmelerin Karşılaştıkları Pazarlama Sorunları.....	189
Tablo 3.29. İşletmelerin Kalite Kontrol Yöntemleri	190
Tablo 3.30. İşletmelerin Sahip Oldukları Kalite Belgeleri.....	193
Tablo 3.31. İşletmelerin Dış Pazarlar Hakkında Bilgi Toplama Yolları.....	194
Tablo 3.32. İşletmelerin Ürün Sevkiyatı Yolları.....	195

Tablo 3.33. İşletmelerin Ürünlerin Depolanmasında Karşılaştıkları Sorunlar	197
Tablo 3.34. İşletmelerin Dağıtımda Karşılaştıkları Sorunlar.....	197
Tablo 3.35. İşletmelerin İhracat İşlemlerini Yürütme Yöntemleri	198
Tablo 3.36. İşletmelerin İhracat Yaptıkları Ülkeler	200
Tablo 3.37. İşletmelerin İhraç Ettikleri Ürünlerde Uyguladıkları Fiyat Politikaları.....	201
Tablo 3.38. İşletmelerin AB Ülkelerine Yaptıkları İhracatta Karşılaştıkları Sorunlar	202

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2.1:Türkiye'nin ATYGF Garanti Bölümünden Alabileceği Destek Tahmini	117
Grafik 3.1. Üzüm İşletmelerinin Kuruluş Yılları.....	164
Grafik 3.2. Üzüm İşletmelerinin Hukuki Yapıları	165
Grafik 3.3. İşletmelerin Ölçeksel Dağılımı.....	168
Grafik 3.4. İşletme Sahiplerinin Eğitim Durumu.....	169
Grafik 3.5. İşletmelerin Sahip Oldukları Özsermaye	171
Grafik 3.6. Üzüm İşletmelerinin Kullandıkları Finansman Kaynakları.....	172
Grafik 3.7. İşletmelerin Karşılaştıkları Finansman Sorunları.....	175
Grafik 3.8. İşletmelerin Hammadde Kaynakları.....	177
Grafik 3.9. İşletmelerin Hammadde Tedarikinde Karşılaştıkları Sorunlar	179
Grafik 3.10. İşletmelerin Hammadde Kalitesiyle Karşılaştıkları Sorunlar	180
Grafik 3.11. Üzüm İşletmelerinin Araştırma Geliştirme Bölümü	183
Grafik 3.12. İşletmelerin Yıllık Kardan AR-GE'ye Ayırdıkları Pay	184
Grafik 3.13. Üzüm İşletmelerinin Kullandıkları Markalar.....	187
Grafik 3.14. İşletmelerin Ürünlerini Pazarlama Biçimleri	188
Grafik 3.15. İşletmelerin Karşılaştıkları Pazarlama Sorunları.....	189
Grafik 3.16. İşletmelerin Kalite Kontrol Yöntemleri.....	191
Grafik 3.17. İşletmelerin Sahip Oldukları Kalite Belgeleri.....	193
Grafik 3.18. İşletmelerin Dış Pazarlar Hakkında Bilgi Toplama Yolları.....	194
Grafik 3.19. İşletmelerin İhracat Yaptıkları Ülkeler	200
Grafik 3.20. İşletmelerin AB Ülkelerine Yaptıkları İhracatta Karşılaştıkları Sorunlar	203
Grafik 3.21. İşletmelerin Türkiye'nin AB'ye Üye Olabileceğine Dair İnançları.....	203
Grafik 3.22. İşletmelerin Türkiye'nin, AB Ortak Tarım Politikasına Uyumu Konusunda Karşılaşabileceği Sorunlar Hakkındaki Düşünceleri.....	204

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AET	:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AR-GE	:	Araştırma – Geliştirme
ARIP	:	Tarım Reformu Uygulama Projesi
AU	:	Avusturalya
CRM	:	Müşteri İlişkileri Yönetimi
DGD	:	Doğrudan Gelir Desteği
DGDS	:	Doğrudan Gelir Desteği Sistemi
DİE	:	Devlet İstatistik Enstitüsü
DİR	:	Dahilde İşleme Rejimi
DPT	:	Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	:	Devlet Su İşleri
DTÖ	:	Dünya Ticaret Örgütü
EAGÜ	:	En Az Gelişmiş Ülkeler
ECU	:	Avrupa Para Birimi
FADN	:	Çiftlik Muhasebe Veri Ağı
FEOGA	:	Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönerme Fonu
GATT	:	Gümrük ve Ticaret Anlaşması
GB	:	Gümrük Birliği
GMP	:	İyi Üretim Uygulamaları
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GÜ	:	Gelişmiş Ülkeler
GYÜ	:	Gelişmekte Olan Ülkeler
HACCP	:	Kritik Kontrol Noktaları Tehlike Analizi
HB	:	Hesap Birimi

IACS	:	Entegre İdare ve Kontrol Sistemi
IMF	:	Uluslar Arası Para Fonu
IPARD	:	Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Aracı
IR	:	İran
ISO	:	Uluslar Arası Standardizasyon Örgütü
ISPA	:	Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı
İTÜ	:	İşlenmiş Tarım Ürünleri
KHK	:	Kanun Hükmünde Kararname
KİT	:	Kamu İktisadi Teşekkülü
KOB	:	Katılım Ortaklığı Belgesi
KOBİ	:	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
MDAÜ	:	Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri
OECD	:	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OKK	:	Ortaklık Konseyi Kararı
OPD	:	Ortak Piyasa Düzenleri
OTP	:	Ortak Tarım Politikası
SAPAR	:	Tarımsal ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Eylem Programı
TCMB	:	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TKB	:	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
TMO	:	Toprak Mahsulleri Ofisi
TR	:	Türkiye
TSE	:	Türk Standartları Enstitüsü
TSK	:	Tarım Satış Kooperatifi
TSKB	:	Tarım Satış Kooperatifi Birliği
UP	:	Ulusal Program
ÜDT	:	Üretici Destek Tahmini
YDGG	:	Yarı Dönem Gözden Geçirme
YUN	:	Yunanistan

GİRİŞ

Stratejik önemi nedeniyle tarım, her ülkede kendi ekonomik yapısına özgü bir tarım politikası ile desteklenen bir sektördür. Tarım sektöründe uygulanmakta olan politikalarda temel amaç, örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulmasıdır. Türkiye’de bugüne kadar uygulanan tarım politikaları ile üretimin artırılması hedeflenirken, bu politikaların kamu kaynaklarına getirdiği mali yük ve hedef kitleye ulaşamaması gibi sorunlara sahiptir.

AB ile tam üyelik müzakerelerine başlayan Türkiye, en önemli sınavlarından birini tarım sektöründe verecektir. AB müktesebatının neredeyse yarısını oluşturan Ortak Tarım Politikası (OTP), Türkiye için de çok önemlidir. Çünkü, şu an için nüfusun yaklaşık %32’si tarım sektöründen geçimini sağlamaktadır. Ayrıca, tarım; insanların besin ihtiyaçlarını karşılaması, istihdama olan katkısı, tarımsal sanayiye hammadde sağlaması, dış ticarete önemli paya sahip olması gibi nedenlerle, hem Türkiye’de hem de AB’de ekonomik ve sosyal açıdan stratejik bir sektör konumundadır.

Ancak Türkiye’nin tam uyum konusunda kat etmesi gereken ciddi bir mesafe söz konusudur. Özellikle Türk tarım sektörünün yapısal anlamda radikal değişikliklere gitmesi gerekecektir.

AB ile kıyaslandığında Türk tarım sektörünün genel ekonomi içerisinde ağırlığını koruduğu görülmektedir. Yıldan yıla azalmakla birlikte tarım sektörünün GSYİH’deki payı, Türkiye’de %11-12 seviyelerindeyken AB’de bu pay % 1,5 seviyesinde kalmaktadır. Bunun yanında Türkiye’deki tarım arazilerinin dağılımı yeteri kadar dengeli değildir, araziler parçalı bir yapı göstermekte, işletmeler istenilen büyüklükte olamamaktadır. Ayrıca tarımda örgütlenme AB kriterlerine uyum konusunda Türk tarım sektörüne

yardımcı olma konumunda değildir. Tarımsal pazarlama anlamında, ciddi sıkıntılar görülmektedir.

Tüm bunların yanında, AB, Türkiye'nin dış ticaretinde son derece önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin ithalatının ve ihracatının yarıya yakın kısmını Birlikle yapılan ticaret oluşturmaktadır. Birlik, Türkiye'nin tarım ürünleri dış ticaretinde de önemli bir yere sahiptir. Türkiye'de son yıllarda genel olarak tarım ürünleri ihracatı ve ithalatı Gümrük Tarifesi İstatistik Pozisyonlarına göre 1-24 arasındaki ürünler tarım ürünleri kapsamında ele alınmaktadır (Dölekoğlu, 2003:1). Türkiye, 01-24 fasıllar arasında yer alan tarım ürünlerinin, yaklaşık beşte birini AB'den ithal etmektedir. AB, Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatında ise, yaklaşık beşte iki oranı ile daha yüksek bir paya sahiptir. Tercihli rejim ve işlenmiş tarım ürünleri alanlarında ortaya çıkan gelişmeler yanında, Türk tarımının AB Ortak Tarım Politikasına (OTP) uyumu ile Türkiye ile AB arasındaki ticaretin gelecek yıllarda daha da artması beklenmektedir (Ertuğrul, 2002:1).

Son yıllarda, değişen ülkesel ve uluslararası koşullar tarım sektöründe farklı yaklaşımları ve reform gerekliliğini gündeme getirmiştir. İçinde bulunulan küreselleşme ve Türkiye'nin Avrupa Birliği ile entegrasyon sürecinde tarım sektörü öncelikle geliştirilmesi gereken bir sektör olarak görülmektedir(Abay, Olhan, vd., 2005:2). Bu çalışma ile Türkiye'de tarım politikasındaki değişime etki eden faktörler ile uygulanan politikalar ele alınarak, Türkiye'nin AB Ortak Tarım Politikasına ne ölçüde ve hangi koşullarda uyumunun sağlanabileceği araştırılmıştır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, Türkiye'nin tarımsal yapısı analiz edilmiş, sektörün ülke ekonomisine katkıları ve sorunları ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Ülkemiz için büyük önem arz eden tarım sektöründeki ihracat yapısı ve pazarlama politikaları incelenmiştir. Aynı şekilde sektöre yapılan desteklemeler ve bugüne kadar uygulanan tarım politikaları anlatılmaya çalışılmış ve Türk tarımının genel bir profili çizilmiştir.

İkinci bölümde, Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası'nın amaç ve ilkeleri anlatılmıştır. Bu politika zaman içerisinde birçok reformla karşılaşmıştır. Ancak bu çalışmada söz konusu reformlar içerisinde en kapsamlı ve en önemli reform olan 2003 Reformu ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Daha sonra Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler tarım sektörü baz alınarak anlatılmış, Türkiye'nin Ulusal Programlarla

bildirdiği taahhütler açıklanmıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğinin Türkiye'ye ve Avrupa Birliği'ne neler getireceği ve ne gibi olumsuzluklarla karşılaşılabileceği, daha önceden yapılmış ekonometrik analizlere dayandırılarak her iki taraf açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca, Avrupa Birliği ve Türkiye arasında var olan ciddi yapısal ve politika farklılıkları irdelenerek açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümün sonunda, Türkiye'nin AB Ortak Tarım Politikası'na uyumu ne ölçüde gerçekleştirdiği verilmiş ve Türkiye'nin neler yapması gerektiği anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde, Manisa İli'nin Türkiye tarımındaki yeri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu genel bilgilerden sonra Dünya ve Türkiye'deki çekirdeksiz kuru üzüm üretimi ve ihracatı hakkında bilgi verilmiş ve çekirdeksiz yaş ve kuru üzüm üretimi ve ihracatı ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Daha sonra Manisa İli'nde bulunan bütün üzüm işletmeleri ile bir anket çalışması gerçekleştirilmiş ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Son olarak Manisa ili yaş ve kuru üzüm üretimi ve pazarlaması ile ilgili olarak bir SWOT Analizi yapılmış, sektörün avantajlı ve dezavantajlı yönleri belirlenerek sektörü bekleyen fırsatların ve tehditlerin neler olabileceği saptanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK TARIMI'NIN YAPISAL ÖZELLİKLERİ ve TARIMSAL ÜRÜNLER PAZARLAMASI

1.1. TÜRK TARIM SEKTÖRÜNÜN ÜLKE EKONOMİSİNDEKİ YERİ

1.1.1. Tarımın Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) İçindeki Yeri

Gelişen bir ekonominin en önemli bileşenlerinden biri tarım sektörüdür. Bir ülkenin GSMH'sı içinde Tarım sektörünün payına bakarak ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında fikir yürütmek mümkündür (Altınalev, 2004:51). Örneğin, Türkiye'de tarım sektörü büyük bir potansiyele sahip olup, ülke kalkınmasına değişik yollardan katkı yapmaktadır. Ülke nüfusunun zorunlu gıda maddeleri ihtiyacını karşılaması, sanayi sektörüne hammadde sağlaması, sanayi ürünlerine talep yaratması, ulusal gelir ve dışarıya katkıları ile büyük öneme sahiptir (DPT, 2000:4).

Türkiye'de Genel ekonomi içinde tarımın yerine bakıldığında, uzun bir durağan dönemden sonra, hızlı bir gerileme gözlemlenmektedir. 1920'li yılların başından 1960'lı yılların sonuna kadar Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)¹'nin yaklaşık %45'i tarımdan elde edilirken, 1980 yılına gelindiğinde Tarımın GSYİH içindeki payı %26 seviyesine

---

¹ GSMH ülke ekonomisi tarafından ülke veya ülke dışı ayırımına bakılmaksızın üretilen mal ve hizmetlerin toplam piyasa değeri olarak tanımlanırken, GSYİH bir yıl içerisinde ilgili olan ülkede yaratılan tüm mal ve hizmetlerin değerini ifade eden bir göstergedir.

inmiştir. 1997 yılında ise %14,5'e gerilemiştir (Atik, 1999:5). Süreç içinde, bu gerileme eğilimi devam etmiştir. Tablo 1.1.'den de görüleceği gibi, 2001 yılı itibariyle %12,8 olan tarım sektörünün ekonomiye katkısı 2005 yılına gelindiğinde %11,9'a kadar düşmüştür.

Tarımın GSMH'daki payında, alt sektörlerden bitkisel ürünlerin payı %57, hayvansal ürünlerin payı %34, su ürünlerinin payı %2,9, orman ürünlerinin payı %5,8'dir. Gelişmiş ülkelerde ortalama değerleriyle bu oranlar bitkisel üretimde % 30 hayvansal üretimde %70'tir (Gökdemir, 2004:40). Tarımsal üretimde mutlak değerlerle artışlar ortaya çıkmasına rağmen, ticaret hadlerinin tarım ürünleri aleyhine işlemesi, tarım ürünleri talep esnekliğinin düşüklüğü ve diğer sektörlerde sağlanan daha hızlı gelişmeler, tarım sektörünün milli gelirdeki payını azaltmaktadır. Bununla beraber, 2000 yılında tarım sektörünün GSMH'da %14,4 olan payı, AB tarımının üretimdeki yaklaşık %1,5 civarındaki payı ile karşılaştırıldığında, sektörün Türk ekonomisindeki ağırlığının devam ettiği görülmektedir (Erdal, 2001:84).

Tarımın milli gelir içindeki payı azalırken, nüfusun önemli bir kısmı geçimini tarımdan sağlamaya devam etmektedir (DPT, 2006:11). Bu da sektörün geleceği açısından ciddi bir sorun oluşturmaktadır.

1980-2000 yılları arasında GSMH'da ortalama yıllık büyüme oranı %3,9, sanayide büyüme hızı %5,5 ve hizmetlerde büyüme oranı %4,6 oranlarında gelişme göstermiştir. Buna karşılık, nüfusun yılda %2'ler düzeyinde büyüme gösterdiği 1980-2000 döneminde, tarım sektöründeki yıllık ortalama büyüme oranı sadece %1,3 düzeyinde kalmıştır. 2000 yılı rakamlarına göre, Türkiye'de kişi başına düşen GSMH 3,060 \$ düzeyindeyken, bu rakam tarım sektöründe, 1.400 \$ civarında kalmıştır (Erdal, 2001:85). 2001 yılına gelindiğinde ise tarım sektörü yüzde 6,0 oranında küçülürken son iki yıldır diğer sektörlerle oranla daha az da olsa bir büyüme eğilimine girmiş ve 2005 yılında yüzde 5,7 büyümüştür.

Tablo 1.1. Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri

	YILLIK					
	2000	2001	2002	2003	2004	2005 (1)
GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA (GSMH) (2)						
Cari fiyatlarla (Milyon YTL)	125.596	176.484	275.032	356.681	428.932	486.401
Cari fiyatlarla (Milyon \$)	200.002	145.693	180.892	239.235	299.475	360.876
1987 fiyatlarıyla (Milyon YTL)	119.144	107.783	116.338	123.165	135.308	145.651
Fert başına GSMH (YTL)	1.862	2.572	3.950	5.079	6.028	6.749
Fert başına GSMH (\$)	2.965	2.123	2.598	3.383	4.172	5.008
Deflatör	50,9	57,8	44,4	22,5	9,5	5,3
Fert başına GSYİH (cari fiyatlarla ve satın alma gücü paritesine göre (\$))	6.810	6.131	6.519	6.762	7.561	8.141
GSMH - SEKTÖREL BÜYÜME HIZLARI (%)						
Tarım	3,8	-6,0	7,4	-2,4	2,0	5,7
Sanayi	5,6	-7,4	7,9	7,3	9,3	6,8
Hizmetler	6,5	-6,1	6,0	5,1	8,1	7,6
GSMH	6,3	-9,5	7,9	5,9	9,9	7,6
GSYİH - SEKTÖREL DAĞILIM (%)						
Tarım	15,4	12,8	13,0	13,4	12,9	11,9
Sanayi	20,0	21,1	19,7	18,5	18,9	19,2
Hizmetler	64,6	66,1	67,3	68,2	68,2	69,0
ÜRETİM						
Tarım Katma Değeri (1987 Fiyatlarıyla-Milyon YTL)	15.962	14.994	15.978	15.549	15.863	16.756
Sanayi Katma Değeri (1987 Fiyatlarıyla- Milyon YTL)	33.738	31.194	34.142	36.793	40.234	42.840
İmalat Sanayii Üretim İndeksi (1997=100) (2006 Mart)	102,1	92,4	102,5	112,0	123,6	129,6
İmalat Sanayii Kapasite Kullanım Oranı (Ağır.Ort.) (2006 Nisan)	75,9	70,9	75,4	78,4	81,7	80,4
Elektrik üretimi (Hidrolik GWh) (2006 Ocak-Mart)	30.879	24.010	33.684	35.330	46.084	39.658
Elektrik üretimi (Termik GWh) (2006 Ocak-Mart)	93.934	98.563	95.563	105.101	104.464	122.174
Jeotermal+rüzgar (2006 Ocak-Mart)	109	152	153	150	151	151

Kaynak: DPT, 2006b

1.1.2. Arazi Yapısı ve Kullanım Biçimleri

Bütün ülkelerde işletilen toprak ve bu toprağın mülkiyet açısından dağılımı, tarım kesiminde dengeli bir üretim düzeninin kurulması, ülke topraklarının daha akılcı bir şekilde işletilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Sorunu Türkiye açısından incelediğimizde nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan tarım üreticisinin temel üretim aracı olan arazinin dağılımının oldukça dengesiz olduğu ve bu durumun da tarım kesiminde elde edilen gelirin adaletsiz olarak bölümüne yol açtığı görülmektedir (Karakayalı, 2003:221).

Türkiye’de ekilen ve nadasa bırakılan tarla arazisinin tamamı üretkif (verimli) tarıma elverişli değildir. Çünkü bu alanların bir kısmı özellikle 1948-56 yılları arasında, traktör sayısının hızla artması sonucu, çayır mera alanlarının aleyhine olarak genişleyen tarla arazileri olup, engebeli ve meyilleri yüksek arazilerdir (TCZB, 2001:7).

Devlet İstatistik Enstitüsü²’nün, 28 Mayıs – 30 Eylül 2001 tarihleri arasında uygulanan VII. Genel Tarım Sayımı sonucuna göre, Türkiye’de mevcut toplam arazinin sadece %27,33’ü işlenmektedir. İşlenmeyen arazi içinde %4,03 oranında tarıma elverişli arazi olduğu halde kullanılmayan arazi bulunmaktadır. Tarıma elverişsiz arazi 92.046.345 dekar ile toplam arazinin %14,23’ünü oluşturmaktadır. Toplam 212.703.771 dekar olan işlenen arazinin %69,05’i tarla arazisi, %16,91’i nadas arazisi, %11,14’ü meyve ve diğer uzun ömürlü bitkilerin kapladığı arazi ve %2,60’ı sebze ve çiçek bahçeleri arazisidir.

Tablo 1.2. Türkiye Arazi Kullanış Biçimleri (Dekar)

	1980	1991	2001
İşlenmeyen arazi	653 857 187	487 714 426	469 843 563
Nadas	50 046 065	36 551 557	35 970 264
Tarıma elverişli olup kullanılmayan arazi	49 953 520	21 606 845	18 975 870
Daimi çayır ve otlak arazisi	141 472 021	123 776 198	141 280 608
Koruluk ve orman arazisi	234 873 701	192 376 486	181 570 476
Tarıma elverişsiz arazi	177 511 880	113 403 340	92 046 345
İşlenen alan	147 435 589	174 480 913	176 733 507
Tarla	124 883 065	145 178 100	146 873 522
Sebzelik ve çiçek bahçeleri	4 110 197	5 929 902	5 532 815
Meyve ve diğer uzun ömürlü bitkiler	18 442 327	23 372 911	24 327 170
Toplam arazi	801 292 776	662 195 339	646 577 070

Kaynak: DİE, 2004:31

2001 yılı verilerinden de izleneceği üzere, Türkiye yüzölçümünün ancak 176 milyon dekarında işlemeli tarım yapılmakta olup, bunun da yine 146 milyon dekarını tarla arazileri oluşturmaktadır. Yaklaşık 36 milyon dekar nadas alanı ve yaklaşık 19 milyon

² Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)’nin ismi 17 Kasım 2005 tarihinden itibaren Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) olarak değiştirilmiştir. Ancak bu çalışmada, isim değişikliğinden önceki veriler de kullanıldığı için bir karışıklığa sebebiyet verilmemesi amacıyla Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) adı kullanılmıştır.

dekar kullanılmayan arazinin toplamı olan 55 milyon dekar alan ise, tarıma elverişli olduğu halde, çeşitli nedenlerle işlenememektedir.

2001 yılında yapılan geçici köy anketi sonuçlarına göre, toplam tarımsal hane halkı sayısı 4.106.983, nüfusu 5.000 kişinin altında olan yerleşim yerlerindeki hane halkı sayısı 3.697.743 olarak belirlenmiştir. 2001 genel tarım sayımı sonuçlarına göre ülkemizde 3.967.000 tarım işletmesi mevcut olup 21.524.000 parça arazi şeklindedir (TÜSİAD, 2003:5).

Türkiye’de çiftlik büyüklükleri konusunda veri sağlanan son iki tarım sayımına göre, çiftlik büyüklüğü ve toprak dağılımında değişikliğin sınırlı olduğu izlenmektedir. Çiftçi başına düşen ortalama işlenen alan büyüklüğü 1991’de 5,2 hektar iken, 2001’de 6 hektar’a ulaşmıştır. 10 hektardan küçük toprak işleyen çiftçiler, toplam çiftçilerin yüzde 85’ini oluşturmakta ve ekilen alanın yüzde 41’ini işlemektedirler (Akder, Çakmak,2005:46). İşlenen alanın yaklaşık yüzde 50’si 10-50 ha arasındadır ve çiftçilerin yüzde 15’i tarafından kullanılmaktadır. Ortalama büyüklük Batı’dan Güneydoğu’ya doğru, iklim ve verim farklarını yansıtabilecek şekilde artış göstermektedir. Sulanan alan oranı sayım yılları arasında yüzde 14’ten yüzde 20’ye yükselmiştir. Batı bölgelerinde ve 1 hektardan küçük çiftliklerde sulanan alan oranı diğerlerine göre daha yüksektir (DİE, 2004:32).

Ülkemizde, tarım arazilerinin kullanımı ve mülkiyeti açısından ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Türkiye’de tarım toprakları amaç dışı kullanılmaktadır: Türkiye dünyada toprak rezervi kalmayan 19 ülkeden biridir. Bu nedenle topraklarını çok dikkatli ve doğru kullanmak zorundadır. Son yirmi yılda yalnızca yerleşim alanı elde etmek için tarım dışı bırakılan alan 450.000 ha.’dır (Ergin, Eyicil, 2006:3).

Kırsal bölgelerde yaşayan nüfusun gereğinden fazla olması ve arazinin miras yolu ile parçalanması, tarım sektöründeki verimliliği olumsuz yönde etkilemektedir. Kanunların, tarımsal toprakların bölünmesine değil bilakis birleştirilmesine katkıda bulunacak şekilde dizayn edilmesi, hatta bu amaca yönelik bazı ekonomik desteklerin sağlanması gerekmektedir. Arazilerden daha verimli bir şekilde faydalanmak için çok parselli işletmelerde parseller birleştirilmeli (toplulaştırma) ve küçük işletmeler teşvik önlemleriyle birleştirilerek ekilen ürün için gerekli optimum işletme büyüklüklerine ulaşılmalıdır (TÜSİAD, 2003:14).

1.1.3. Nüfus ve İşgücü Yapısı ile Sektördeki İnsan Kaynakları

Son nüfus sayımı sonuçlarına göre, ülke nüfusunun yaklaşık % 40'ı kırsal alanda yaşamaktadır. Sivil istihdamın %32'si ise tarımda çalışmaktadır (Günaydın, 2006:2). Buna karşın tarım sektörünün GSMH içindeki payı 1990- 2000 yılları arasında ortalama %14 olarak gerçekleşmiştir. Gelişmiş ülkelerde tarım kesiminde çalışanların toplam istihdama oranlarına bakıldığında, bunun ABD'de yalnızca %2,4, AB'de ise %4,2 olduğu görülmektedir (TÜSİAD 2003:7).

Kırsal nüfusun oldukça yüksek seviyede olması ve toplam istihdamın kayda değer bir bölümünün tarımda yerleşik olması, sektör üzerinde ağır ve yoğun bir nüfus baskısına ve gizli işsizliğe yol açmaktadır. Yoğun nüfus ve yüksek düzeyde gizli işsizlik nedeniyle, işgücü verimliliği düşük seviyelerde kalmaktadır.

Bu nedenle, bu nüfusun, ilk etapta %20'lere, uzun vadede ise %10'lara düşürülerek fazla nüfusun, ekonomik ve sosyal politikalarla birlikte, destekleme politikaları ve yapısal değişimi sağlayacak politikalar arasında yer alan; Bölge Kalkınma Projeleri, Kırsal Kalkınma Projeleri ve Toprak ve Tarım Reformu Uygulamalarıyla sanayi, turizm ve hizmetler sektörüne kademeli olarak aktarılmasını gerektirmektedir (DPT, 2000:7).

Kırsal nüfusun ise yaklaşık %80'i tarım ile uğraşmaktadır. Yapılan bir araştırma sonuçlarına göre, kırsal işgücünün sadece %22,9'u, yani yaklaşık dörtte biri imalat sanayii, ticaret, ulaştırma, inşaat, toplum hizmetleri gibi tarım dışı gelir getiren iktisadi faaliyet kollarında çalışmaktadır (Teoman, 2001:45).

Tablo 1.3. 1996-2003 Yılları Arasında Türkiye Tarımıyla İlgili Seçilmiş Göstergeler

	1996-1997	1998-1999	2000	2001	2002	2003
İşsizlik Oranı-Kırsal (%)	3,5	3,5	3,9	4,7	5,7	6,5
Tarımda İstihdam (Milyon)	8,9	9,0	7,8	8,1	7,5	7,2
Tarımda İstihdamın Payı (Milyon)	44,1	41,0	36,0	37,6	34,9	33,9
Tarımın GSYİH'deki Payı(Yüzde)	13,9	13,9	13,4	13,6	13,4	12,4
Tarımda Katma Değerin Büyüme Oranı (Yüzde)	1,0	1,7	3,9	-6,5	6,9	-2,5

	1996-1997	1998-1999	2000	2001	2002	2003
İstihdam Edilen Başına Tarımsal Katma Değer (Dolar)	3,253	3,517	3,622	2,173	2,862	3,941
Tarımda İstihdam Edilen Başına Katma Değerin Büyüme Oranı (%)	3,5	-1,2	22,8	-10,2	15,9	1,2
Tarımsal İthalat/Toplam	10,6	8,9	7,6	7,4	7,8	5,8
Tarımsal İhracat/Toplam	21,1	17,7	13,9	13,9	11,2	11,1

Kaynak: Kesbiç, Baldemir vd. 2005:5

1.1.4. Tarımsal İşletme Yapısı

2001 Yılı Genel Tarım Sayımı Tarımsal İşletmeler Anketi sonuçlarına göre, Türkiye’de 3,9 milyon tarımsal işletme ve 17,6 milyon hektar arazi bulunmaktadır.

İşletmelerde uzmanlaşma yaygın olmayıp, genelde bitkisel ve hayvansal üretimin birlikte yapıldığı karma işletme tipi ağırlıklı olarak görülmekte ve bunların da büyük bir çoğunluğunu aile tipi işletmeler oluşturmaktadır (Bayraç, Yenilmez 2006:5).

Arazi büyüklükleri, işletmelerin %36,7’sinde 0-20 dekar, %31’inde 21-50 dekar, %17,5’inde 51-100 dekar, %9,4’ünde 101-200 dekar, %4,4’ünde 201-500 dekar, %0,9’unda ise 500 dekardan daha büyüktür. Bundan dolayı da küçük ve çok parçalı olan bu işletmelerde verimlilik de düşüktür (TÜSİAD, 2003:6). Türkiye’de, ortalama işletme büyüklüğü 5,9 hektardır.

Türkiye’de tarım işletmelerinin büyük çoğunluğunun küçük işletme özelliğinde olmasının yanında, bir diğer özelliği de çok parçalı oluşudur. Ülke nüfusunun hızlı artışı, spekülasyon arazi alanları, geçerli miras hükümlerinin parçalanmayı özendirilmesi, “Çiftçiyi Topraklandırma Yasası”na göre, devlete ait arazilerin küçük parçalar halinde dağıtılması küçük işletmelerin doğmasında ve arazilerin parçalanmasında önemli etkenlerdir (Karakayalı, 2003:221). Bu durum, işletmelerin giderek daha küçük ve çok parçalı işletmeler durumuna gelmesine ve optimal işletme büyüklüklerinden uzaklaşılmasına sebep olmaktadır. Bu tür işletmelerin ortak özelliği, düşük üretim, yüksek gizli işsizlik ve düşük rekabet gücüdür. Yine de bu tür işletmelerin Türkiye’deki kırsal nüfusun büyük çoğunluğu için gelir güvenliği ve geçim kaynağı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. (İKV,

2006e) Bu noktada kamusal destek kaynakları ve tarımsal politikaların doğru yönlendirilmesi önem kazanmaktadır (Kesbiç, Baldemir vd. 2005:5).

Küçük işletmecilik, Türkiye tarımında işgücü, sermaye, teknoloji ve girdi kullanma yeteneğini de olumsuz yönde etkilemekte, verimliliği düşürmekte, modern tarımın uygulanmasına engel teşkil etmektedir. Bilim ve teknolojiye gelişmeleri üretime uygulamada yetersiz kalan işletmeler, üretim, verimlilik ve rekabet gücü bakımından da darboğazlarla karşılaşmaktadır. Ayrıca tarım sektöründe yabancı sermayenin düşük seviyelerde kalması hem teknoloji, hem de bilgi transferini olumsuz yönde etkilemektedir. Tarım işletmelerinin bu yapısı, tarımsal verimlilik yanında, tarımsal geliri, tarımsal örgütlenmeyi, yayım/egitim faaliyetlerini ve tarım ürünlerinin pazarlanması da dahil olmak üzere tüm tarımsal faaliyetleri olumsuz yönde etkilemektedir (Erdal, 2001:94).

Ayrıca bu işletmelerde önemli sermaye sorunu vardır. Ekonomik üretim yapmaya uygun olmayan ölçekte gerçekleştirilen üretim sonucuna bağlı olarak, piyasa ilişkileri zayıftır. İçe dönük ve fakir bir tarım kesimi varlığını devam ettirmektedir (Karluk, 2002:197). Küçük olan işletmeler hem geçimlerini sağlayacak, hem de üretime ayıracak gelirden yoksun oldukları için tarım kesimi çok büyük ölçüde sermaye sıkıntısı yaşamakta, bu da hem üretimi kısıtlamakta, hem de sosyal sorunlar yaratmaktadır (Ergin, Eyicil, 2006:2).

1.1.5. Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Üretim Düzeyi

Türkiye’de tarımsal üretim değerinin %36,4’ünü tarla bitkileri, %17,6’sını sebze ve %20,7’sini de meyve üretim değeri olmak üzere %74,7’sini bitkisel üretim değeri, %25,3’ünü de hayvansal üretim değeri oluşturmaktadır (Bayraç, Yenilmez 2006:8).

Tarımsal üretim yapılarında değişim, tüm bu tablonun doğal sonuçlarını yansıtmaktadır. Tarım politikalarının temel hedeflerinden birisi, kuşkusuz, ülkenin kendi nüfusunu nitelik ve nicelik olarak besleyebilecek bir tarımsal üretim gerçekleştirebilmesidir. Bu hedefe, tarımsal üretim artışının, nüfus artış hızına eşit veya ondan yüksek olması ile ulaşmak mümkündür.

Aşağıdaki tablo, 1985 – 2001 yılları aralığında, Türkiye’nin tarımsal üretim artış hızı ile nüfus artış hızını karşılaştırmaktadır:

Tablo 1.4. Türkiye Tarımında Büyüme Hızı ve Nüfus Artış Hızı Karşılaştırması (%)

Yıllar	Tarımsal Üretim	Toplam Nüfus
1985 – 1989	0,8	2,5
1990 – 1994	1,6	2,2
1995 – 1999	1,6	1,9
2000 - 2001	0,5	1,8

Kaynak : Günaydın 2006b;8

Tablo verilerinden de izleneceği üzere, nüfus artış hızının düşme eğilimi göstermesi nedeniyle, 1990 – 1999 yılları aralığında 1,6’lık bir tarımsal üretim artış hızında istikrar sağlayan Türkiye makası kapatmaya başlamış; ancak 2000 yılı sonrasında üretim artış hızında görülen gerileme ile makas yeniden açılmıştır (Günaydın, 2006b;8).

Son yirmi yılda bitkisel üretimde artışlar çok yeterli olmamıştır. Özellikle buğday verimi bu dönemde önceki dönemlere oranla çok yetersiz artmıştır. Buna karşılık pamuk, patates, şekerpancarı gibi ürünlerde verimler artmaya devam etmiştir. Sebze ve meyvelerde 1980-2000 döneminde bazıları hariç genellikle üretim artışları gerçekleşmiştir. Türkiye’de 1980-2000 döneminde koyun ve sığır sayısının düştüğü, tavuk sayısında ise önemli bir artış olduğu dikkati çekmektedir (Ağaoğlu, İnan vd. 2005:4).

Türkiye tarımının en önemli alt sektörünü oluşturan bitkisel üretim; taze meyve ve sebzeler, tahıllar, yumru bitkiler, sanayi bitkileri ve yem bitkilerini kapsamaktadır. Türkiye, nohut, kırmızı biber, pamuk, salatalık, patlıcan, yeşil fasulye, mercimek, fındık, soğan, şeker pancarı, karpuz, kavun, çekirdekli meyveler, incir, çekirdeksiz üzüm, zeytin ve koyun sütünde dünya sıralamasında ilk beş arasında yer almaktadır. Meyve ve sebzeler, Türkiye’nin tarımsal üretimi içinde büyük paya sahiptir ve ayrıca tarımsal ürün ihracatında da önemli bir rol oynamaktadırlar. Bu ürünlerden en önemlilerini; domates, fındık, üzüm, zeytin ve narenciye olarak sıralamak mümkündür. İklim ve ekolojik koşulların uygunluğu nedeniyle 2003 yılında 11 milyon ton meyve ve 23 milyon ton da sebze elde edilmiştir. 2004 yılında Türkiye’nin toplam tarımsal alanlarının %60’ı tahıl üretimine ayrılmıştır. Tahıl alanları 2000 yılında en yüksek düzeyine ulaşmış daha sonra azalmaya başlamıştır. Şu anda 1980’li yıllardaki düzeyindedir. 2003 yılında toplam tahıl üretimi 33,9 milyon ton olarak gerçekleşmiş, bunun 19 milyon tonunu buğday, 8,1 milyon tonunu da arpa üretimi

oluşturmuştur. Mısır üretimi ise, 2004 yılında 3 milyon ton olarak gerçekleştirilmiştir (Kesbiç, Baldemir, vd. 2005:6).

Bu kadar zengin bir ürün yelpazesine sahip olan Türkiye’de tarımdaki üretim ve verimlilik büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarım sektörü üretimi içinde yaklaşık %75’lik paya sahip olan ve büyük ölçüde iklim şartlarına bağlı kalan bitkisel üretim potansiyelinden Türkiye’de yeterli düzeyde yararlanılamadığı ve verimin düşük kaldığı görülmektedir. Türkiye hangi ürünü ne için, nerede, ne kadar ve nasıl üreteceğini planlamamakta, üretim tamamen çiftçinin inisiyatifinde ve çoğunlukla belli bir bilinç dışında biçimlenmektedir. Bu nedenle de herhangi bir ürün, kimi yıl gereksinimin çok üstünde üretilmekte, kimi yıl ise ülke gereksiniminin çok altında bir üretim gerçekleştirilmektedir (Ergin, Eyicil, 2006:1). Türkiye’de hayvancılık sektöründe verimlerin düşüklüğü, tarım yapılan alanlarda yem bitkileri üretiminin yetersizliği, su ürünleri konusunda büyük potansiyel bulunmasına karşılık üretimin yetersiz oluşu ve ormancılık sektöründe yıllık ağaçlandırmaların azlığı temel sorunlar olarak mevcudiyetini korumaktadır (DPT, 2006:6).

Yukarıda belirtilen sorunlarla birlikte mevcut miras kanununun bir sonucu olarak arazilerin parçalanması nedeniyle teknolojinin ve mekanizasyonun tarıma yeterince aktarılamayışı, uygun tohumluk ve damızlık sağlanamaması, çiftçinin bilgi düzeyinin yetersiz olması, gübre ve tarım ilaçlarının eksik veya yanlış kullanılması, AR-GE çalışmalarının yeterince yapılamaması, verim düşüklüğünün diğer önemli nedenlerini oluşturmaktadır.

1.2. TÜRK TARIM POLİTİKASI

1.2.1. Türkiye’de Uygulanan Tarım Politikaları

Türkiye’de günümüze kadar, diğer ülkelerde veya AB’de olduğu gibi yasa gücünde belirlenmiş tarım politikası çerçevesi uygulanamamıştır. 2006 yılında kabul edilen Tarım Kanunu ile Türkiye ilk defa tarım politikalarının ne olduğunu belirten ve çerçevesini çizen bir kanuna kavuşmuştur. Ancak ilgili uygulama yönetmelikleri çıkmadığı için henüz bu kanunun tam olarak uygulanabildiğini söylemek mümkün değildir. Bu nedenle mevcut durum içerisinde Türkiye’de yerleşik bir tarım politikası bulunmamaktadır. Türkiye’de

tarım politikalarının resmi ağızdan dile getirildiği en önemli belge beş yıllık kalkınma plânları ve programlardır.

Yıllar içerisinde farklı kurum ve kuruluşlarla yönetilmiş olan Türk tarım politikasını üç döneme ayırarak incelemek mümkündür. Her üç dönemde de bu politikalar tarım kanunu ile desteklenmediğinden daha çok o dönemdeki ihtiyaçları karşılamak amacıyla gerçekleştirilmiş uygulamalar olarak görülmektedir.

Genelde istikrarlı çerçevesi olmayan Türk tarım politikası uygulamaları, tımar sistemi olarak adlandırılan Osmanlı Toprak Düzeni'nden kalan bozuk bir tarımsal yapı üzerinde, Cumhuriyet döneminin ilkeleri ile oluşturulmuş içerde destekleyici ve müdahaleci, gümrüklerde ise koruyucu ve görelî olarak daha ulusçu bir görünüm vermektedir (Ulusoy, 2003:8).

Türkiye'de devletin tarım sektörüne yönelik destekleme politikaları uzun yıllar taban fiyat belirlenerek destekleme alımlarında bulunulması şeklinde yoğunlaşmış daha sonra girdi destekleri, düşük faizli kredi, teşvik primi ödemeleri, hayvancılığı geliştirme teşvikleri ile ürün bazında uygulanan belirli ürünlerde ekim alanlarını sınırlandırarak alternatif ürünlere geçişin teşvik edilmesine yönelik tazminat ödemeleri ve destekleme primleri gibi uygulamalarla tarım sektörünün desteklenmesi yoluna gidilmiştir (Kesbiç, Baldemir, vd., 2005:6).

1.2.1.1. 1980 Yılına Kadar Uygulanan Tarım Politikaları

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de 1929–1930 ekonomik bunalımı ve bu bunalımın özellikle tarımsal ürün fiyatlarında çöküşe yol açması nedeniyle bu dönemde korumacı politikalar önem kazanmıştır (Özkaya, Oyan vd, 2001:5). 1980 öncesi dönemde çoğunlukla kullanılan araçlar; taban fiyat ve destekleme alımları ile birlikte girdi sübvansiyonları ve ucuz kredi desteklemeleri olmuştur (Işıklı, Abay, 1992: 216).

Bu dönemde, sayıları yıllara göre değişmekle birlikte, birçok ürüne “pazar fiyatı desteği” verilmiştir. Pazar fiyatı desteği her zaman politika tartışmalarının merkezinde olmuş ve diğer araçlara göre desteklemede daha önemli bir yer edinmiştir (İnan, Gaytancıoğlu vd, 2003:10).

1960’larda planlı kalkınma dönemine yeniden girilmesiyle birlikte 1963 yılında, destekleme uygulamaları da kalkınma planları çerçevesinde ele alınmaya başlamıştır. Tarım sektörüne yönelik amaç ve stratejiler kalkınma planları ve yıllık programlarla belirlenmeye başlanmıştır (Özkaya, Oyan vd, 2001:5). Bu planlama dönemlerinde de pazar fiyatı desteği uygulamasına devam edilmiş bunun yanında, yoğun olarak kimyevi gübrede sübvansiyon uygulanmıştır. Ayrıca finansman sıkıntısına çözüm üretebilmek için piyasa faizlerine göre tarıma verilen düşük faizli kredilerle çiftçi desteklenmeye çalışılmıştır.

1.2.1.2. 1980 – 2000 Yılları Arasında Uygulanan Tarım Politikaları

1980 yılı, genel ekonomi politikaları açısından olduğu kadar tarım politikaları açısından da dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde, serbest pazar ekonomisine geçişle birlikte tarım sektörüne yönelik uygulanan politikalarda da önemli değişiklikler olmuştur.

Bu dönemde, tarım piyasalarına destekleyici, koruyucu yöndeki devlet müdahalelerinin kapsamının daraltılması öngörülmüştür. 1980 öncesinde yaşanan enflasyonlara tarımsal ürün fiyatlarının, tarımsal girdilere verilen sübvansiyonların ve düşük faizli kredilerin parasal genişleme üzerindeki etkisinin neden olduğu görüşü, devletin tarıma bakış açısının değişmesine yol açmıştır. Sonuç olarak, tarım sektörü enflasyonun başlıca nedenleri arasında değerlendirilmeye başlamıştır (Türkecul, 2006:91). Bu bağlamda birçok üründeki pazar desteği azaltılmaya başlamış, sübvansiyonlar kaldırılmış ve tarımsal kredilerdeki faizler piyasa oranlarına yaklaşmıştır.

Destekleme fiyatlarının açıklanmasında gecikmeleri önlemek ve desteklemeci kuruluşların piyasaya zamanında ve etkin bir şekilde girmesini sağlamak amacıyla, “Destekleme Çerçeve Kararnamesi” 1982 yılında çıkartılmış, böylece destekleme fiyatlarının saptanmasında “Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu”, alım esaslarının saptanmasında ise “Para-Kredi Kurulu” yetkili kılınmıştır (Karakayalı, 2003:248).

Bu dönemde, Türkiye’deki tarım sektörü, daha çok yapısal önlemleri içermeyen, kısa vadeli politik konjonktüre endeksli fiyat ağırlıklı destekleme politikası araçları ile yönlendirilmeye çalışılmıştır (Abay, Olhan vd., 2005:2). 1980 sonrası, IV., V., VI., VII.

Plan dönemlerinde tarım politikaları ile ilgili olarak belirlenen ortak amaçları şu şekilde özetlemek mümkündür (Kıymaz, 2000:58):

- Artan nüfusun beslenme ihtiyacının karşılanması,
- Tarım ürünleri fiyatlarında istikrarın sağlanması,
- Üretimin kötü hava şartlarından daha az etkilenmesinin sağlanması,
- Tarımda çalışanlara yeterli ve düzenli gelir temini,
- Tarım ürünleri ihraç olanaklarının geliştirilmesi,
- Tarım ürünlerinin işlenme ve pazarlanmasında etkinliğin sağlanması,
- Tarım sektöründe gerek kooperatifleşme yoluyla gerek kamu kuruluşlarının yardımıyla örgütlenmenin sağlanması,
- Tarıma dayalı sanayilere ham madde temini,
- Tarımda modern yöntemlerin uygulanması.

1981 yılından itibaren destekleme alımlarına konu olan ürün sayısı azaltılmaya başlanmış, 1990 yılında 10 ürüne kadar daraltılmıştır. Seçim yılı olan 1991 yılında, daha önceki daralmanın aksine tam ters bir politika izlenmiş, desteklenen ürün sayısı arttırılmıştır. Aynı politika, izleyen koalisyon hükümetince de korunmuş ve 1992 yılında desteklenen ürün sayısı 26'ya ulaşmıştır (Ağaoğlu, İnan, vd., 2005:5).

5 Nisan 1994'te mali piyasalar ve döviz kuruna istikrar kazandırmak, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak ve yapısal reformları uygulamak için "Ekonomik Önlemler ve Uygulama Planı" yürürlüğe konmuştur.

Bu planda temel ilke olarak, üretim yapan ve sübvansiyon dağıtan bir devlet yapısından, ekonomide piyasa mekanizmasının tüm kurum ve kurallarıyla işlemlerini sağlayan bir devlet yapısına geçilmesi hedeflenmiştir (İnan, Gaytancıoğlu, 2003:11). 1994 yılında 5 Nisan kararları ve IMF'ye olan ulusal taahhütlerimiz çerçevesinde, destekleme modeli daha rasyonel bir yapıya kavuşturmak adına yeniden düzenlenmiştir.

5 Nisan kararlarında tarım sektörüyle ilgili olarak alınan başlıca önlemler şunlardır (Karakayalı, 2003:249):

1. Dünya fiyatlarının üstünde seyreden destekleme fiyatları bazı ürünlerde ekim alanlarının genişlemesine, üretim fazlası oluşmasına ve devletin aşırı alımlar yaparak yüksek stok maliyetlerine katlanmasına neden olmaktadır. Destekleme fiyatları belirlenirken dünya fiyatlarındaki gelişmenin yanı sıra yurtdışı faktör fiyatlarındaki gelişmeler de dikkate alınacaktır.
2. Bu kapsamda tarımsal destekleme fiyatları, ücret ve maaşlarda öngörülen hedeflerle tutarlı olarak belirlenecektir.
3. Tarımsal destekleme konusunda hedef kitleye doğrudan ödeme yapma ve kredi kolaylıkları sağlama gibi fiyat desteği dışındaki konulara ağırlık verilecektir.
4. Tarımsal girdilerle ilgili sübvansiyonlarda bütçe ödenekleriyle sınırlı kalınacaktır.
5. Dağıtımını devlet tarafından yapılan girdilerin fiyatları piyasa koşullarına göre belirlenecektir.
6. Tarımsal destekleme alımının kapsamı daraltılacaktır. Hububat, şeker pancarı ve tütün bu kapsamdan çıkarılacaktır

5 Nisan Kararları sonucunda, destekleme ile görevli kuruluşların doğrudan ya da dolaylı olarak TCMB kaynaklarını kullanmalarına son verilmiş, bunun yerine, ürünlerin giderek daha çok borsalarda işlem görmesi ve özel sektörün ve üretici birliklerinin piyasalara katılımını artırarak, fiyatların daha rasyonel ve dünya piyasalarıyla uyumlu düzeylerde oluşması yönündeki politikalar benimsenmiştir (Türkecul, 2006:91). Ancak bu politikalar başarıyla uygulanamamıştır. Bunun temel nedeni teknik, ekonomik ve sosyal açıdan birçok sorunun varlığını korumasıdır. Ekonomik ve sosyal sorunların çözümünü sadece politikalarla bulmak mümkün değildir.

Sonunda, 1999 yılı öncesinde genellikle ürün fiyatlarının dünya fiyatlarıyla uyumsuz olarak belirlenmesi beraberinde dışa karşı korumacılık önlemlerini getirmiştir. Yüksek fiyatlar bir taraftan bütçe olanaklarını zorlamış, diğer taraftan kaynak dağılımı ve tüketici refahını, dolayısıyla da toplumsal refahı olumsuz etkilemiştir. Yüksek fiyatla, dünya piyasalarına ürün arzı mümkün olamayacağından, ihracata da sübvansiyon uygulaması zorunlu hale gelmiştir. İhracatta yaşanan tıkanıklıklar ise sonuçta yine

üreticileri etkilemiştir. Desteklemenin kapsamı ve fiyat düzeyleri, iç ve dış talepteki gelişmelerle yeterince ilişkilendirilmeyerek bazen ekonomik, çoğunlukla da politik kaygılarla belirlenmiştir. Bazı ürünlerin üretimleri, pazar istekleri gözetilmeden teşvik edilmiştir (Abay, Olhan vd., 2005:2).

1.2.1.3. 2000 Yılı ve Sonrasında Uygulanan Politikalar

1.2.1.3.1. 2000 Yılından Günümüze Kadar Uygulanan Politikalar

2000'li yıllara gelindiğinde, bir taraftan tütün ve çay gibi belli ürünlerdeki değerlendirilemeyen aşırı stokların imha edilmesi sektörü zorlarken, diğer taraftan hayvansal ürünler ve yağlı tohumlarda olduğu gibi arz açıklarının meydana gelmesi, sektördeki dengesizliği ve planlama eksikliğini gözler önüne sermiştir. Tarımsal üretimin yönlendirilmesi ve ekonomik dengelerin korunmasını amaçlayan tarımsal destekleme politikaları; desteklerin hedef kitleye ulaştırılmaması, istenilen hedeflerin gerçekleştirilememesi ve devlete getirdiği mali yük nedeniyle etkisini yitirmiş, kalkınmaya yönelik hedefleri engelleyen unsurlar olarak gündeme gelmiştir.

Türkiye'de 1990'lı yılların sonuna doğru tarım politikalarında reform ihtiyacının gündeme gelmesi, ülkedeki iç gelişmeler ve bu dinamiklerden kaynaklanan tartışmalar kadar, üyesi olduğu ve birtakım taahhütler altına girdiği Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası kurum ve organizasyonların politikalarının etkisinin bir sonucudur (Abay, Olhan vd., 2005:3).

9 Aralık 1999 IMF Niyet Mektubu ve Yeniden Yapılandırma Programı, tarım politikaları açısından yeni bir dönem olmuştur. Bu niyet mektubunda tarımla ilgili aşağıdaki maddeler yer almıştır (Çağlayan, 2004:56):

1. Uygulanmakta olan mevcut destekleme politikalarından vazgeçilerek yerine küçük üreticiyi hedef alan araziye dayalı Doğrudan Gelir Desteği Sistemine geçilmesi,
2. Hububat, tütün ve şekerpancarı fiyatlarının dünya fiyatları ile uyumlu olması ve zaman içinde destekleme alımlarının kaldırılması,
3. Hükümet adına bazı tarımsal ürünlerde destekleme alımı yapan Tarım Satış Kooperatif ve Birliklerinin özerk yapıya kavuşturulması doğrultusunda yasa

çıkartılması,

4. Hükümetin çiftçilere verdiği kredi sübvansiyonunun aşamalı olarak ortadan kaldırılması,
5. Gübre ve diğer girdi sübvansiyonlarının 2000 ve 2001’de nominal olarak sabit tutulması ve daha sonra tamamen kaldırılması.

Son yıllarda, değişen ülkesel ve uluslararası koşullar yeni fırsatları yaratırken, tarım ve gıda sektöründe farklı yaklaşımlar ve reform gerekliliğini de gündeme getirmiştir. Mevcut politikaların etkinliğini yitirmesi nedeniyle, tarım, Avrupa Birliği ile entegrasyonda öncelikle geliştirilmesi gereken bir sektör olarak belirmiş, Dünya Ticaret Örgütü kuralları karşısında zorlanmış ve uyumu güçleşmiştir. Uygulanmakta olan kendi kendine yeterli olmaya yönelik politikaların çok taraflı anlaşmalarda yer aldığı şekliyle, gerekli görülen “Tarım Reformu” çerçevesinde değişerek, ülkelerin önemli ürünlerde kendine yeterli olma politikaları yanında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ürünleri yetiştirmeleri ve piyasa fiyatlarına hassasiyeti artırıcı politikaların benimsenmesi öngörülmüştür (DPT, 2000:2). Söz konusu reform ile daha önceki destekleme uygulamalarının kaldırılması ve Doğrudan Gelir Desteği Sistemi (DGDS)’ne geçilmesi hedeflenmiştir.

Doğrudan Gelir Desteği Sisteminin tarım sektörüne getirdikleri ve sonuçlarının neler olduğu ileride ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktır.

1.2.1.3.2. Ulusal Tarım Stratejisi ve Avrupa Birliği’ne Yönelik Düzenlemeler

Günümüzde uygulanan tarım politikasının amaçlarını şu şekilde özetlemek mümkündür: Kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslar arası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaç olarak belirlenmiş ve 2006-2010 yıllarında Türkiye’nin tarım politikasının stratejik amaçları DPT tarafından (DPT, 2004b:1);

- Sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde kaliteye dayalı üretim artışı ile gıda güvenliği ve gıda güvencesinin sağlanması,

- Üreticilerin gelir düzeyinin yükseltilmesi ve istikrarının sağlanması, üretim maliyetlerini azaltıcı ve teknolojik gelişimi hızlandırıcı tedbirlerin uygulamaya konulması yoluyla üreticilerin rekabet düzeylerinin yükseltilmesi,
- Tarımsal pazarlama altyapısının iyileştirilmesi ve üreticilerin pazara erişim düzeylerinin artırılması, tarım-sanayi entegrasyonunun geliştirilmesi, işleme sanayinin rekabet edebilirliğini artırıcı nitelikte uygun ve kaliteli ham maddenin temin edilmesi ile tüketici tercihlerinin karşılanması amacıyla yönelik tedbirlerin alınması,
- Üreticilerin katılımını ve sorumluluğunu esas alan ve doğrudan üreticilere finansman sağlayan yaklaşıma dayalı kırsal kalkınma projelerinin oluşturulması ve söz konusu projelerin kırsal yaşam şartlarını iyileştirecek biçimde uygulanması,
- Kamudan bağımsız bir yapıda üreticilere, üretimden pazarlamaya kadar olan safhalarda hizmet vermek üzere; kar amacı gütmeyen Tarımsal Üretici Birliklerinin kurulması ve geliştirilmesi ile tarımsal nitelikli diğer üretici örgütlerinin geliştirilmesi, söz konusu örgütlerde denetimin özerkleştirilmesi, olarak tespit edilmiştir.

Temel ilkeler ise, Avrupa Birliği Ortak Tarım ve Balıkçılık Politikalarına Uyum ve Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması'nın esas alınması, piyasa koşullarında tarımsal üretime yönelik olarak piyasa mekanizmalarını bozmayacak destekleme araçlarının uygulanması, tarım ve kırsal kalkınmada bütüncül yaklaşım ve katılımcılığın benimsenmesi olarak belirlenmiştir.

Ancak her ne kadar tarımsal politika hedefleri tarımı gelişmiş ülkelerin hedefleri ile aynı tespit edilmiş olsa da hedeflerin aynı tespit edilmiş olması sonuçların birbirlerine benzer olacağı anlamına gelmemektedir. Bu stratejinin doğru olup olmadığı ancak yaşanarak öğrenilebilecektir.

Avrupa Birliği Komisyonu'nun her yıl düzenli olarak açıkladığı ilerleme raporlarından biri olan 2005 İlerleme Raporu'nda bu Strateji'nin, Tarım Çerçeve Yasasına temel oluşturacak nitelikte olduğu kabul edilmiştir. Ancak sürdürülebilir ve rekabetçi bir tarımsal gıda sektörü yaratılması taahhüdü, gıda güvenliği standartlarının geliştirilmesi,

çeşitlendirilmenin teşvik edilmesi ve tarımsal çevre planlarının desteklenmesi gibi, bazı önemli açılardan geri adım teşkil ettiği ileri sürülmüştür. Örneğin, Strateji Belgesinde doğrudan ödeme sisteminin toplam tarım bütçesi içindeki payının % 76'dan % 45'e indirilmesi ve belli ürünler üzerinde odaklanması planlanmıştır. İlerleme raporuna göre ise prime bağlı üretimin artırılması ve Türkiye'nin kendi kendine yeterli olmadığı ürünlerin üretiminin teşvik edilmesi için üretime bağlı doğrudan gelir ödemelerinin artırılması öngörülmüştür.

Strateji belgesinin dışında Türkiye Ulusal Programları'nda da tarım sektörüne yer vermiştir. Ulusal Programlar ikinci bölümde ayrıntılarıyla anlatılmıştır.

1.2.2. Türkiye'de Tarım Ürünleri Dış Ticareti

Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomideki en önemli sorun, hızlı sanayileşme ve kalkınma olmuştur. Bunun aşılması için gerekli destek tarımdan sağlanmaya çalışılarak, tarımsal KİT'lerin kurulması sağlanmış, mevcut tarımsal sanayi hammaddelerinin öncelikle ülke içinde değerlendirilmesi ve işlenmiş olanların dış satıma sunulması, ayrıca, özel girişimciliğe öncülük edilerek özel sektörün çeşitli yatırım destek araçları ile teşvik edilmesi yoluna gidilmiştir. 1980 yılı sonrasında ise, dışa açık kalkınma politikaları ile dış ticaret gelişmiş, liberal politikalar oluşturulmuş, dış ticarete yönelik pek çok sınırlamalar kaldırılmaya çalışılmış, dış ticarete serbest olan ürünleri belirleme politikasından vazgeçilerek yasak ürünleri belirlemeye dönük politikalar uygulanmaya başlanmış ve dış ticarete konu olan ürünlerin sayısı giderek artmıştır. Yine 1980'den sonra, Dünya ile bütünleşmeye hız verilmiş; Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması ve Gümrük Birliği ile, dış ticaret daha da zenginleşerek yeni ürün, yeni pazar kavramları oluşmuş ve dünya ülkeleriyle entegrasyon çabaları ve rekabet gücü geliştirilerek, uluslararası rekabet ortamına girilmiştir (Sayın, 2001:2). Günümüzde uluslararası taahhütlerimiz doğrultusunda giderek azalan desteklerle süren dış ticaret politikaları liberal bir yaklaşımla değerlendirilmektedir. 1990 yılında ithal iznine tabi mallar listesi yürürlükten kaldırılmış, yasak mallar listesi de büyük ölçüde daraltılmıştır. 1 Ocak 1996 tarihli yeni ihracat rejimiyle yasa, kararname ve uluslararası antlaşmalarla ihracatı yasaklanmış olan mallar dışındaki tüm malların ihracatı serbest bırakılmıştır.

1995 yılında Gümrük ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT - DT) yrrlge girmesi ve 1996 yılında AB ile Gümrük Birliği Anlaşması imzalanması, dış ticaret politikasının şekillenmesinde önemli gelişmeler olmuştur. 2000'li yıllardaki dış ticaret politikasının çerçevesini bu anlaşmalar belirlemiştir (Trkeku, 2006:101).

Ülkemizde, tarım ürünleri ihracatına yönelik olarak ihracat iadesi yardımları yapılmaktadır. DT ile yapılan anlaşmalarla çelişmeyecek şekilde düzenlenen bu yardımları iki başlık altında toplamak mümkündür:

Genel İhracat İadesi : Çoğunluğunu gıda sanayi ürünlerinin oluşturduğu, katma değeri yüksek işlenmiş tarım ürünleri ihracatında yıllık bazda düzenli olarak, tek bir karar ile yapılmakta olan ihracat iade yardımlarıdır.

rn İhracat İadeleri : Özellikle yurtiçi üretimden kaynaklanan stok problemleri ve ihraç pazarlarında karşılaşılan rekabet zorlukları nedenleriyle, dönemsel olarak, domates, kuru soğan, elma, patates ve turunçgil ürünlerine yapılmakta olan ihracat iade yardımlarıdır (TKB, 2004b:348)

1.2.2.1. Tarım rnleri Dış Ticaretinin Yapısal Analizi

Türkiye rn bazında değerlendirildiğinde, dünyanın önde gelen tarım ülkelerinden biridir. Yirmiden fazla tarım ürününde ise dünyada ilk on ülke içinde yer almaktadır (Nacak, 2005:9).

Tablo 1.5.'den de görüleceği üzere Türkiye, kuru üzüm, kuru kayısı, fındık ve kuru incir üretiminde dünyada 1. sıradadır. Antep fıstığı, sebze, kavun, karpuz, tütün, zeytinyağı, şeker pancarı, arpa, pamuk ve buğdayda ise ilk 10'a girmektedir.

İhracatımızın sektörel yapısı incelendiğinde, 1980 öncesindeki tarım ürünleri ağırlıklı ihracatın yerini, %90'larını sanayi ürünlerinin oluşturduğu bir yapıya bıraktığı görülmektedir (Tablo 1.6). Bu durum ayrıca, tarımsal potansiyelin rasyonel bir şekilde gıda sanayiine aktarılamaması üretim, pazarlama ve organizasyon sorunlarının çözümüne yönelik ciddi bir tarımsal politika eksikliğinin de göstergesidir (Aktaş, 2006:33).

Tablo 1.5. Dünya Tarımsal Üretiminde Türkiye'nin Yeri

Ürünler	Türkiye'nin Dünya Üretimindeki Sıralaması	Türkiye'nin Dünya Üretimindeki Payı (%)
Kuru Üzüm	1	38,2
Kuru Kayısı	1	78,0
Fındık	1	62,4
Kuru İncir	1	25,7
Antep Fıstığı	4	6,5
Sebze+Kavun+Karpuz	4	2,7
Tütün	5	2,5
Zeytinyağı	6	2,5
Şeker Pancarı	6	5,6
Arpa	7	5,9
Pamuk	7	3,9
Buğday	8	3,3
Turunçgiller	12	2,3
Mercimek	12	14,1
Ayçiçeği	13	3,4
Kuru Fasulye	13	1,4
Susam	21	1,0
Mısır	24	0,4

Kaynak: Nacak, 2005:9

1996 yılında 4,9 milyon dolar olan tarım ürünleri ihracatımız yıllar itibariyle görece olarak artış göstermiş 2005 yılında 8,2 milyon dolara ulaşmıştır. Tablo 1.6.'dan da anlaşılacağı gibi, bu görece artış, toplam ihracatta tarımın aldığı pay olarak bakıldığında düşme eğilimi göstermektedir. Sanayi ürünleri ihracatının artışından kaynaklanan bu düşme eğiliminin ise devam etmesi beklenmektedir.

Tablo 1.6. Tarımsal Ürün İhracatı ve Toplam İhracat İçerisindeki Payı (ISIC Rec.3) Birim: Milyon \$

SEKTÖRLER İTİBARIYLA İHRACATIMIZ	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
1- TARIMSAL ÜRÜNLER	4.949	5.470	5.053	4.442	3.855	4.349	4.052	5.257	6.501	8.298
i-Gıda Maddeleri	4.556	5.133	4.688	4.084	3.543	3.997	3.668	4.735	5.891	7.706
(0) Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	3.559	4.078	3.771	3.189	2.891	3.316	3.118	3.944	5.044	6.505
(00) Canlı hayvanlar	85	83	48	12	2	44	31	8	7	5
(04) Hububat ve mamulleri	507	637	581	379	406	327	299	409	520	891
(05) Meyva, sebze ve mamulleri	2.219	2.466	2.357	2.132	1.817	2.142	2.062	2.568	3.405	4.370
(06) Tabii bal, şeker ve mamulleri	211	270	232	217	239	343	183	226	237	211
(08) Hayvan yemleri	15	8	5	6	10	25	13	14	12	18
(01, 02, 03, 07, 08, 09) Diğer Gıda Maddeleri	522	616	548	444	416	435	530	718	863	1.010
(1) İçkiler, tütün ve mamulleri	742	754	645	603	529	471	426	489	591	736
(11) Alkollü ve alkolsüz içkiler	105	71	55	41	37	36	41	70	113	146
(12) Tütün ve mamulleri	638	683	590	562	491	435	385	419	478	590
(4) Hayvansal ve bitkisel yağlar ve mumlar	232	271	239	256	100	180	98	255	205	405
(22) Yağlı tohumlar ve meyvalar	23	30	33	36	23	29	27	48	51	60
ii-Tarımsal Ham maddeler	392	337	365	358	313	352	384	522	610	592
(21) Deri, kösele ve ham postlar	4	3	22	10	26	31	34	34	30	25
(23) Tabii, sentetik ve rejenere kauçuk	14	9	8	9	10	5	5	5	8	7
(24) Tabii mantar ve yuvarlak ağaçlar	18	31	30	24	16	40	36	21	21	25
(25) Odun hamuru ve kağıt döküntüleri	0	0	1	0	1	0	1	1	1	1
(26) Dokumaya elverişli lifler ve döküntüleri	279	213	220	233	196	219	232	363	442	434
(29) Bitkisel ve hayvansal diğer ham maddeler	78	82	84	82	64	56	76	98	107	100
TOPLAM	23.224	26.261	26.974	26.587	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.414
Tarımsal İhracat/Toplam İhracat (%)	21,3	20,8	18,7	16,7	13,9	11,2	11,1	11,1	10,2	11,3

Kaynak: DTM, 2006g

Tablo 1.7. Tarımsal Ürün İthalatı ve Toplam İthalat İçerisindeki Payı (ISIC Rec.3) Birim: Milyon \$

SEKTÖRLER İTİBARIYLA İTHALATIMIZ	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
1- TARIMSAL ÜRÜNLER	4.866	4.926	4.321	3.398	4.156	3.079	3.995	5.265	6.059	6.469
i-Gıda Maddeleri	2.831	2.649	2.311	2.038	2.133	1.487	1.912	2.791	3.089	3.277
(0) Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	1.776	1.426	1.165	1.075	1.159	736	1.055	1.604	1.817	1.609
(00) Canlı hayvanlar	167	19	26	24	33	23	16	12	10	14
(04) Hububat ve mamulleri	788	719	480	418	408	193	392	722	558	225
(05) Meyva, sebze ve mamulleri	101	176	183	159	193	118	142	131	161	283
(06) Tabii bal, şeker ve mamulleri	294	44	14	17	16	12	20	36	39	45
(08) Hayvan yemleri	150	184	158	176	207	136	144	200	401	341
(01, 02, 03, 07, 08, 09) Diğer Gıda Maddeleri	277	285	304	281	302	254	341	504	648	700
(1) İçkiler, tütün ve mamulleri	296	393	319	308	365	296	218	250	270	299
(11) Alkollü ve alkolsüz içkiler	19	10	12	15	15	13	10	15	31	23
(12) Tütün ve mamulleri	277	383	307	293	351	283	208	235	239	276
(4) Hayvansal ve bitkisel yağlar ve mumlar	509	570	521	436	375	321	415	512	532	744
(22) Yağlı tohumlar ve meyvalar	250	260	305	219	233	134	223	425	470	625
ii-Tarımsal Ham maddeler	2.035	2.278	2.010	1.360	2.023	1.593	2.083	2.474	2.969	3.192
(21) Deri, kösele ve ham postlar	677	589	373	102	225	275	453	441	397	292
(23) Tabii, sentetik ve rejenere kauçuk	242	205	167	135	161	130	183	256	344	444
(24) Tabii mantar ve yuvarlak ağaçlar	183	167	186	157	183	99	121	166	287	361
(25) Odun hamuru ve kağıt döküntüleri	127	144	153	164	238	149	192	187	221	278
(26) Dokumaya elverişli lifler ve döküntüleri	732	1.089	1.022	703	1.117	866	1.031	1.285	1.564	1.641
(29) Bitkisel ve hayvansal diğer ham maddeler	74	83	108	99	99	73	104	138	155	175
TOPLAM	43.627	48.559	45.921	40.671	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.553
Tarımsal İthalat / Toplam İthalat (%)	11,1	10,1	9,4	8,3	7,6	7,4	7,8	5,76	6,2	5,5

Kaynak: DTM, 2006h

Türkiye Tarım Sektörü ihracatında, en yüksek paya sahip beş alt sektör sıralaması aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 1.8. 2005 Yılı İlk Altı Ayda İhracatta En Yüksek Paya Sahip Ürünler ve Değerleri

Ürünler	Yüzde (%)	Değer (Milyon \$)
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar	% 2,8	985
Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri	% 2,3	828
Fındık ve Mamulleri	% 1,9	660
Yaş Meyve ve Sebze	% 1,3	472
Meyve Sebze ve Mamulleri	% 1,1	373

Kaynak : DTM, 2005:8

Tarım ürünleri ithalatında, 1980-2003 döneminde artış görülmektedir. Tarım ürünleri ihracatı 2004 yılında 1980 yılına göre %58 oranında artarken, ithalat %5322 oranında artmıştır (Nacak, 2005:9).

Tarım ürünleri ithalatını gösteren Tablo 1.7. incelendiğinde, Türkiye'nin 1996 yılı itibariyle 4,8 milyon dolar düzeyinde toplam tarımsal ürün ithal ettiği anlaşılmaktadır. 2005 yılına gelindiğinde bu rakamın 6,4 milyon dolara ulaştığı görülmektedir. Sektörel olarak baktığımızda gıda maddeleri ithalatı en yüksek paya sahiptir. 1996-2003 dönemi ortalamasına göre gıda maddelerinin toplam tarımsal ithalat payı %53,2 iken, tarımsal hammaddelerin payı %46,8 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 1.9. Tarımsal Ürünlerde Dış Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
1- TARIMSAL ÜRÜNLER	82	544	731	1.043	-301	1.270	57	-8
i- Gıda Maddeleri	1.725	2.484	2.376	2.046	1.409	2.511	1.756	1.944
(0) Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	1.783	2.652	2.606	2.115	1.732	2.581	2.062	2.340
(00) Canlı hayvanlar	-82	64	22	-12	-31	21	15	-4
(04) Hububat ve mamulleri	-280	-82	101	-38	-2	135	-93	-313
(05) Meyve, sebze ve mamulleri	2.118	2.290	2.174	1.973	1.624	2.024	1.920	2.437
(06) Tabii bal, şeker ve mamulleri	-82	226	218	200	223	330	163	190
(08) Hayvan yemleri	-135	-176	-153	-170	-196	-111	-131	-185
(01,02,03,07,08,09) Diğer Gıda Mad.	246	331	245	163	114	181	189	215
(1) İçkiler, tütün ve mamulleri	446	360	325	295	164	175	208	238
(11) Alkollü ve alkolsüz içkiler	86	61	43	26	23	22	31	54
(12) Tütün ve mamulleri	360	300	282	269	141	152	177	184
(4) Hayvansal ve bitkisel yağlar	-277	-298	-282	-181	-275	-141	-317	-257
(22) Yağlı tohumlar ve meyvalar	-277	-230	-273	-183	-211	-104	-197	-377
ii- Tarımsal Ham Maddeler	-1.643	-1.940	-1.645	-1.003	-1.710	-1.241	-1.699	-1.951
(21) Deri, kösele ve ham postlar	-673	-586	-351	-93	-198	-244	-419	-407
(23) Tabii, sentetik ve rejenerer kauçuk	-228	-197	-159	-127	-151	-125	-178	-251
(24) Tabii mantar ve yuvarlak ağaçlar	-165	-136	-156	-133	-166	-59	-85	-144
(25) Odun hamuru ve kağıt döküntüleri	-126	-143	-153	-164	-238	-149	-191	-187
(26) Dokumaya elverişli lifler ve dök.	-453	-877	-802	-470	-922	-647	-799	-922
(29) Bitkisel ve hayvansal diğer h.m.	3	-1	-24	-17	-35	-17	-28	-40
Toplam (X-M) (Milyon Dolar)	-20.402	-22.298	-18.947	-14.084	-26.728	-10.065	-15.495	-22.087

Kaynak : Eşiyok, 2005:11

Tarımsal ürünlerde dış ticaret dengesini gösteren tablo 1.9 incelendiğinde, dış ticaret dengesinin önemli ölçüde istikrarsız geliştiği görülmektedir. Örneğin 1999 yılında 1 milyar dolar düzeyinde fazla veren tarımsal ürünler dış ticareti, izleyen yılda 301 milyon dolar açık vermiş, 2001 yılında ise tekrar 1,3 milyar dolar düzeyinde artıya geçmiş, dış ticaret dengesi 2002 yılında 57 milyon dolar fazlaya dönmüş, ancak 2003 yılında tekrar bozularak 8 milyon dolar açıkla sonuçlanmıştır. Bu tablodan da anlaşılacağı gibi, Türkiye, tarımsal ürünlerde net ihracatçı olmaktan çıkmış, artık net ithalatçı konumuna girmiştir.

1.2.2.2. İşlenmiş Tarım Ürünleri (Processed Agricultural Goods)

Bugün için Türkiye'nin dış ticaretinde en büyük partneri Avrupa Birliği'dir. Tablo 1.10'dan da görüleceği gibi Türkiye'nin 31.334 milyon dolar olan toplam ihracatının 14.349 milyon doları Avrupa Birliği ülkeleriyle gerçekleştirilmiştir. Avrupa Birliği'ne yapılan ihracatın %13,3'ünü ise tarım ürünleri oluşturmaktadır. Bu tarım ürünleri içerisinde de en çok işlenmiş tarım ürünleri yer almaktadır.

Tablo 1.10. AB – Türkiye Dış Ticareti

AB-Türkiye Dış Ticareti 1999 (Milyon \$)	Toplam	AB'ne AB'nden	Tarım Ürünleri Payı
Türkiye'nin İhracatı	31.334	14.349	%13,3
Türkiye'nin İthalatı	41.399	21.417	%2,3

Kaynak : Demir, 2001:89

Avrupa Birliği'ni kuran Roma Antlaşmasında ürünler tarım ve sanayi ürünü olarak ikiye ayrılmıştır. Ancak zamanla ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda, Birlik, 27 Haziran 1967 tarih ve 48/67 EEC, 28 Mayıs 1969 tarih ve (EEC) 1059/69 ve 6 Aralık 1993 tarih ve 3448/93 Ek B sayılı tüzüklerle işlenmiş tarım ürünlerini tanımlamıştır.

İşlenmiş tarım ürünlerini kısaca, tarım ürünlerinin ikinci kez işlenmesi sonucunda elde edilen ve bünyesinde tahıl, şeker ve süt veya bu ürünlerden herhangi birini bulunduran ürünler olarak tanımlamak mümkündür (Nebioğlu, 1997:2). İşlenmiş tarım ürünleri sisteminde üçüncü ülkelerden AB'ye ithalatında iki bölümden oluşan bir verginin uygulanması söz konusudur. Bunların ilki ürünün üretim ve pazarlama koşulları dikkate alınarak uygulanan sanayi payıdır. Yerli imalatçıyı korumayı hedefleyen bir unsur olup, toplam korumadan tarım payının çıkarılması suretiyle tespit edilmektedir. Sanayi payı advalorem (%) olarak belirlenmektedir (DTM, 2006d). İkincisi ise, tarım payı olarak bilinen değişken unsurdur. Değişken unsur saptanırken işlenmiş tarım ürününün kompozisyonu, içinde bulunan hububat, şeker ve süt oranı önem taşımaktadır (Kıymaz, 2000:54). Başka bir ifadeyle, tarım payı, işlenmiş tarım ürünlerinin bünyelerinde bulunan temel ürünlerin yerli üretimini korumayı amaçlayan bir koruma olup, dünya fiyatları ile yerli fiyatlar arasındaki fiyat farkının temel ürünün işlenmiş tarım ürünlerindeki kullanım

oranı ile çarpılması suretiyle hesaplanmaktadır. Tarım payı spesifik (ECU/100 kg) olarak belirlenmektedir.

İşlenmiş tarım ürünleri sisteminde amaç, temel tarım ürünlerinde var olan korumanın, İşlenmiş Tarım Ürünlerinin içerdiği temel tarım ürünleri bakımından da sürdürülmesini sağlayarak, bu ürünleri kullanan AB sanayicisinin haksız rekabetle karşılaşmasını önlemektir (DTM, 2006d).

Özetle ifade etmek gerekirse, Türkiye ve AB birbirlerinden İşlenmiş Tarım Ürünleri ithalatında sanayi payı tahsil etmemekte, yalnızca tarım payının vergisini almakta, üçüncü ülkelerden ithalatta ise sanayi payına denk gelen Birlik Ortak Gümrük Tarifesi'ne ek olarak kendi koruma ihtiyaçlarına göre belirlenmiş tarım paylarını tahsil etmektedirler (DTM, 2006e).

Gümrük Birliği sürecine kadar, Avrupa Birliği'nin "sabit unsur (sanayi payı) + değişken unsur (tarım payı)" ile koruduğu işlenmiş tarım ürünlerinin, Türkiye tarafından bir kısmı 12 veya 22 yıllık liste kapsamında indirim ve uyuma tabi tutulmuş, bir kısmı Katma Protokol'e göre 22 yıllık liste kapsamında yer almakla birlikte tarım ürünü olarak değerlendirildiğinden indirim ve uyum yapılmamış, diğer bir kısmı ise tarım ürünü statüsünde tutulmuştur.

Bu çerçevede, koruma ihtiyacının derecesine göre üç gruba ayrılan İşlenmiş Tarım Ürünlerinde hedeflenen vergilere, 1996, 1997 ve 1999 yıllarında olmak üzere üç aşamada ulaşılmıştır. Son indirim 01.01.1999 tarihi itibarıyla gerçekleştirilerek işlenmiş tarım ürünleri sistemindeki geçiş dönemi sona ermiş, tüm ürünler itibarıyla hedef tarım payı uygulanmaya başlanmıştır (DTM, 2006e). Taraflar karşılıklı olarak sanayi paylarını artık sıfırlamış olup, tarımsal koruma bakımından otonom olarak hareket etmektedirler. Ayrıca, her iki taraf, üçüncü ülkelerden ithalatta da tarım payından ileri gelen koruma oranlarını birbirlerinden bağımsız olarak tesis etmektedirler (Şahinöz, Özaltan, 2005:13).

Tablo 1.11. Türkiye'nin Yıllar İtibariyle İşlenmiş Tarım Ürünleri Dış Ticareti

TÜRKİYE'NİN İŞLENMİŞ TARIM ÜRÜNLERİ İHRACATI			
Yıllar	Dünya	AB (25)	AB (15)
1996	651.245.980	39.022.810	28.626.786
1997	669.617.621	42.484.242	32.817.955
1998	495.212.399	42.193.971	33.400.402
1999	333.413.367	42.922.928	36.131.492
2000	356.790.621	47.742.201	41.337.463
2001	394.479.504	52.647.407	45.326.041
2002	462.825.096	73.936.184	62.736.807
2003	617.653.955	100.546.270	80.393.419
2004	771.816.104	129.256.056	103.686.701
2005*	280.608.972	41.722.185	34.533.199
TÜRKİYE'NİN İŞLENMİŞ TARIM ÜRÜNLERİ İTHALATI			
	Dünya	AB (25)	AB (15)
1996	68.418.928	63.175.183	62.975.741
1997	95.772.857	82.321.816	82.069.753
1998	114.205.462	98.512.999	97.483.923
1999	127.459.772	112.566.061	111.991.253
2000	131.828.567	120.253.803	118.179.074
2001	121.205.682	111.282.779	106.930.561
2002	156.003.131	142.911.472	137.189.029
2003	181.905.152	164.820.408	155.583.943
2004	260.667.120	235.374.091	218.625.431
2005*	94.576.861	84.576.915	76.473.814

* 2005 yılı ilk altı ay rakamlarıdır.

Kaynak: DTM, 2006f

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, yıllara ve ürün gruplarına göre değişmekle birlikte, Türkiye işlenmiş tarım ürünleri ithalatının, yaklaşık % 90'ı AB'den yapılmaktadır. Buna karşılık ihracatının ancak %10'u AB ülkelerine yapılabilmektedir. Bu

tablodan da anlaşılacağı üzere Türkiye işlenmiş tarım ürünleri alanında dünya genelinde ihracatçı bir yapı sergilerken AB ülkelerinde ithalatçı bir yapı ortaya koymaktadır.

1.2.3. Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları

Türkiye’de tarımsal destekleme politikaları ile; ülke gereksinimlerine uygun optimum üretim deseninin sağlanması, üreticinin korunarak uygun gelir olanağına kavuşturulması ve böylece tarımın ülke ekonomisine olan katkısının artırılması amaçlanmaktadır (Bayraç, Yenilmez 2006:8).

Tarımsal ürün piyasalarının, tarımsal işletmelerin ve nihayet tarımsal ürünlerin gösterdikleri özelliklerin sonucu olarak, tarımsal ürün fiyatlarının istikrarsız ve aynı zamanda tarım dışı ürün fiyatlarına göre daha düşük düzeyde olduğu görülmektedir (Dinler, 1988:312). Tarım ürünlerinin arz-talep esnekliği düşük, üretim periyodu diğer sektörlere göre uzundur. Bu özellikleri ve toplumda sosyal dengelerin sağlanması ve korunmasına katkıları, ürün muhafazası ve bunlarla ilgili pazarlama olanaklarının zor ve diğer sektörlere göre gelirinin düşük olması gibi etkenlerle tarım sektörü ülkelere göre değişmekle birlikte, piyasa ekonomisinin en yaygın uygulandığı ülkeler dahil birçok ülkede üretim-tüketim zinciri içerisinde desteklenmektedir.

Tarım sektöründe, mevcut risk ve belirsizlikler yanında, paranın geri dönüşüm hızının düşük ve sermaye birikiminin yetersiz ve buna bağlı olarak yatırımların az olması, sektörde desteklemeleri ve teşvikleri gerektirmektedir (DPT, 2000:2).

Türkiye’de, tarım ürünleri fiyatlarının desteklenmesi sistemi, ilk kez 1932 yılında, Büyük Depresyon, sırasında başlamıştır. Bu yolla desteklenen ilk ürün buğday olmuştur. Bunu, 1938-44 döneminde diğer tahıllar ve bazı sanayi bitkileri izlemiştir (Kıymaz, 2000:60). 1970’lerin sonuna doğru 30’a yükselmiş olan destekleme yapılan ürün miktarı, 1994 yılında ekonomik ve sosyal açıdan önem taşıyan ve geniş üretici kitlelerini ilgilendiren 3 ürün grubu (hububat, şeker pancarı ve tütün) ile sınırlandırılmıştır (Ulusoy, 2003:10). 2000’li yıllara kadar da desteklenen ürün sayısında önemli bir değişim olmamıştır. 2000 yılında ise doğrudan desteklenen ürün sayısı buğday ve şeker olarak ikiye indirilmiş ve 2002 yılına gelindiğinde destekleme tümüyle kaldırılmıştır. Bu tarihten sonra IMF ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşma gereği tarımda dünya fiyatlarının geçerli

olması ve doğrudan gelir desteği ile bazı ürünlerde prim uygulamalarının devam ettirilmesi istenmiştir (Kesbiç, Baldemir, vd., 2005:7).

Türkiye’de tarımsal desteğin en önemli kaynağı, sınırlarda uygulanan yüksek koruma nedeniyle yükselen fiyatlar aracılığıyla tüketicilerden sağlanan transferlerdir. Türkiye’de üreticiye verilen desteğin yaklaşık %80’i tüketiciden transferlerle sağlanmaktadır. Bu bir vergi olarak ifade edilecek olursa, tarımsal ürün tüketicilerinin ödedikleri fiyatların yaklaşık %30’unun (dünya fiyatı – iç piyasa fiyat farkı) vergi olduğu ileri sürülmektedir. Desteğin geri kalanı, yaklaşık %20’si bütçe gelirlerinden sağlanmakta, ve daha çok girdi sübvansiyonlarını karşılamak için kullanılmaktadır (Ekonomik Forum, 2000:10).

1.2.3.1. Tarım Reformu Projesi ve Doğrudan Gelir Desteği

1.2.3.1.1. Tarım Reformu Projesi Uygulaması

Türkiye 2001 yılından itibaren uygulanmaya başlanan Tarım Reformu Projesi (ARIP) kapsamında; tüm tarımsal fiyat desteklemelerini ve girdi sübvansiyonlarını kaldırarak Doğrudan Gelir Desteği Sistemine (DGDS) geçmiştir. Başka bir deyişle 2000 reformu, Türkiye tarımsal destekleme politikalarında radikal bir değişiklik olarak gündeme gelmiştir.

Her ne kadar 2000 yılı Ekonomik İstikrar Programı ile birlikte uygulamaya giren tarım reformu, OTP’ye uyum konusundan bağımsız olarak hazırlansa da reformun ana unsuru olan “Doğrudan Gelir Desteği Sistemi”, AB’de Mayıs 92 reformu ile uygulamaya sokulan telafi edici ödeme sistemine benzerlik göstermektedir.

Dünya Bankasının desteği ile 2000 yılından itibaren uygulanmaya başlayan tarım reformu üç ana unsur içermektedir. Bunlar (Abay, Olhan vd., 2005:1):

1. Doğrudan gelir desteği,
2. Fiyat ve girdi desteklerinin aşamalı olarak kaldırılması ve
3. Tarımdaki devlet işletmelerinin özelleştirilerek tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasında hükümet müdahalesinin azaltılmasıdır.

Doğrudan Gelir Desteği (DGD), Dünya Ticaret Örgütü'ne göre kamu kaynaklarından hedef tarım üreticilerinin gelir düzeyini etkilemek amacıyla yapılan transferler şeklinde uygulanan bir politika aracıdır (Şahinöz, Özaltan, vd, 2005:16). DGD ile üreticilere üretimden bağımsız doğrudan gelir ödemesi yapılmaktadır. Bu politikanın özelliği, piyasanın işleyişine bir müdahale olmaması nedeniyle üretim, tüketim, ve dış ticaret kararlarının piyasa koşullarına göre belirlenmesi, desteklemenin toplumsal refah kayıplarına neden olmaması ve harcamaların hangi amaçla yapıldığını izleme açısından uygulamanın şeffaflığıdır. Ayrıca tarım kesimine yönelik gelir yardımının hedef kitleye bağlı olarak daha adil bir gelir dağılımını sağlaması da hedeflenmiştir (Eraktan, Abay, vd., 2004:60). 2000 yılından itibaren uygulanan destekleme türlerinin yıllar itibariyle dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1.12. Yıllar İtibariyle Toplam Destekleme Türlerinin Dağılımı (Trilyon TL)

Destek Türleri	2000		2001		2002		2003		2004	
	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%
1. Fiyat Desteği	209	22,6	136	12,3	610	21,7	-	-	-	-
2. Girdi Desteği	110	11,9	93	8,4	-	-	311	11,4	332	8,8
3. Hayvancılığı Geliştirme	12	1,3	42	3,8	69	2,5	125	4,6	200	5,3
4. Teşvik Primleri	12	1,3	12	1,1	18	0,6	-	-	-	-
5. Tazminatlar	29	3,1	27	2,4	40	1,4	-	-	-	-
6. Kredi Desteği	351	37,9	336	30,4	-	-	-	-	100	2,6
7. Fark + Telafi Ödemeleri	186	20,1	343	31,0	179	6,4	262	9,6	395	10,4
8. T. Kooperatif Projeleri	18	1,9	33	3,0	22	0,8	20	0,7	89	2,4
9. Doğrudan Gelir Desteği	-	-	84	7,6	1.877	66,7	2.010	73,7	2.668	70,5
Genel Toplam (TrilyonTL)	927	100	1.106	100	2.815	100	2.728	100	3.784	100

Kaynak: Abay, Olhan, vd, 2005:15

Tablo 1.12'den de anlaşılacağı gibi Doğrudan Gelir Desteği Sisteminin uygulamaya geçmesiyle birlikte, destekler içerisinde %70'e yaklaşan bir paya sahip olmuş, dolayısıyla diğer destekler önemini göreceli olarak yitirmeye başlamıştır.

2004 yılında DGD uygulaması çerçevesinde 2003 yılında olduğu gibi, dekar başına ödeme 16 milyon TL ve tarım arazisi üst sınırı 500 dekar olarak belirlenmiştir. 2003 yılında, çiftçi kayıt sistemine dahil olan yaklaşık 2,76 milyon üretici ve toplam 16,6 milyon hektar arazi için 2,72 katrilyon TL ödeme yapılmıştır (DPT, 2006:12). Bütçe imkanlarının kısıtlı olması ve kayıt işlemlerinin zaman alması nedeniyle yıl ödemelerinin büyük bir bölümü bir sonraki yılda tamamlanabilmektedir

1.2.3.1.2. Tarım Reformu Projesi (ARIP)nin Etkileri

Tablo 1.13. DGD'nin Ülke Geneline Uygulanmasına İlişkin Bazı Sonuçlar

Başlıca Göstergeler	2001	2002	2003
Kayıtlı Çiftçi Sayısı (Bin Kişi)	2 182,7	2 583,3	2 763,6
Kayıtlı Alan (Milyon ha)	11,6	16,2	16,7
Destekleme Miktarı (Milyon TL/Da)	10,0	13,5	16,0
Desteklenen Üst Arazi Sınırı (Da)	200	500	500

Kaynak: Abay, Olhan, vd., 2005:13

2000 yılında uygulamaya konan tarım reformu projesi ile, yıllardır azalma eğiliminde olan destekler %40-%50 oranında azalmaya devam etmiştir. Örneğin, 1999 yılında 4,2 milyar dolarlar düzeyinde olan kamusal tarım desteği, 2002 yılında 1,2 milyar dolar düzeyine gerilemiş, destek kompozisyonu tümüyle değiştirilmiştir (Şahinöz, Özaltan, vd, 2005:17).

Tablo 1.14. Yeni Tarım Politikalarının Devlet Bütçesine Etkisi:1999 – 2002
(Milyon ABD Doları)

Destek kalemleri	1999	2002
Kredi desteği	956	0
Gübre desteği	183	0
KİT'lere bütçeden aktarılan	261	138
KİT açıklarını karşılama	2213	355
Pamuk ve yağlı tohumlar primleri	205	58
TSKB'ye destek	450	0
DGD Ödemeleri	0	1.137
Toplam	4,268	1,179

Kaynak : Günaydın, 2006b:21

1999 yılı sonunda başlayan dönemde uygulanan tarım reformunun Türkiye tarım yapısı üzerinde doğurduğu sonuçlar, Dünya Bankası tarafından incelenmiş ve yayımlanmıştır. Raporun ana hatlarını aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

- 1999 – 2002 aralığında, tarımsal sübvansiyonlar 6 milyar ABD \$ azalarak 1,1 milyar ABD \$'a inmiştir. Başka bir deyişle, tarımsal sübvansiyonların GSMH'ya oranı %3,2'den % 0,5'e inmiştir.
- Aynı dönemde, tarımsal GSMH 27 milyar ABD \$'dan 22 milyar ABD \$'a inmiştir.
- Çiftçiler üzerindeki net etki, yaklaşık 4 milyar ABD \$ tutarında yıllık zarar olmuştur.
- 2002 – 2003 reform döneminde gerek suni gübre gerekse tarımsal kimyasal madde kullanımını % 25 – 30 azalmıştır.
- Tarım kredisi faiz oranları negatiften pozitive dönmüştür.
- Kredi alan çiftçiler, borçlarını başlıca üç nedene bağlı olarak ödememişlerdir: tarımsal gelirdeki azalmalar, yüksek reel faiz oranları ve bazı çiftçilerin borçların kısmen affedilmesi yolundaki beklentileri.
- 1999 – 2001 arasında, Türkiye'de üretilen başlıca tarım ürünlerinin brüt değeri, reel olarak % 16 azalmıştır.
- Bütün ürün çeşitlerinde Türk ihracat ve ithalatının 1997 – 2002 döneminde artış göstermesine karşın tarım ve gıda ürünlerinin toplam ihracat ve ithalattaki payı düşmüştür. 2001'deki önemli orandaki devalüasyon, üretim artışı ile birlikte ihracatın artmasına yardımcı olmuş ve işlenmemiş tarım ürünü ithalatındaki azalmaya yol açan en önemli faktör olmuştur.
- 1999 – 2001 arasında hektar başına üretimin dolar eşdeğeri % 28 azalmıştır (864 ABD \$/hektardan 621 ABD \$/hektara). Bütün önemli tarım ürünü gruplarında genel düşüş kaydedilmiştir. Bu düşüş - % 13 ile bakliyatla en az oranda, - % 38 ile tütün şeker pancarı ve pamuğu da içeren bir kategori olan öteki tarla ürünlerinde en yüksek oranda gerçekleşmiştir. Hektar başına meyve değeri % 29 azalırken,

hububat ve sebze deęeri sırası ile % 22 ve % 23 dūřmūřtur. Bu dōnemde hektar bařına katma deęer dolar bazında yaklaşık % 40 dūřūř kaydetmiřtir.

- Reform dōneminde toplam ekili alan, Akdeniz Bōlgesi dūřında būttūn bōlgelerde yaklaşık % 2 azalmıştır. Bu azalmanın ūçte ikisi, ekili alanın (başlıca tahıl) ve nadasa bırakılan tarlaların 300.000 hektardan fazla (ekili alanın yaklaşık % 3,5’u oranında azalma) azaldığı Orta Anadolu Bōlgesinden kaynaklanmıştır.
- 1999 ve 2001 arasında tarım ūrūnleri fiyatları, tahmini olarak % 40 dūřmūřtur.
- Tūrkiye, OECD ūlkeleri arasında en dūřuk destekleme oranlarına sahip olan ūlkeler arasında bulunmakla birlikte GSMH’nin yūzdesi olarak bu destek, OECD ūlkelerindeki en yūksek destek oranlarından biridir.
- DGD programı, çiftçilerin maruz kaldığı net gelir kaybının yaklaşık % 35 – 45’ini karşılamıştır. Bu durum, tarım nūfusunun yaklaşık dōrtte ūçünü içeren DGD Programından fiilen yararlanabilenleri etkilemektedir.

Sonuçlar, Tūrkiye tarımının içinde bulunduęu duruma iliřkin net, açık ve çarpıcı bilgiler vermektedir (Gūnaydın, 2006b:21). 2001 yılından bu yana tarımsal destekleme alımları ile girdi sūbvansiyonlarını ikame eder durumdaki DGD politikasının, Tūrkiye’de mevcut uygulama biçimiyle tarımsal ūretimi etkileme gūcū yoktur ve daha çok sosyal yardım niteliğindedir. Ayrıca, arazi ūzerinden ūdenen DGD ūdemeleri, bōlgeler arasında iřletmeler arasında ve ūrūnler arasında bir dengesizlik yaratmaktadır. Ortalama iřletme būyūklūęu daha fazla olan bōlgelerdeki (İç Anadolu ve Gūneydoęu Anadolu bōlgeleri gibi) ūreticiler dięer bōlgelere gōre iřletme bařına daha fazla destek almaktadır. Bu durum zaten bozuk olan yapıyı daha da olumsuz etkilemektedir. DGD daha çok Tūrkiye’de ifti Kayıt Sisteminin geliřtirilmesine hizmet etmektedir (Abay, Olhan, vd., 2005:16).

Őncelikle, kūuk arazilere sahip yoksul çiftçiler açısından, DGD uygulamasından yararlanabilmek için yapılması gereken harcamalar (būrokratik iřlemler ve kōy-kent arasındaki ulařım giderleri vb.) alınacak DGD ūdemesinden fazla olabilmektedir. Bu nedenle, kūuk çiftçi sisteme uzak durmaktadır. Būyūk çiftçiler ise, sistemin aslan payını almaya devam etmektedirler. DGD ūdemesi için bir ūst arazi būyūklūęu belirlenmesine karřın, būyūk arazi sahipleri noter sōzleřmeleri ile arazilerini uygun ūleklerde bōlerek

yakınlarına dağıtmakta ve böylelikle arazilerinin tamamı için DGD'den yararlanmaktadırlar. Ayrıca, tebliğlerde tarımsal üretimle işigal edenlere DGD ödemesi yapılacağı belirtilmiş olmakla birlikte, uygulama farklı yönde gelişmektedir. Gerçekten çiftçi niteliğini taşımayan birçok kişinin, sistemden rahatlıkla üretici belgesi alabildiği bilinmektedir. Ayrıca, kentte oturup arazisini kiraya verenler, bu anlaşmalarda, DGD ödemelerini kendilerinin alacağı koşulunu dayatmaktadırlar. Bu doğrultuda, kentte oturan ve arazisini yıllardır görmemiş, tarımsal üretimle ilgisi olmayanlar da, geniş oranda DGD'den yararlanmaktadırlar (Günaydın, 2004c:50).

Reform başlangıçta ilan edildiği kapsamda uygulanamamıştır. Fiyat desteklerine son verildiği ilan edilmesine rağmen son defa, istisna diyerek bazı alımlar, örneğin çay, uzun bir süre sürmüştür. Reformun ürün kapsamı daraltılmıştır. "Tüm destekler kaldırılıp yerine doğrudan gelir desteği konulmuştur" görüşü de tam doğru değildir. Telafi edici ödemeler olan prim, ihracat iadesi, hayvancılık desteği ve çay budaması ödemeleri devam etmektedir. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve DSİ gibi kuruluşlar aracılığı ile çeşitli, sübvansiyonlu hizmetler sürdürülmektedir. Birliklere sınırlı miktarda da olsa hala düşük faizli kredi sağlanmaktadır. Bütçeden ödenen bu desteklerin yanı sıra korumacılıkla ve sosyal amaçla vergi muafiyeti, sosyal güvenlik için düşük primle eşit sağlık hizmeti sağlanmaktadır. Altyapı ve ürün borsalarının geliştirilmesi için gösterilen çabalar da desteğin başka bir boyutta sürdüğünü göstermektedir. Özelleştirme ile birlikte silinecek borçlar, eskiden birikmiş görev zararlar, örneğin Tekel'in özelleştirilmesi ile gündeme gelecektir (Akder, 2003:52).

Yukarıda da belirtildiği gibi doğrudan gelir desteğinin Türkiye'de uygulandığı şekliyle ne üretimi yönlendirici bir yapısı ne de verimlilikle bir ilişkisi vardır. Gelir düzeyi düşük çiftçilerden ziyade zengin çiftçilere daha fazla kaynak aktarılması şeklinde bir uygulama bulunmaktadır.

Tarım Reformu Kapsamında, pirim sisteminin 2002 yılında kaldırılacağı taahhüt edilmiş olmakla birlikte pirim uygulaması halen devam etmektedir. Ülkemizde uygulaması 1993 yılında pamuk ve tütün ile başlatılmış bulunan pirim uygulamasının içinde bulunduğumuz 2006 yılı için pamuk, soya fasulyesi, kanola, zeytinyağı ve mısırdaki uygulanarak devam ettirilmesi düşünülmektedir. Ayrıca 2003 yılında çıkartılan Bakanlar

Kurulu kararı ile tarımsal üretimin temel girdilerinden olan mazotun tarımda kullanılan kısmının desteklenmesi kararlaştırılmıştır.

1.2.3.2. Tarım Kanunu Ve Desteklemeler

25.04.2006 tarih ve 26149 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Tarım Kanunu ile birlikte Türkiye, Cumhuriyet tarihinde ilk defa resmi bir tarım kanununa kavuşmuştur. Kanun, AB ve DTÖ ile olan taahhütlerimiz doğrultusunda hazırlanmış olup, henüz gerekli yönetmelikler çıkarılmadığından tam olarak uygulanmaya başlanamamıştır.

Tarım Kanunu’nda tarım politikalarının amaçları; tarımsal üretimin iç ve dış talebe uygun bir şekilde geliştirilmesi, doğal ve biyolojik kaynakların korunması ve geliştirilmesi, verimliliğin artırılması, gıda güvencesi ve güvenliğinin güçlendirilmesi, üretici örgütlerinin geliştirilmesi, tarımsal piyasaların güçlendirilmesi, kırsal kalkınmanın sağlanması suretiyle tarım sektöründeki refah düzeyini yükseltmek olarak tanımlanmıştır.

Tarım politikalarının ilkeleri, tarımsal üretim ve kalkınmada bütüncül yaklaşım, uluslararası taahhütlere uyum, piyasa mekanizmalarını bozmayacak destekleme araçlarının kullanımı, örgütlülük ve kurumsallaşma, özel sektörün rolünün artırılması, sürdürülebilirlik, insan sağlığı ve çevreye duyarlılık, yerinden yönetim, katılımcılık, şeffaflık ve bilgilendirmek olarak belirlenmiştir.

Tarım politikasının öncelikleri ise, tarımsal üretimde verimlilik, ürün çeşitliliği, kalite ve rekabet gücünün yükseltilmesi, yeterli ve güvenilir gıda arzının sağlanması, tarımsal işletmelerin altyapılarının geliştirilmesi, tarımsal faaliyetlerde bilgi ve uygun teknolojilerin kullanımının yaygınlaştırılması, tarımsal girdi ve ürün piyasalarının geliştirilmesi ve üretim-pazar entegrasyonunun sağlanması, tarımsal üretimin tarım-sanayi entegrasyonunu sağlayacak şekilde yönlendirilmesi, tarım sektörünün kredi ve finansman ihtiyacının karşılanmasına ilişkin düzenlemeler yapılması, destekleme ve yönlendirme tedbirlerinin alınması, doğal afetler ve hayvan hastalıklarına karşı risk yönetimi mekanizmalarının geliştirilmesi, kırsal hayatın sosyo-ekonomik açıdan geliştirilmesi, üretici örgütlenmesinin geliştirilmesi, tarım bilgi sistemlerinin kurulması ve kullanılması, toplulaştırma, arazi kullanım plânının yapılması ve ekonomik büyüklükteki tarım işletmelerinin oluşturulması, toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi ve rasyonel

kullanımı, ve Avrupa Birliği'ne uyum sürecindeki gelişmelerden doğacak ihtiyaçları karşılayabilecek şekilde ortak piyasa düzenlerinin öngördüğü, idarî ve hukukî düzenlemelerin yapılması olarak sıralanmıştır.

Tarımsal desteklemelerin amacının, tarım sektörünün öncelikli problemlerinin çözümüne katkıda bulunmak, uygulanan politikaların etkinliğini artırmak, sektörün bu politikalara uyumunu kolaylaştırmak olarak belirlendiği kanunda, tarımsal destekleme politikalarının, ekonomik ve sosyal etkinlik ve verimlilik koşullarını sağlayacak programlarla uygulanacağı belirtilmiştir.

Tarım Kanunu'nda Tarımsal destekleme araçları ve bu araçların nasıl uygulanacağı aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

1.2.3.2.1. Doğrudan Gelir Desteği

Üreticilere, tarımsal üretim amacıyla işledikleri araziler için Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen birim ödeme miktarı üzerinden, doğrudan ödeme yapılacaktır. Ödeme miktarlarının, üreticilerin tarım politikaları amaçları ve çevre koruma koşullarına uyumunu kolaylaştırmak üzere farklı düzeylerde belirlenebilmesi mümkündür.

1.2.3.2.2. Fark Ödemesi

Çiftçilere üretim maliyetleri ile iç ve dış fiyatlar dikkate alınarak fark ödemesi desteği verilecektir. Fark ödemesi desteği öncelikle arz açığı olan ürünleri kapsayacaktır. Her yıl, fark ödemesi kapsamına alınacak ürünler ile ödeme miktarları Tarım Kurulu tarafından belirlenecektir.

1.2.3.2.3. Telafi Edici Ödemeler

Üreticilerin arz fazlası olan ürünlerin üretiminden vazgeçerek alternatif ürünlere yönelmeleri teşvik edilecektir. Üreticilere, arazilerinde alternatif ürünleri yetiştirmelerinden dolayı karşılaşılabilecekleri gelir kayıplarını önlemek üzere telafi edici ödeme yapılacak, her bir üretici için yapılacak ödeme miktarı, üreticinin alternatif ürünlerin üretimine ayırdığı arazi miktarı ile birim ödeme miktarının çarpımı suretiyle hesaplanacaktır. Ayrıca üreticilerin bir araya gelerek, alternatif ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması için yapacakları yatırımların finansmanı için ek ödemeler de öngörülmüştür.

1.2.3.2.4. Hayvancılık Destekleri

Hayvancılık faaliyetlerinde ırk ıslahı, kaba yem üretiminin artırılması, verimliliğin artırılması, işletmelerin ihtisaslaşması, işletmelerde hijyen şartlarının sağlanması, hayvan sağlığı ve refahı, hayvan kimlik sisteminin teşviki, hayvansal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması ile bunlarla ilgili kontrol, takip ve standartların iyileştirilmesi ve su ürünlerinin desteklenmesi amacıyla destekleme tedbirleri alınacaktır. Hayvancılık desteklemelerinde, bölge ve iller bazında farklı destekler uygulamaya ve ödeme miktarlarını belirlemeye Bakanlar Kurulu karar verecektir.

1.2.3.2.5. Tarım Sigortası Ödemeleri

Üreticilerin, üretim materyallerini ve ürünlerini sigorta ettirmelerini teşvik etmek üzere, sigorta prim bedellerinin bir kısmı Devlet tarafından karşılanacaktır. 2006 yılı için bu oran %50 olarak belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle sigorta primlerinin yarısı çiftçi tarafından karşılanmakta, diğer yarısı ise devlet tarafından finanse edilmektedir.

1.2.3.2.6. Kırsal Kalkınma Destekleri

Kırsal gelirlerin artırılması ve çeşitlendirilmesi, kırsal altyapı, toplulaştırma, tarla içi geliştirme hizmetleri ve sosyal yapının güçlendirilmesi ile doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi amacıyla, kırsal toplum kesimlerinin birlikte veya ferdî olarak yürütecekleri yatırım projelerinin maliyetinin bir kısmı, masraf paylaşma esasına göre, Devlet tarafından karşılanacaktır.

1.2.3.2.7. Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma Programı Destekleri

Erozyon ve olumsuz çevresel etkilere maruz kalan tarım arazilerinde, işlemeli tarım yapan üreticilerin, arazilerini doğal bitki örtüleri, çayır, mera, organik tarım ve ağaçlandırma için kullanmalarını teşvik etmek üzere, kendilerine belirli bir süreyi kapsayacak şekilde, çevre amaçlı tarım arazilerini koruma programı destekleri sağlanacaktır. Ödemeler, Bakanlık ile üreticiler arasında imzalanacak sözleşmelere dayalı olarak ve birim arazi üzerinden yapılacaktır.

1.2.3.2.8. Diğer Destekleme Ödemeleri

Araştırma, geliştirme ve tarımsal yayım desteği, pazarlama teşvikleri, özel depolama yardımı, kalite desteği, piyasa düzenlemeleri desteği, organik üretim desteği, imha desteği, ürün işleme desteği, gerektiğinde bazı girdi destekleri ile tarım havzaları destekleri ve benzer konularda destekleme araçlarının kullanılması bu kanunla mümkün kılınmıştır.

Tarım Kanunu ile birlikte, verilecek asgari destek miktarı GSMH'nın %1'i olarak belirlenmiştir. Söz konusu sınır bugünkü milli gelir düzeyinde yaklaşık 3,5 milyar dolar olmaktadır. Ancak, AB ilerleme raporunda tarım destekleri için gerekli miktarın 11,3 milyar Euro olarak belirlenmesi, %1'lik oranın yeterli olmayacağını da göstermektedir. Yine de desteklemelere ayrılacak minimum sınırın belirlenmesi önemli bir adım olmuştur.

Kanun, ayrıca verilecek desteklerin önceden belirlenmesine olanak tanıyan düzenlemeleri getirmiştir. Bu sayede, üreticiler alacakları destekleri daha ekim döneminde öğrenme fırsatına kavuşacaklardır. Kanunla birlikte telafi edici ödemeler kapsamında üretim planlaması yapılmasına ve uygulanmasına da olanak sağlanacaktır.

Kanunda belirlenen ulusal tarım politikaları çerçevesinde çalışmalar yapmak üzere ürün bazında üreticilere, tüccarlara, sanayicilere ve/veya bunların oluşturdukları birlikler ile kamu ve araştırma kurumlarına, meslek odalarına ve derneklere, bir araya gelerek tüzel kişiliği haiz ürün konseyleri kurma imkanı tanınmıştır. Böylece üretici örgütlenmeleri ve sivil toplum kuruluşlar, tarım politikalarının uygulanmasında aktif rol oynama imkanına sahip olabileceklerdir. Kanun ayrıca sözleşmeli üretimi desteklemektedir.

1.3. TARIMSAL ÜRÜNLER PAZARLAMASI

Pazarlama en geniş anlamıyla, ürün, hizmet, faaliyet, kişi, yer, örgüt ve fikirlerin, değişim süreci aracılığıyla, istek ve gereksinimlerini belirlemeye, şekillendirmeye ve karşılamaya yönelik insan faaliyetleri bütünüdür. Pazarlama, hedef bir kitleden belli bir ürün, hizmet, fikir, faaliyet veya nesneye karşı arzu edilen bir tepki almak üzere girişilen eylemleri içermektedir (Tek,1999:7). Bu nedenle herhangi bir üretimin milli ekonomiye katkısını arttırmak için pazarlama çok önemli bir araçtır.

Tarım kesiminde faaliyet gösteren üreticiler genellikle pazarlama imkanları kısıtlı olan küçük işletmelerdir. Pazarlama kanallarının etkin olması, bu kısıtlı imkanlara sahip üreticilerin yerel pazarlar dışındaki pazarlara kolaylıkla ulaşabilmesini sağlamaktadır. Bunun yanında, tarımsal ürünlerin mevsimlere göre değişmesi, hacimli olmaları ve kolay bozulabilmeleri, miktar ve kalite bakımından yıldan yıla büyük değişikliklerin olması gibi özellikleri, pazarlamayı oldukça karmaşık ve zor bir duruma sokmaktadır.

Tarımla ilgili pazarlama ve örgütlenme diğer sektörlere göre belli farklılıklar göstermektedir. Tarımsal pazarların yapı ve işleyişlerini etkileyen başlıca faktörler şunlardır (Tek, 1999:243) :

1. Tarımsal üretimi etkileyen koşullar farklıdır. Tarım binlerce irili ufaklı üretici tarafından çok, dağınık yerlerde ve tüketicilerden uzakta yapılmaktadır. Tarımsal üretim önceden tahmini güç hava koşullarına bağlı olduğu için temel olarak spekülasyon niteliktedir. Üretim mevsimlidir.
2. Ürünlerin fiyatları çok dalgalıdır ve dünya arz talep koşullarına tepki vermektedir. Arzın değişen fiyat v.b. koşullarına uydurulması, imalata göre çok daha zor olmakta ve zaman istemektedir.
3. Tarımsal ürün talebini etkileyen koşullar farklılık göstermektedir. Tarımsal ürünlere olan talep büyük ölçüde şehirlerde yoğunlaşmıştır. Gıda ürünleri için tüketici talebi esnek değildir.

Ürünün üretiminden başlayarak tüketiciye kadar uzanan aşamalarında kayıpların en aza indirilmesi, kalitenin korunması ve uzun bir zamana yayılarak tüketicinin bundan her mevsim yararlanması Türkiye’de tarım pazarlamasının hedeflerindedir. Ayrıca iç ve dış pazarlarda talep edilen çeşit, kalite ve miktarda üretim ile üreticilerin AB ve gelişmiş ülke normlarına entegrasyonunun mutlaka etkin bir pazarlama sistemi içerisinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, işletmelerin ölçek ekonomisine ulaşması ve uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazanması için pazarlama politikaları son derece önemlidir (TKB, 2004b:322).

Ülkemizde uygulanan pazarlama sistemi ürünün yapısına göre farklılık göstermekte olup; yaş meyve ve sebze ile canlı hayvanda genellikle kamu dışı pazarlama

organizasyonları geçerli iken, tahıl ürünleri, kamu kuruluşları ve ticaret borsalarında veya fındık, pamuk, ayçiçeği gibi ürünler kooperatif ve tüccar kanalıyla sistem içinde yarışmaktadırlar. Ürünün yapısından dolayı, kimi ürünlerin tamamı bir sistem içinde yer alabilirken, kimi ürünler sistem içinde birçok pazarlama kanalı içinde yer alabilmektedir(Emeksiz, Albayrak, vd., 2005:2). Tarım ürünlerinin pazarlama sistemi içindeki işlem görme durumu genel yapı itibariyle Tablo 1.15’de verilmiştir.

Tablo 1.15. Tarım Ürünlerinin Pazarlama Sistemindeki Yeri

	Tahıllar	Baklagiller	Yaş Mey. Ve Sebze	Kuru Sert Kabuklu Meyveler	Endüstri Bitkileri					Hayvansal Ürünler		
					Pamuk	Şeker Pancarı	Ayçiçeği	Tütün	Çay	Canlı Hay.	Et ve Et Mam.	Süt ve Süt Mam.
Kamu	X					X		X	X		X	
Özel Sektör	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X
Koop. Ve Birlik	X			X	X	X	X		X		X	X
Tic. Borsaları	X	X		X	X		X			X		
Toplayıcılar ve Toptancılar		X	X							X		X
Hal’ler		X	X									

Kaynak : Emeksiz, Albayrak, vd., 2005:2

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere ülkemizde tarım alanındaki pazarlama faaliyetleri daha çok şirketlerin kendi bilgi ve becerileriyle yönlendirilmektedir. Kamusal anlamda pazarlama faaliyetleri oldukça sınırlı olup buradaki pazarlama faaliyetleri destekleme kapsamında belli başlı ürünlerin satın alınması veya sübvansede edilmesi yoluyla yapılmaktadır.

Türkiye’de üretim alanı açısından büyük bir yer tutan tahıl ve baklagiller üretiminin pazarlanması, endüstri bitkileri, meyve ve sebze üretimine göre farklılıklar göstermektedir. Tahıllar pazara 3 ayrı yolla ulaşmaktadır. Bunların pazarlanması Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), tüccarlar ve özel sektör kuruluşları tarafından gerçekleştirilmektedir.

Türkiye’de üretilen önemli endüstri bitkilerini pamuk, ayçiçeği, şekerpancarı ve tütün olarak sıralamak mümkündür. Bu bitkilerin pazarlanması aşaması her biri için farklılık göstermekle birlikte, genel olarak kooperatifler ve kamu iktisadi teşebbüsleri pazarlama kanallarında yer almaktadır.

Türkiye'deki işletmelerin büyük bir kısmının küçük ölçekli olması ve hayvansal üretimin genelde bitkisel üretimle birlikte sürdürülmesi nedeniyle elde edilen canlı hayvanlar işletme içinde ya da işletme çevresinde oluşan hayvan pazarlarında satılmaktadır.

Türkiye'de, gıda sanayi ürünleri genel olarak yurt içinde pazarlanmaktadır. Özellikle et, süt, tahıl ve nişasta ürünleri, bitkisel yağlar bunların başında gelmektedir. Yurt içinde pazarlanan ve iç talebi gelişme gösteren ürünlerin başında tahıl grubu yer almakta, bu grup içinde buğday unu ve ekme ile makarna ürünleri önde bulunmaktadır. Bu arada tüketim düzeyleri gelişmiş ülke düzeyinde olmasa dahi, ülkemizde et ve süt ürünlerinin çoğu da iç tüketime yönelik olarak pazarlanmakta, maliyet-fiyat farkları uluslararası pazarlarda rekabetin yapılamamasına neden olmaktadır. Bitkisel yağlar bakımından özellikle zeytinyağı ve margarinde gelişme gösteren ülkemiz, hammadde açığı nedeniyle dış alıma gerek duymakta, bu bakımdan dış alım yoluyla tüketimi dengelemektedir.

Alt sektörler bazında payları değişse de, gıda sanayiinde pazarlama kanallarında toptancı, perakendeci, bayii ve distribütör dağıtıcılar ya da doğrudan satışlar görülmektedir. Günümüzde, özellikle büyük üreticilerin avantajlarından yararlanmak için distribütörlük sistemini kullandıkları bilinmektedir (örneğin un ve unlu ürünler üreticileri). Ayrıca, son yıllarda yaşanan ekonomik krizler sonucunda, büyük firmalar seçici dağıtım sistemine önem verirken, küçük ve orta büyüklükteki firmalar ise daha geniş satıcı ve dağıtıcı gruplara yönelmişlerdir (Emeksiz, Albayrak, vd, 2005:4-9).

Ülkemizde tarımsal ürünlere yönelik farklı pazarlama kanalları bulunmaktadır. Bunlar; kooperatifler, üretici birlikleri, ihracatçı birlikleri, toptancı haller ve ticaret borsalarıdır.

1.3.1. Tarımsal Pazarlama Kanalları ve Örgütlenmeler

1.3.1.1. Ticaret Borsaları

Ürünlerin değerlendirilmesinde büyük bir işleve sahip olan Ticaret Borsalarının tanımı 5174 Sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği İle Odalar ve Borsalar Kanunu'nun 28. maddesinde yer almaktadır. Bu tanıma göre ticaret borsaları, kanunda yazılı esaslar

içerisinde borsaya dahil maddelerin alım ve satımı ve fiyatlarının tespit ve ilan işleriyle meşgul olmak üzere kurulan kamu tüzel kişiliğine sahip kurumlardır.

Birden fazla alıcı ve satıcıyı bir araya getiren ticaret borsalarında işlem gören mallar belli standartlarla tanımlanmaktadır. Borsalarda işlem gören ürünler önceden belirlenmiş standart büyüklüklere sahiptir ve belli saatlerde, ilgili borsanın satış salonlarında değerlendirilmektedir. Dolayısıyla açıklık prensiplerinin işlediği bu seans salonları, alıcı ve satıcıların karşılıklı olarak bütün alım satımlardan ve fiyatlardan haberdar olmasını sağlamaktadır. Ürünü Borsa'da değerlendiren satıcı çok sayıda alıcıya aynı anda ulaşabilmekte, satıcılar da alıcılardan rahatlıkla haberdar olabilmektedirler. Başka bir ifadeyle, tam rekabet şartları Borsa satış salonlarında mümkün olan en üst düzeyde oluşabilmektedir.

Ülkemizde Ticaret Borsalarının çoğunluğu, sadece tescil işlemleri yaparak üyelerine zirai stopaj konusunda avantaj sağlamaktadırlar. Tescil işlemi, alışverişe konu olan malın hangi fiyattan, ne kadar miktardan ve hangi tarihte hangi belgeyle yapıldığını gösteren bir onaylama işlemidir. Başka bir ifadeyle burada, alışveriş gerçekleştikten sonra, ticaretin resmiyet kazandırılması söz konusudur. Bu işlem taraflardan birinin beyanı üzerine yapılmakta ve daha çok stopaj indiriminden faydalanmak amacıyla taraflarca gerçekleştirilmektedir. Ülkemizde ticaret borsalarında tescili yapılan ürünün zirai stopajında %50 indirim uygulanmaktadır.

Bazı ticaret borsaları, ülkemizde gelenek halinde uygulanan "Açık Pazar" tecrübelerini kapalı bir mekana taşıyarak, üreticinin ürününün numunesine bakılarak tüccar tarafından fiyat verilmesini, böylece salon satışı adı altında bir fiyat oluşumunu sağlamaktadırlar (Eskişehir, Konya, İzmir, Manisa, Edirne, Polatlı, Gaziantep Ticaret Borsaları). Bu sistemde, alınan numuneler satış salonunda tüccarlara gösterilmekte ve en yüksek fiyatı veren tüccar tarafından satın alınarak tescil işlemi yaptırılmakta, Maliye'ye %2 zirai stopaj, Borsa'ya %0,01-2 oranında tescil ücreti ödenmektedir (Demirbilek, Koç, vd., 2006:5). Bu borsalar kendilerini spot borsalar olarak tanımlamaktadırlar.

Tablo 1.16'daki verilere göre 1990-2002 döneminde ticaret borsaları işlem hacminin genel olarak artış gösterdiği görülmektedir. Ancak 1998 yılından sonra, işlem hacimlerinde kısmi bir azalış söz konusudur. Bu azalış tarım sektöründe giderek artan

daralmadan kaynaklanmaktadır. Söz konusu azalışa rağmen 1990-2002 yılları arasında işlem hacmi değişim oranı %117 olmuştur. Aynı zamanda, 1990 yılında tarım sektörü GSMH içinde ticaret borsaları işlem hacminin payı %27,29 iken, söz konusu oran 2002 yılında %71,50'ye yükselmiş, dönem ortalaması ise %52,4 olarak gerçekleşmiştir.

Ancak bu rakamlardan Türkiye'nin tarımsal üretiminin %71'inin Ticaret Borsaları aracılığıyla pazarlandığı sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü salon satışı olmayan Borsalarda ve ürünlerde tescil işlemi alışveriş gerçekleştiikten sonra yapılmaktadır. Ayrıca, Ticaret Borsalarının işlem hacimleri içinde sadece ürün tescili olmakla birlikte, aynı ürünün el değiştirmesinden kaynaklanan mükerrer tesciller ile ithal tescilleri de yer alabilmektedir.

Ticaret Borsaları, son yıllarda gerek kadro gerekse alt yapı çalışmalarıyla hızla gelişmekte, buldukları yörelerde ürünlerin değerlendirilmesinde pazar yeri hizmeti sunmaktadırlar. Türkiye'de 2006 yılı itibariyle 109 borsa faaliyet göstermektedir. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, web sitesinde 29 adet borsada işlem gören ürün ve miktarlarla ilgili bilgiler vermektedir. Mevcut duruma göre, toplam tarımsal ürün arzının ortalama % 20'si borsalarda işlem görmektedir.

Tablo 1.16. Türkiye'deki Ticaret Borsalarının İşlem Hacimleri ve Tarımsal Hasıladaki Payı

YILLAR	Ticaret Borsaları İşlem Hacimleri (milyon \$)	Tarım Sektöründe GSMH (milyon \$)	Yüzde (%)
1990	7.189	26.343	27,29
1991	8.437	23.040	36,62
1992	8.397	23.851	35,20
1993	10.144	27.810	36,47
1994	9.879	20.137	49,06
1995	15.763	26.653	59,14
1996	15.660	30.686	51,03
1997	16.549	27.538	60,10
1998	22.158	35.046	63,23
1999	17.185	27.696	62,05
2000	16.331	29.000	56,31
2001	14.116	19.114	73,80
2002	15.571	21.781	71,50
Ortalama	13.645	26.053	52,40

Kaynak: Erdal, 2006:37

1.3.1.2. Lisanslı Depoculuk, Ürün İhtisas Borsası ve Vadeli İşlemler Borsası

Ülkemizde ürün borsaları ve lisanslı depoculuk sisteminin geliştirilmesi Dünya Bankası desteği ile yürütülen Ürün Borsaları Geliştirme Projesiyle ele alınmıştır. Dünyadaki gelişmeler ve Tarım Reformu Uygulama Projesiyle yürütülen tarımdaki yapısal değişim çalışmaları, lisanslı depoculuk ve ürün borsacılığı sisteminin bir an önce hayata geçirilmesini daha da önemli kılmıştır (TKB, 2004b:349).

Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu, 17.2.2005 tarih ve 25730 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Tarım üreticilerinin mallarını çürütmeden veya kalitesi bozulmadan tüketiciye ulaştırılmasını kolaylaştırıp ürününü pazarlamasını amaçlayan yasa, gerek AB’ye uyum gerekse depoculuk faaliyetlerinin geliştirilmesi açısından önemli bir adım olmuştur. Sistem şu şekilde işlemektedir: Öncelikle, lisanslı depoya bırakılan tarım ürünleri, yetkili sınıflandırıcılar tarafından analiz edilmekte ve sınıflandırılmakta ve teslimi sırasında “ürün senedi” düzenlenmektedir. Bu ürün senedi kıymetli evrak veya teminat mektubu olarak bankalarda kullanılabilir. Ancak, Yasa uyarınca düzenlenen ürün senedi ve benzeri belgeler, Sermaye Piyasası Yasası uyarınca düzenlenen vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri gibi değerlendirilmemektedir. Son olarak, üreticiler bu ürün senedi ile ürün ihtisas borsalarında alım satım işlemlerini yapmaktadırlar. Bu sistemin uygulanması sağlanabilirse, ürünlerin sınıflandırılması ve standartlaştırılması sağlanmış olacak ve ürünün tesliminde yaşanan sorunların hiçbiri yaşanmayacaktır. Ayrıca üreticiler, ellerindeki ürün senetlerini teminat olarak kullanmak suretiyle ekonomik anlamdaki ihtiyaçlarını, ürünü satmadan karşılama imkanına da sahip olabileceklerdir.

Ülkemizde önemli depolama kapasitesi bulunan Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri ile TMO’nun sisteme entegre edilerek bu alanda öncü olmaları için bu Kuruluşların bir proje dahilinde desteklenmesi yönünde çalışmalar başlatılmıştır (TKB, 2004b:349) .

Bu sistem Ürün İhtisas Borsaları ve Vadeli İşlemler Borsaları ile birlikte işlemek durumundadır. 5174 sayılı Odalar ve Borsalar Birliği Kanunu ile Ürün İhtisas Borsacılığı sistemi getirilmiştir. Ürünlerin değerlendirilmesinde büyük yarar sağlayacak olan bu sistemin altyapı çalışmaları devam etmekle birlikte henüz faaliyete geçirilmemiştir.

Ürün İhtisas Borsaları, ekonomik gereklilikler gözetilerek güven, serbest rekabet ve istikrar içinde, kotasyonundaki bir veya birden çok ürünün arz ve talebini buluşturan; yürürlükteki ürün standartlarına göre tasnif edilmiş ürünlerin, kendilerince organize edilen fiziki veya elektronik mekânlarda alım satımına aracılık eden; ürünlerin gerek fiziki, gerekse ürünü temsilen lisanslı depo işletmelerince çıkarılan ürün senetleri ve alivre sözleşmelerin ticaretini yürütebilen; işlemlere ilişkin güvenilir kayıt ve saklama imkânları bulunan; oluşan fiyatları, ürettiği bilgileri, diğer benzer ve alternatif piyasaları izleyen ve duyuran kurumlardır. Bu borsalar kanun gereği Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın izniyle anonim şirket olarak kurulacaklardır. İhtisas borsalarının faaliyet alanı ulusal veya uluslararası olabilecektir.

Türkiye'de uzun yıllardan beri kurulması düşünülen Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası, 4 Şubat 2005 tarihinde faaliyete geçmiştir. Halihazırda pamuk, buğday, altın ve dövizde işlem yapan Borsa, tam olarak işlevsellik kazanamamış olsa da önümüzdeki yıllarda tarım ürünlerinin değerlendirilmesinde önemli bir araç olacağı tahmin edilmektedir.

Vadeli işlem piyasaları, riskten korunmak isteyenlerle risk alarak, bundan kar elde etmek isteyenlerin bir araya gelerek, bir ürünün gelecekte teslimini öngören sözleşmelerin alım satımının yapıldığı piyasalardır. Bu organize piyasalar, sözleşmeye konu olan ürüne ait geniş arz talebin aynı ortamda karşı karşıya gelmesinde ve etkin fiyat oluşumunun sağlanmasında önemli rol oynamaktadırlar.

Vadeli İşlemler Borsası'nın en önemli işlevi risk yönetimi enstrümanı olmasıdır. Burada transfer edilen risk, fiyat riskidir (Nural, 2005:17). Alış ve veriş sırasındaki karar aşaması, üreticinin her üretim döneminde karşılaştığı en önemli sorundur. Hasat gerçekleşmeden bitkisel ve hayvansal ürünlerini satan üretici, kendisi için gerekli olan girdileri sağlamaya çalışmaktadır. Böylece ürünü teslim etmeden, fiyat riskinden de uzaklaşmış olmaktadır. Bu tür işlemlere sözleşmeli çiftçilik denilmektedir. Vadeli işlemler ise forward işleminin biraz daha organize edilmiş şeklidir. Burada gerçek mallar yerine kağıtlar el değiştirmektedir.

Vadeli İşlemler piyasasının etkin bir şekilde hayata geçirilmesiyle, üreticiler, üretim planlarını, üretim ikame imkanlarını daha gerçekçi bir şekilde yapabilmek için piyasa

koşullarına daha duyarlı olacaklardır. Sanayi sektörü ise, borsadan aldığı fiyat sinyallerini değerlendirerek istikrarlı fiyat üzerinden girdi temin edebilecek, borsada oluşan fiyatlara bakarak üretim maliyetlerini ve satış fiyatını gerçekçi bir şekilde planlayıp, dış ve iç piyasaya karşı yükümlülüklerini zamanında yerine getirebilme olanağı bulabilecektir. İthalat ve ihracatçı açısından dünya fiyatlarıyla ticaret yapma olanağına kavuşabileceği, uluslararası piyasalarda rekabet gücünü arttırabileceklerini ifade etmek mümkündür. Çünkü fiyat riskinden korunan ihracatçı, istikrarlı bir gelire kavuştuğunda, pazar payını arttırma ihtiyacı duyacaktır (Erdal, 2006:18).

1.3.1.3. İhracatçı Birlikleri

İhracatın artmasına katkı sağlamak, mesleki dayanışmayı arttırmak, ihracatçıların mesleki faaliyetlerini ve ilişkilerini düzenlemek, sorunlarına çözüm bulmak ve yol göstermek amacıyla kurulan ihracatçı birlikleri özellikle dış pazarlara ulaşma ve bu pazarlar hakkında bilgi edinmede önemli görev üstlenmektedirler.

Günümüzde 58 adete ulaşan ihracatçı birliklerinde 22 üründe birlik bulunmaktadır. Canlı Hayvan ve Su Ürünleri İhracatçıları Birliği, Fındık ve Mamulleri İhracatçıları Birliği, Hububat Bakliyat Yağlı Tohumlar ve Mamulleri İhracatçıları Birliği, Kesme Çiçek İhracatçıları Birliği, Kuru Meyve ve Mamulleri İhracatçıları Birliği, Meyve Sebze Mamulleri İhracatçıları Birliği, Tütün İhracatçıları Birliği, Yaş Meyve-Sebze İhracatçıları Birliği, Zeytin Ve Zeytin Yağı İhracatçıları Birliği olmak üzere 9 tarım ve gıda ürününde ihracatçıları birliği bulunmaktadır.

Ülkemizdeki tarım ürünleri ihracatçısı olan firmalar daha çok Küçük ve Orta Ölçekli İşletme (KOBİ) olarak faaliyet göstermektedirler. Sınırlı sayıda personelle hem üretim hem de pazarlama işlemlerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca uluslar arası pazarlardaki tüketim trendleri, dağıtım kanalı bilgisi, belli başlı fuarlar ve bu fuarlara nasıl katılacağına kadar bir çok konuda pazar bilgisi eksikliği mevcuttur (TKB, 2004b:345).

Bu eksikleri gidermek için çalışan İhracatçı Birlikleri, ürünler hakkında bilgilendirmeler yapmakta, nasıl ihracat yapılması gerektiği ve bağlantıların kurulması konusunda yardımcı olmaya çalışmaktadırlar. Bunun yanında istatistik bilgileri tutmakta

ve düzenli olarak yayınlamaktadırlar. Ayrıca, İhracatçı Birlikleri yurt dışı fuar ve pazar bilgilerini de düzenli olarak üyelerine duyurmakta ve organizasyonlar yapmaktadırlar. Bu şekilde ihracatçı girmek istediği pazarlar hakkında bilgi sahibi olabilmekte, ilgili pazarlarda Türk ürünlerinin ne miktarda değerlendirildiğini öğrenebilmektedir.

1.3.1.4. Toptancı Halleri

Türkiye’de yaş meyve ve sebze pazarlaması, ilk defa 12 Eylül 1960 tarih ve 80 sayılı Toptancı Halleri Sureti İdaresi Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir. Bu yasa zaman içinde gelişen pazar koşullarına yanıt verememesi üzerine, 27 Haziran 1995 tarihli 552 sayılı Yaş Meyve Ve Sebze Ticaretinin Düzenlenmesi ve Toptancı Halleri Hakkında kanun hükmünde kararname ile değiştirilerek yürürlüğe girmiştir. Bu yasada açığa çıkan bazı noksanlıklar nedeniyle de, 11 Haziran 1998 tarih ve 4367 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 552 sayılı kanunun bazı maddeleri değiştirilmiştir. 4367 sayılı yasanın asıl amacı, yaş meyve ve sebzeyi kayıt altına almak olduğundan tüm yaş sebze ve meyvenin halden geçirilme zorunluluğu getirilmiştir (Emeksiz, Albayrak, vd, 2005:5).

Ülkemizdeki toptancı hallerinde tasnif, ambalajlama ve soğuk hava depoları kurulamamıştır. Toptancı halleri arasında işbirliği ve iletişim kurulamamıştır. Hallerdeki bilgisayar donanım eksikliği giderilememiştir (TKB, 2004b:346). Yasa ile toptancı hallerinin mal sahibi, işletme yetki ve sorumluluğu kendisine verilen Belediyeler, ücret, resim ve harçlar konusunda yetkilerini sonuna kadar kullanırken, hallerin düzenlenmesi ve işlevsel hale getirilebilmesi konusundaki sorumluluklarını yerine getirmemektedirler.

1.3.1.5. Tarım Satış Kooperatifleri

Üreticilerin karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle mesleki faaliyetleriyle ilgili ihtiyaçlarını sağlamak, ürünlerini daha iyi şartlarda değerlendirmek ve ekonomik menfaatlerini korumak amacıyla 1935 yılından itibaren kurulan tarım satış kooperatifleri tarım piyasalarının düzenlenmesinde önemli rol oynamaktadırlar.

Tarım satış kooperatifleri, küçük ölçekli üretici ortakların ve gerektiğinde diğer üreticilerin tek tek pazarlama imkanı bulamadıkları ürünleri alarak işletmekte ve uygun pazarlar bularak satmakta ve bu yolla da üreticilerin geçimini sağlamaktadırlar (İnan, Gaytancıoğlu vd., 2003:18). Bu çalışmalarla ilgili olarak Kooperatif ve Birlikler, ürün

saklama, ambalajlama ve işleme yerleri kuruluşu yoluna gitmişler, ürünlerin kalitesinde birlik sağlanmış, iç ve dış satışlar düzene sokulmaya çalışılmıştır (Karakayalı, 2003:257)

Türkiye’deki tarım kooperatifleri, genellikle mali güçleri zayıf üreticilerin bir araya gelmeleriyle ortak dayanışma esasını amaçlamasına rağmen bu kooperatifler, genellikle yeterli sermaye, kredi ve finans kaynaklarına sahip olamadıkları için yatırım ve üretim faaliyetlerine geçememiş dolayısıyla arzulanan hizmet seviyesine ulaşamamışlardır (Erdem, 1981:406). Kooperatifler, devletin destekleme alımlarında bir araç olarak kullanılan kuruluşlar olmaktan öteye gidememişlerdir (Karakayalı, 2003:257).

1.3.1.6. Tarım Kredi Birlikleri

Batı Almanya Kooperatifleri örnek alınarak hazırlanan 2836 sayılı kanunla kurulan Tarım Kredi Kooperatiflerine ortaklarının üretimlerini düzenlemek, arttırmak ve kıymetlendirmek için ucuz üretim kredisi temin etmek ve tarımsal girdi, alet ve makine tedariki suretiyle ortaklarını zararlı kredi yollarına başvurmaktan alıkoymak ve böylece yurt içi ve yurt dışı rekabet gücünü geliştirmek gibi görevler yüklenmiştir.

Daha sonra bu kanun, gelişen ve değişen ihtiyaçlara göre yerini 1972 yılında çıkarılan 1581 sayılı Kanuna bırakmıştır. Bu kanunla Tarım Kredi Kooperatiflerine yeni bir teşkilatlanma şekli getirilmiş, kooperatiflerin Bölge Birlikleri ve Merkez Birliği organizasyonu içinde teşkilatlanması gerçekleştirilmiştir.

Tarım Kredi Kooperatifleri teşkilatının giderek büyümesi, ortak ihtiyaçlarının artması ve değişiklik kazanması, ülkenin sosyal, idari ve ekonomik yapısının gelişmesi, Tarım Kredi Kooperatifleri teşkilatının temel yapısında bir takım değişiklikler yapılması gereğini ortaya koymuştur.

Bu doğrultudaki sıkıntıların aşılması amacıyla, 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununun bazı maddelerini değiştiren 327 Sayılı Kanun Hükmündeki Kararnamenin değiştirilerek kabulü hakkındaki 3223 sayılı kanun 07.06.1985 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Yine 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununun bazı maddelerinde değişiklik yapılması hakkındaki 28.06.1995 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe giren 553 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname gereğince mevzuat dahilinde gerekli

düzenlemeler yapılarak teşkilat daha demokratik bir yapıya kavuşturulmuştur (tarımkredi, 2006).

Tarım Kredi Kooperatiflerinde demokratikleşme yolunda önemli adımlar atılmış olmakla birlikte bu kooperatiflerin finansal sıkıntıları devam etmektedir. Bu nedenle kredi kooperatiflerinin dış finansman bağımsızlığı arttırılarak öz kaynaklarının arttırılmasına önem verilmelidir.

1.3.1.7. Türkiye’de Üretici Örgütleri ve Pazarlamaya Etkileri

Türkiye’de tarımsal örgütlenme istenilen düzeyde değildir. 10095 adet tarımsal kooperatif ve bunların 4,8 milyon üyesi vardır. Sayısal kalabalığına karşın, kooperatifler gelişmemiştir (Günaydın, 2006:2). Devletin net bir örgütlenme politikası olmamış, bu konudaki kamu yönlendirmeleri yetersiz kalmış, etkin ve yaygın örgütlenme eğitimi programları uygulanamamıştır. Kooperatifçilik ve üretici birlikleri biçimindeki örgütlenmeler son derece yetersizdir (Ergin, Eyicil, 2006:3).

Üretici örgütlerinin yetersizliği de tarımsal faaliyetleri olumsuz yönde etkilemektedir. Örgütlenme yetersizliği nedeniyle, özellikle küçük üreticiler pazar sürecinden dışlanmışlar, sanayiciler, ihracatçılar ile üreticiler arasındaki ilişkiler güçlendirilememiş, tarım, pazara yeterince entegre olamamıştır (Erdal, 2001:88).

Üretici birlikleri, çiftçinin eğitilmesi, AR-GE faaliyetlerinin yapılması, ihracata yönelik çeşitlerin geliştirilmesi, kalitenin geliştirilmesi, piyasa araştırmaları, promosyon gibi faaliyetlere yönelmelidir (TÜSİAD 2003:8). Üretici örgütlerinin iyi organize edilmesi ve etkin bir şekilde çalışmalarının sağlanmasıyla, bu örgütler, ürün promosyonları ve diğer lobi faaliyetleri için reklam ve halkla ilişkiler şirketleri ve basın ile ilişkileri geliştirme görevini yerine getireceklerdir. Böylece, Ülkemizde yüksek maliyetler ve verimsiz üretim kısılcacında yaşayan tarım üreticileri için çok önemli bir rolü de üstlenmiş olacaklardır.

Ülkemizde, üreticiye girdi, teknoloji ve kredi sağlamada ve ürünün pazarlanmasında önemli işlevleri bulunan özerk üretici örgütlerine ihtiyaç vardır. Bu tür özerk örgütler, üreticiye tüccar karşısında pazarlık gücü sağlayacak, piyasada düzenleyici rol oynayabilecek, özellikle küçük ve orta ölçekli tarım işletmelerinin güçlenmelerine katkı sağlayabilecektir (Erdal, 2001:88). Türk tarımının gelişmesi için elektronik altyapısı olan,

bilgiyi üyeleri ile paylaşan, dünya tarımının gerçeklerine vakıf etkili bir örgüt yapısı kurulması şarttır (TÜSİAD 2003:8).

Ülkemizde, yukarıda bahsedilen örgütlenme eksikliğini gidermek ve AB Ortak Tarım Politikasına Türk Üreticilerin uyumunu sağlamak amacıyla, 06 Temmuz 2004 Tarihli ve 25514 sayılı Resmi Gazete’de Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanunun amacı; üretimi talebe göre planlamak, ürün kalitesini iyileştirmek, kendi mülkiyetine almamak kaydıyla pazara geçerli norm ve standartlara uygun ürün sevk etmek ve ürünlerin ulusal ve uluslararası ölçekte pazarlama gücünü artırıcı tedbirler almak üzere tarım üreticilerinin, ürün veya ürün grubu bazında bir araya gelerek, tüzel kişiliği haiz tarımsal üretici birlikleri kurmalarını sağlamak olarak belirtilmiştir.

Kanunun 2004 yılında yürürlüğe girmesine rağmen, henüz uygulamada somut adımlara ulaşamamıştır. Türk tarım sektöründe üretici örgütlenmesi eksikliği hala kendini göstermektedir.

1.3.2. Pazarlama Hizmetleri

1.3.2.1. Hasat ve Depolama

Ülkemizde ürün toplama tekniği bilinmemekte ve bu yüzden buna önem verilmemektedir. Tarım ürünleri hasadının ve toplanmasının belirli olgunluk derecelerinde yapılması gerekmektedir (Güneş, 1981:373). Bu nedenle, Türkiye’de tarım ürünlerinin hasat olgunluğunun belirlenmesi ile ürünün yapısına bağlı olarak taşıma ve depolanması sırasında ortaya çıkacak kayıpların azaltılması önem taşımaktadır. Nitekim, yaklaşık 43 milyon ton olan meyve-sebze üretiminin kimi ürünlerde %25 ila %35’i pazarlamada kayba uğramaktadır. Yani yaklaşık 10 milyon ton meyve –sebze, bahçeden tüketiciye ulaşıncaya kadar geçen sürede çürüyüp heba olmaktadır. İyi pazarlama politikaları ile bu kaybı iyimser bir öngörü ile % 10'lara düşürmek çok zor görünmemektedir. Böylece 6 milyon ton meyve ve sebze tüketime sunularak, milli ekonomiye asgari 6 trilyonluk bir katkı sağlanacaktır (TKB, 2004b:323).

1.3.2.2. Standardizasyon

Günümüzde küreselleşme sürecinde dünya ticaretindeki yeniden yapılanmanın hız kazanmasıyla standardizasyon, önemini daha da arttırmıştır. Uluslararası Standardizasyon

Örgütü'nün (ISO) yaptığı tanıma göre, standardizasyon, belirli bir faaliyetten ekonomik fayda sağlamak üzere, bütün ilgili tarafların katkı ve işbirliği ile belirli kurallar koyma ve kuralları uygulama işlemidir. Genel olarak standart ise, standardizasyon çalışmaları sonucunda yetkili kurum ve/veya kuruluşlar tarafından hazırlanarak onaylanan, yerine getirilmesi gereken koşulları kapsayarak, uygulanması genellikle tarafların isteğine bırakılan teknik özellik veya belgelerdir. Diğer bir ifade ile standart kavramı; imalatta, anlayışta, ölçümde ve test işlemlerinde birlik ve beraberlik anlamına gelmektedir.

Standardizasyonun başlıca amaçları, üretimde ve değişimde işgücü, malzeme v.b. kaynaklardan en yüksek düzeyde tasarruf sağlamak, iyi kalitede mal hizmet üretimini sağlayarak, tüketici çıkarlarını, insan hayatını, sağlık ve güvenliğini korumak ve ilgili grupların birbirleriyle bilgi alışverişlerini ve anlaşmalarını kolaylaştırmaktır (Tek, 1999:368).

Standardizasyonun, üretici, firma, ekonomi ve tüketici açısından da birçok yararı bulunmaktadır. Nitekim, planlı ve kaliteli üretim, kayıpların azaltılması, depolama ve taşımayı kolaylaştırması ile üreticiye; kaliteli ve standart üretimin teşvik edilmesi, arz ve talebin dengelenmesi, dış ticaretteki anlaşmazlıkların elimine edilmesi, dış satımın geliştirilmesi ve rekabete olumlu etkisi ile ekonomiye; karşılaştırma ve seçim kolaylığı sağlanması, fiyat ve kalite yönünden aldatmaların azaltılması, satış sonrası hizmetleri geliştirmesi ile tüketiciye sağlayacağı katkılar çok fazladır.

Ülkemizde standart hazırlanmasında görevli olan Türk Standart Enstitüsü tarafından tarım ve gıda ürünleri ile ilgili ürün, ambalaj, etiketleme, numune alma ve deney yöntemleri konusunda 1279 adet standart oluşturulmuştur. Ayrıca dış ticarete de zorunlu standart uygulaması olan ürünler bulunmaktadır (Emeksiz, Albayrak, vd, 2005:10). Yaş meyve ve sebzenin iç pazarda standart uygulaması isteğe bağlıdır. Firmalarca ürünlere yönelik farklı derece özellikleri uygulanmaktadır (TKB, 2004b:324).

1.3.2.3. Ambalajlama ve Etiketleme

Ambalajlama, ürünün içeriğini ve çevresini koruyan, taşıma ve depolamasını, satışını, kullanılmasını kolaylaştıran, ileride kısmen veya tamamen atılabilecek veya geri dönüşlü bir malzemeyle kaplanması, sarılması, örtülmesi yada birleştirilmesidir (Tek,

1999:372). Ürünlerde koruma, tutundurma, fiyat ayarlama, depolama ve taşıma gibi konularda katkı sağlayan ambalajlama, modern pazarlama anlayışının bir göstergesi ve aracı olup, ürün ve tüketici sağlığı bilincinin artmasıyla önem kazanmaktadır

Ambalaj ürünün maliyetini artıracığı için, ambalaj materyalinin basit ve ucuz olması gerekirken; ayrıca ürüne ve amaca uygun, albenisi fazla ve fonksiyonel tasarlanmalıdır. Ürüne ve işlenme derecesine bağlı olarak hangi ambalaj malzemesinin ve dizaynının ürünü dağıtım kanalında en iyi şekilde koruyacağını, temsil edeceğini ortaya konulması ve araştırılması önem taşımaktadır.

Nitekim artan çevre bilinciyle, daha uzun raf ömrü ve kaliteli gıda isteği ambalaj materyallerinin geliştirilmesi çalışmalarını hızlandırmış ve yenilebilir film ve kaplamalar, yenilebilir film ve kaplamaların üretiminde de polisakkaritler, lipidler, reçineler, mumlar ve bitkisel sıvı yağlar geliştirilmiştir (Emeksiz, Albayrak, vd, 2005:10).

Ancak, sermaye yetersizliğinden dolayı birçok işletme ambalajlamada ileri teknolojileri kullanamamaktadır. Bu nedenle, raf ömrü sınırlı olan ürünlerin pazara sunumunda sorunlar yaşanmaktadır. Ambalajsız gıda satışı Türk Gıda Kodeksi ile yasaklanmasına karşın, iç pazarda ambalajsız gıda satışları sürmektedir. Ambalajlama tesislerinde ise hijyen koşullar yeterince uygulanmamaktadır.

Türkiye'deki Ambalaj sektöründe varolan kapasite %60-65 doluluk oranında çalışmaktadır. İç pazarda hala büyük ve ağır ambalajlar kullanılmakta, eğilme ve mekanik zararlar fazla olduğundan kayıplar da doğal olarak artmaktadır. Tüketicinin doğrudan alabileceği sağlıklı ve küçük kağıt, ağaç ve cam ambalajların kullanılması sağlanmalıdır. Türk malı imajını yerleştirmek için son tüketiciye yönelik ambalaj teşvik edilmeli, tüketici alışkanlığı sağlanmalıdır (TKB, 2004b:325).

Yasal düzenlemeler, firmaların gıda ambalajlaması konusundaki çalışmaları ve tüketici bilinçlenmesi sonucunda ambalaj kadar etiket bilgileri de önemini arttırmıştır. Etiketleme ile ürün ve üretici firma hakkında bilgiler sunulmaktadır. Bu bilgiler; ürün adı, içeriği, firma adı, kalite belgesi varsa bunların neler olduğu gibi birçok unsuru içermektedir (Tek, 1999:379). Günümüzde tüketiciler etiket bilgilerini daha dikkatli bir şekilde

izlemektedirler. Ülkemizde birçok üründe etiket bilgilerinin ürünün içeriğini tam yansıtmadığı görülmektedir.

05.06.2004 tarih ve 25483 sayılı resmi gazetede yürürlüğe giren, 5179 Sayılı Gıdaların Üretimi Tüketimi Ve Denetlenmesine Dair KHK'nin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanununun Reklam ve Tanıtım Başlıklı 21 inci maddesi, gıda maddeleri ve gıda ile temasta bulunan madde ve malzemelerin etiketlenmesi, reklam ve tanıtımı; sahte, yanıltıcı veya gıdanın karakterine, yapısına, özellikle doğasına, özelliklerine, bileşimine, miktarına, dayanıklılığına, orijinine, üretim metoduna göre hatalı bir izlenim yaratacak, gıdanın sahip olmadığı etki ve özelliklere atıfta bulunacak, tüm benzer gıda maddeleri ile aynı özelliklere sahip olduğu halde gıda maddesinin özel karakteristiklerine sahip olduğunu bildiren veya ima eden ifadeleri ve tüketiciyi yanıltacak yazı, resim, şekil ve benzerlerini içermemesini zorunlu kılmaktadır. Bu konuda denetimlerin daha etkin yapılması ve caydırıcı cezaların uygulanması sorunun giderilmesinde yardımcı olacaktır.

1.3.2.4. Kalite Kontrolü

Kaliteyi, bir ürün veya hizmetin belirlenen veya olabilecek ihtiyaçları karşılama kabiliyetine dayanan, özelliklerinin toplamı olarak tanımlamak mümkündür. Kalite kontrolü ise kalite isteklerini sağlamak için kullanılan uygulama teknikleri ve faaliyetlerdir.

Ülkemizde hâlihazırda tarım ve gıda sanayi ürünleri ihracatında ivedi olarak çözüm bekleyen ve sonuçlarının kısa/orta dönemde ihracatta artı değer getirisi oluşturacak konularının başında, gıda güvenliği ve kalite sistemlerinin kurulması ve belgelendirilmesinin geldiğini söylemek mümkündür. Bu kavramların gelişmiş ülkeler tarafından birer tarife dışı engel olarak ülkemize dayatılması şeklinde değil, tüm gıda sektörlerimizde üretim felsefesi olarak benimsenmesi, ihracatımızda kaliteye odaklanan stratejiyle etkin konumlandırma yapılmasına ve böylelikle imaj probleminin ortadan kalkmasına hizmet edecektir (İGEME, 2004:7).

Ülkemizde tarım işletmeleri ve gıda firmalarında gelişmiş ülkelerdeki boyutta ve etkinlikte kalite kontrol sistemleri oluşturulamamıştır. Üretimden pazarlamaya kadar

yapılan kalite kontrol çalışmaları istenen düzeyde değildir. Standartların uygulanmaması kalite kontrollerini de zorlaştırmaktadır.

Kaliteli gıda için, firma içindeki kalite kontrolünün yanısıra, resmi kontroller ve laboratuvarların da yeterli düzeyde olması gerekmektedir. Firmalarda ileri teknoloji kullanımının yetersizliği, ürünün niteliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu açıdan kalite kontrol çalışmaları ürün ve tüketici açısından zorunluluktur (Emeksiz, Albayrak, vd, 2005:10).

1.3.2.4.1. Kalite yönetim sistemleri

Dünyada tarımsal ürünler ticaretinin geleneksel ürünlerin yanısıra diğer gıda ürünleri çeşitlemesi nedeniyle hacim olarak önemli düzeylere ulaşmasıyla, standartlar, hijyen, gıda güvenliği, kalite ve belgelendirme, uluslararası arenada en önemli tarife dışı engeller olarak dikkat çekmeye başlamış ve rekabet gücünün en olmazsa olmaz unsurları haline gelmiştir (İGEME, 2004:7).

1.3.2.4.1.1. ISO 9001

Uluslararası ticarete kolaylık ve açıklık getirmek amacıyla, Uluslararası Standartlar Örgütü (ISO) 1987 yılında ISO-9000 Kalite Güvencesi Sistemlerini oluşturmuştur. Bu sistem, tüketicilere belirli kalitede ürün ve hizmet verilmesinin yanısıra, üretim sisteminde kalitenin planlanması, düzenlenmesi ve kontrol edilmesini de sağlamaktadır (Tek, 1999:366).

Ülkemizde ISO 9000, 9001 ve 9004 standartları, 15 Aralık 2000 tarihinde yeni şekilleri ile yayınlanmıştır. TS-EN-ISO 9001, 9002 ve 9003 standartlarına göre verilen belgeler, bundan sonra TS-EN-ISO 9001:2000 standardına göre verilmektedir. Yeni standartla, Kalite Güvencesi Sistemi yerine Kalite Yönetim Sistemi ile kalite, firmaların her işleminde aranmaktadır.

Ülkemizde ISO 9000 belgesine sahip gıda firma sayısı 1997 yılında 30, 2001 yılında 192 iken, 2004 yılında TS EN ISO 9001:2000 kalite yönetim sistem belgeli firma sayısı, 338'e ulaşmıştır. Toplam gıda firmaları düşünüldüğünde, belgeli firma sayısının azlığı daha da göze çarpmaktadır. TSE'den kalite yönetim sistemi belgesi almış gıda firmalarından yaklaşık %17'si süt ve ürünleri, %16'sı yemek sektörü, %14'ü meyve sebze

işleme sanayinde ağırlıklı olarak yer alırken, yem sanayi, çay sanayi, alkollü ve alkolsüz içkiler sanayinde bu oranlar oldukça düşüktür. Dünyada ise toplam ISO 9000 belgesinin %54'ü AB ülkelerine aittir. Bu nedenle, gelecek yıllarda kalite yönetim sistemine sahip firmaların ayrıcalıklı bir pazar konumuna sahip olmaları beklenmektedir (Emeksiz, Albayrak, vd, 2005:12).

ISO kalite belgeleri, firmalara ürün ve hizmet kalitesinde ölçülebilir düzelme, standart dışı üretimde azalma dolayısıyla ürün geri dönüşlerinin ortadan kalkması ve imaj korunması, pazarda güven kazanma, uluslararası ilişkilerde artış, rekabet gücü kazanma, üretim ve işlemlerde disiplin oluşturma, yönetim etkinliğini artırma, uluslararası pazarlara girişte ilk gereksinimi sağlama, kalite kültürüne sahip olma ve geliştirme, daha etkin karar mekanizması oluşturmak için data toplama ve kontrol gibi çok sayıda fayda sağlamaktadır.

Tarım ve gıda sektöründe faal olan KOBİ'lerimizin yönetim becerilerinin geliştirilmesi, üretimde verimliliğin artırılması, risk tayini, kontrol sistemleri, esneklik ve yenilikçi ürün ve ürün tasarımı, performans ölçümü sistemleri uygulama ve daha etkin pazarlama için stratejik bir iş planına sahip olma konularına öncelik vermeleri sağlanmalı, bu konuda gerekli eğitimler kamu ve özel sektör danışmanları tarafından, finansmanı AB ve benzeri yabancı kaynaklı alt yapı uyumlaştırma projelerine ayrılan kaynaklardan sağlanarak, verilmelidir. Ayrıca, firmalar ticarete teknik engellerin takip edilmesinin yanı sıra ihracat deneyim ve performanslarını artırarak dünya pazarlarındaki rakiplerinden daha etkin bir konumlandırma yapmak zorundadırlar (Altınalev, 2004:58).

1.3.2.4.1.2. HACCP

Gıdalar taşıma, depolama ya da tüketim aşamasında kullanım hataları gibi birçok faktör nedeniyle zararlı hale gelebilmektedir. Gıdaları zararlı hale getiren faktörler; fiziksel, kimyasal ve biyolojik olarak sınıflandırılmaktadır. Gıda güvenliğinin sağlanması ve sürdürülmesi konusundaki arayışlar uzmanları, HACCP (Kritik Kontrol Noktaları Tehlike Analizi) sistemi ile buluşturmuştur (Emeksiz, Albayrak, vd, 2005:12). Hazard Analysis Critical Control Point, ifadesinin baş harflerinden oluşan ve Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları olarak açıklanabilen HACCP, gıda ürünlerinin güvenliğinde garanti sağlayan sistematik bir işlemdir. Hammaddeden son ürüne kadar bilimsel

kontrollerin uygulanmasıyla gıdaların neden olduğu tehlikelerin önlenmesine odaklı bir sistemdir.

HACCP sistemi 7 basamakla tanımlanmıştır. Bunlar (C. Dölekoğlu, 2003:2);

1. Risk Analizi (Tüketicinin maruz kalacağı gerçek ve potansiyel tehlikelerin hangi safhada meydana gelebileceğinin uzmanlar tarafından belirlenmesi.),
2. Kritik Kontrol Noktalarının Belirlenmesi (Üretimden tüketim sürecinin herhangi bir noktasında kontrolün yapılmaması veya gözden kaçırılması sonucu oluşabilecek fiziksel, biyolojik ve kimyasal tehlikelerin belirlenmesi.),
3. Belirlenen her bir kritik kontrol noktasında önlemler için kriterlerin belirlenmesi, kritik sınırların saptanması,
4. Kritik kontrol noktalarıyla belirlenen uyarı ve önlemlerin uygulanabilmesi için yöntemlerin saptanması,
5. Belirlenen sınırlardan (kriterlerden) sapmaların kontrol altına alınarak düzeltilmesi,
6. Doğrulama prosedürlerinin (yöntemlerinin) tesis edilmesi,
7. Belgeleme ve kayıt tutmanın tesis edilmesidir,

Tarım ve gıda sektöründe standartlar, kalite yönetim sistemleri ve HACCP uygulamaları çok yetersizdir. Tüm tarımsal ürünlerin üretim ve değerlendirme aşamalarında kalite yönetim sistemleri, HACCP ve İyi Üretim Uygulamaları kurallarına uyulmaya başlanmalı, insan ve çevre sağlığı göz ardı edilmemelidir. Bu konularda üreticiler bilgilendirilmeli ve bu belgelerin alınması teşvik edilmelidir (TKB, 2004b:324).

Ülkemizde 16.11.1997 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliği ile HACCP kanunlarımıza girmiştir. Yönetmeliğin 16. maddesinde, gıda üretiminin tüm aşamalarında; yetiştirmeden başlayarak, işleme, imalat, dağıtım ve tüketim noktasına kadar olabilecek tüm tehlikelerin belirlenmesi ve bu tehlikelere karşı önlemlerin belirlenmesi, olası tehlikeleri engellemede yada asgariye indirmek için kritik kontrol noktalarının belirlenmesi, bu noktalarda programın işleyişinin izlenmesi, istenmeyen durumlarda etkin önlemlerin alınması, kontrol sisteminin işleyişi konusunda testlerin

yapılması ve dökümantasyon sisteminin oluşturulması hakkında hükümler bulunmaktadır. Ayrıca, Türkiye’de 2003 yılında HACCP-TS 13001 standardı uygulamaya geçmiş olup, uluslararası kabul görmüş ilkelere de uygundur.

05.01.2005 tarih ve 25691 Sayılı Resmî Gazetede yürürlüğe giren Kırmızı Et ve Et Ürünleri Üretim Tesislerinin Çalışma ve Denetleme Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik de büyük ölçüde HACCP prensiplerini benimseyerek, zorunlu hale getirmiştir.

Türkiye’de kalite sistemini belgelendirme görevi; Türk Akreditasyon Kurumu ve Hollanda Akreditasyon Kurumu tarafından akredite edilen Türk Standartlar Enstitüsü tarafından yapılmaktadır. Türkiye’de TSE kayıtlarına göre HACCP belgeli gıda firması sayısı çok az olup, 2003 yılında 12 iken, 2004 yılında 71’e yükselmiştir. Bu firmaların yaklaşık %15’i ise meyve-sebze işleme, %10’u süt ve ürünleri, %10’u alkollü ve alkolsüz içecekler sanayinde yer almaktadır (Emeksiz, Albayrak, vd, 2005:13).

Türkiye’de henüz HACCP uygulaması ile ilgili yeterli istatistikî veri tabanına ulaşılamamaktadır. Uygulamadan doğan aksaklıklar sebebiyle, istenilen seviyeye ulaşmak zaman alacaktır (Sarı, 2004:14)

1.3.2.4.1.3. İyi Üretim Uygulamaları (GMP)

Güvenli gıda beklentilerinin artması bir çok uygulamayı da beraberinde getirmiştir. Bunları, iyi tarım uygulamaları, iyi hijyen uygulamaları, iyi üretim uygulamaları gibi artırmak mümkündür. Bu uygulamalardan en eski olanı GMP’dir. Açılımı Good Manufacturing Practice olan bu uygulama, gıda ürünlerinin üretimi ve dağıtımında temel yaklaşımlardan olup ürünlerde kalite sağlamak için hammadde, işleme, ürün geliştirme, üretim, paketleme, depolama, dağıtım aşamalarında kesintisiz uygulanması gereken bir teknikler dizisidir. GMP, imalatta bir kalite yaklaşımıdır ve tüm gıda sanayi elemanlarının profesyonel çalışmasını temin ederek güvenilir ve etkili ürün üretimini sağlamaktadır.

Ülkemizde GMP uygulamaları sınırlı sayıda yapılmaktadır. Bu konuda yasal bir zorunluluk yoktur fakat ihracat yapan işletmelerin özellikle AB pazarına girebilmesi bu uygulamaları hayata geçirmesi ve devam ettirebilmesi ile mümkündür (Sarı, 2004:14). AB’de 2003 yılında faaliyetlerine tam olarak başlayan Avrupa Gıda Otoritesi ile HACCP, GMP sistemleri de yasal olarak yürürlüğe girmiştir. Bu yasa AB ülkelerini sorumluluk

altına alırken aday ülkeleri ve ticaret yapan 3. ülkeleri de kapsamaktadır. Bu gelişmeler göz önünde bulundurularak önemli pazarlarda rekabet edebilir koşulların hayata geçirilmesi kaçınılmazdır (C. Dölekoğlu, 2003:4).

1.3.2.5. Taşıma ve Gümrükleme

Ülkemizde, özellikle taze ürünlerin taşınmasında araç, ortam ve türler arasında uygulama eksiklikleri bulunmaktadır. Yaş meyve sebze ihracatında ürünün özelliğinden dolayı zaman zaman gümrük çıkış beyannameleri tam olarak kapatılamamaktadır. Bu yüzden ihracatçı beyannameyi eksik kapatmaktan dolayı ceza ödemek zorunda kalmaktadır. Limanlarımızda yükleme boşaltma ücretleri yüksektir. Ayrıca, yaş meyve sebze boşaltma terminalleri yeterli değildir.

Bahçe ve gıda ürünlerinin taşınmasında taşıma yolları ve taşıma araçları ürün özelliklerine göre seçilmeli, hızlı ekonomik ve amaca yönelik uygulamalar desteklenmelidir. İhracatta soğuk zincir bir bütün teşkil etmektedir. Başka bir ifadeyle, ihraç edilecek tarım ürünü, üretim yerinden tüketiciye ulaşana kadar her yolculuğunda ürünün bozulmasını engelleyecek soğuk hava düzenine sahip (frigofrik) araçlarla taşınmak zorundadır. Aksi halde ürün tazeliğini koruyamayacaktır. Bu nedenle, ürünün yoğun olduğu limanlarda özel soğuk hava depolu yükleme boşaltma terminalleri yapılmalıdır.

Özellikle yağışlı havalarda ürünün zarar görmesini engelleyici tedbirler alınmalıdır. Geçiş belgelerinin kullanımında çabuk bozulabilen ürünlere öncelik tanınmalıdır. Rakip ülkeler taşımada büyük avantaja sahiptirler. Bu ülkeler, kota sorunu yaşamamakta ve vergisiz taşıyabilmektedirler (TKB, 2004b:326).

1.3.2.6. Risk Yönetimi

Dünya piyasasında liberalleşme ve yoğun rekabet Risk Yönetimi kavramının giderek öne çıkmasına neden olmuştur. Risk Yönetimi, tarihsel yaklaşım içinde incelendiğinde; önceleri bu kavramın sadece ürün sigorta sisteminin tesis edilmesi şeklinde algılandığı, ancak günümüz piyasa koşulları çerçevesinde üretim, pazarlama, finansman, yasal düzenlemeler ve insan kaynakları boyutuyla ele alındığını söylemek mümkündür (Altınalev, 2004:52).

Risk Yönetimini, potansiyel risklerin tanımlanması, olası zarar ve sonuçları önceden tahmin etme, beklenen getirinin sağlanması için çeşitli önlemler alınması, işletmenin risk yönetim stratejilerinin devamlı gözden geçirilmesi olarak dört ana bileşen ile özetlemek mümkündür (İGEME, 2004:4).

1999 yılında Dünya Bankası tarafından finanse edilen Nikaragua Risk Yönetimi çerçevesinde ve devlet desteğinde endekse bağlı kuraklık sigortası başlatılmış ve bu sistemin Türkiye’de de uygulanması düşünülmüştür.

Ancak, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB) ve sigorta şirketlerinin oluşturdukları tarım sigortası çalışma gruplarının yapmış oldukları araştırmalar sonucunda, Türkiye’de tarımsal alanların mülkiyet yapısı, işletme ölçeği, üreticinin niteliği, tarımsal işletmelerin işletilme, bakım, üretim, kalite ve verimlilik farklılıkları nedeni ile herhangi bir endeksin uygulanamayacağı belirlenmiştir. Buna ek olarak Türkiye’de dar alanlardaki farklı meteorolojik verileri temin edecek olan yerleşik uydu ve radar sistemlerinin bulunmaması da, endeksin uygulanamayacağını göstermiştir. Gelişmemiş ülkelerde teknik eleman sayısının yetersizliği nedeni ile tarlada hasar tespitleri yapılamadığı için avantaj olarak gösterilen endeks sigortalarının, Ziraat Mühendisi potansiyeli yüksek olan Türkiye’de uygulanması halinde teknik eleman istihdamını da büyük ölçüde etkileyeceği yönünde tespitler yapılmıştır (Dinler, Yalıtık, vd. 2005:15).

Ülkemizde, tarımsal üretimde çeşitli doğal afetler ve pazardaki konjonktürel dalgalanmalara karşı riskin azaltılmasında sigorta ve gelişmiş borsacılık geleneği yaygın değildir. Riskin azaltılmasında sigorta ve borsaların yararları anlatılmalı, vadeli işlem piyasalarına geçiş hızlanmalıdır (TKB, 2004b:326).

1.3.3. Türk Tarım Piyasasında Araçlar

1.3.3.1. Üretici Satıcılar

Bu tip araçlar, bir ürünün üreticisi olması yanında ürünün pazarlanmasında ve tüketiciye ulaştırılmasında pazarlama sisteminin en ucunda ve hatta sistemin içinde yer alabilmektedirler. Üreticilerin araçlar yerine pazarlama işlevini yapmaları, onların üretim ve satış miktarlarına, işletmelerin pazara uzaklığına ve niteliğine bağlıdır.

Türk tarım ürünlerinde üretici satıcılar daha çok sebze-meyve piyasasında bulunmaktadır. Bunun nedeni, kendi ürününü ve topladığı diğer ürünleri yerel pazarlarda kendisinin satabilmesidir (İnan, Gaytancıoğlu, vd., 2003:34).

1.3.3.2. Yerel Toplayıcılar

Yerel toplayıcılar, daha büyük ölçekli tüccarlar adına veya kendi hesabına bölgelerindeki ürünleri toplayıp satan kişilerdir. Bu kişiler çoğunlukla bölgelerindeki yetiştiricileri tanıyıp, üretim alanlarını sürekli kontrol ederek tahminde bulunmakta ve buna göre ürünün pazara hazır olduğu dönemlerde nerelere, ne kadar ürün göndereceklerini hesaplamaktadırlar.

Türkiye’de özellikle tahıl piyasasında yerel toplayıcılara sıkça rastlanmaktadır. Yerel toplayıcılar örneğin, üreticiden para ödeyerek satın aldığı buğdayı TMO, tüccar veya un fabrikalarına satarak kar elde etmektedirler (İnan, Gaytancıoğlu, vd., 2003:35). Aynı sistem çekirdeksiz kuru üzümde de görülmektedir. Üreticiden satın aldıkları ürünü TARIŞ veya diğer ihracatçı firmalara satmaktadırlar.

1.3.3.3. Komisyoncular

Yerel pazarlarda görülmelerinin yanı sıra merkezi pazarlarda da komisyoncular bulunmaktadır. Genellikle başkalarının adına alımda bulunmakta ve ürün birimi üzerinden belli bir oranda pay almaktadırlar. Bu yönü ile aracılar çoğu zaman ticaretini yaptıkları ürünlere sahip değildirler. Başka bir ifadeyle komisyoncular büyük sermayeye sahip olmayıp ürünlere para bağlamadan ürünü bir başkasına devreden aracılardır. Bu yönü ile komisyoncular, ürünün bozulması ve fiyat değişmesi riskini de taşımamaktadırlar (İnan, Gaytancıoğlu, vd., 2003:35).

Ticaret Borsalarında komisyoncular, ajan ve simsarlar aracılık yapmaktadırlar. Kendi adına ve başkasının hesabına borsada alım satım yapanlara borsa komisyoncusu, başkasının adına ve hesabına vekil sıfatıyla borsada alım satım yapanlara borsa ajanı, borsa alım satımlarında yalnız aracılık yapanlara borsa simsarı denilmektedir.

1.3.3.4. Toptancılar

Doğrudan doğruya perakendecilere ve/veya diğer toptancılara, endüstriyel alıcı ve kullanıcılara mal satan, fakat son tüketicilere önemsiz miktarlarda satış yapan kişi veya firmaların faaliyetlerine toptancılık denilmektedir (Tek, 1999:526)

Toptancılar, genellikle üretim bölgelerinden daha uzakta olan çeşitli toplayıcıların ürünlerini getirdikleri ve gönderdikleri pazarlardır. Toptancı pazarlardaki araçlar kendi hesaplarına ürünü satın alabildikleri gibi yine belirli bir pay üzerinden de faaliyet göstermektedirler (İnan, Gaytancıoğlu, vd., 2003:35). Türkiye’de toptancılar, genellikle büyük şehirlerde ve belli merkezlerde toplanmışlardır. Ankara’da bulunan GİMAT’ın (Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Toptancıları) buna örnek olarak verilmesi mümkündür. Ayrıca bütün şehirlerde sebze-meyve toptancı halleri bulunmaktadır.

1.3.3.5. Perakendeciler

Perakendeciler, ticari bir amaçla kullanmama, tekrar satmama ve kişisel ve ailesel gereksinimleri için kullanmaları koşuluyla, mal ve hizmetlerin doğrudan doğruya son tüketicilere pazarlanmasıyla ilgili tüm faaliyetlerde bulunan kişi ve kuruluşlardır (Tek, 1999:532).

Bakkal, market, kasap, manav, seyyar satıcı ve pazarcılar, ürünü tüketiciye satan perakende satış mağazaları olup, pazarlama zincirinin en son halkasını oluşturmaktadırlar. Pazarlama masraflarının önemli kısmı bu halkada yapıldığından, en uygun satış hacmini oluşturmak için perakende satış yapan mağazaların büyütülmesi gerekmektedir. Türkiye’de bu süreç, büyük mağazaların kurulmasıyla başlamış ve son yıllarda hızlanmıştır (İnan, Gaytancıoğlu, vd., 2003:36).

1.3.4. Tarımsal Pazarlama ve E-Ticaret

Dünya Ticaret Örgütü tarafından “mal ve hizmetlerin üretiminin, reklamının, satış ve dağıtımının telekomünikasyon ağları üzerinden yapılması” olarak tanımlanan e-ticaret; birçok alanda olduğu gibi, ticarete de uygulama alanı bulmuştur.

Günümüzde e-ticaretin artmasına bağlı olarak, internet araçlarının özellikle gelişmiş ülkelerde pazarlamada kullanıldığı görülmektedir. İnternet araçları; elektronik

bülten tahtası, elektronik gazeteler, e-mail, diğer web sitelerine bağlantı, hizmet listesi ve internet sitesinden oluşmaktadır (Emeksiz, Albayrak, vd, 2005:16).

E-ticaret hacmi, ülkelerin gelişmişlik düzeyi, iletişim alt yapısı ve tüketici alışkanlıklarına bağlıdır. Ülkemizde bu alanda yavaş da olsa bir gelişim söz konusudur. AB'ye aday üyeliğimiz ve Gümrük Birliği Anlaşması dikkate alındığında, artan rekabet ortamında, e-ticaret sadece ulusal pazarlar değil dış pazarlara açılmada da önemli olanaklar sağlayacaktır. Ancak, tarım ve gıda ürünleri üreten ve satan firmaların e-ticaretten yeterince yararlanmadıkları da bilinmektedir. Halbuki e-ticaret, büyük ve parçalı pazarlara ulaşmayı sağlamakta, kısıtlı yatırımlarla pazara ulaşımı arttırmakta, üretici örgütleri için fırsatlar yaratmakta ve erişilebilirliği arttırabilmektedir (TKB, 2004b:346).

Ülkemizde, E-ticaret kapsamında e-borsa işlemlerinin gerçekleştirilmesinde ürün standartları sorun oluşturmaktadır. Ayrıca borsalarda laboratuvar altyapısının yetersizliği e-borsa işlemlerinin yaygınlaşmasını geciktirmektedir.

Tarım sektöründe potansiyel teşkil edebilecek e-ticaret faaliyetleri 4 ana grup altında değerlendirilebilmektedir.

1.3.4.1. Perakende Tarımsal Ürün Satışları

Bu grup altında hipermarketlerin sebze-meyve ve işlenmiş tarım ürünleri reyonlarından yapılan satışlar bulunmaktadır (www.miqros.com.tr, www.qima.com.tr, www.ToptanPazarveri.com vb.). İnternet kullanıcıları, işyerlerinden veya evlerinden bu hipermarketlerin web sitelerine girerek sanal alışveriş yapma imkanı bulabilmektedirler. Tüketici, web sitesinden yönlendirilerek sanal markete girmekte ve gereksinim duyduğu ürünleri satın alabilmektedir. Satın aldığı ürünlerin ücretini, dilerse web üzerinden VISA kart numaralarını girerek veya ürününü teslim alırken ev veya işyerinin kapısında nakit olarak yada VISA kartını kullanarak ödeyebilmektedir.

Aynı şekilde tüketici internet üzerinden çiçek vb. tarım ürünü siparişi yapabilmektedir. Bu tür bir e-alım işlemi tüketiciler ekstra bir vergi ödememektedirler. Ancak bazı firmalar kargo masraflarını ürünün fiyatı üzerine eklemektedir. Ülkemizde perakende satış niteliğindeki genel işlemler içinde tarım ürünlerinin payının %5-10 civarında olduğu tahmin edilmektedir.

1.3.4.2. Toptan Şeklinde Satışlar

Bu grupta ise özellikle büyük miktarlarda hammadde alımları (Örneğin, yem fabrikalarının, büyük tarımsal işletmelerin hammadde alımları) yer almaktadır. Böylece işletmeler, istedikleri hammaddeleri internet üzerinden daha fazla seçenek kullanarak ve daha ucuz bir şekilde satın alabilmektedirler.

1.3.4.3. E-Borsa İşlemleri

Ülkemizde özellikle buğday, arpa, pamuk, fındık, ayçiçeği gibi önemli tarım ürünlerinin ticaretinde borsalar önemli aktör konumundadır. Buna karşılık, 10-15 civarında borsada gerçek anlamda satış işlemi gerçekleştirilmektedir. 1994 Yılında başlatılan Dünya Bankası destekli, “Ürün Borsaları Geliştirme Projesi” kapsamında ülkemizdeki borsaların teknik altyapılarının iyileştirilmesi çalışmaları devam etmektedir. Bu çalışmalar kapsamında bazı borsalar (Polatlı ve Edirne Ticaret Borsaları) dijital ortamda müzayede ve satış yapabilmek için altyapı çalışmalarına başlamışlardır. Bu çalışmaların tamamlanmasıyla birlikte, alıcı ve satıcılar sanal ortamda buluşabilecek, ve ürünlerle ilgili alım ve satım işlemlerini web üzerinden gerçekleştirebileceklerdir. Sonuç olarak hem alıcı hem de satıcının daha fazla tatmin sağlayabileceği bir yeni anlayış çerçevesinde borsacılık modeli uygulamaya konulabilecektir. Böylelikle, Anadolu'nun herhangi bir yerinde faaliyet gösteren bir borsanın, faaliyet kapasitesi hitap ettiği coğrafi alan ile sınırlı kalmayacak; bölge, ülke ve hatta dünya ölçeğinde ticari işlevini sürdürme imkânına sahip olabilecektir.

1.3.4.4. E-Ticaret Yoluyla Tarımsal Girdi Alım ve Satımı

İnternet kullanımının yaygınlaşması ile birlikte tarımsal işletmeler ihtiyaçları olan girdileri (zirai ilaç, gübre, tohum vs.) dijital ortamda satın alabileceklerdir. Böylelikle, işletme sahipleri istedikleri girdi kalemini çok seçenekli daha az işlem masrafı ile ve belki de ucuza temin edebileceklerdir. Aynı zamanda, girdi pazarlayan şirketler internet yoluyla daha fazla müşteriye ulaşabilecekler, yeni ürün ve hizmetlerin tanıtımını ve promosyonunu internet aracılığı ile yapabileceklerdir. Girdi kalemini çok seçenekli daha az işlem masrafı ile ve belki de daha ucuza temin edebileceklerdir. Aynı zamanda, girdi pazarlayan şirketler

internet yoluyla daha fazla müşteriye ulaşabilecekler, yeni ürün ve hizmetlerinin tanıtımını ve promosyonunu internet aracılığı ile yapabileceklerdir (Kaya, 2002:8-10).

1.3.5. Pazarlama İletişim Stratejileri

Tarım ürünleri ve gıda maddeleri pazarlama iletişim stratejilerinin iyi kurgulanmasında, pazarlama iletişim fırsatlarının değerlendirilmesi, pazarlama iletişim kaynaklarının iyi analiz edilmesi, pazarlama iletişim hedeflerinin ortaya konulması, alternatif pazarlama iletişim stratejilerini araştırması ve değerlendirmesine dikkat edilmelidir.

Tarımsal işletmelerin ve gıda firmalarının pazarlama iletişiminde, sadece ürüne yönelik talep yaratma (tutundurma) faaliyetlerinin değil, aynı zamanda firmalar hakkındaki fiziksel ve yapısal boyuttaki tüm özelliklerin etkisi olmaktadır. Firmaların tüm kaynaklarını rasyonel kullanarak doğru hedef kitlelere ulaşmaları sağlanmalıdır.

Tarım işletmelerinin ve gıda firmalarının değişen gelişmelere, firma ölçeğine ve pazar hedeflerine bağlı olarak pazarlama araçlarını seçmesi ve stratejilerini doğru zamanda uygulaması gerekmektedir. Birçok işletme, bir ya da birden fazla tutundurma karması elemanını kullanabilmektedir. Burada unutulmaması gereken, hangi araç/araçlar seçilirse seçilsin, dünyada “müşteri odaklı bir pazarlama anlayışı” yaygınlaşmakta olduğu için, Müşteri İlişkileri Yönetimi’ne (CRM) tarım işletmeleri ve gıda firmalarının ağırlık vermesi gerekmektedir (Emeksiz, Albayrak, vd, 2005:16).

1.3.6. Türkiye Tarımının Rekabet Gücünü Etkileyen Unsurlar

Türkiye tarımının rekabet gücünü etkileyen unsurları şu şekilde saymak mümkündür:

1. Üretimde mevcut olan altyapı sorunları
2. Miras hukuku (arazi bölünmesi)
3. Etkin tarım sigortası
4. Kıt kamu kaynakları
5. Eğitim

6. Sertifikalı tohum üretiminin yaygınlaştırılması
7. Sözleşmeli tarım
8. Hammadde sanayi entegrasyonu
9. İyi tarım teknikleri
10. İzlenebilirlik
11. HACCP
12. ISO 2200 gibi yeni gıda güvenliği yönetim standartlarının uygulanması
13. Kalite
14. Belgelendirme/Akreditasyon
15. Ürün/Ülke bağımlılığı
16. Ürün adaptasyonu
17. Ürün/teknoloji geliştirme/Buluş yapma
18. Ambalaj sektöründe ileri teknolojiyi yakalama/Buluş yapma
19. Konumlandırma
20. Tanıtım
21. Sektör ve sistem ile ilgili tüm uluslararası gelişmeleri takip etme
22. Markalaşma
23. Kalite sloganı/İmaj yükseltme
24. Kamuda yetişmiş teknik personelin aynı konuda sürekliliğinin sağlanması
(uzmanlaşma)
25. Gerek kamu gerekse özel sektör kuruluşlarının görev alanlarıyla ilgili güçlü alt yapıya sahip, hızlı hareket edebilen yapıya dönüştürülmesi
26. Tarımsal altyapı fonlarının etkin kullanılması
27. Ar-Ge teşviklerine işlerlik kazandırma

28. İhracat iadesi yardımlarından (mahsup sistemi) uluslararası geçerliliği olan kalite belgesi sahibi KOBİ'lerin daha fazla yararlanmasının sağlanması (İGEME, 2004:10).

Türkiye Rekabet Kurumu'nun tarımsal piyasalara yaklaşımına ışık tutan 2000 Yılı Faaliyet Raporu, Kurum faaliyetlerine yönelik istatistiki bilgilerin yanısıra Kurum'un sektörlere yönelik politikası hakkında da ipuçları vermektedir.

“Tarım” başlıklı bölümde, tarımsal gelişme sürecine yönelik genel bir çerçeve çizilerek, Türkiye’de tarım reformu gereksinimi vurgulanmıştır. Son paragrafta, tarım sektöründe mümkün olduğu kadar piyasa mekanizmasının hakim kılınması ve sektörün rekabetçi bir düzene kavuşması amacıyla geleceğe yönelik bir tarım-rekabet politikasının oluşturulabilmesi için aşağıdaki öneriler getirilmiştir (Rekabet Kurumu 2000, 16):

- Sektördeki arz-talep dengesizliğinin giderilerek rekabetçi bir piyasanın işler hale getirilmesi,
- Arz tarafının güçlenmesi için üreticilerin organize olmalarının ve büyük çiftliklerin kurulmasının teşvik edilmesi,
- Destekleme yöntemlerinin, üreticiyi piyasa mekanizmasına yakınlaştırıcı, dolayısıyla verimi arttırıcı yapıda olması,
- Türk tarım sektörünün ABD ve AB sektörlerinden büyük farklılıklar göstermesi nedeniyle bu ülkelerde uygulanan tarım-rekabet politikalarının Türkiye’de aynen uygulanmasında bazı güçlüklerle karşılaşılacağı için uygulanacak politikaların Türk tarım sektörünün sorunları ışığı altında ele alınması,
- Tarım sektöründe çeşitli destekleme yöntemlerinin uygulanması, kanun sayısının fazlalığı ile kurumsal çeşitlilik ve tarım politikalarında Gümrük Birliği çerçevesinde değişikliğe gidileceği göz önüne alındığında, tarım-rekabet politikasının tayini için ilgili kurumların Rekabet Kurumu ile sürekli iletişim içinde bulunması gerektiği düşünülmektedir.

Görüldüğü üzere Rekabet Kurumu, tarım reformu ile başlanan dönemde rekabet politikasını, tarım politikasının bir parçası olarak görmekte, tarım reformu ile istenen

hedeflere ulaşılabilmesi için politika yapıcılarının, rekabet otoritesi ile iletişim içinde bulunması gerektiğini belirtmektedir (Gökdemir, 2004:77).

Türkiye’de, tarımdaki üretim maliyetlerinin kontrol edilememesi ve dünyadaki gelişmelerin dışında gelişim göstermesi de sorun yaratmakta olup, sektörün dış pazarda rekabet edebilme konumunu sarsmaktadır (TÜSİAD 2003:7).

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK TARIM POLİTİKASI (OTP)

VE TÜRKİYENİN UYUMU

2.1. ORTAK TARIM POLİTİKASININ (COMMON AGRICULTURAL POLICY)

GENEL YAPISI

Dünyada artan nüfus baskısı ve doğal kaynakların sınırlı kullanımı zorunluluğu, dünya ülkelerini daha sıkı bir şekilde ekonomik işbirliği ve yardımlaşmaya zorlamaktadır. Özellikle 20. yüzyılda politik ve ideolojik gelişmeler ülkeleri bir taraftan bloklara ayırmış, diğer taraftan ekonomik alanda birbirlerine yaklaşmayı zorunlu kılmıştır. Bu oluşumların en önemlilerinden bir tanesi de Roma Antlaşması ile 1958 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) adıyla kurulan Avrupa Birliği'dir. Üye devletlerin kendi başlarına etkin biçimde çözemeyecekleri sorunları çözmek düşüncesiyle kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu, önce Avrupa Topluluğu'na ve daha sonra 1991 Maastricht Antlaşması (veya resmi olarak bilinen adıyla, Avrupa Birliği Antlaşması) yoluyla Avrupa Birliği'ne dönüşmüş olan siyasi varlıktır.

Tarım sektörü, dünyada olduğu gibi Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde de, nüfusun gıda maddeleri gereksinimini karşılaması, tarıma dayalı sanayinin hammadde kaynağını oluşturması, belli bir kesime istihdam olanağı sağlaması, dışa bağımlılığın

önlenmesi ve ödemeler dengesi üzerinde önemli etkilerinin olması vb. nedenlerle, ekonomide stratejik rol ve işlevini korumayı sürdürmektedir (Bayraç, Yenilmez, 2006). İnsan yaşamının temel ihtiyacı olan gıda ile doğrudan ilişkisi, tarım sektörünü ülke ekonomileri açısından son derece önemli kılmaktadır. Beslenme alışkanlığının coğrafi koşullar ve kültürel faktörler nedeniyle önemli farklılıklar göstermesi, ülkeleri besin ihtiyaçlarını dışarıya bağımlı olmaksızın kendi kendilerine karşılamak ve sektörde verimliliği artırmak amacıyla devletin desteği ve koruması altında kapsamlı tarım politikaları oluşturmaya yöneltmiştir (KTTO, 2006). Bu politikalar ulusal bir konu olurken ayrıca bölgesel düzeyde de belirli sayıda ülkenin birleşmesiyle de oluşturulmaktadır. Bölgesel düzeydeki en güzel örneklerden biri Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (Common Agricultural Policy)'dir.

Tarım, Avrupa Birliği'nde ekonomik ve sosyal yapı açısından özel bir yere sahiptir: Bu itibarla, Birliği kuran Roma Antlaşması'nın imzalanmasından günümüze kadar tarım konusu, ağırlıklı ve temel bir politika alanı olmuştur. Roma Antlaşması ile oluşturulan Ortak Tarım Politikası (OTP), tarım sektörünün temel belirleyicisi konumundadır (EEA, 2006:1). Ortak Tarım Politikası (OTP), Birlikteki tarımsal faaliyetlerin yaklaşık %90'ını kapsamaktadır (TOBB, 2002:71). Avrupa Birliğine Üye Devletlerin tarım politikalarının gerek ekonomik gerek siyasi anlamda ortak bir çerçevede yönetilmesi esasına dayanan Ortak Tarım Politikası, Avrupa Birliğinin ilk ortak politikasıdır (Baş, 2004:3). Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası, belirlenen ortak fiyatların korunması amacıyla oluşturulmuş çeşitli kurallar çerçevesinde işleyen geniş kapsamlı bir mekanizmadır (KTTO, 2006).

Avrupa Birliği'nin bütçesinin yarısı, ekonomisinin %5'ine karşılık gelen tarım sektörüne aktarılmaktadır. Ortak Tarım Politikası, kuruluşundan bu yana sürekli reformlara konu olmakla birlikte işleyiş mekanizmaları açısından istikrarlı bir yapı sergilemektedir (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2006b). Gerek etkilediği kitlelerin genişliği ve bu kitlelerin buldukları üye devletlerdeki etki düzeyleri, gerek mevcut AB Bütçesinin yaklaşık yarısına hükmettiği göz önüne alındığında OTP'nin AB'nin en önemli politikalarından biri olduğunu söylemek yerinde olacaktır (Baş, 2004:3).

Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerinin gelişimi, batılılaşma yönünde sağlanacak gelişmeler yanında, ekonomik birleşmelerin sağladığı refah artışından Türkiye'nin yararlanması bakımından önemli bir unsurdur. Türkiye-AB ilişkilerindeki Türk tarımı ile ilgili en önemli unsur ise Türk tarımının OTP'ye uyumudur. AB tarımını önemli ölçüde etkilemesi beklenen Türk tarımı, tam üyelik durumunda Türkiye-AB ilişkilerinde en büyük sorunlardan biri ve üzerinde en fazla tartışmaların yapılacağı konu olacaktır (Ertuğrul, 2005:191).

2.1.1. Ortak Tarım Politikası'nın (OTP) Oluşumu

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran altı sanayi ülkesi³, 1950'li yılların ikinci yarısında tarımsal açıdan kendine yetersiz durumdaydı. Birlikte yetiştirilen birçok ürünün üretimi toplam talebi karşılamaktan uzaktı. Üye ülkelerin tarım politikaları birbiriyle uyum göstermemekteydi. Topluluğu oluşturan 6 üye ülke, genel olarak tarım ürünleri ithalatçısı konumundaydılar. Birliğin geçiş dönemini yaşadığı yıllarda üye ülkelerin birbirinden oldukça farklı çizgilere oturtulmuş tarım politikalarını ortak bir politika içinde kaynaştırma girişimlerine başlanmıştır (İnan, 2004:147). Tarım ortak pazarının kuruluşu, aslında, tarımlar arasındaki kuvvetli bir rekabet sonucu olmayıp, daha çok, önce iç pazarda, sonra da uluslararası pazarlarda meydana gelen genel bir büyüme ile olmuştur (Vial, 2006:5).

Yürütülen politikaların amaç ve araçlarının değişik olması nedeniyle, ortak politikaların oluşturulması sürecinde Avrupa Birliği oldukça sancılı bir dönemden geçmiştir. Ama daha geçiş dönemi sona ermeden Ortak Tarım Politikasının esasları belirlenmiş, daha sonraki yıllarda Birlik tarımında adeta bir devrim yaratacak gelişmelerin temeli atılmıştır (İnan, 2004:147).

İkinci Dünya Savaşının sonrasında Avrupa'da ortaya çıkan gıda yetersizliği tehlikesi, o dönemde çalışan nüfusun büyük bir kısmını oluşturan çiftçilerin gelir düzeylerinin korunması ve artırılması, Birlik üyesi ülkeler tarafından uygulanmakta olan ulusal tarım politikaları ve piyasa mekanizmaları arasındaki derin farklılıkların giderilmesi gerekliliği, Ortak Tarım Politikasına zemin hazırlayan önemli unsurlardır.

---

³ 1951 yılında Federal Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg, Paris'te imzaladıkları bir Antlaşma ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kurmuşlardır. 25 Mart 1957'de ise Roma'da Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran Antlaşma AKÇT üyesi 6 ülke tarafından imzalanmıştır.

Bu temel unsurlar aşağıda ayrıntılı olarak ele alınmıştır:

2.1.1.1. İkinci Dünya Savaşı ve Gıda Yetersizlikleri

İkinci Dünya Savaşı (1939–1945) sonrasında meydana gelen gıda yetersizliği, ciddi bir tehlike olarak ortaya çıkmıştır. Bu tehlike karşısında Avrupa kıtasında gıda arzının güvence altına alınmasının şart olduğu anlaşılmış ve bu alanda dışa bağımlılığın azaltılması gerektiğine dair bir bilinç oluşmuştur. Bۆylece, savaştan sonra arz edilen gıdanın kontrol altına alınıp, dışa bağımlılığı en aza indirmeyi hedefleyen Birlik ۆlkeleri bu politika alanındaki ilk adımlarını atmışlardır (Gۆkdemir, 2006). Vatandaşların gıda ihtiyacının Birlik içinden karşılanabilmesi için hemen çalışmalar başlamıştır. Bu dۆnemde, tarımsal ۆretim miktarının yeterli seviyeye ulaştırılıp, istenilen dۆzeyin korunabilmesi için pazarın mۆmkün olduğunca geniş olması gerektiği dۆřüncesinden hareketle, ortak bir tarım politikası etrafında toplanmak kaçınılmaz bir yۆntem olarak gۆrۆlmüřtür (Candan, 2003:5).

2.1.1.2. Tarım Sektۆrünün ve Bu Sektۆre Dâhil Olan Tarım Kesiminin Yapısı

Avrupa Birliği ۆlkelerini ortak tarım politikasına yۆnelten bir diğer etmen de tarım sektörünün ve bu sektörde geçimini sۆrdüren kesimin genel yapısı olmuştur. Her şeyden ۆnce tarım, en ۆnemli iktisadi faaliyet alanıdır. 1959 yılında kurucu altı ۆlkede, iktisaden faal nۆfusun %24'ü tarımda çalışmaktadır ve tarımın Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH)'daki payı %11'dir (İnan, Gaytancıoğlu, vd, 2003: 47).

Tarım, risk ve belirsizlikleri oldukça fazla olan bir sektör olarak diğer sektۆrlere gۆre dezavantajlara sahiptir. İklim ve toprak koşullarına bağımlılık, teknolojik gelişmeler ۆretimde ve dolayısıyla arz ve fiyatlarda dalgalanmalar meydana getirmekte, buna karşılık çoğu tarım ۆrүнlerinin talebi yıl içinde fazla değişmediğinden arzın fazla olduğu yıllarda dahi ۆreticilerin zarar etmelerine neden olmaktadır (İnan, 2004:147).

Tarım kesiminin olası fiyat dalgalanmalarından etkilenmesinin ۆnüne geçilmesi, bunun için de piyasalara zaman zaman mۆdahale edilmesi zorunluluğu bulunmaktadır. Etkin bir mۆdahalenin ise ancak ۆlkelerin alacağı ortak bir tavır ve politika ile mۆmkün olabileceği gerçeği, Birlik ۆyelerini ortak bir politikaya yۆnlendirmiřtir (Candan, 2003:5). Başka bir deyişle, bۆtүн bu nedenler tarım sektöründeki ۆreticilerin gelirlerinin

artırılmasını gerektirdiğinden, tarım sektörüne ulusal hükümetlerce önemli ölçüde yardımlar yapılmakta ve ulusal politikalar birbirinden çok farklı özellikler taşımaktadır (İnan, 2004:147). İşte bu farklı politikaları eşgüdümlemek ve riskleri fazla olan bu sektörde ortak bir politikayla riskleri minimuma indirmek düşüncesi, Birliği Ortak Tarım Politikasına yöneltmiştir.

Çok sayıda kırsal kökenli ailenin topraktan kopmaması için çiftçilerin gelirlerinin iklim, toprak ve hastalıklar gibi kontrol altına alınamayan etkenler sebebiyle aşırı dalgalanmalara maruz kalmamasının sağlanması da Ortak Tarım Politikasının oluşturulmasında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu (A), 2006). Bu nedenle, İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan kıtlığın yarattığı endişenin yanı sıra, savaş sonrasında AB aktif nüfusunun çok önemli bir bölümünü oluşturan tarım sektörü çalışanlarının gelir düzeyinin korunması ve üye ülkelerin ulusal tarım politikaları arasındaki derin farklılıkların giderilmesi gerekliliği Birliği bir ortak tarım politikası oluşturmaya yöneltmiştir (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2006b). Kurucu altı ülkenin tarım kesiminde çalışan nüfusunun, toplam nüfus içerisinde önemli yer tutması, dolayısıyla da bu kesimin gelir düzeyinin korunması ve artırılması gerekliliğini düşündüklerinden Ortak Tarım Politikasının doğuşu perçinlenmiştir (Gökdemir, 2006).

1960'lı yılların başında söz konusu 6 ülkede tarım sektöründe çalışanlar, aktif nüfusun beşte birine denk düşmekteydi. Bugün ise 25 üyeden meydana gelmiş AB'de, tarımda çalışan kesimin oranı aktif nüfusun yirmide biri seviyesindedir. O dönemde nüfusun bu kadar önemli bir bölümünü oluşturan bir kesimin gelir düzeyinin korunması ve artırılması gerekliliği, OTP'nin hayata geçirilmesinde rol oynayan unsurlardan biri olmuştur (Candan, 2003:5).

2.1.1.3. Piyasa Mekanizmaları Arasındaki Farklılıkların Giderilmesi

Ortak Tarım Politikası'nın uygulanmasından önceki dönemde Avrupa ülkelerinin ulusal tarım politikaları, tarımsal yapılarına göre farklılıklar göstermekteydi. Örnek vermek gerekirse, Almanya'nın tarımda net ithalatçı olması, ulusal pazarlarını vergileri ve kotalarıyla koruması sonucunu doğururken, Fransa gibi net ihracatçı ülkelerde ihracat vergi ve kotalarının yanı sıra teşvik ve koruma mekanizmalarının var olması piyasa

mekanizmaları arasında farklılık doğurmuş ve bunun giderilmesi amaçlanmıştır (Gökdemir, 2006). Başka bir ifadeyle Almanya gibi tarım sektörünün ekonomide diğer sektörlerle göre daha az yer tuttuğu ülkeler, net ithalatçı konumunda oldukları için, ulusal pazarlarını ithalat vergileri ve kotalarıyla korumaktaydılar. Diğer yandan başını Fransa'nın çektiği, tarımın önemli bir faaliyet alanı olduğu net ihracatçı ülkeler ise, ihracat vergi ve kotaları yanında destekleme fiyatları ve ihracat teşvikleri ile koruma mekanizmalarını oluşturmuyordu.

Değişik müdahale ve koruma araçlarıyla oluşturulan piyasa mekanizmaları arasındaki farklılıkların giderilmesinin ancak ortak ve tek bir politika etrafında birleşilmesi ile sağlanabileceğinin görülmesi de OTP'nin oluşumunu hızlandıran etkenlerden biri olmuştur.

2.1.1.4. Fransa ve Almanya Arasındaki Dengesizliğin Giderilmesi

Avrupa Birliği içinde oluşturulan gümrük birliği, ilk haliyle, sanayi mallarının serbest dolaşımının sağlanması anlamına geliyor ve tarım ürünleri bunun dışında kalıyordu. Bu durum, Birlik içinde oluşturulan gümrük birliği kapsamında serbest dolaşımdan ötürü avantajlı konuma geçen Almanya ile nüfusunun yaklaşık % 25'i tarım sektöründe istihdam edilmiş olan Fransa arasındaki dengesizliği arttırmaktaydı (Baş, 2004:3). Dolayısı ile OTP'nin sanayi mallarını kapsayan gümrük birliğini dengeleyici bir politika ve Fransa ile Almanya arasındaki çıkar ilişkisinin bir yansıması olarak da gündeme geldiğini söylemek mümkündür (Candan, 2003:5). Başka bir deyişle, Alman sanayi ürünlerinin Fransız piyasasında sağlayacağı avantaj karşısında, kurulacak olan Birlik'te en önemli tarım ürünleri üreticisi durumunda olan Fransa'nın da Alman tarım ürünleri piyasasında avantaj sağlayacağı düşüncesi, tarım ürünlerinin de serbest ticarete konu olmasına yol açmıştır (İnan, 2004:148). Açık bir biçimde özetlenmesi gerekirse Fransa ve Almanya arasındaki dengesizliğin giderilmesi düşüncesi, Ortak Tarım politikasının oluşturulmasında önemli bir etmen olmuştur.

2.1.1.5. Çevrenin Korunması

OTP'nin uygulama nedenlerinden birisi de, çevrenin korunmasına katkıda bulunmaktır Tarımdan ayrılanların boş bıraktıkları topraklar üzerinde, kötü toprak kalitesine

ve/veya sert iklim koşullarına sahip bölgelerde tarımsal üretimin devamı, doğal kültürün bozulmaması, tarım girdileri kullanımı nedeniyle çevre sorunları yaratılmaması Avrupa'da ortaklaşa yürütülecek bir politika ile sağlanabilecektir (İnan, 2004: 148).

Yukarıda açıklanan nedenlerden de anlaşılacağı gibi, tarımın Ortak Pazar dışında bırakılması tarımsal açıdan sakınca yaratmanın yanında, diğer sektörlerdeki rekabet koşullarını ve işgücünün ülkeler arasında serbest dolaşımını da olumsuz etkilemesi söz konusudur. Bu yüzden, tarımın Roma Anlaşmasının kapsamına alınmasına ihtiyaç duyulmuştur (İnan, 2004:148). Böylece 1 Ocak 1958 yılında yürürlüğe girerek Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması ile OTP'nin yasal temeli oluşturularak amaçları belirlenmiştir. 30 Haziran 1960'da, Avrupa Komisyonu'nda görüşülerek tarım ile ilgili müzakereler başlamıştır. Hukuki temelleri Roma Antlaşması'nın 3/d maddesinde yatan OTP'nin ilk ciddi adımları 1960–1964 yılları arasında atılmıştır. OTP, üye devletlerin milli mevzuatlarında uyumla gerçekleştirilen bir tarımsal üretim ve yapı politikasını, bir tarımsal pazar ve fiyat politikasını ve aynı zamanda üyelerin az gelişmiş bölgelerine ek yardım sistemini de kapsayan bir ortak finansman politikasını birlikte uygulamayı öngörmüştür (Tan, Dellal, 2003:9). İlk ortak piyasa düzeni, 1962 yılında tahıl sektöründe yürürlüğe girmiştir (Ekeman, 2000:6).

Bu düşüncelerle uygulamaya konulan politik önlemlerin zaman içinde beklenenin dışında sonuçlar yaratması ve büyük parasal yük getirmesine karşılık, OTP'nin temel araçlarından vazgeçilememesi tarım sektörünün stratejik önemiyle yakından ilgilidir. Tarım, AB ülkelerinde ciddi bir istihdam alanı, çiftçiler ve aileleri için gelir kaynağı ve yaşam biçimidir. Tarım ve gıda ürünleri insan yaşamı için temel ihtiyaç maddeleridir. Bu nedenlerle AB ülkeleri için üreticilerinin gelirlerini artırmak, kırsal kesim insanının yaşam düzeyini yükseltmek, kendine yeterliliği sürdürmek, dünya piyasalarında rekabet gücüne kavuşmak Ortak Tarım Politikası'nın hedefleri arasında olmuştur (İnan, 2004:148).

2.1.2. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının Amaçları

1957 yılında imzalanan ve 1958 yılında yürürlüğe giren Roma Antlaşması'nda ortak tarım politikasının genel çerçevesi çizilmiş, amaçları ve geçiş dönemi koşulları belirtilmiştir. Bu maddelerde ortak pazarın tarımı da kapsayacağı, bunun da ortak tarım politikası ile gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir (Dökmener, 2006). Roma Antlaşması'nın

38. ve 47. maddeleriyle yasal çerçevesi belirlenen OTP, 1962 yılında, ilk ortak piyasa düzeninin oluşturulması ile resmen hayata geçirilmiştir (Gökdemir, 2006:1).

Roma Anlaşmasında düzenlenen Ortak Tarım Politikasının amaçları şu şekilde belirlenmiştir:

- Tarımsal verimliliği; teknik ilerleme ve tarımsal üretimin rasyonel gelişimi yoluyla artırmak (TOBB,2002:71),
- Özellikle tarımda çalışanların fert başına gelirlerinin artırılması ile tarımsal nüfusu uygun bir yaşam düzeyine ulaştırmak (Tan, Dellal, 2003:9),
- Düzenli bir ürün arzını garanti altına almak,
- Tarım ürünlerinin tüketicilere uygun fiyatlarla ulaştırılmasını sağlamak (Baş, 2006:4),
- Üretim standartlarını ve tarım teknolojisini geliştirmek,
- Tarımsal üretim araçlarının etkili kullanımını sağlamak,
- Tarım ürünleri fiyatlarını bütün üye ülkelerde eşitleyerek, fiyatların üye ülkeler arasında haksız rekabete yol açmasının önüne geçmek (Candan 2003:6),
- Tarım ve tarıma dayalı piyasalarda istikrar sağlamak (İnan, 2004:149),
- Üreticilerin üretim faktörlerini temin etmesini garanti altına almak (Dikmen, 2005:52).

AB'deki bazı tarım uzmanları, Roma Antlaşması ile belirlenen ve yukarıda belirtilen bu amaçların, ortak bir tarım politikasının hayata geçirilmesindeki etkenleri en iyi şekilde yansıtan ve OTP'nin temel işleyişini içeren bir çerçeve çizdiğini belirtmektedirler. Bu görüşe göre tarımda verimliliğin artırılması yoluyla bir yandan ürün arzı güvence altına alınmış, diğer yandan da çiftçi gelirleri tatmin edici seviyeye ulaştırılabilmektedir. OTP'nin bu yönüyle, tarım sektöründe korumacı modernizasyon yöntemini benimseyen bir refah devleti politikası olduğu vurgulanmaktadır. Bu bakış açısının, OTP'nin ekonomik kaygılar kadar, hatta daha çok, toplumsal ve siyasi kaygılarla uygulanmasında, şekillendirilmesinde ve yönetilmesinde etkili olduğu ortadadır (Candan, 2003:7).

2.1.3.Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının İlkeleri

OTP ekonomik olmaktan çok, sosyal ve politik yönü olan bir tarım politikasıdır. AB, sanayi ürünlerinde gümrük birliği yoluyla gerçekleştirdiği serbest dolaşımı, tarım ürünlerinde OTP ile gerçekleştirmiştir. Ancak OTP, sadece ticari değil, bazı ekonomik ve sosyal hedeflere de yönelmiştir (Ertuğrul, 2005:191).

Yukarıdaki amaçları gerçekleştirebilmek için OTP birbirine bağımlı üç ilke üzerine kurulmuştur ve hâlâ da bunlar üzerinde yükselmektedir. Birlikte, tarımsal üretimi arttırmak, üreticilere daha iyi bir yaşam seviyesi yaratmak ve piyasaları istikrara kavuşturarak arzın devamlılığını sağlamak hedeflerini gerçekleştirmek üzere oluşturulan Ortak Tarım Politikası, tek pazar, Birlik tercihi ve mali dayanışma ilkelerini benimsemiştir. Bu üç prensip çerçevesinde, her bir sektör için tesis edilen Ortak Piyasa Düzenleri yoluyla tarımsal ürünlerin üretimi, desteklenmesi, ve dış ticaretine ilişkin politikalar yürütölmektedir (DTM, 2006).

2.1.3.1. Tek Pazar İlkesi

Tek Pazar ilkesi, üye devletlerde tarım ürünlerinin serbest dolaşımını engelleyen tüm kısıtlamaların kaldırılarak tek bir pazar oluşturulmasını öngörmekte, bunun için ortak fiyat ve rekabet kurallarını, üye devletlerde istikrarlı bir döviz kurunu ve dış pazarlara karşı sınırlarda ortak bir koruma anlayışını gerektirmektedir (Baş, 2006:4). Üye ölkelerin birbirleri ile gerçekleştirdikleri ticaretin gümrük vergileri, kotalar ve benzeri engellerle kısıtlanamayacağını anlatan bu ilke, söz konusu engellerin ortadan kaldırılmasıyla tarım ürünlerinde tek bir pazar oluşturulmasını hedeflemektedir (Candan 2003:6). Dolayısıyla bu prensip, Birlik içi ticarete gümrük vergilerinin, ticaretteki diğer engellerin ve rekabeti bozabilecek sübvansiyonların kaldırılmasını ifade etmektedir (Tan, Dellal 2003:10). Bu amaçlarla, 1968'de fiyatların tek tipleştirilmesi, tek pazarın tamamlanmasının bir göstergesi olmuştur.

Tek pazarın oluşturulması, ortak fiyat ve rekabet kurallarının yanı sıra, merkezi bir yönetimi, ortak sağlık ve bitki sağlığı kurallarını da gerektirmektedir.

Daha yalın bir ifade ile, tek pazar, aynı zamanda üye ölkeler tarım ürünlerinin Birlik sınırları içinde ticari bir engelle karşılaşılmaksızın alım satım işlemlerinin yürütölmüsesidir

(İnan 2004:150). Bu da üye ülkeler arasında gümrük vergilerinin kalktığı, üye ülkelerin dışarıya karşı ortak bir gümrük tarifesi uyguladıkları, tek bir ülke gibi aynı fiyatlarla ve sabit bir kur üzerinden, insan, bitki ve hayvan sağlığı açısından ilgili tüzüklere ve rekabet kurallarına uymak koşulu ile tarım ürünlerinin ticaretini yaptıkları bir pazarın yaratılması demektir (İnan, Gaytancıoğlu, vd, 2003:50).

Tek pazar uygulamasının doğal koşullarda tek fiyat sonucunu doğurması beklendiği halde, ortak fiyat oluşumlarının piyasa mekanizmaları yerine idari kararlarla belirlenmesi nedeniyle tek fiyat gerçekleşmemiştir. Örneğin fiyatlar tahıl, şeker, şeker pancarı gibi ürünlerde en yüksek ve en düşük fiyatın ortalaması olarak belirlenirken, süt ve süt ürünlerinde en yüksek fiyat, ortak fiyat olarak kabul edilmiştir. Birlik içinde tarım ürünleri fiyatlarının eşitlenememesinin diğer bir nedeni de özellikle 1970’li yıllarda dünya para piyasalarında yaşanan döviz kuru dalgalanmaları olmuştur. Yeşil Kur ismi verilen özel bir para sistemi ile bazı araçlar devreye sokularak, olası istikrarsızlıkların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu araçlardan en önemlisi piyasa kurları arasındaki farkı karşılamak için kullanılan Telafi Edici Tutarlar uygulaması olmuştur. Tek pazar ilkesi ile hedeflenenler arasında olan malların üye ülkeler arasında serbest dolaşımı sağlanmış, ancak bu, tek pazarın oluşması için yeterli olmamıştır. 1999 yılından itibaren Euro’nun kullanılmaya başlanması ile döviz kuru dalgalanmaları sona ermiş, bu da tarım ürünleri tek pazarının oluşmasına önemli katkıda bulunmuştur (Candan 2003:6).

2.1.3.2. Birlik Tercih İlkesi

Birlik tercihi ilkesi, üyeler arasında tarım ürünlerinde tek pazarın oluşturulması için gerekli bir ilkedir.

Bu ilkenin amacı, Birlik içi piyasalarda ve Birlik sınırlarında, üye ülkeler tarafından üretilen ürünlere öncelikli bir rejimin uygulanmasıdır (Ertuğrul, 2005:192). Bu ilke doğrultusunda AB’de üretilen tarım ürünleri, üçüncü ülkelere yapılan ithalata karşı korunurken, ihracat söz konusu olduğunda, bu ürünlere sübvansiyon verilmektedir (Baş, 2006:4). Böylelikle üçüncü ülkelere üretilen ürünlere karşı Birlik üyesi ülkelerin ürünlerine tercih tanımakta ve Birlik tarım sektörü korunmaktadır (Candan, 2003:7).

Bu ilke ile üye devletlerin hepsinin Birlik içinde yetiştirilmiş ürünleri tercih etme zorunluluğu doğmuştur. Bunun sonucunda ithalat üzerine gümrük vergileri konmuş, böylece bunlar rakip yerli ürünlerden daha pahalı olmuşlardır. Buna paralel olarak, Birlik ürünlerinin dünya pazarlarında rekabet gücüne sahip olmasını sağlamak için bir ihracat sübvansiyonları sistemi uygulamaya konmuştur (Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu (A),2006).

Üye ülke üreticilerine, üçüncü ülke üreticileri karşısında avantaj sağlanmasını ifade eden bu ilkenin işleyebilmesi için, yoğun dış ticaret politikaları izlenmektedir. Amaç, Avrupa Birliği piyasasını düşük fiyatla ithalattan korumaktır (Dökmener, 2006). Böylece, dünya pazarlarındaki darboğazların Birlik piyasasını etkilemesinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

Birlik, bu sistemin uygulanması için, iç piyasada ve sınırlarda destekleyici-koruyucu bir takım fiyat ve piyasa sistemleri geliştirmiştir.

2.1.3.3. Mali Dayanışma İlkesi

Avrupa Birliği içinde, özellikle ortak fiyat politikasının uygulanması için, tarım sektörünün ortaklaşa finansmanını öngören ve böylece ortak bir mali sorumlulukla üye devletler arasında yükü paylaşımı hedefleyen bir ilkedir (Tan, Dellal 2003:2). Bu ilke, tek pazar ve Birlik tercihi ilkeleri çerçevesinde uygulanacak ortak politikanın, ortak bir bütçeden ve bütün üye ülkelerin katılımı ile karşılanmasını amaçlamaktadır (Ertuğrul, 2005:193).

Bu ilke çift yönlü işlemektedir. Bir yandan OTP'ye ilişkin harcamalar Birlik üyeleri tarafından ortaklaşa üstlenilirken, diğer yandan OTP çerçevesinde alınan vergilerden sağlanan gelirler Birliğin ortak geliri olarak kabul edilmektedir (Candan, 2003:7).

Bu bağlamda Nisan 1962'de AB bütçesinde Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (FEOGA) oluşturulmuştur. Bu fon ile OTP giderleri finanse edilmektedir.

2.1.4. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (OTP)nin Temel Mekanizmaları

2.1.4.1. Karar Mekanizması

Avrupa Birliği karar mekanizması üçlü bir yapı içinde çalışmaktadır. Bu üçlü yapının ilk ayağını Avrupa Birliği Komisyonu oluşturmaktadır. Komisyon'un dört temel görevi vardır: Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e yasa önerisinde bulunmak; AB politikaları ve bütçesini yönetmek ve uygulamak; Avrupa Adalet Divanı ile birlikte Avrupa mevzuatının uygulanmasını sağlamak; AB'yi uluslararası düzeyde temsil etmek.

Kasım 2004'te göreve başlayan yeni Komisyon, her üye ülkeden birer Komisyon üyesi olarak toplam 25 üyeden oluşmaktadır (İKV, 2006b).

İkinci karar mercii Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi'dir. Bakanlar Konseyi, AB'deki ana karar alma merciidir. Avrupa Bakanlar Konseyi, her üye devletin kendi hükümetini taahhüt altına sokmaya yetkili bakanlar düzeyindeki temsilcilerinden oluşmaktadır. Gündemin içeriğine göre toplantılara farklı bakanlar katılmaktadır. Örneğin, Tarım Bakanları tarım ürünleri fiyatları ele alınırken toplantılara katılmakta, istihdamla ilgili konular Çalışma ve Sosyal İşler Bakanları tarafından görüşülmektedir. Genel politika sorunları, dışişleri ve Birliği ilgilendiren temel konular Dışişleri Bakanları'nın yetkisi kapsamındadır (BBC, 2006).

Üçüncü karar organı olan Avrupa Parlamentosu, üye devletlerin ulusal parlamentolarıyla benzer yetkilere sahiptir. Avrupa Parlamentosu, dünyanın yalnızca en büyük değil, aynı zamanda en önemli çok uluslu parlamenter organdır. Avrupa Parlamentosu, 455 milyon Avrupa vatandaşının temsilcilerinden oluşmaktadır. Parlamento üyeleri 5 yıl için seçilmekte ve tüm siyasi eğilimleri Parlamento'da bağımsız biçimde temsil etmektedirler. Üye ülkeler, Parlamentoda nüfusları oranında sandalye sayısına sahiptirler. Avrupa Parlamentosu'nun 3 temel görevi vardır. Bunları; yasama yetkisi, bütçe yetkisi ve yürütme üzerine denetim yetkisi olarak özetlemek mümkündür (TSRSB, 2006). 1979 yılından beri beş yılda bir doğrudan oyla seçilen Avrupa Parlamentosu üyelerinin sayısı 6. dönemde (2004-2009) 732'dir.

Ortak Tarım Politikası'nın karar alma sürecinde Birlik, üye devletler üzerinde diğer politikalarda olmadığı kadar yetki sahibidir. Bu çerçevede OTP'nin fiyat ve pazar

mekanizmalarının belirlenmesi tümüyle Birliğin yetkisindedir (KTTO, 2006). Buna karşın tarım sektörüne dair vergilendirme ve çiftçilerin karar alma sürecinde Komisyon, yasa taslaklarını hazırlamanın yanı sıra, piyasaların denetlenmesi ve gerektiğinde değişiklik yapılmasından sorumludur (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2006c). Komisyon genel olarak OTP'nin günlük işleyişini takip etmekte ve bunu yaparken de üye ülkelerin ilgili sektörde uzmanlaşmış kamu görevlilerinden oluşan idari Komiteler tarafından desteklenmektedir⁴. AB'nin Ortak Tarım Politikası'na dair zorunlu harcamaların miktarı ve içeriğine ilişkin son kararlar Avrupa Konseyi'ne bırakılmıştır (Candan, 2003:7). Konsey, Komisyon'un kendisine ilettiği yasa tasarıları üzerine karar almadan önce Parlamento'ya danışmaktadır⁵ (Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2006c).

2.1.4.2. Ortak Piyasa Düzenleri (OPD)

OTP'nin işleyişinin temelinde Ortak Piyasa Düzenleri (OPD) yer almaktadır. 1962 yılında hububat (tahıl) alanında kurulan ilk Ortak Piyasa Düzenini, sayıları yirmiye yaklaşan farklı tarımsal ürün ve ürün grubunda kurulmuş diğer Ortak Piyasa Düzenleri izlemiştir. Yukarıda belirtilen üç temel ilke çerçevesinde farklı ürün ve ürün grupları için oluşturulan Ortak Piyasa Düzenleri yoluyla tarımsal ürünlerin üretimi, desteklenmesi ve dış ticaretine ilişkin politikalar yürütülmektedir (Baş, 2004:5). Ortak Piyasa Düzenleri, ayrı ayrı her ürün için, o ürünün üretim ve pazarlama koşulları dikkate alınarak belirlenen düzenlemelerdir. Tarım ürünlerinin tümünün aynı üretim ve pazarlama şartlarına tabi olmaması nedeniyle birden fazla piyasa düzeni oluşturulmuştur (Candan, 2003:8). Tarımsal ürünlerin üretimi, desteklenmesi ve dış ticaretine ilişkin politikalar her bir sektör için tesis edilen Ortak Piyasa Düzenleri (OPD) ile yürütülmektedir. İlk ortak piyasa düzeni, 1962 yılında, hububat sektöründe yürürlüğe girmiş olup, halen 23 ürün ve/veya ürün grubu, Ortak Piyasa Düzenleri, kapsamında yer almaktadır (TOBB, 2002:72) (Tablo 2.1.).

---

⁴ Ortak Piyasa Düzeni'ne dahil olan bütün sektörlerle ilgili idari komiteler bulunmakta, yapısal konular söz konusu olduğunda ise Tarımsal Yapılar ve Kırsal Gelişme Komitesi (STAR) devreye girmektedir. Düzenleyici Komiteler ise organik tarım, hayvan ve bitki sağlığı, gıda hukuku ve tarım araştırmaları gibi OTP'nin işleyişi ile dolaylı olarak ilgili konularla meşguldür. Danışma Komiteleri ile de Komisyon ile üye ülkelerin üreticileri, işleme ve ticaret sektörü temsilcileri, tüketici birlikleri ve tarım kooperatifleri arasındaki bağlantı sağlanmaktadır.

⁵ "Konsültasyon" olarak da adlandırılan bu süreçte, diğer bazı AB politika alanlarında uygulanan "Ortak Karar Alma (Co-Decision)" sürecinin aksine Avrupa Parlamentosunun rolü sınırlıdır ve verilecek son karar üzerinde bağlayıcı olmamaktadır.

Tablo 2.1. Ortak Piyasa Düzenine Konu Olan Tarım Ürünleri / Ürün Grupları

Tahıllar	Pirinç	Şeker	Zeytinyağı
Sığır eti	Domuz eti	Koyun ve keçi etleri	Kümes hayvanları etleri
Yumurta	Şarap	Süt ve sütü ürünler	Yaprak tütün
Su ürünleri	Taze sebzeler ve sofralık meyveler	Tahılların işlenmesinden sağlanmış ürünler	Meyve ve sebzelerin işlenmesinden sağlanmış ürünler
Keten ve kenevir	Şerbetçi otu	Kurutulmuş hayvan yemleri	Tohumluklar
Yağlı tohumlar	İpek böceği	Muz	

Kaynak : TOBB, 2002:74

Tarım ürünleri fiyatlarının düşmesi ve üreticilerin gelir düzeylerinin azalmasını engellemek amacıyla OPD kapsamında yer alan ürünler için her yıl, ortak fiyatlar saptanmaktadır. Fiyatların düşmesi durumunda pazara müdahale edilmesi ve aradaki farkın desteklerle AB bütçesinden karşılanması, uzun yıllar boyunca OTP'nin pazar ve fiyat mekanizmasının temelini oluşturmuştur (Baş, 2004:5). Bu sistemin sürdürülebilmesi için iç piyasada destek, dış pazarlara karşı da koruma mekanizmaları belirlenmektedir. Ortak Piyasa Düzenleri yapılırken malların serbest dolaşımı ve rekabetinin güvence altına alınmasına özen gösterilmektedir. Birliğin ilk kurulduğu yıllarda tarım ürünlerinin yarısı ortak piyasa düzenleri kapsamında yer alırken bugün Ortak Piyasa Düzenleri Birliğindeki nihai tarım ürünlerinin yaklaşık %90'ını kapsamaktadır (Candan, 2003:8).

Ortak Piyasa Düzenleri'nin amacı; üye ülkelerdeki değişik biçimlerde yapılan piyasa düzenlemeleri yerine, ortak bir tarım politikası geliştirmek, üye ülkeler arasındaki ticari ilişkileri geliştirecek şartları temin etmek, bu sayede mal alış-verişinin serbestçe yapılmasını sağlamak ve Avrupa Birliği içinde ortak bir tarımsal pazar oluşturarak iç pazar ve Birlik üretimini üçüncü ülkelere karşı korumaktır (Tan, Dellal, 2003:10).

Ortak Piyasa Düzenleri'ne ait politikaları üç kategoride incelemek mümkündür:

2.1.4.2.1. İç Piyasada Uygulanan Politikalar

Fiyatların belirli bir seviyenin altına inmesini engellemek amacıyla Birliğin müdahale kurumları tarafından yapılan müdahale alımları ve düşük fiyatlı yabancı ürünlere karşı uygulanan ithalat vergileri ya da ihracat iadelerini kapsamaktadır (Avrupa Birliği

Türkiye Delegasyonu, 2006b) . Ortak Piyasa Düzenleri'ne dahil olan ürünlerin yaklaşık %70'i bu kategoride yer almaktadır (Candan, 2003:8).

2.1.4.2.2. Dış Rekabete Karşı Koruma Politikaları

Bu mekanizma ürünlerin %20'sini kapsamaktadır. Düşük fiyatlı yabancı ürünlere karşı oluşturulan bu mekanizmada esasen gümrük vergileri, fiyatların belirli bir düzeyin altına inmesi durumunda ise ek vergiler tahsil edilmektedir (KTTO, 2006).

2.1.4.2.3. Ürünlere Doğrudan Destek Sağlayan Politikalar

Bu politikalar, Dünya Ticaret Örgütü'nce belirlenen hükümler uyarınca dış koruma mekanizması uygulanması mümkün olmayan ürünleri kapsamaktadır (Candan 2003:9). Ayrıca toplam tarımsal üretimin %1'ini oluşturan ancak üretimi uzmanlık gerektiren ve bazı bölgelerin tek geçim kaynağını oluşturan ürünler için üreticilere yapılan yardımlar da bu başlık altında değerlendirilmektedir (Soğuk, 2001:53).

2.1.4.3. Pazar ve Fiyat Mekanizmaları

Ortak Tarım Politikası'nın en karmaşık, en masraflı ama içerdiği önlemlerle amaca ulaşmada en çabuk sonucu alınan müdahale alanı pazar ve fiyat politikasıdır. Tarım pazarlarının düzenlenmesi, tarımı diğer sektörlerdeki serbest piyasa düzeninden ayıran farklı bir yaklaşımı gerektirmiş ve tarım pazarlarının yönlendirilmesi için çabalar pazar ve fiyat politikalarında yoğunlaştırılmıştır (Tan, Dellar, 2003:10). Ortak Tarım Politikası'nın , en önemli özelliği, rekabet kurallarının dikkate alınmamasıdır.

Burada temel unsur, tarım ürünlerinde bütün üye ülkelerde geçerli olacak ortak fiyatların belirlenmesidir. Bu saptanan fiyatların korunması için, iç piyasada ürünler aynı araçlarla desteklenirken, dış ülkelerin rekabetine karşı da ortak koruma yöntemleri kullanılmaktadır. OTP'nin pazar ve fiyat mekanizmasının temelinde de sözü edilen ortak fiyatların düşmesi durumunda pazara müdahale edilmesi ve aradaki farkın destekler yoluyla Birlik bütçesinden karşılanması bulunmaktadır (Candan 2003:9).

Başlangıçtan beri, kurucu ülkeler tarafından fiyat politikalarının uyumu ve koordinasyonu, düşük fiyatlı ithalata karşı sınırda koruma üzerinde yoğunlaşmıştır.

1960'ların başında ulaşılan pazar organizasyonları hakkındaki genel uzlaşma bundan sonra takip edilecek olan bütün piyasa düzeni sistemlerinin ana hatlarını oluşturmuştur. Bu itibarla ilk ortak fiyat uygulaması 1967'de tesis edilen ortak hububat fiyatlarıdır (TOBB 2002:74).

1971 yılına gelinceye kadar ortak fiyat politikası doğrultusunda üye ülke para birimlerinin oluşturduğu bir para sepeti olan Hesap Birimi (HB) kullanılmıştır. 1971 yılından itibaren dünyada sabit yerine dalgalı kur sistemine geçilmesi nedeniyle dalgalanmalardan etkilenmeyecek ve OTP çerçevesinde kullanılacak bir kur sistemi belirlenmiştir. Yeşil Kur olarak adlandırılan bu sistem ile her ülkenin para birimi Ecu⁶'ya çevrilmeye başlanmış, böylelikle ulusal para birimlerinin normal piyasa kurlarından farklı yeşil kur değeri oluşmuştur. Telafi Edici Tutarlar ile de yeşil kur ve piyasa kurları arasındaki fark karşılanmıştır. 1 Ocak 1999'dan günümüze kadar geçen sürede para birliğine dahil olan 12 AB üyesinde Euro, önce kaydi, Ocak 2002 tarihinden itibaren de nakdi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu gelişme, OTP çerçevesinde ortak fiyatın uygulanmasını kolaylaştırmıştır (Candan 2003:10).

Avrupa Birliği'nde uygulanan pazar ve fiyat mekanizmalarını üç gruba ayırarak incelemek mümkündür:

1. İç piyasada ortak fiyat politikası
2. Dış piyasaya yönelik fiyat politikaları
3. Diğer uygulamalar.

2.1.4.3.1. İç Piyasada Ortak Fiyat Politikası

İç piyasada ortak fiyat, "hedef" ve "müdahale fiyatları" aracılığı ile sağlanmaktadır:

---

⁶ Avrupa Para Birimi olan ECU (European Currency Unit) Avrupa Para Sistemi'nin kurulduğu 1979 yılında oluşturulmuş, 1981 yılında Birliğin bütçe hesaplarında kullanılan Avrupa Hesap Birimi'nin (European Unit of Account-EUA) yerini almıştır. ECU Birliğe üye ülkelerin ulusal para biriminin belirli ağırlıklar oranında katıldıkları bir sepetten oluşmuştur. Üye ülke para birimlerinin sepet içindeki ağırlıkları, ülkelerin Birliğin gayri safi milli hasılası ve iç ticareti içindeki paylarına göre belirlenmiştir. Ekonomik ve Parasal Birliğin üçüncü aşamasında, 1 Ocak 1999 tarihinde Euro'nun kaydi para birimi olarak kullanılmaya başlanmasıyla ECU (Avrupa Para Birimi) yürürlükten kaldırılmıştır.

2.1.4.3.1.1. Hedef Fiyat

Birlik'te bütün piyasa destekleme mekanizmaları "hedef fiyat"⁷ prensibine dayanmaktadır. Bu fiyat, üretici için arzu edilen gelir seviyesini göstermektedir (DTM, 2006). Üreticilerin gelir düzeyini mümkün olan en makul seviyede tutacak olan tavan fiyat saptanmasının yanı sıra tüketicilerin de aşırı fiyat artışlarına karşı korunması amacıyla belirlenen fiyata Hedef Fiyat denilmektedir (Dökmener, 2006). Hedef fiyat, çiftçinin eline geçmesi arzu edilen ve ek olarak temsili tüketim bölgesine taşıma maliyetini kapsayan resmen kabul edilmiş bir optimum fiyattır (TOBB 2002:74).

Hedef fiyat, tavan olarak belirlenen fiyattır; Birlik içerisinde tarım üretiminin en düşük seviyede olduğu bir bölgedeki toptan fiyat esas alınarak belirlenmektedir. Örneğin tahıllarda bu bölge Almanya'nın Duisburg bölgesidir. Her yılın pazarlama dönemi öncesi Konsey tarafından saptanan hedef fiyat, üreticilere mallarını satabilecekleri ortalama fiyat konusunda fikir vererek pazarın belirsizliğini belli bir oranda ortadan kaldırmaktadır (Candan, 2003:9).

2.1.4.3.1.2. Müdahale Fiyatı

Fiyatların belirlenen hedefin altına düşmesi durumunda üreticilere sağlanan en düşük garanti seviyesini ifade eden taban fiyata Müdahale Fiyatı denilmektedir (Gökdemir, 2006:2). Müdahale fiyatı, üreticinin eline geçmesi amaçlanan fiyatın belirli bir yüzdesi olarak uygulanmaktadır (TZOB, 2001:253). Diğer bir ifadeyle, piyasa fiyatlarının hedef fiyat düzeyinde tutulabilmesini teminen bir müdahale fiyatı⁸ belirlenmekte, piyasa fiyatları, bu seviyenin altına düştüğünde, müdahale mekanizmaları işletilmektedir.

İlk başlarda, piyasa fiyatları belirlenen seviyeye düştüğünde, müdahale kuruluşları, kendilerine getirilen ürünleri bu fiyattan satın almak zorunluluğundaydılar. Ancak, geçmiş yıllarda yaşanan stoklar göz önünde tutularak getirilen yeni düzenlemeler uyarınca, müdahale kuruluşları, sadece belirlenmiş kalite standartlarına uygun ürünleri

---

⁷ Üreticinin eline geçmesi amaçlanan fiyatları; Temel Fiyat, Hedef Fiyat, Yönelim Fiyatı, Norm Fiyat olarak sıralamak mümkündür. Bu fiyatların hepsi aynı fonksiyona sahip olup, farklı ürün ve ürün grupları için geçerli olduklarından değişik isim almışlardır

⁸ Temel fiyat ya da referans fiyatı da denilmektedir.

alabilmektedirler (DTM, 2006). Avrupa’da aşırı üretim sonucunda ortaya çıkan ürün stokları nedeniyle, 1984 yılından bu yana bazı ürünler için müdahale fiyatları ile alımlar kotaya bağlanmıştır. Son reformlar ile de süt ve süt ürünleri ile pirinç gibi alanlarda müdahale fiyatlarının düşürülmesi öngörülmüştür⁹ (Candan 2003:9).

Müdahale fiyatları her yıl hedef fiyatla aynı zamanda belirlenmektedir. Müdahale fiyatı, Birlik içerisinde tarım üretiminin en yüksek olduğu bir bölgedeki toptan fiyatlar esas alınarak belirlenmektedir. Örneğin yine tahıllar için bu bölge Fransa’nın Orleans-Ormes bölgesidir. Müdahale fiyatları üreticinin gelir düzeyinde istikrarın sağlanması amacıyla taşındığından, çoğunlukla arz ve talebe göre oluşacak fiyattan daha yüksektir (TZOB, 2001:253).

2.1.4.3.1.3. Diğer Fiyat Sistemleri

Yukarıda açıklanan iki temel fiyat sisteminin dışında daha sınırlı sayıda ürün için uygulanan iki farklı fiyat sistemi daha vardır:

Geri çekme fiyatı, üretici kuruluşların, bazı meyve ve sebzelerde oluşan arz fazlasını piyasadan çekme fiyatıdır (Candan, 2003:9). Fiyatların önemli ölçüde düşmesine yol açacağı zamanlarda uygulanan bu sistemle piyasadan çekilen ürünler imha edilmektedir.

Satın alma fiyatı, bazı meyve ve sebze ürünlerini, devlet kurumlarının piyasadan satın alma fiyatıdır. Ürün fazlasının bu defa üretici kuruluşlarca değil de kamu kurumları tarafından satın alınarak piyasadan çekilmesi sırasında uygulanmaktadır. Meyve ve sebzeler için geçerlidir. Genellikle Geri Çekme Fiyatından daha düşük seviyelerde gerçekleşmektedir (TZOB, 2001:254).

2.1.4.3.2. Dış Piyasaya Yönelik Fiyat Politikaları

Bir ülkedeki tarımsal ürün piyasası, diğer ülkelerden ithal olunacak ya da diğer ülkelere ihraç edilecek ürün miktarından mutlaka etkilenecektir. İthalat, fiyatların düşmesine, ihracat ise artmasına neden olacaktır. AB’de temel anlayış, iç piyasada öngörülen fiyat dengelerinin korunması ve bu amaçla ithalat ve ihracata müdahale edilmesi

---

⁹ Müdahale alımına tabi ürünler hububat, sütü ürünler, sığır eti, şeker ile meyve ve sebzelerdir.

yönündedir. Bu durum uygulamada ithalata bazı engeller konulması ve ihracatın teşvik edilmesi şeklinde yürütülmektedir (TZOB, 2001:254).

2.1.4.3.2.1. İthalat Politikası

İthalat politikası kapsamında ithal edilen ürünlerin AB piyasasına girebileceği en düşük fiyat olan eşik fiyat belirlenmektedir. Söz konusu iç pazar desteğinin Birlik dışından yapılacak düşük fiyatlı ithalat yoluyla zarara uğratılmasının engellenmesi amacıyla tarım ürünleri ithalatında ürünlerin eşik fiyat altında girmesini önlemek için değişken nitelikli vergiler ve asgari ithalat fiyatı belirlenmiştir (Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, 2006c).

Yukarıda açıklanan iç desteklemelerin, Birlik dışından yapılan düşük fiyatlı ithalat tarafından zayıflatılmasını önlemek üzere, ithalatta bir de prelevman sistemi öngörülmüştür. Bu sistem ile üçüncü ülke kaynaklı ithal fiyatlarının eşik fiyatın altına düşmemesi ve bu yolla Birlik ürünlerinin tercih edilmesi amaçlanmaktadır. Birlik dışından gelen bir ürün, advalorem vergilerin yanı sıra değişken nitelikli spesifik ithalat vergileri (prelevman) yoluyla eşik fiyat düzeyine yükseltilmektedir (DTM, 2006).

Prelevman, en düşük ithal fiyatına taşıma ve ulaştırma giderlerinin eklenmesi ve bu miktarın Birlik eşik fiyatından düşülmesi suretiyle hesaplanmakta olan, dolayısıyla, dünya fiyatlarına bağlı olarak sektörlere göre değişen aralıklar ile (haftada bir, ayda bir, üç ayda bir) değiştirilen vergiler şeklinde uygulanmaktaydı. Fakat ABD'nin yönlendirmesiyle, DTÖ üyelerinin baskısı yüzünden Birlik, 1994 yılında prelevman sistemini terk etmek zorunda kalmıştır. 1995 Temmuz'undan beri de neredeyse bütün ürünler için ithalat korumaları sabit vergiler formunu almıştır (TOBB 2002:75).

İthalat politikası kapsamında uygulanan fiyat ve vergileri aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (TZOB, 2001:254):

- **Eşik Fiyatı**, üçüncü ülkelerden ithal olunan ürünün Birliğe giriş fiyatıdır. Belirlenen eşik fiyatın altında fiyatla ürün ithaline izin verilmemektedir.
- **Set Fiyatı**, üretim giderleri esas alınarak hesaplanan asgari ithal fiyatı olup, Eşik Fiyat ile aynı işlevi görmektedir.

- **Gümrük Vergisi**, AB’de geçerli olan Ortak Gümrük Tarifesi tarafından belirlenen ve ithal edilen ürünün değerinin belli bir yüzdesi olarak alınan vergidir.
- **Telafi Edici Vergi**, üçüncü ülkelerden yapılan ithalatta gümrük vergisi uygulanmasına karşın ithal maliyetinin Birlikte o ürün için belirlenen en düşük ithal fiyatının altında kalması halinde alınmaktadır.
- **Referans Fiyatı**, bir ürünün Birlik piyasalarında geçmiş dönemlerdeki fiyat ortalamaları esas alınarak hesaplanan en düşük ithal fiyatıdır.
- **Ek Vergi**, Set Fiyatı veya Referans Fiyatı uygulanan ürünlerde ithal fiyatını Birliğin belirlediği fiyata yükseltmek amacıyla konulan bir vergidir.

2.1.4.3.2.2. İhracat Politikası

İhracat politikası kapsamında ise Birliğin genellikle dünya fiyatları üzerinde olan yüksek fiyatlı tarım ürünlerinde ihracatın teşvik edilmesi amacıyla dünya fiyatları ile müdahale fiyatları arasındaki fark ihracat iadesi (restitution) adlı prim ile ihracatçılara ödenmektedir (Gökdemir, 2006:3). Dünya fiyatlarının AB fiyatlarından yüksek olduğu nadir durumlarda ise, ihracatçılardan aradaki fark oranında vergi alınmaktadır (Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, 2006b).

OTP kapsamında verilen tarımsal desteklere ilişkin eğilim, zaman içerisinde fiyat destek mekanizmalarından ve müdahale alımlarından, ürünlerin kendine özgü üretim ve pazarlama özellikleri dikkate alınarak verilmeye başlanan ve üretim süreciyle ilişkisi muhafaza edilerek çiftçilere verilen doğrudan yardımlar yönünde bir değişim göstermiştir (Baş, 2004:6).

2.1.4.4. Ortak Tarım Politikasının Finansmanı (FEOGA)

Daha önce de belirtildiği gibi, OTP’nin en temel unsuru, tarım ürünleri için bütün üye devletlerde geçerli olacak ortak fiyatların belirlenmesidir. Belirlenen bu fiyatların korunması için, iç pazarlarda ürünler aynı araçlarla desteklenirken, dış rekabete karşı ortak koruma yöntemleri kullanılmaktadır. Bu sayede tarım politikasının ortak kurallar çerçevesinde idare edilmesi sağlanmaktadır (Gökdemir, 2004:16).

Söz konusu tarım politikalarının finansmanı, Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönverme Fonu (FEOGA) tarafından karşılanmaktadır (Yıldız, 2004:36).

Birliğin öz kaynaklarını aşağıdaki şekilde tanıtmak mümkündür:

1. **Gümrük Vergileri:** Birliğin üçüncü ülkelerden yaptığı ithalatta, Ortak Gümrük Tarifesi ile belirlenen oranlarda tahsil edilmektedir.
2. **Prelevman ve Primler :** Birlik iç piyasa fiyatları ile üçüncü ülkelerdeki fiyatları dengelemek amacıyla ithalat sırasında tahsil edilmektedir.
3. **Üye Ülkelerin Katma Değer Vergisinden Elde Ettikleri Gelirin Belli Bir Oranı:** 1985 yılı sonuna kadar, üye ülkeler tarafından uygulanan katma değer vergisinin en fazla % 1'i Birlik Bütçesine aktarılmakta idi. Ancak Avrupa Konseyi Kararı ve bu kararın üye ülkelerin parlamentolarında kabul edilmesiyle bu oran 1986 yılı başından itibaren önce %1,4'e ve nihayet %2'ye yakın bir rakama çıkarılmıştır.
4. **Muhtelif Gelirler:** Üye ülkelerin kurumlarında çalışan memurların ücretlerinden yapılan kesintilerden oluşmaktadır. Ayrıca Birlik ülkelerinin menkul ve gayri menkuller ile yayınların satışından da belli oranlarda kesinti yapılmaktadır.
5. **Ortak Sorumluluk Vergisi:** Üretim fazlalıklarının finansmanında üretici ile bu maliyeti paylaşmak amacıyla uygulanmaktadır. Üretimin belli bir düzeyi aşması durumunda, üreticinin bu fazlalığın neden olduğu bazı harcamaların bir kısmını üstlenmesi istenmektedir. Bu ise, ortak fiyatlarda ve üretici yardımlarında indirim, belirli bir orandaki fazlalığın elden çıkartılmasında harcamalara katkıda bulunma veya satış kontenjanları olarak tanımlanan ve satışı garanti edilen miktarlarla sınırlama şekillerinde olmaktadır (Atakan, 1998:27). Bu vergi öz kaynaklara ilave edilmemekte, piyasaların istikrar kazanması için yapılan müdahalelerde kullanılmaktadır (TZOB, 2001:253).

FEOGA, 1964 yılında, Yönlendirme ve Garanti olmak üzere iki ayrı bölüm haline getirilmiştir. FEOGA'nın Yönlendirme Bölümü yapısal gelişime ilişkin tedbirlerin kısmi finansmanını sağlarken, Garanti Bölümü piyasa destekleri ve doğrudan ödemelerin

tamamen finanse edilmesi ile tarımsal-çevre gelişimi gibi belirli kırsal kalkınma tedbirlerinin kısmi finansmanı için kullanılmaktadır (Atay, 2004:2).

Garanti Bölümü, fiyat ve pazar politikasının işleyebilmesi için gerekli olan harcamaları finanse etmekte ve Birlik bütçesinin %45'ini oluşturmaktadır. Yönlendirme Bölümü ise tarımsal yapıların iyileştirilmesine yönelik yapılandırma çalışmaları ile kırsal bölgelerin kalkındırılmasında kullanılmakta ve AB bütçesinin %3'ünü oluşturmaktadır.

2.2. ORTAK TARIM POLİTİKASI (OTP)'NDA REFORM ARAYIŞLARI

Ortak Tarım Politikası, değişen iç ve dış koşullara bağlı olarak çeşitli reformlara tabi tutulmuştur. OTP reformlarının önemli özelliği, reformların çoğunlukla yeni üye katılımlarının öncesinde gerçekleşmesi ve destekleme yoğunluğunun her reform sürecinde biraz daha azaltılmasıdır (Ertuğrul, 2005: 196).

Ortak Tarım Politikası başlangıç yılları olan 1960'larda gıda üretiminde kendine yeterliliği artırmak, verimi yükseltmek, piyasa ve gelir istikrarını kurmak gibi klasik amaçlara yönelmiştir (Çakmak, Akder, 2005:124). Ancak aradan geçen zaman içerisinde bu amaçlara ihtiyaçlar doğrultusunda yenileri eklenmiştir. AB'ye üye ülkelerin tarım sektörleri arasında, coğrafi koşullar, tarım sektöründe faaliyet gösterenlerin nitelikleri, kullandıkları yöntemler gibi pek çok noktada önemli ölçüde farklılıklar bulunması sebebiyle OTP'nin pazar ve fiyat mekanizmaları üye ülkeler üzerinde aynı etkiyi yaratamamıştır. Bu durum, AB'nin, söz konusu farklılıkların giderilmesine yönelik yapısal politikalar oluşturmaya neden olmuştur.

Sonuç olarak OTP, 1950'li yılların tarımsal sorunlarının çözümüne yönelik oluşturulmuş bir politikadır. Bu sorunlar, OTP kapsamındaki uygulamalarla 1980'li yıllara gelindiğinde büyük ölçüde çözüme kavuşurken, bu kez OTP'nin kendisi giderek büyüyen bir sorun olmaya başlamıştır (Eraktan, Ören, 2005:2).

Yüksek fiyat, sınırsız destekleme ve etkin koruma ilkelerine dayanan OTP, 2000'li yıllara gelindiğinde iki temel sorunla karşılaşmıştır. Bunlardan ilki üretim fazlalığıdır. Tarımsal üretimin yıllık %2 oranında gelişirken, iç tüketimin yıllık olarak ancak %0,5 artması tarımda önemli üretim artışlarına yol açmıştır. Böylece ortaya çıkan fazlalıkların stoklanması sorun yaratmıştır. Yıllar itibariyle tarım ürünleri stokları Tablo 2.2'de

gösterilmiştir. İkinci temel sorun bütçe maliyetidir. Birlik çiftçisinin gelir seviyesinin korunması amacıyla yapılan desteklemeler gün geçtikçe artmış ve bütçe üzerine daha fazla yük getirmeye başlamış ve destekleme alımları, bütçe giderlerinin %60-70'ini oluşturmuştur (Tan, Dellal, 2003:11).

Tablo 2.2. AB'nin Tarım Ürünleri Stokları (Milyon ton)

Ürün	1976	1981	1983	1985	1987	1989	1991	1994	1995	1996	1998	1999
Tahıllar	1.32	4.19	9.54	18.65	10.51	8.61	17.24	12.41	5.53	1.21	14.21	14.52
Zeytinyağı	43	140	121	75	311	131	18	88	32	12	120	44
Tütün	19	30	30	15	42	78	107	13		0,1		
Alkol				501	1.69	3.57	2.40	3.13	1.02	873	2.12	2.09
Süt Tozu	895	298	957	514	594	22	416	73	14	125	204	180
Tereyağı	148	14	686	1.02	888	5	266	59	20	39	3	52
Siğir-Dana eti	310	210	390	803	736	158	1.01	162	18	434	439	56

Kaynak: Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 2006b

AB'nin Doğu Avrupa'ya doğru genişleme seyri çerçevesinde üye olmaya aday Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nde tarıma ayrılan alanın AB'dekinin yarısına yakın olmasının Birlik bütçesine getireceği ek yük ve ülkeler arası ticarete giderek daha liberal yöntemlerin uygulanması zorunluluğu, DTÖ dokuzuncu tur görüşmelerine yönelik hazırlıklar, gibi dış etkenler AB'yi yeni ve köklü bir reform düşüncesiyle karşı karşıya getirmiştir.

2003 Reformu olarak adlandırılan bu OTP reformu ile temelde, Avrupa tarım ürünlerinin piyasa odaklı olması ve rekabet gücünün artırılması, OTP'nin basitleştirilmesine katkıda bulunulması, OTP harcamalarının makul seviyede tutulması, genişleme sürecinin kolaylaştırılması ve Dünya Ticaret Örgütü ile gerçekleştirilen müzakerelerde OTP'nin en iyi şekilde savunulması hedeflenmiştir (Candan: 2003:21).

Bu reform dizisi piyasaya yönelmeyi, tüketicinin tercihlerini, kırsal gelişmeyi ve çevre konularını öne çıkarmıştır. Süt, pirinç, tahıllar, durum buğdayı, kuru yem, sert kabuklu meyveler ve nişastalık patatesle başlatılan ortak pazar re-organizasyonu 2005 yılında Akdeniz ürünleriyle, pamuk, tütün, zeytinyağı, sofralık zeytin, şerbetçi otu ile devam etmiştir (Çakmak, Akder, 2005:126).

Ortak Tarım Politikasına yönelik gerçekleştirilen 2003 reformlarının temel bileşenleri şu şekildedir:

2.2.1. Basitleştirme: Tek Ödeme Planı (Single Payment)

1 Ocak 2005 tarihinden itibaren üretimden bağımsız olarak, tarım alanı üzerinden tek ödeme yapılmasına başlanmış olup (decoupling), bu uygulama ile aşırı üretimin önüne geçilmesi hedeflenmektedir (Candan: 2003:21). 2003 reformunun önemi, gelir ödemesi ile üretim arasındaki ilişkiyi olabildiğince zayıflatmak düşüncesidir. Bu reformda, diğer tüm desteklerin zaman içerisinde azaltılarak doğrudan ödeme sistemine geçiş planlanmıştır. Daha önce uygulanan doğrudan ödeme, destek fiyatlarının indirilmesinden ötürü ortaya çıkan kaybın gelir ödemesi ile telafi edilmesidir. Referans olarak alınan yılda ne yetiştirildiğine, verimliliğe, nadasa bırakılan alana, hayvan başına bağlı olarak her ürün için telafi ödemesi (doğrudan ödeme) ayrı ayrı yapılmaktaydı. Böylelikle üretimle, gelir desteği arasındaki ilişki tam olarak kesilmemişti. 2003 Reformu, tek ödeme ile 2005–2007 yılları arasında farklı ürünleri yetiştirmekten, nadas gibi etkinliklerden ayrı ayrı alınan gelir desteklerini birleştirilerek, tek ödemeye dönüştürmektedir (Çakmak, Akder, 2005:127). Yapılacak ödemeler, 2000, 2001 ve 2002 yıllarını kapsayacak bir referans dönemindeki toplam ödeme miktarının ortalaması temel alınarak hesaplanmaktadır (Atılgan, 2004:37).

Tek ödeme planının, üye devletlerce uygulanması en fazla 2007 ye kadar ertelenebilecektir. Doğrudan ödemelerin 2004 yılında %25'den başlayarak, 2013 de %100'e yükseltilmesi şeklinde kademeli bir uygulamaya konu olmasında, bir taraftan AB bütçe harcamalarının birden bire artmasının getireceği sorunlardan kurtulunması, diğer taraftan kısa sürede gerçekleşen gelir artışları nedeniyle yeni üye devletlerdeki çiftçilerin yeniden yapılanma çabalarına olumsuz etkilerde bulunulmasının önüne geçilmesi isteği bulunmaktadır (Eraktan, Ören, 2005:5).

2.2.2. Çapraz Uyum (Cross Compliance)

Çapraz Uyumu, yukarıda açıklanan tek ödeme planının iyi tarım ve çevre koşullarına uyulması gerekliliğinin yanında, gıda güvenliği, bitki ve hayvan sağlığı ve hayvan refahı standartları ile ilişkilendirilmesi olarak tanımlamak mümkündür. Başka bir ifadeyle, tek ödeme uygulaması, çevre, gıda güvenliği, hayvan refahı, iş sağlığı ve güvencesi standartlarına uyulması ve tarım arazilerinin çevre ve agronomik koşullara uygun bir biçimde korunmasına bağlı olacaktır (Candan,2003:21).

Bu karşılık koşulları iki grupta ele almak mümkündür: Birincisi zaten daha önce kabul görmüş, tarımın bilinen çevre, gıda güvenliği, hayvan ve bitki sağlığı, hayvan (refahı) bakımı kurallarına göre yönetimidir. Burada yeni olan, geçerli kuralların yeni başlayan tek ödeme desteği ile ilişkilendirilmesidir. Koşullar yerine gelmediği ölçüde destek kısılacaktır. İkincisi, toprağın iyi tarım uygulaması ve çevre koşullarıyla korunmasıdır. Böylelikle toprağın terk edilmesinin, dolayısıyla, bakımsız kalmasının önüne geçilmek istenmekte, en az bakım gereği tanımlanmaktadır (Çakmak, Akder, 2005:130). Başka bir ifadeyle, arazi kaybının ve buna bağlı olarak oluşabilecek çevre sorunlarının önüne geçilebilmesi amacıyla, tüm tarımsal ürünlerin iyi tarımsal ve çevresel şartlarda tutulması da yine çapraz uyum ilkesi altında değerlendirilmektedir (Baş, 2005:21).

2.2.3. Çiftlik Danışma Sistemi (Farm Advisory System)

Çiftçilerin yeni reformlara uyum yükümlülüklerini yerine getirebilmelerine yardım etmek amacıyla son OTP reformları kapsamında bir Çiftlik Danışma Sistemi (Farm Advisory System) öngörülmektedir. Bu sistem ile çiftçilere geribildirim yoluyla standartların ve iyi uygulamaların üretim sürecinde nasıl kullanılacağı konusunda tavsiyelerde bulunulması amaçlanmaktadır (Baş, 2005:22). Üreticilerin standartları karşılayabilmesi ve çapraz uyumdan olumsuz etkilenmemesi için getirilen çiftlik danışma hizmeti 2006 yılı sonuna kadar üye ülkeler için opsiyonel olup, 2007'den itibaren her üye ülkenin sistemlerini kurmaları gerekmektedir.

Sistem, çiftlik düzeyinde muhasebe ve her türlü malzeme, girdi kullanım akımlarını düzenli ve sistematik olarak ölçerek, karşılanması gereken standartlar açısından genel değil her işletme için değerlendirme yapacaktır. Bu sisteme çiftçilerin katılımı gönüllü olacak ancak sisteme bağlı olmak yasal sorumlulukları azaltmayacaktır. Bu sistemin zorunlu bir uygulamaya dönüştürülüp dönüştürülmeyeceği Komisyon tarafından 2010 yılında karara bağlanacaktır (Çakmak, Akder, 2005:132).

2.2.4. Arazi Kullanımı ve Üretim Dışı Bırakılan Alanlar

Daha önceki sistemde, çiftçiler, üretim dışı bıraktıkları alan karşılığında AB'den bölgelere göre değişen oranlarda alan ödemesi almaktaydılar. 2003 Reformu ile üretim dışı

bırakma uygulaması korunmakta olup, söz konusu destekler, alanın zorunlu olarak üretim dışı bırakılması koşuluyla verilecektir.

2.2.5. Farklı Ürünlere İlişkin Piyasa ve Fiyat Politikalarında Yapılan Değişiklikler

2003 OTP reformu, geçmiş reform girişimlerinde yer verilen, fiyat desteğinden doğrudan ödemelere geçiş eğilimini sürdürse de fiyat desteğinden ya da ürüne bağlı destekten, doğrudan gelir desteğine geçiş her ürün için yapılmamış ve yapılan ürünlerin çoğunda da geçiş kısmen gerçekleşmiştir. Ortak Tarım Politikası eskiye göre azalmış ölçüde de olsa eski piyasaya müdahale ve fiyat desteklerini uygulamaya devam etmektedir. 2003 reformunun amacı, bütçeyi sabit tutarak, çiftçinin gelirine istikrar kazandırmaktır. Bu uygulama çiftçinin istediği ürünü yetiştirmesine olanak sağladığı için, eskiden olduğu gibi destek alabilmek için çiftçi belli bir ürünü üretmek durumunda kalmayacaktır. Bu durumun, ürün fazlası sorununa çözüm olabileceği gibi, çiftçinin piyasa koşullarına duyarlılığını da arttıracığı düşünülmüştür (Çakmak, Akder, 2005:129).

OTP pazar politikası ise şu şekilde yeniden belirlenmiştir:

- Süt sektöründe asimetrik fiyat indirimleri yapılması hedeflenmiştir. Bu sektörde, üye ülkeler tek ödeme sistemine geçişi 2008 yılına kadar erteleyebilecektir.
- Tahıllardaki aylık kademeli fiyat uygulamasında yarı yarıya indirime gidilmesi, halihazırdaki müdahale fiyatı uygulamasına ise devam edilmesi planlanmıştır.
- Çeltik, makarnalık buğday, sert kabuklular, nişastalık patates ve kuru yemlerin destekleme sistemlerinde yeniden yapılanmaya gidilmesi öngörülmüştür (Eraktan,Ören, 2005:4).

AB Bakanlar Konseyi, bu değişikliklere paralel olarak, 22 Nisan 2004 tarihinde, Ortak Tarım Politikası kapsamında tütün, zeytin yağı, sofralık zeytinler, pamuk ve şerbetçi otuna verilen desteklerde kapsamlı değişiklikler yapılmasını kararlaştırmıştır. Bu kapsamda, ürünlerde, üretime bağlı olarak yapılmakta olan ödemelerin önemli bir bölümünün üretimle ilişkisi kesilmiş tek bir ödeme şeklinde yapılması kararlaştırılmıştır. Tütünde, üye ülkeler, desteklerin üretim ile ilişkisini tamamen kesilmeden önce bazı destekleri dört yıllık geçiş dönemi boyunca sürdürmeyi kararlaştırabileceklerdir. Tütün

priminin bir bölümü, 2010 yılına kadar karardan etkilenen bölgelerin yeniden yapılandırılmasında kullanılacaktır. Zeytinyağında, üye ülkeler üretimle ilgili desteklerin %40'ına kadar faydalanabileceklerdir. Pamukta, desteklerin %65'inin üretimle bağının kesilmesi, kalan %35'in ise hektar başına ödemeler şeklinde korunması kararlaştırılmıştır. Şerbetçiotunda ise, desteklerin üretimle bağı tamamen kesilecek ancak üye ülkeler mevcut desteklerin %25'ine kadar korunmasını kararlaştırabilecektir (İKV, 2006).

2.2.6. Kırsal Kalkınma ve Modülasyon (Modulation)

1992'de başlayan reformların bir gerekçesi de geçmişte verilen desteklerden en çok, en büyük işletmelerin yararlandığı eleştirisine dayanmaktadır. Sadece doğrudan gelir desteği uygulamasına geçmek, ister üretime ister toprağa bağlı olsun bu eleştiriye giderememiştir (Çakmak, Akder, 2005:131). Bu hedef doğrultusunda kullanılacak araçlardan ilki "modülasyon" uygulamasıdır. Büyük tarım arazilerine yapılan doğrudan ödemeler, kırsal kalkınmaya ek fon yaratılması amacıyla azaltılmıştır. Bu çerçevede kırsal kalkınmaya aktarılmak üzere yıllık 1,2 milyon Euro tutarında bir kaynak yaratılması öngörülmüştür. Yeni üye ülkelerdeki üreticilere yapılan doğrudan ödeme miktarı diğer ülkelerin seviyesine ulaşınca kadar, bu ülkelerin uygulamanın dışında tutulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca çevre dışı bölgeler¹⁰ de bu uygulamanın dışında bırakılmıştır (Candan, 2003:22).

Kararlaştırılan ilave kırsal kalkınma önlemlerinin finansmanı için, modülasyon olarak tanımlanan önlemler çerçevesinde, büyük üreticilere verilen doğrudan ödemelerin 2005 yılında % 3, 2006 yılında % 4 ve 2007 yılı ve devamında % 5 azaltılması planlanmıştır. 5.000 Euro'ya kadar olan ödemelerde ise, herhangi bir indirim söz konusu olmamıştır (Günaydın, 2004:19). Modülasyon yöntemiyle kazanılan kaynağın bir kısmının, tarımsal alan, tarımsal istihdam ve kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılanın paylarına ilişkin kriterler esasına dayanılarak Birlik içerisinde yeniden dağıtılması yoluna gidilmiştir. Bununla birlikte, her sene gerçekleştirilecek modülasyon oranının ilk % 1'lik bölümünün bu fonların temin edildiği Üye Devlete tahsis edilmesi zorunluluğu getirilmiş ve her üye devlete, ödediği tutarın en az % 80'ini geri alacağı garantisi verilmiştir (Baş, 2005:31).

---

¹⁰ Çevre dışı bölgeler: Guadaloupe, Guyana, Martinique, Reunion Adaları, Azorlar, Kanarya ve Mader adalarıdır.

Yukarıda bahsedilen hedef doğrultusunda, ikinci olarak, giderleri FEOGA tarafından karşılanacak kırsal kalkınma tedbirlerine yenileri eklenmiştir. Bunlar; çiftçilere, çevre, kamu sağlığı, hayvan sağlığı ve bitki sağlığı, hayvan refahı ile işyeri güvenliği alanlarında geçici ve giderek azalan miktarlarda destek sağlanması, çiftlik danışmanlık hizmetlerinin getirdiği giderlerin karşılanmasına katkı amacıyla çiftçilere yardım yapılması, tanınmış kalite planlarına katılan çiftçilerin desteklenmesi veya bu kalite planları kapsamında ürünlerine ilişkin bilgilendirme ve promosyon etkinliklerinde bulunan üretici gruplarına destek sağlanması ve normal “iyi hayvan yetiştiriciliği uygulamalarının” ötesine geçerek sahip oldukları çiftlik hayvanlarının refahının daha da iyileştirilmesi için çaba gösteren çiftçilere yapılacak ödemelerdir (Baş, 2005:31).

2.2.7. Mali Disiplin ve Bütçe

OTP harcamaları AB bütçesi içerisinde “1A” ve “1B” kalemleri altında gösterilmektedir. 1A kalemi altındaki harcamalar piyasa destekleri ve doğrudan ödemeleri kapsarken kırsal kalkınma ile ilgili harcamalar 1B kalemi altında yer almaktadır. 1A harcamaları halen yıllık yaklaşık 43 milyar Euro’ya ulaşırken 1B harcamalarının tutarı yıllık yaklaşık 4,5 milyar Euro düzeyinde gerçekleşmektedir (Baş, 2005:34). 2003 Reformuyla birlikte 2007-2013 bütçe döneminde tarımsal bütçeye uyulmasını garanti edecek bir mali disiplin mekanizması geliştirilmiştir (Candan, 2003:23).

Buna göre ekonomik tahminler doğrultusunda, piyasa ve gelir desteğine yönelik yapılan harcamaların, belirlenen tavanlara ilişkin güvenlik marjı olarak belirlenen 300 milyon Euro eşliğini geçmesi ihtimalini göstermesi durumunda, doğrudan yardımların azaltılması öngörülmektedir. Konsey’in bu konudaki gerekli düzenlemeleri, her yıl Komisyon tarafından yapılacak teklifleri dikkate alarak, gerçekleştirmesi planlanmıştır (Baş, 2005:34).

Mali disiplin mekanizmasıyla öngörülen AB Bütçesi aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

Tablo 2.3. Öngörülen AB Bütçesi, 2007-2013 (Milyar Euro)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
OTP	54.3	55.3	55.9	56.1	55.9	55.7	55.6	55.5
Tarım (1 A)	43.7	43.5	43.7	43.4	43.0	42.7	42.5	42.3
Kırsal Gelişme (1 B)	10.5	11.8	12.2	12.7	12.8	13.0	13.0	13.2
Kır'ın OTP'ye Oranı (%)	19.3	21.3	21.8	22.6	22.9	23.3	23.4	23.8
AB Bütçesi	120.7	133.6	138.7	143.1	146.7	150.2	154.3	158.5
OTP'nin Toplama Oranı (%)	44.7	41.4	40.3	39.2	38.1	37.1	36.0	35.0

Kaynak: Çakmak, Akder 2005:129

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere 2007 – 2013 yıllarını kapsayacak yeni bütçe perspektifi uyarınca, 1A ve 1B harcamalarının toplamı 2013'e gelindiğinde 55,5 milyar Euro'ya yükseltilecektir. Ancak yıllık %2'lik tahmini enflasyon oranı esas alındığında, Üye Devlet sayısının 27'ye yükselecek olmasına rağmen, 1A harcamalarının %3 azalarak 2006 yılında 43,7, 2013 yılında ise 42,3 milyar Euro olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir.

2.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN 2004 YILI GENİŞLEMESİNİN ORTAK TARIM POLİTİKASI (OTP) ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Avrupa Ekonomik Topluluğu ilk kez 1973 yılında İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın katılımıyla genişlemiştir. Bundan sonraki katılımlar ise 1981'de Yunanistan, 1986'da İspanya ve Portekiz'in üyeliğe katılımı şeklinde olmuş, üye sayısı 12'ye çıkmıştır. 1995 tarihinde ise Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in katılımıyla üye sayısı 15'i bulmuştur. Avrupa Birliği'nin son ve en geniş kapsamlı genişlemesi Mayıs 2004'te gerçekleşmiş ve üye sayısı 25'e ulaşmıştır¹¹. Bulgaristan ve Romanya için ise öngörülen üyelik tarihi 2007 yılıdır (İSO, 2006).

2004 Genişlemesi, AB tarımını ciddi şekilde etkilemiştir. 7 milyon olan AB tarımsal nüfusu 11 milyona, kullarındaki tarımsal alan 130 milyondan 178 milyon hektara çıkmıştır. İstihdamda ise önceki döneme göre yaklaşık iki katı kadar bir artış söz konusu

¹¹ 5. genişlemeyle üye olan ülkeler, Çek Cumhuriyeti, Estonya, G.Kıbrıs, Macaristan, Polonya, Slovenya, Bulgaristan, Romanya, Malta, Letonya, Litvanya ve Slovakya'dır.

olmuştur¹². Birçok tarımsal ürünlerdeki toplam AB üretimi %10 ila %20 oranında artış göstermiştir. Dolayısıyla, AB'nin OTP'ye ayırmış olduğu bütçede de genişlemeye paralel olarak bir artış gerekmiştir (İKV, 2006:26). Katılım öncesi dönemde tarımsal gıdaların ticareti gözle görülür bir biçimde artmakla birlikte, tarımda ticaret tamamen serbestleşmemiştir (Kok, 2006:38).

Yeni üye olan ülkelerin tarım sektörlerinin diğer Üye Devletlere kıyasla sahip oldukları yapısal ve boyutsal farklılıklar, bu ülkelerin OTP'ye uyumlarını daha da maliyetli hale getirmiştir. Özellikle Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Slovenya'nın katılımlarının OTP üzerinde önemli etkileri söz konusudur. Yeni üyelerle birlikte, ürün stoklarının artması yanında arz talep dengesi ile bütçe harcamalarının olumsuz etkilenmesi beklenmektedir. Bunlara ek olarak bu ülkelerdeki tarımsal ürün fiyatlarının OTP fiyatlarından daha düşük olması nedeniyle yapılacak müdahaleler de AB bütçesine belli oranda bir yük getirmiştir (Baş, 2005:37). Bu ülkelerin, tarımdaki çalışan sayısının yüksekliği ve AB 15'lere göre düşük verimlilikleri Ortak Tarım Politikası için önemli sorunların başında gelmektedir.

Genel olarak, yeni üye ülkeler AB müktesebatının tarım bölümünü 1 Mayıs 2004 tarihinden itibaren uygulamaya başlamıştır. Tarım alanındaki müzakerelerde üzerinde en fazla tartışılan alanlar;

- Yeni üye ülkelere aktarılan doğrudan gelir destekleriyle kırsal kalkınma katkısının ne kadar olacağı,
- Yeni üye ülkelere Birlik üretim kotalarından ayrılacak kota miktarları ve bunun için referans alınacak üretim miktar ve periyotlarının ne olacağı,
- Ortak piyasa düzenleri ve düzenlerin hayata geçirilmesinde üretici birliklerinin etkinliğinin nasıl artırılacağı,
- Gıda güvenliği, hayvan sağlığı, kimlik kaydı, sınır denetimi, halk sağlığı, hayvan refahı ve tarımsal ürün ticareti alanlarındaki Birlik kalite standartlarının nasıl korunacağı olmuştur.

---

¹² 2007 yılında AB'ye tam üyelikleri öngörülen Romanya ve Bulgaristan ile birlikte Türkiye'nin de katılımının gerçekleşmesi durumunda ise bu sayı, 15 üyeli AB'deki sayının 3 katından da fazla olacaktır.

Avrupa Birliği'nin tarım müzakerelerinde asla taviz vermediği en önemli alanlardan biri gıda güvenliği olmuştur. Bugün, AB'deki tüketici yapısı ve AB'nin ihracat yaptığı pazarlar, gıda güvenliği alanında herhangi bir sapma ya da standartların düşürülmesine izin vermemektedir. Gıdaların güvenli olması, hem iç hem de dış pazarın AB ürünlerine olan talebinin başlıca ön koşulu olarak kabul edilmekte ve AB gıda ürünlerinin vazgeçilmez bir özelliğini ifade etmektedir (İKV,2006:27).

Bu son genişleme ile birlikte, tarım politikaları konusunda ikili bir yapı oluşturulmuştur. Yeni üyelerin desteklerden yararlanabilmesi zamana bırakılmıştır. SAPARD¹³, ISPA¹⁴ örneklerinde olduğu gibi, son on üyenin tarımla ilgili geçiş sürecine dönük AB ile olan ilişkilerini düzenleyen uygulamalar da, 2007 yılından sonra yeni bir çerçeveye (Establishing an Instrument for Pre-Accession Assistance, kısaca IPA) oturtulmaya çalışılmaktadır (Çakmak, Akder,2005:124).

Yeni üye ülkeler için hazırlanan kırsal kalkınma stratejisi, bu ülkelerin özel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak düzenlenmiş olup eski üyelere göre bazı avantajlar getirmektedir. 2004–2006 yılları için yeni üye ülkelerin kırsal kalkınma harcamalarına FEOGA'dan ayrılan toplam miktar 5,76 milyar Euro olmuştur. Buna ek olarak yapısal fonlardan ayrılan 2 milyar Euro da bu ülkelerin kırsal alanlarını destekleyecektir. Yeni üye ülkelerde uygulanacak olan kırsal kalkınma önlemlerinin çok büyük bir bölümü ile ilgili harcamaların %80'i AB fonlarından karşılanacaktır. Yeni üye ülkeler için Birlik bütçesinden yapılacak toplam harcamaların %30'u tarım sektörüne gidecektir. Bu %30'un %40'lık bölümü ise kırsal kalkınma için harcanacaktır. Bu da, kırsal kalkınmaya aktarılabilecek kaynağın özellikle katılımın ilk yıllarında, doğrudan ödemelere aktarılabilecek kaynaktan daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir (İKV 2006:27).

Bununla birlikte 2004 yılı için yeni üye ülkelerin çiftçilerine FEOGA kapsamında yapılacak olan doğrudan ödemelerin diğer AB ülkelerinde verilmekte olan desteğin % 25'i oranında olması kararlaştırılmıştır. Bu oranın 2005'te % 30, 2006'da ise % 35 olarak

---

¹³ SAPARD (Tarımsal ve Kırsal Kalkınma için Özel Eylem Programı), MDAÜ'lerde kırsal bölgelerin kalkınmasına, tarım sektörünün gelişmesine ve AB'nin Ortak Tarım Politikası'na uyumun sağlanmasına yönelik projelere yapılan hibe yardımı programıdır.

¹⁴ ISPA (Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı), AB adayları Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine adaylık sürecinde mali destek sağlamaya yönelik bir programdır. 1999 yılında kurulan ve 2000 yılında faaliyete geçen program kapsamında 2000-2006 döneminde AB adayları MDAÜ'lere çevre ve ulaştırma alanlarında kullanılmak üzere her yıl 1,04 milyar Euro hibe yardımı yapılması öngörülmüştür.

gerçekleşmesi hedeflenmiş ve aşamalı olarak 10 yıl içerisinde AB üyesi diğer ülkeler için uygulanan destek oranıyla eşitlenmesi planlanmıştır (phasing-in schedule). Yeni Üye Devletler, AB'den aktarılacak yardımlara ek olarak isterlerse çiftçilerine ulusal kaynaklardan doğrudan ödemelerde bulunabileceklerdir (top-up payments). Ancak AB'den ve ulusal bütçeden sağlanacak desteklerin toplamının, 2004'te diğer AB üyelerindeki çiftçilere yapılan desteğin % 55' ini, 2005'te % 60' ını, 2006'da ise % 65'ini aşamayacağı esasa bağlanmıştır (Baş, 2005:38).

2004–2013 yılları arasında yeni üyelere verilecek doğrudan ödemelerin diğer AB üyelerine yapılan ödemelerin yüzdesi bazındaki oranları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:

**Tablo 2.4. Yeni Üye Devletler İçin Aşamalı Doğrudan Ödemeler Takvimi
(Eski AB Üyelerine Yapılan Ödemelerin Yüzdesi Bazında)**

Yıllar	AB Bütçesinden	Ulusal Bütçeden (Top-Up)	TOPLAM
2004	25	30	55
2005	30	30	60
2006	35	30	65
2007	40	30	70
2008	50	30	80
2009	60	30	90
2010	70	30	100
2011	80	20	100
2012	90	10	100
2013	100	0	100

Kaynak: Çakmak, Akder, 2005:125

Katılımın yeni üye olan devletlere olası etkileri açısından bakıldığında hem avantaj hem de dezavantajlı yönler bulunmaktadır. Bu devletler, eski üyeler gibi, genişleyen pazarın avantajlarından yararlanacaklar, tarımsal gelişme olanakları artacaktır. Yeni standartlara uyum Birlik içi ve dışı pazarlara açılımda kolaylıklar yaratacaktır. Üstlenilen taahhütler daha gelişmiş bir tarım yapısını birlikte getirmektedir. Ama yeni üyeler bir

tarafından AB-15 karşısında varlıklarını koruma, diğer taraftan onlarla rekabet etme durumundadırlar (Eraktan, Ören, 2005:5).

2.4. AVRUPA BİRLİĞİ'NE TAM ÜYELİK SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN ÖNCELİKLERİ

Tarım sektöründe Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkileri (İKV, 2006:32);

- 12 Eylül 1963 tarihli Ankara Anlaşması,
- 1 Ocak 1973'te yürürlüğe giren Katma Protokol,
- 30 Haziran 1980 tarihli ve 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı,
- 6 Mart 1995 tarihli ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı,
- 1 Ocak 1998'de yürürlüğe giren 1/98 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı,
- 8 Mart 2001 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB),
- 19 Mart 2001 tarihli Avrupa Birliği Müktesebatı'nın Üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programı (UP),
- 14 Nisan 2003 tarihli gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) ve
- 25 Temmuz 2003 tarihli gözden geçirilmiş Ulusal Program çerçevesinde yürütülmektedir.

Avrupa Birliği Komisyonu, ayrıca, her yıl düzenli olarak Türkiye'nin İlerleme Raporu'nu açıklamaktadır. Bu İlerleme Raporlarında, Türkiye'nin genel durumu verildikten sonra, üyeliğin gereklerinin ne kadar yerine getirildiği ve neler yapılması gerektiği belirtilmektedir.

OTP'ye uyumun Türk Hükümetleri için tam anlamıyla resmi bir hedef haline gelmesi, 1999 Helsinki Zirvesinde, Türkiye'nin AB tam üyeliği için adaylığının tanınması ve sonrasında 2001 yılında AB tarafından yayımlanan Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) ile birlikte gerçekleşmiştir (Baş, 2004:47).

Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığı teyit edilerek, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımı kabul edilmiş ve dolayısıyla Türk tarımının OTP ile uyumu için somut adımlar atma gerekliliği doğmuştur (TOBB, 2002:398). Zirvede alınan kararlar uyarınca,

Türkiye, AB'nin tam üyeliğe aday ülkeler için geliştirdiği "Katılım Öncesi Strateji"ye dahil edilecek ve bu çerçevede Birliğin genişleme perspektifi içerisinde Türkiye'ye yönelik mali desteği de tek bir şemsiye altında toplanacaktır (DTM, 2006b).

2.4.1. Katılım Ortaklığı Belgesi (2001)

Katılım Ortaklığı Belgesi, bilindiği üzere tam üyeliğin gerçekleşebilmesi için Türkiye tarafından yerine getirilmesi gerekli asgari koşulların AB tarafından belirlendiği ve Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin yol haritasının çizildiği belgedir (Ertuğrul, 2003:2). Katılım Ortaklığı Belgesi, diğer konularda olduğu gibi tarım alanında da Kısa Dönem (2001) ve Orta Dönem (2001-2003) olarak iki dönem belirlemiştir.

2.4.1.1. Kısa Vadeli Öncelikler (2001)

- Kadastro sistemi (arazi kayıt), hayvan tanımlama (hayvan varlığı) sistemleri, bitki sertifika sistemlerinin geliştirilmesi, tarım sektöründeki pazarların gözetimine yönelik idari yapıların iyileştirilmesi ile çevresel, yapısal ve kırsal kalkınma önlemlerinin uygulanması.
- Bitki ve hayvan sağlığı alanında ilgili Birlik mevzuatının uyarlanması, bu çerçevede önceliğin, hayvan ve bitki hastalıkları ile mücadeleye ilişkin mevzuatın uyumlaştırılması ile başta laboratuvar ortamında test uygulamalarının, denetleme düzenlemeleri ve kuruluşlarının iyileştirilmesi olmak üzere, mevzuat uygulama kapasitesinin iyileştirilmesine verilmesi (TOBB, 2002:398).

2.4.1.2. Orta Vadeli Öncelikler (2001 –2003)

- Ortak Tarım politikası ve kırsal kalkınma politikalarının uygulanmasına yönelik hazırlıkların tamamlanması.
- Gıda üretiminin (et, süt ürünleri üretim fabrikaları) AB'nin hijyen ve kamu sağlığı standartlarına uyacak şekilde modernize edilmesi, test ve teşhis merkezlerinin kurulması (ATB, 2006).

Yukarıdaki açıklamalardan da görüleceği üzere Türkiye, OTP'ye uyum sürecinde, kısa dönemde veterinerlik ve bitki sağlığı koşulları başta olmak üzere gerekli yasal ve

kurumsal düzenlemeleri yerine getirecek, orta dönemde ise uyum için gerekli bütün şartları tamamlayacaktır. Balıkçılık için de benzer bir süreç öngörülmüştür (Ertuğrul, 2002:199).

Türkiye'nin Avrupa Birliği mevzuatına uyumu konusunda yapılacak çalışmaların koordinasyonu ve takibi amacıyla, Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin 11 Nisan 2000 tarihli toplantısında alınan Karar uyarınca, farklı sektörlere mahsus olmak üzere 8 adet Alt Komite¹⁵ oluşturulmuştur. Bu çerçevede, Türkiye'nin tarım, balıkçılık ve ormancılık alanlarında mevzuat uyumunu sağlamak için gerekli tarama ve tespit çalışmalarını izlemek ve yönlendirmek amacıyla, "Tarım ve Balıkçılık Alt Komitesi" teşkil edilmiştir (DTM, 2006b). Tarım ve Balıkçılık Alt Komitesi kendi faaliyetlerini yürütebilmek amacıyla da sekiz Çalışma Grubu¹⁶ kurmuştur (Ertuğrul, 2003:3).

2.4.2. Türkiye Ulusal Programı (UP 2001)

AB tarafından 2000 yılında açıklanan ilk Katılım Ortaklığı Belgesi'nde Türkiye'nin yerine getirmesi istenen koşullar, Türkiye tarafından 2001 yılında hazırlanan Ulusal Program'da yansımaları bulmuştur (İKV, 2006:34). Başka bir ifadeyle, Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi'ne, Tarım ve Balıkçılık başlıklarına ilişkin yapmayı taahhüt ettiği uyum çalışmalarının da yer aldığı Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (UP) ile cevap vermiştir (Baş, 2004:47).

Ulusal Program'da Türk tarımının temel özellikleri ile Türk tarımının OTP'ye uyumunun Türkiye ve AB'ye muhtemel etkileri özetlenmekte ve Türk tarımının bu uyumdan olumsuz bir şekilde etkilenmemesi için verimlilik ve rekabet gücünün artırılması gerekliliği vurgulanmaktadır (Ertuğrul, 2002:3). Ulusal Program'da Türkiye'nin ortak tarım politikasına ilişkin genel durumu açıklanırken Türkiye'nin, özellikle verimlilik ve rekabet gücünün artmasına imkan verecek, kırsal ve tarımsal alt yapının ve tarım işletmelerinin yapısının iyileştirilmesi, etkin teknoloji kullanımı politikaları ile tarım ürünleri fiyatlarını ve maliyetlerini Birlik fiyatlarına yaklaştırması gerektiği

---

¹⁵ 1. Tarım ve Balıkçılık, 2. İç Pazar ve Rekabet, 3. Ticaret, Sanayi ve AKÇT Ürünleri, 4. Ekonomik ve Parasal Konular, Sermaye Hareketleri ve İstatistikler, 5. Yenilikçilik, 6. Ulaşım, Çevre ve Enerji (Avrupa Ötesi Ağlar), 7. Bölgesel Politika, İstihdam ve Sosyal Politika, 8. Gümrükler, Vergileme, Uyuşturucu Trafığı ve Para Aklama.

¹⁶ 1. Veterinerlik Çalışma Grubu, 2. Hayvan Kimlik Sistemi Çalışma Grubu, 3. Bitki Sağlığı Çalışma Grubu, 4. Kontrol Çalışma Grubu, 5. Balıkçılık Çalışma Grubu, 6. Arazi Kayıt ve Çiftçi Kayıt Çalışma Grubu, 7. Ortak Piyasa Düzenlerine Uyum Çalışma Grubu ve 8. Oluşturulması Gereken Başlıca Sistemler ve Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu.

vurgulanmıştır. Bunun için de tarımsal alt yapının ve tarım işletmelerinin yapısının iyileştirilmesi çerçevesinde mülkiyet ve arazi tasarruf rejiminin ıslahı, toprak koruma ve muhafazası, drenaj ve sulama çalışmaları gibi tedbir ve faaliyetlerin ülke çapında yürütülmesi gerekliliği belirtilmiştir. Türk tarımının uzun dönemde ve bu alanlardaki iyileştirmelerle ancak, belirli bir rekabet gücü kazanabileceğini söyleyen Ulusal Program, bu kapsamda, Tarım Reformu'nun Türkiye için Türk tarımının OTP'ye uyumunda son derece önemli bir unsur olarak belirtmektedir. Türk tarımının OTP'ye uyumu ve Türk tarımının reformu için AB'nin sağlayacağı mali ve teknik desteğin önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkacağı da ayrıca belirtilmiştir.

Ulusal Program'ın 59. sayfasında, amaçlar, ilkeler ve politikalar başlığı altında Türkiye tarımında izlenecek yol haritası özetle şu şekilde belirlenmiştir:

- Kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaçtır. Gıda güvenliği ilkesi çerçevesinde artan nüfusun dengeli ve yeterli beslenmesi esas alınmıştır.
- Tarım politikalarının esasları; Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşmasının öngördüğü yükümlülükler ile AB'ye tam üyelik sürecine girerken AB Ortak Tarım Politikasında ve uluslararası ticaretteki gelişmeler çerçevesinde belirlenmesi hedeflenmiştir.
- Çiftçi Kayıt Sistemi, Tapu-Kadastro Sistemi, Coğrafi Bilgi Sistemi ve Çiftlik Muhasebe Veri Ağının geliştirilmesinin sağlanması ve tarımsal veri tabanını kullanan Tarım Bilgi Sistemi'nin kurulması taahhüt edilmiştir.
- Üretici ve üretim düzeyini risklere karşı korumak amacıyla Risk Yönetimi araçlarının geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede; tarım ürünlerine yönelik sigorta sistemi, vadeli işlemler borsası, sözleşmeli tarım ve stok yönetimi araçlarının geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve etkin şekilde uygulamaya konulması ana hedeflerdir.

- Tarım-sanayi entegrasyonunun geliştirilmesi, işleme sanayiinin rekabet edebilirliğini artırıcı nitelikte uygun ve kaliteli hammaddenin temini ile tarımsal sanayiye dönük sözleşmeli üretimin yaygınlaştırılması planlanmıştır.
- Detaylı toprak etütlerinin ve toprak haritalarının yapılması ile toprakların kullanım ve korunmasına ilişkin bir Kanunun çıkarılması, kadastro çalışmalarının tamamlanması ve toprak veri tabanının oluşturulması sağlanarak Arazi Kullanım Planı'nın hazırlanması öngörülmüştür.
- Piyasa fiyat oluşumu üzerinde olumsuz etkileri olan ürün fiyatlarına devlet müdahaleleri yerine, üretimin piyasa koşullarında talebe uygun olarak yönlendirilmesini sağlayacak politika araçlarının devreye sokularak, üretici gelir düzeyinin yükseltilmesi ve istikrarın korunması esastır. Üretim maliyetlerini azaltıcı ve teknolojik gelişimi hızlandırıcı tedbirler uygulamaya konulmalıdır.
- Bölünemeyecek en küçük parsel anlamında optimum işletme büyüklükleri bölgelere göre tespit edilmesi, belirlenecek ekonomik işletme büyüklüklerine bağlı özendirici tedbirler geliştirilmesi öngörülmüştür.
- Hayvansal ürünler üretiminin geliştirilmesi, toplumun hayvansal protein bakımından dengeli ve yeterli beslenebilmesini sağlamak amacıyla hayvan ıslahı, hayvan hastalık ve zararlılarıyla mücadele ile kaliteli kesif yem ve yem bitkileri üretiminin artırılmasına, meraların ıslahına ve yayım hizmetlerine ağırlık verilmesi planlanmıştır.

Türkiye, Ulusal Programı'nda OTP ile ilgili nihai amacını ise şu şekilde belirlemiştir: "Türkiye ve Avrupa Birliği tarımının ve ekonomisinin çıkarlarına uygun şekilde Türkiye'nin, Birlik müktesebatını, özellikle OTP'yi en etkili şekilde uygulamasına imkan verecek bir uyumun gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır. Tarım sektörü ile ilgili olarak uyum sağlanması gereken diğer önemli konular ise gıda kontrolü ile tarım ürünlerinin kalite ve standartları ile ilgili olarak gerçekleştirilecek uyumdur. Türkiye'nin bu alandaki uyum çalışmaları, özellikle Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kuralları göz önünde bulundurularak, gelişmelere paralel olarak sürdürülecektir. Türkiye'nin DTÖ kurallarına uyum yönünde sağlayacağı gelişmeler, Birlik kurallarına da uyumun gerçekleştirilmesine

imkân tanıyacaktır. Mevcut Avrupa Birliği tarım müktesebatının üstlenip uygulanmasının yanında, Birlik müktesebatında ortaya çıkan gelişmeler sürekli izlenecek ve uyum için gerekli önlemler alınacaktır.”

Ulusal Program’da yer alan hususlar, bir zamanlar kalkınma planlarında yer aldığı gibi, kamu kurumları için Türkiye’nin AB’ye üye olma kararlılığında bir değişim olmadığı sürece emredici mahiyettedir. Böylece, nihayet Ankara Anlaşması ile hukuken başlayan ancak ciddi bir şekilde uygulamaya koyulmamış olan tarım politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası’na uyum sürecinde, taahhütte bulunmanın ötesine geçilmiş ve uygulama aşamasına girilmiştir (ATB, 2006).

2.4.3. Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi

Nisan 2003 tarihinde kabul edilen Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi’nde Türk tarım sektörünün altyapısının ve idari yapılarının güçlendirilmesine yönelik unsurlara ağırlık verilmektedir (DTM, 2006b). Son olarak 14 Nisan 2003 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi’nde yer alan ve tarımla ilgili olarak öngörülen önceliklere ilişkin hükümler şu şekildedir:

2.4.3.1. Kısa Vadeli Öncelikler (2004 Mayıs)

- Entegre İdari Kontrol Sisteminin kilit unsurlarından olan hayvan kimlik sisteminin oluşturulmasının tamamlanması, arazi parsel tanımlama sistemleri gibi diğer unsurlar için hazırlık çalışmalarının başlatılması.
- AB kırsal kalkınma politikası ve ormancılık stratejisine giriş için önceliklerin belirlenmesi.
- Hayvan sağlığına ilişkin çerçeve bir kanun ve ikincil mevzuatın çıkartılması, ilgili idari ve bilimsel yapıların, test ve kontrolden sorumlu birimlerin beşeri, teknik ve bilgi kaynaklarının güçlendirilmesi, mevzuatın etkin uygulanmasının sağlanması, hayvan hastalıklarını yok etme çalışmalarının hızlandırılması, muhtemel sorunlara ilişkin uygulama ve izleme kapasitesinin iyileştirilmesi.
- AB ile uyumlu bir Sınır Kontrol Noktaları sisteminin üçüncü ülkeler ile birlikte geliştirilmesi ve yürütülmesi amacıyla söz konusu noktaların belirlenmesi.

- AB'nin hayvan ve bitki sağlığı müktesebatının iç hukuka aktarılmasına yönelik bir program kabul edilmesi, özellikle laboratuvar testleri olmak üzere bitkilerin korunmasına yönelik müktesebatın etkili bir şekilde uygulanması için idari, bilimsel ve teknik yapıların güçlendirilmesi; yerli üretime, bitki ve bitkisel ürün ithalatına ve gıda işleme tesislerine ilişkin denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi.

2.4.3.2. Orta Vadeli Öncelikler (2003 – 2005 Aralık)

- Entegre İdari Kontrol Sisteminin oluşturulmasının tamamlanması.
- AB kırsal kalkınma politikası ile ormancılık stratejisinin uygulanması için gerekli idari yapıların kurulması.
- Ortak piyasa düzenleri kurulması ve tarımsal piyasaların etkin bir şekilde izlenmesi için gerekli yasal temelin kabul edilmesi, idari yapılar ile uygulama mekanizmalarının kurulması.
- AB müktesebatına uyumlu olarak, üçüncü ülkelere yönelik sınır kontrol noktalarında uygulanan sistemin iyileştirilmesine ilişkin bir plan ve takvimin sunulması.
- Gıda güvenliği ve denetimi sisteminin yeniden düzenlenmesi ve güçlendirilmesi, AB gıda güvenliği standartlarına uyum sağlanması amacıyla sistemin beşeri, teknik ve mali kaynaklarının iyileştirilmesi.
- AB'nin hijyen ve kamu sağlığı standartlarının karşılanabilmesi için, gıda işleme tesislerinin modernizasyonuna yönelik, takvime bağlanmış bir iyileştirme planının oluşturulması ve ayrıca, test ve tanı tesislerinin kurulması.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi, 2003 Katılım Ortaklığı Belgesinde kısa ve orta vadede atılması istenen adımlar açıklanmıştır (Eraktan, Ören:2005:6). Özünde, Türkiye'nin bu aşamada yapması gerekenler yeni üye devletlerin yaptıkları ile aynıdır.

Bu hususlarda kaydedilen gelişmeler AB Komisyonu'nun 2003 yılı Kasım ayında yayımlanan İlerleme Raporunda da yer almış olmakla birlikte, anılan raporda, çiftçilere doğrudan gelir desteği, çiftçi ve arazi kayıt sisteminde yapılmakta olan çalışmaların

derinleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Özellikle, Türkiye'nin biran önce AB'nin Ortak Piyasa Düzenlemeleri'ni hayata geçirmesi ve kırsal kalkınma stratejisi oluşturması gerekliliği üzerinde durulmuştur (Şahinöz, Özaltan, 2005:15).

2.4.4. Gözden Geçirilmiş Ulusal Program

2003 yılında yayımlanan ikinci Katılım Ortaklığı Belgesi'ni ise 24 Temmuz 2003 tarihli gözden geçirilmiş yeni Ulusal Program izlemiştir. Yeni Ulusal Program'la ilkinde göre daha sistematik bir anlayışla, OTP'ye uyum konusunda altı adet ana başlık belirlenmiş ve bunların alt başlıklarına ilişkin mevzuat uyum tarihleri, kurumsal kapasitenin artırılması için öngörülen tedbirler ile bu tedbirlerin gerçekleştirilebilmesi için hesaplanan tahmini maliyetler ortaya konulmuştur (Baş, 2004:47).

Ulusal Programın Tarım Başlıklı bölümünde öncelikler, kısa ve orta vade olarak belirlenmiştir. Bu öncelikleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

2.4.4.1. Kısa Vadeli Öncelikler (2003 Aralık)

- Entegre İdare ve Kontrol Sisteminin (IACS) kurulması için gerekli yasal düzenleme yapılacak, uygulamanın gerçekleşmesi için ulusal mevzuatta gerekli değişiklikler yapılacaktır.
- Organik Ürün ve Girdilerin Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun çıkarılacaktır.
- Türkiye'nin tarım politikalarında etkin bir biçimde kullanabileceği Çiftlik Muhasebe Veri Ağının (FADN) kurulmasına ilişkin mevzuat uyumu sağlanacak ve gerekli kurumsal kapasite çalışmalarına başlanacaktır .
- Bütün ürün grupları için geliştirilen ortak piyasa düzenlerine yönelik AB mevzuatı ile ortak piyasa düzenine tabi olmayan ancak belirli bir üretim modeline tabi tutulan ve yardım mekanizması oluşturulan ürünler için geliştirilmiş mevzuat incelenecektir.
- Avrupa Birliği bitki sağlığı mevzuatı belirlenen takvim çerçevesinde üstlenilecektir.

- Bitki sağlığı alanında sınır kontrol noktalarının belirlenmesi ve ticarete teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin koşul ve kuralları belirleyen AB mevzuatına uyum sağlanacaktır.
- Veterinerlik Çerçeve Kanunu hazırlanacak ve ilgili kurumların hayvan hastalıkları ile ilgili gözetimi yürütebilecek teknik imkanlara kavuşturulması (ör. veteriner bilgi sisteminin kurulması) amacıyla, alt yapıları güçlendirilecek ve sınır kontrol noktalarındaki kurumsal kapasitenin artırılması için çalışmalar başlatılacaktır.

2.4.4.2. Orta Vadeli Öncelikler (2003 – 2006 Ocak)

- IACS sistemi kurulacak ve işleyen bir sistem haline getirilecektir.
- Doğrudan gelir desteği ve diğer destek mekanizmalarının AB’dekine benzer bir yapıya dönüştürülmesi için, arazi parseli tanımlama sistemi oluşturulacaktır.
- Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu (FEOGA) konuları kapsamında harcama ve düzenlemelerini gerçekleştirecek ödeme kuruluşuna yönelik çalışmalar tamamlanarak, ödeme kuruluşu kurulacaktır.
- Ödeme kuruluşunun yapılandırılmasında, Türkiye’nin önümüzdeki dönemde Tarım ve Kırsal Kalkınma Özel Katılım Programı (SAPARD) veya benzeri bir programdan faydalanması kararı alınması ihtimali göz önünde bulundurulacaktır. Bu ihtimal çerçevesinde ayrıca, bu programdan yararlanmaya başlamak için ön şart olan SAPARD planının alınacak teknik yardım yolu ile hazırlanmasına başlanacaktır.
- FADN sistemi işler hale getirilecektir.
- AB Ortak Tarım Politikası kapsamında tarımsal ürünler ve üreticiler için geliştirilen bütün yardım ve destek mekanizmalarına yönelik yasal dayanağı oluşturmak üzere “Ortak Piyasa Düzeni Çerçeve Kanunu” çıkarılacak ve idari yapıların bu çerçevede oluşturulmasına başlanacaktır.
- Başta Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bünyesinde Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Genel Müdürlüğünün kurulması olmak üzere, uyum sağlanan ve

sağlanacak AB bitki sağlığı mevzuatının uygulanmasına yönelik kurumsal kapasitenin geliştirilmesi orta vadede tamamlanacaktır.

- Kamu sağlığı programlarına destek verecek veterinerlik laboratuvarları güçlendirilecek ve hayvan refahı konusunda gereken idari düzenlemeler tamamlanacaktır.
- Gıda işleme tesislerinin modernizasyonu için gerekli finansman ihtiyacı ve modernizasyon planı alınacak teknik yardım yolu ile belirlenecek ve Türkiye'nin diğer aday ülkelerin kullanımına açılan, SAPARD benzeri bir programdan yararlandırılması halinde modernizasyon çalışmaları hızla gerçekleştirilecektir.
- AB kırsal kalkınma mevzuatına uyum (tam uyum üyelik sonrasında gerçekleşecektir) hazırlıkları çerçevesinde Birlik kırsal kalkınma mevzuatına paralel biçimde, ödeme kuruluşu, bölgesel komiteler gibi idari yapılar oluşturulacaktır .

AB'ye uyum sürecinde Türk tarımının mevzuat uyumu ve kurumsal yapılanması ile AB tarım mevzuatının incelenerek, bir öncelik ve takvim sırası dahilinde ulusal mevzuata uyarlanması amacıyla balıkçılık dahil olmak üzere 8 çalışma grubu oluşturulmuştur. Bu Çalışma Grupları 2003 Ulusal Programı doğrultusunda revize edilmiş ve şu an Tarım mevzuatı ile ilgili 6 adet çalışma grubu¹⁷ faaliyetlerine devam etmektedir. Çalışma gruplarında ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra akademisyenler, sivil toplum örgütleri ve özel sektör kuruluş temsilcileri de yer almaktadır. Türk tarımının AB'ye uyum sürecinde özellikle AB ile birlikte yürütülen mali yardım projeleri, sektörün gelişimi açısından önem kazanmaktadır (Oğuz, 2005:212).

2.4.5. 2005 Yılı İlerleme Raporu

Düzenli olarak her yıl yayınlanan ilerleme raporlarında Türkiye'nin AB'ye uyum durumu tartışılmaktadır. 2004 İlerleme Raporu her alanda olduğu gibi tarım alanında da nelerin ne derece gerçekleştirildiğini irdelemiştir. Bu bağlamda hayvan sağlığı, organik tarım, ıslahçı hakları konularında önemli adımlar atıldığı kabul edilirken, veterinerlik,

---

¹⁷ Söz konusu çalışma grupları Yatay Konulara İlişkin Düzenlemelere Uyum, Veterinerlik, Bitki Sağlığı, Balıkçılık, Kontrol, Kırsal Kalkınma, Ortak Piyasa Düzenlerine Uyum gruplarıdır.

hayvan kayıt sistemi, bitki koruma, gıda güvenliği, kırsal kalkınma, ormancılık, kamu sağlığı, üretici örgütleri konularında sınırlı bir ilerlemeden söz edilmektedir. İlerleme kaydedilmeyen konular olarak da idari yapılar, Entegre İdare ve Kontrol Sistemi, Çiftlik Muhasebe Veri Ağı, ortak piyasa mekanizmaları kaydedilmektedir.

09 Kasım 2005 tarihinde Brüksel’de açıklanan Türkiye 2005 yılı ilerleme raporunda ise, üyelik yükümlülüklerini yerine getirebilme kabiliyeti başlığı altında tarım ve kırsal kalkınma alanındaki görüşlere yer verilmiştir. Raporun 77 – 81. sayfalarında, 2004 İlerleme Raporu’ndan bu yana tarım alanındaki gelişmelerin boyutu tartışılmıştır. Anılan rapora göre tarım faslı, çoğu doğrudan uygulanabilir nitelikte olan geniş sayıda bağlayıcı kuralları içermektedir. Ortak Tarım Politikası’nın (OTP) işleyişi bakımından, bu kuralların düzgün bir şekilde uygulanması ve etkin bir kamu yönetimi tarafından etkili bir şekilde infaz ve kontrolünün esas olduğu muhakkaktır. OTP’nin yürütülmesi, ödeme kuruluşu ve entegre idare ve denetim sistemi (IACS) gibi yönetim ve kalite sistemlerinin oluşturulmasına ve kırsal kalkınma tedbirlerinin uygulanma kapasitesine gerek gösterdiği de raporda açık bir şekilde ifade edilmiştir. Üye devletlerin, doğrudan destekleyici alım düzenlemelerine ilişkin AB mevzuatını ve çeşitli tarımsal ürünlerle ilgili ortak pazar düzenlemelerini uygulanabilir kılmaları gerektiğinin altı çizilmiştir.

2005 İlerleme Raporuna göre, Aralık 2004’te Türkiye, 2006-2010 dönemi için kabul edilen tarım stratejisinin, Tarım Çerçeve Yasasına temel oluşturacak nitelikte olduğu kabul edilmekle birlikte sürdürülebilir ve rekabetçi bir tarımsal gıda sektörü yaratılması taahhüdü, gıda güvenliği standartlarının geliştirilmesi, çeşitlendirilmenin teşvik edilmesi ve tarımsal çevre planlarının desteklenmesi gibi, bazı önemli açılardan geri adım teşkil ettiği ileri sürülmüştür.

Yine aynı raporda Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’nın idarî kapasitesinin güçlendirilmediğinin altı çizilmiş ve aynı yetkilerin farklı Genel Müdürlükler ve/veya daireler arasında sıkça paylaşılması, sorumlulukların belirsizleşmesine ve yetkilerin çatışmasına yol açtığına, bunun da etkin yönetimi engellediğine dikkat çekilmiştir.

Yatay konular bağlamında, Türkiye, tarımsal mevzuatını müktesebata uyumlaştırma bakımından sınırlı ilerleme sağlandığının belirlendiği raporun sonuç bölümünde “Türkiye bu nedenle, yeni mevzuatı tam olarak uygulayabilmesi için yasal

uyumlaştırma sürecine devam etme ve gerekli idarî kapasiteyi oluşturma konusunda teşvik edilmektedir.” İfadesine yer verilmiştir.

Söz konusu ilerleme raporunda, Türkiye için kısa vadeden orta vadeye kadar geçen sürede temel öncelik; tarım sektörünü yeniden yapılandırıp, modernize etmek ve kırsal kesimde alternatif istihdam olanakları yaratmak olduğu açıkça belirtilmiş olup, bu çerçevede, Türkiye'nin kırsal kalkınma için yapmış olduğu ilk hamlelerin memnuniyet verici olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte rapora göre bu hamleler sınırlı kalmış ve bu alandaki ilerlemenin, özellikle kırsal kalkınma stratejisinin sonuçlandırılması, kırsal kalkınma planı oluşturulması ve Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Aracı (IPARD) bağlamında hız kazandırılması gerekmektedir. Çiftçilerin ve ekili alanların kaydedilmesi işlemi tamamlanmalıdır. Bunlara ilaveten, tarım istatistiklerinin geliştirilmesi ve güncelleştirilmesi de tavsiye edilmiştir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi 2005 ilerleme raporuna göre, Türkiye'nin Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına uyumunda sınırlı ama umut vadeden gelişmeler söz konusu olsa da Türkiye'nin önünde tam uyum için uzun bir yol olduğu ortaya konmuştur. Bu itibarla Türkiye'nin öncelikle kamu alanındaki yapılanmasını sağlaması gerekmekte ve ortak piyasa düzenlerine uyum sağlamak amacıyla hem yasal düzenlemelerine hız vermek hem de tarım istatistiklerini güncelleştirerek mevcut durumunu net bir şekilde ortaya koymak zorundadır.

2.4.6. Tarım Alanındaki Tarama Süreci

16-17 Aralık 2004 tarihlerinde AB Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyinin Brüksel'de yapmış olduğu Zirve Toplantısı'nda, müzakereleri açmak için, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yeterli ölçüde karşıladığına karar verilmiş ve 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelere başlanması öngörülmüştür (Euturkey, 2006). Türkiye için hazırlanan ve 29 Haziran 2005 tarihinde açıklanan taslak Müzakere Çerçevesi'nde de, taraflar arasında müzakereye konu olacak AB müktesebatının 35 fasıl altında incelenmesi öngörülmüştür (İKV, 2006c). 11. fasılda yer alan tarım ve kırsal kalkınma alanında tanıtıcı ve ayrıntılı tarama süreçleri tamamlanmıştır. AB müktesebatının analitik olarak incelenmesi anlamını taşıyan tarama sürecinde, aday ülkeler müktesebat hakkında ayrıntılı

olarak bilgilendirilmekte ve aday ülke ulusal mevzuatlarının AB müktesebatı ile ne ölçüde uyumlu olduğunun tespiti yapılmaktadır (İKV, 2006c).

5-8 Aralık 2005 tarihlerinde Brüksel’de gerçekleştirilen tarım ve kırsal kalkınma faslında tanıtıcı tarama toplantısı yapılmıştır. Tanıtıcı tarama toplantısında, eşbaşkanlığını Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşar Yardımcısı’nın yaptığı Türk heyetinde başta Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği’nden olmak üzere 22 kurumdan 61 temsilci yer almıştır. Ayrıntılı tarama toplantısına ise Türk tarafından 22 kurumdan 90 temsilci katılmıştır (İKV, 2006d). Söz konusu toplantıda, AB komisyonu yetkililerince AB tarım müktesebatı anlatılmıştır.

Tarama toplantısında AB Ortak Tarım Politikası, genel prensipleri, OTP’nin basitleştirilmesi çalışmaları, doğrudan ödeme mekanizmaları, ortak piyasa düzenleri (21 ürün ve ürün grubu), yatay konular (mali ve idari yapılar), kırsal kalkınma politikaları, coğrafi ve geleneksel işaretler ile organik tarım konularında komisyon yetkilileri tarafından 37 başlıkta sunuş yapılmıştır (İKV, 2006d).

23-26 Ocak 2006 tarihlerinde ise yine Brüksel’de ayrıntılı tarama toplantısı gerçekleştirilmiştir. Ayrıntılı tarama toplantısında ise Türk heyeti tarafından Türkiye tarımı anlatılmış, tarım politikası çerçevesinde doğrudan ödemeler ve diğer destek planları, ortak piyasa düzenleri, ticaret mekanizmaları, devlet yardımları, kırsal kalkınma, coğrafi ve geleneksel işaretler ve organik tarım konusunda Türkiye’nin müktesebata uyum açısından mevcut durumuyla ilgili bilgiler verilmiştir (İZTO, 2006).

Toplantıda AB heyeti tarafından 1/98 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı gereği AB’den canlı et ve hayvan ithalatı sorunun çözülmesinin birinci derecede önemli olduğu; kırsal kalkınma çalışmalarının önemli olduğu ve bu çerçevede IPARD ajansının kurulmasının öncelik arz ettiği; istatistiki bilgilerin zayıf nokta olarak görüldüğü; Türk tarım sektörünün yeniden yapılanma konusunda önemli çaba sarf ettiği ve bunun desteklendiği; kurumsal uyum alanında çalışmaların yapılması gerektiği (IACS, FADN, Ödeme Ajansı vb.); Türk ve AB mevzuatları arasında bazı sektörlerde (sebze ve meyve) önemli ölçüde uyum olduğu; bazılarında (şeker) kısmi uyum olduğu, bazılarında ise uyumun istenilen düzeyde

olmadığı; üretim ve tüketim ile bilgiler ile çeşitli tarımsal kayıtların önemli olduğu ifade edilmiştir (İKV, 2006d).

2.5. AVRUPA BİRLİĞİ - TÜRKİYE ETKİLEŞİMİ

2.5.1. Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliğin Türk Tarımına Olası Etkileri

AB ile Türkiye arasında, diğer alanlarda olduğu gibi tarımsal yapı ve politikalar açısından da çok büyük farklılıklar bulunmaktadır (Eraktan Ören, 2005:5). Türkiye ve AB tarım sektörleri arasında kırsal kesimde yaşayan nüfus, tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki yüksek payı, işletmelerin ölçekleri, teknoloji kullanımı, tarım sektöründe örgütlenme, verimlilik, kalite standartları, bitki, hayvan sağlığı şartları, istatistik, veri tabanları, çiftçi, arazi, hayvan kayıt sistemleri ve idari yapılanmalar bakımından farklılıklar bulunmaktadır (Eroğlu, 2005:13). Tarım ve tarım politikaları alanındaki bu belirgin farklılıklar tarım alanındaki müzakerelerin çok zor ve uzun bir süreç olacağını göstermektedir.

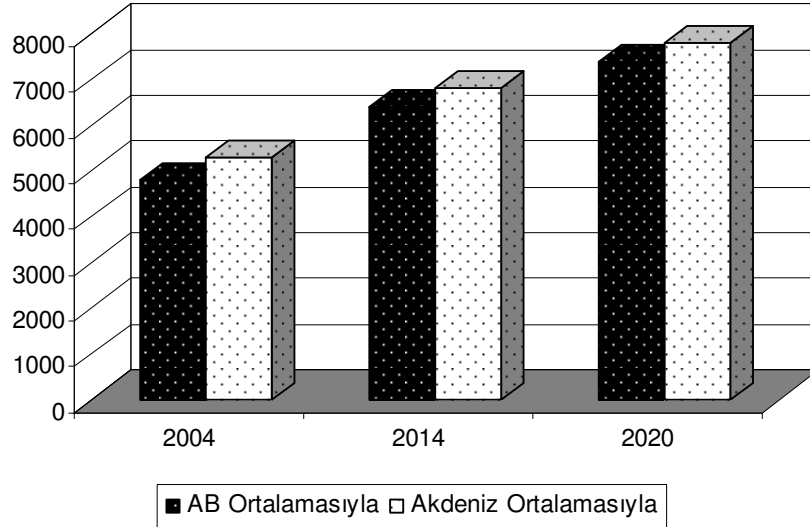
Türkiye, OTP'ye uyum ile Türk tarımına AB kaynaklarından yeterli desteği sağlayıp sağlayamayacağı endişesi içerisindeyken, AB, bu durumun kendisine getireceği mali yük hesaplamaları içerisinde. Türk tarımının OTP'ye uyumu Türkiye ve Birlik'te; genel ekonomik ve toplumsal yapı yanında, tarım ile doğrudan ilgili olarak tarımsal işletme yapısı, üretim, tüketim, fiyat ve pazar politikası, dış ticaret, tarıma bağlı ve dayalı sanayiler, rekabet politikası, teknoloji kullanımı, verimlilik, üretici gelirleri, kendine yeterlilik, mali politikalar, bölgesel ve sosyal politikalar, mevzuat ve kurumsal yapı olmak üzere pek çok konu üzerinde etkili olacaktır (Dikmen, 2005:56). Ancak, bu uyum en çok, tek pazar ilkesi (malların serbest dolaşımı) çerçevesinde, Avrupa Birliği tarım işletmeleri ile serbest piyasa koşullarında rekabete girecek olan Türk tarım işletmeleri üzerinde etkili olacaktır (Ertuğrul, 2003:4).

Bugüne kadar gerçekleştirilen OTP'deki reform arayışlarının önemli bir özelliği, düzenlemelerin çoğunlukla yeni üye katılımlarının öncesinde gerçekleşmesi ve destekleme yoğunluğunun her yeniden yapılandırılma sürecinde biraz daha azaltılmasıdır (Varol 2003:11). Dolayısıyla, her yeni katılım sadece tarımsal yapının değil, Ortak Tarım Politikası'nın da değişimini beraberinde getirmiştir (Eraktan, 2005:42).

103 milyar Euro'luk AB bütçesinin 43 milyar Euro'su tarıma ayrılmaktadır. 10 aday ülke için katılım öncesi yardımlar, 3 milyar 120 milyon Euro ile sınırlandırılmış olup, bunun 520 milyon Euro'su tarıma ayrılmıştır. AB'ye 1 Mayıs 2004 tarihinde üye olan 10 ülke, bu yıllık 520 milyon Euro'yu paylaşmışlardır (Günaydın, 2004:14).

Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği durumunda, tarımsal üretim değeri başına tarımsal destek miktarı olarak AB ortalamasıyla, Avrupa Garanti ve Yön Verme Fonu (FEOGA) Garanti Bölümünden alabileceği destek miktarı 2014 yılında yaklaşık 6,4 milyar Euro, 2020 yılında ise, 7,4 milyar Euro olacağı tahmin edilmektedir. Akdeniz ülkeleri için hesaplanan miktar uygulanacak olursa, Türkiye'nin 2014 yılında yaklaşık 6,8 milyar Euro, 2020 yılında ise, 7,8 milyar Euro tarımsal destek alacağı öngörülmektedir (DPT, 2004:32).

Grafik 2.1:Türkiye'nin ATYGF Garanti Bölümünden Alabileceği Destek Tahmini
(Milyon Euro)

Kaynak: DPT, 2004:32

Özetlemek gerekirse, OTP'nin iç ve dış dinamiklerin etkisi ile 1990'lı yılların başında girdiği piyasa ağırlıklı değişim sürecini sürdürmesi beklenmektedir. OTP'ye uyum için, tam üyeliği takiben Türkiye'nin önüne en az on yıllık bir geçiş döneminin konulacağı düşünüldüğünde, tam üyelikle birlikte Türk tarım ürünleri AB rekabeti karşısında zorlanacaktır. Türk tarımının OTP'ye dahil olacağı varsayılan dönemde, ekonomik amaçlı

tarımsal destekler oldukça azalacak ve AB tarım bütçesi daha çok sosyal ve ekolojik amaçlar doğrultusunda kullanılacaktır (Şahinöz, 2003:12).

Türk tarımının OTP'ye uyumunun olası ekonomik etkileri üç ayrı çalışma baz alınarak aşağıda özetlenmiştir. Bunlar, Akder ve Ark. (1990), Ertuğrul (1992) ve Çakmak ve Kasnakoğlu (2001) tarafından yapılmış çalışmalardır. Bu tahmin çalışmalarında refah etkisi, fiyat ve pazar politikası, üretim, tüketim, dış ticaret, tarımsal işletme yapısı, teknoloji ve etkinliği, bütçe harcamaları adı altında belirlenen çok sayıdaki kriterin etkilerine yer verilmiştir.

2.5.1.1. Avrupa Birliği Üyeliğinin Olası Refah Etkileri

Tablo 2.5.'de özetlenen refah etkisi üç başlık altında incelenmiştir. Bunlar, üretici refahı, tüketici refahı ve toplumsal refahıdır. Toplumsal refah üretici ve tüketici refahlarının toplamından oluşmaktadır. Toplumsal refahın, Akder ve arkadaşları tarafından 1988 yılı için %18, 1995 yılı için %24 ve Ertuğrul tarafından 1995 yılı için %23, Çakmak ve Kasnakoğlu tarafından 2005 yılı için %3 artacağı tahmin edilmiştir. Farklı yıllarda yapılmış olan bu tahminlerde toplumsal refahtaki artış, düşme eğilimi göstermektedir. Bunun nedeni OTP'nin sürekli bir reform sürecinde olması ve her yeni üye kabulünden önce, destekleme yoğunluğunu azaltan ve harcamaları kısan bir sürecin yaşanmasıdır. Bu nedenle, Türkiye'nin OTP'ye uyumu söz konusu olduğunda da, yeni bir reform süreci yaşanabileceği göz önüne alınmış ve bu koşullarda Türk çiftçisinin refahının düşeceği hesaplanmıştır.

Üretici refahının , Akder ve arkadaşları tarafından 1988 yılı için %106, 1995 yılı için %42 oranında artacağı tahmin edilirken, Çakmak ve Kasnakoğlu tarafından 2005 yılı için %15'lik bir azalma olacağı tahmin edilmiştir. Buna karşın tüketici refahının , Akder ve arkadaşları tarafından 1988 yılı için %6 azalacağı düşünülürken, 1995 yılı için %19, Çakmak ve Kasnakoğlu tarafından 2005 yılı için %12'lik bir artış olacağı tahmin edilmiştir.

Sonuç olarak, Türk tarımının OTP'ye uyumu durumunda, OTP çerçevesinde giderek önem kazanan kırsal ve çevresel destekler ile kırsal alana yönelik diğer AB

kaynakları da yetersiz kaldığı takdirde, Türk çiftçisi ciddi bir refah kaybı sorunu ile karşılaşabilecektir (Ertuğrul, 2003:5).

2.5.1.2. Avrupa Birliği'nin Fiyat ve Pazar Politikasına Etkileri

Türk tarımı OTP'ye uyum ile daha koruyucu ve destekleyici bir fiyat ve pazar politikasına kavuşacaktır. Ayrıca, kırsal ve çevresel destekler ile kırsal kesime yönelik çeşitli fonlar, tarım kesimini, dolayısıyla, fiyat ve pazar politikasını dolaylı şekilde de olsa etkileyebilecektir.

Türk tarımının OTP'ye uyumu durumunda, Türkiye ve AB'deki tarım ürünleri fiyatları eşitlenecektir (Ertuğrul, 2003:6). OTP'de gelecek yıllarda liberalleşme yönünde ortaya çıkabilecek gelişmeler, fiyatlarda daha büyük düşüslere neden olabilecektir (Bayraç, Yenilmez, 2006:21).

Türkiye'de başta hayvansal ürün fiyatları olmak üzere pek çok tarımsal ürün fiyatları AB fiyatlarının oldukça üzerindedir. OTP'ye uyumda eşitlenecek ürün fiyatları sonucunda oluşacak fiyat değişikliklerini 2005 yılı için tahmin eden Çakmak ve Kasnakoğlu'na göre, tahıl ürünlerinin çoğunda, hayvansal ürünlerde ve yağlı tohumlarda fiyatlar düşecek, bazı sanayi bitkileri ile meyve ve sebze fiyatları yükselecektir.

2.5.1.3. Avrupa Birliği'nin Üretim Üzerine Etkileri

Yapılan çalışmalarda Türk tarımının OTP'ye uyumu sonucunda, üretim düzeyinde meydana getireceği farklılıklar fiziksel ve parasal olarak ikiye ayrılarak incelenmiştir. Türk tarımının OTP'ye uyumu söz konusu olduğunda, tarımsal üretimin fiziksel olarak artışı, 1988 yılı için, Akder ve Ark. %3, 1995 yılı için %6, Ertuğrul ise %9 oranında artış olarak tahmin ederken, Çakmak ve Kasnakoğlu ise, 2005 yılı için bu değeri %6 oranında bir azalış olarak tahmin etmiştir. Bunun nedeni ise, OTP'nin reformu çerçevesinde fiyatlarda ortaya çıkabilecek düşüslerdir. Çünkü fiyatlardaki düşme eğilimi, üretimde de düşüslere yol açacaktır. Parasal değerler ile ilgili olarak, Akder ve Ark. 1988 yılı için %36, 1995 yılı için %3 artış öngörmüştür. Buna karşılık 1995 yılı için Ertuğrul tarafından %35, Çakmak ve Kasnakoğlu tarafından ise 2005 yılı için %20 gibi büyük oranda bir düşüş olacağı tahmin edilmiştir.

2.5.1.4. Avrupa Birliği'nin Tüketim Üzerine Etkileri

Tablo 2.5.'den de görüleceği üzere, OTP'ye uyum sonrası, fiyatlardaki değişiklikler nedeniyle, tarım ürünleri tüketimi fiziksel olarak artış gösterecek ancak parasal olarak azalacaktır. Bunun nedeni yine fiyatlarda meydana gelecek değişmelerdir. Fiziksel olarak 1988 yılı için, Akder ve Ark. %4, 1995 yılı için %3, Ertuğrul %6, 2005 yılı için Çakmak ve Kasnakoğlu ise, bu değeri %8 oranında bir artış olarak tahmin etmiştir

Parasal olarak ise, tüketimin, Akder ve Ark. tarafından 1988 yılında %21 azalacağı, 1995 yılında ise hiçbir değişiklik olmayacağı öne sürülmüştür. Buna karşılık 1995 yılında Ertuğrul %6, 2005 yılında Çakmak ve Kasnakoğlu ise, bu değerin %12 oranında azalacağını tahmin etmiştir.

Türk tarımının OTP'ye uyumu durumunda tüketiciler, daha çok tarımsal ürünü, özellikle hayvansal ürünleri, daha az para ödeyerek tüketeceklerdir. OTP reformu çerçevesinde daha sağlıklı ve kaliteli ürünlere yönelme önem kazandığından beslenme düzeyi yanında kalitesi de artacaktır (Ertuğrul, 2003:9).

2.5.1.5. Avrupa Birliği'nin Dış Ticaret Üzerine Etkileri

Türk tarımının uyumu durumunda 1988 ve 1995 yıllarında toplam tarım ürünleri ihracat ve ithalatı artacaktır. Akder ve arkadaşları ve Ertuğrul tarafından 1995 yılı için yapılan tahminlere göre, ihracattaki artış %269-%335, ithalattaki artış ise, %705-%938 değerleri arasında değişmektedir (Ertuğrul, 2003:10). Dış ticaret dengesi, 1988 ve 1995 yılı için yapılan tahminlere göre ülkemiz lehine iken, 2005 yılı için yapılan Çakmak ve Kasnakoğlunun çalışmalarında %313 oranında aleyhte bir değer olacaktır.

Bu durum büyük ölçüde AB tarımının verimlilik ve rekabet gücünü arttırmayı hedefleyen politikaları, liberalleşme politikaları ve Türkiye'nin verimlilik ve rekabet gücünü göz ardı eden tarım politikalarından kaynaklanmaktadır (Bayraç, Yenilmez, 2006:21).

Tablo 2.5. Türk Tarımının OTP'ye Uyumunun Olası Ekonomik Etkileri (Akder ve Ark., (1990), Ertuğrul (1992) ve Çakmak ve Kasnaoğlu (2001) verileri esas alınarak hesaplanmıştır.)

	Akder ve Ark. (1988)			Akder ve Ark. (1995)			Ertuğrul (1995)			Çakmak ve Kasnaoğlu (2005)		
	Türkiye AB Dışında	Türkiye AB İçinde	Değişim	Türkiye AB Dışında	Türkiye AB İçinde	Değişim	Türkiye AB Dışında	Türkiye AB İçinde	Değişim	Türkiye AB Dışında	Türkiye AB İçinde	Değişim
	(Milyon \$)		%	(Milyon \$)		%	(Milyon \$)		%	(Milyon \$)		%
Toplumsal Refah	29,900	35,400	18	47,300	58,600	24	36,800	45,400	23	100 ²	103	3
Üretici refahı	6,400	13,200	106	10,500	15,000	42				100 ²	85	-15
Tüketici refahı	23,500	22,200	-6	36,800	43,600	19				100 ²	112	12
Üretim (fiziksel)¹	100 ²	103	3	100 ²	106	6	100 ²	109	9	100 ²	94	-6
Tahıl + Baklagil	32,471	29,059	-11	37,696	37,190	-1	100 ²	115	15	100 ²	101	1
Sanayi Bitkileri	16,310	22,017	35	23,045	29,777	29						
Meyve ve Sebze	27,264	27,843	2	35,519	37,199	5						
Hayvancılık	6,542	6,479	-1	12,316	10,731	-13	12,285	7,952	-35	11,885	9,551	-20
Üretim (Parasal)	14,863	20,229	36	23,653	24,352	3	23,435	19,917	-15	39,231	31,613	-19
Tahıl + Baklagil	3,582	6,910	93	4,911	7,118	45	16,952	16,465	-3	25,387	24,498	-4
Sanayi Bitkileri	2,553	4,049	59	3,495	3,443	-1						
Meyve ve Sebze	5,832	6,104	5	8,722	8,512	-2						
Hayvancılık	2,896	3,166	9	6,525	5,279	-19	6,483	3,452	-47	13,934	7,115	-49
Tüketim (fiziksel)¹	100 ²	104	4	100 ²	103	3	100 ²	106	6	100	108	8
Tahıl + Baklagil	18,157	16,975	-7	25,712	22,800	-11	100 ²	104	4	100	102	2
Sanayi Bitkileri	14,717	17,155	17	23,132	25,248	9						
Meyve ve Sebze	24,830	25,869	4	34,598	36,583	6						
Hayvancılık	6,671	6,972	5	12,207	13,525	11	100 ²	119	19	100	117	17
Tüketim (parasal)	12,481	15,140	21	21,929	22,010	0	22,002	20,760	-6	35,727	31,241	-12
Tahıl + Baklagil	2,182	3,502	60	3,480	4,040	16	15,327	14,330	-7	18,895	18,055	-5
Sanayi Bitkileri	2,129	2,642	24	3,520	2,815	-20						
Meyve ve Sebze	4,930	5,191	5	8,281	8,036	-3						
Hayvancılık	3,240	3,804	17	6,648	7,120	-17	6,658	6,430	-4	14,347	10,640	-25

Tablo 2.5. (Devam)Türk Tarımının OTP'ye Uyumunun Olası Ekonomik Etkileri (Akder ve Ark., (1990), Ertuğrul (1992) ve Çakmak ve Kasnakoğlu (2001) verileri esas alınarak hesaplanmıştır.)

	Akder ve Ark. (1988)			Akder ve Ark. (1995)			Ertuğrul (1995)			Çakmak ve Kasnakoğlu (2005)		
	Türkiye AB Dışında	Türkiye AB İçinde	Değişim	Türkiye AB Dışında	Türkiye AB İçinde	Değişim	Türkiye AB Dışında	Türkiye AB İçinde	Değişim	Türkiye AB Dışında	Türkiye AB İçinde	Değişim
	(Milyon \$)		%	(Milyon \$)		%	(Milyon \$)		%	(Milyon \$)		%
İhracat	2,110	5,668	169	1,207	4,449	269	1,260	5,475	335			
Tahıl + Baklagil	390	2,760	608	353	2,276	545						
Sanayi Bitkileri	475	1,661	250	78	1,086	39						
Meyve ve Sebze	904	1,096	21	609	894	47						
Hayvancılık	341	152	-55	168	193	15						
İthalat	1,334	1,555	17	312	3,237	938	336	2,706	705			
Tahıl + Baklagil	49	284	480	26	336	1192						
Sanayi Bitkileri	400	283	-29	64	460	619						
Meyve ve Sebze	0	186	1000+	0	417	1000+						
Hayvancılık	685	801	17	222	2,033	816						
Ticaret Dengesi⁴	776	4,133	430	895	1,212	35	924	2,769	200	899	-1,917	-313
AB Bütçesi Harcama	4,527	3,124	1,748									

1 1 000 ton

2 Türkiye AB dışında = 100

3 Çakmak ve Kasnakoğlu üç senaryo oluşturmuştur. Burada en yüksek üretimin gerçekleştirildiği üçüncü senaryo alınmıştır.

4 Ticaret Dengesi = İhracat - İthalat

Kaynak : Ertuğrul, 2003:4

2.5.1.6. Avrupa Birliği'nin Teknoloji Kullanımı, Verimlilik, İşletme Yapısı Üzerine Etkileri

Türkiye'de tarım işletmeleri çoğunlukla küçük, çok parçalı verimsiz işletmelerdir. Teknoloji kullanımı düşüktür. Türkiye'de tarım işletmeleri ortalama olarak 6 hektarın altında ve AB tarım işletmelerinin 1/3'ü büyüklüğündedir. Ayrıca, birim alana verimlilik, ürüne bağlı olarak değişmekle beraber, AB'nin 1/2-1/5'i civarındadır. Türkiye'de tarım işletmelerinin önemli bir bölümü, piyasa için değil, hanehalkı tüketimi için üretimde bulunmaktadır (Ertuğrul, 2003:10). Türkiye, tarım işletmelerinin yapısındaki bozukluk, teknoloji kullanımındaki yetersizlik, düşük verimlilik gibi sorunlara bağlı olarak, doğal kaynakları nedeniyle üstün durumda olduğu meyve ve sebze, tütün, pamuk gibi, topluluk tarımını tamamlayıcı nitelikte olabilecek ürünler dışında, çoğu tarım ürününde ve özellikle büyükbaş hayvancılıkta topluluk ile rekabet edemeyecektir (Bayraç, Yenilmez, 2006:21).

Yukarıdaki modellerden elde edilen Avrupa Birliği'ne tam üyeliğin etkilerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. AB'ye üyeliğin üreticilere ne şekilde etki edeceği üründen ürüne farklılık gösterse de teknolojik gelişme ve telafi ödemelerinin etkisiyle genelde üreticilere yararlı hale gelecektir.
2. AB'ye tam üye olması durumunda bitkisel ürün fiyatları yükselecek ancak hayvancılık ürünlerindeki düşüşün daha fazla olması, genel fiyat seviyesini aşağıya çekecektir.
3. Tüketicilerin temel gıda harcamalarının azalması beklenmektedir.
4. Alan telafi ödemelerinden yararlanmak için üretimden çekilen alanın üretim miktarına etkisi sınırlıdır; ancak ödemeler üretici hasılatını yüksek oranda arttırmaktadır (TKB, 2004:57).
5. AB üyeliği söz konusu olduğunda, arpa, pamuk, baklagiller, sebze ve meyve oluşması beklenen fiyat düzeyinde rekabet edebilecek ürünler olacaktır.
6. AB üyeliğinin ihracat ve ithalatta artışa yol açması beklenmektedir. Ancak ithalattaki artışın ihracattaki artıştan daha fazla olacağı tahmin edildiğinden dış ticaret dengesi ithalat lehine bozulacaktır.

2.5.2. Türkiye'nin Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası'na Muhtemel Etkileri

OTP'nin son dönemlerde sergilediği dinamik yapı ve Türk tarımının AB tarımına göre sahip olduğu farklı sosyo-ekonomik yapısı nedeniyle Türkiye'nin üyeliğinin nasıl bir etki yaratacağını belirlemek oldukça zordur.

90'lı yıllarla birlikte OTP aralıksız bir değişim sürecine girmiş ve giderek hızlanan dinamik bir yapıya bürünmüştür. 1 Mayıs 2004 tarihinden itibaren AB üyesi olan ülkelerin de katılımıyla, bütçe baskısı ve artan tarımsal desteklere de bir disiplin getirilmesi amaçlanmış ve tarım bütçesi, 2007 yılından itibaren 2013 yılına kadar sabitlenmiştir. Bu nedenle Türkiye'nin Ortak Tarım Politikası bütçesinden yüksek bir miktar alamayacağı düşünölmektedir.

Türkiye'nin 2015 yılında AB'ye üye olduğu düşünöldüğünde ve 10 yıllık bir geçiş dönemi kabul edileceği varsayıldığında, tarımsal ödemelerin etkisi 2025 yılına kadar olmayacaktır. Mevcut müktesebat çerçevesinde Türkiye'ye destek sağlamanın AB'ye maliyeti 2025 yılı itibariyle yılda 8,2 milyar Euro (2004 fiyatlarıyla) olacaktır. Bu rakamın, 2,3 milyar Eurosu kırsal kalkınmanın finansmanı, 5,3 milyar Euro'su doğrudan ödemeler ve 660 milyon Eurosu da pazar harcamaları olacaktır (Eraktan Ören, 2005:6). Dolayısıyla da AB bütçesine ciddi bir yük getirmeyecektir.

Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin gerçekleşeceği dönemde, OTP'nin bürüneceği yapıyı tam olarak kestirebilmek gerçekten çok zordur. AB'nin neredeyse toplamı kadar bir tarımsal nüfusa ve AB'ye göre oldukça geri bir düzeyde bulunan sosyo-ekonomik ve teknolojik yapıya sahip bir sektörün OTP'ye uyumu elbette pek kolay olmayacaktır. Bu hacim ve farklılıkta bir sektörün OTP tarafından içselleştirilip hazmedilmesi, AB'yi karşı karşıya bırakacağı mali yük bir yana, büyük bir olasılıkla OTP'de köklü birtakım değişiklikleri gündeme getirecektir. AB'nin Türk tarımını OTP'ye mevcut topluluk tarım bütçesi ile dahil etmesi, AB çiftçilerinin gelirlerinde makul olmayan boyutlarda düşüşlere ve sistemin işleyişinde köklü değişikliklere yol açacaktır (Şahinöz, 2003:8).

Türkiye'de 2004 yılı itibariyle GSYH'da tarımın payı Türkiye'de %12,9, AB-15'de %1,6'dır. Bu da tarımın ekonomideki yeri hakkında tarafların farklılığını ortaya koyan bir

göstergedir. Türkiye'deki tarım alanı tek başına AB-25'in %23'ü oranındadır. Türkiye'de tarım işletmesi sayısı 3 milyon, AB-25'de 13 milyondur. Bu kadar çok sayıda işletmenin ortalama işletme genişliğini düşürmesi de doğal bir sonuç olacaktır (Eraktan, 2005:42).

Üzerinde durulan bir başka önemli konu ise Türkiye AB'ye üye olduğunda Türkiye'nin DTO taahhütlerinin AB'yle birleşecek olmasıdır. Türkiye'nin taahhüt yapısı gereği iç destekler ve ihracat sübvansiyonunda AB'ye pek katkısı olamayacağı açıktır. Türkiye üye olduğunda ortak gümrük tarifelerini uygulamaya başlayacaktır. Türkiye'nin ortak gümrük tarifesine geçmesi sonucunda üçüncü ülkelerin AB'den tazminat isteme tehlikesi söz konusudur. Ortak gümrük tarifesine geçişle, Türkiye'nin gümrük vergisi artar ve üçüncü ülkelerin pazara erişimi kısıtlanırsa, DTÖ Anlaşmasına göre, bu ülkelerin AB'den tazminat isteme hakkı doğmaktadır. Tazminat genellikle düşük tarifeli kota şeklinde, tarihsel ithalata bağlı olarak verilmektedir. İlk yapılan çalışmalar, Türkiye'nin üyeliğinin tazminat gerektirecek derecede ticaret sapması yaratmayacağı yönündedir. Ortak gümrük tarifesine geçişin ticaret saptırıcı (ithalatın AB'ye kayması) etkisinin yanında, ticaret yaratıcı etkisi de olmaktadır (Çakmak, Akder, 2005:142).

Gümrük Birliği Anlaşmasının imzalanmasıyla başlayan serbest ticaretin yaratacağı pazar büyümesi etkisi, yaşanan ekonomik krizler nedeniyle tam olarak ortaya çıkamamıştır. Ayrıca, Türkiye AB üyesi olmadığı ve diğer üye ülkeler gibi AB fonlarından yararlanmadığı için, diğer üyelere göre AB fonlarından kaynaklanan büyüme etkisi Türkiye'de gerçekleşmemiştir. Bu iki etki Türkiye'nin AB üyeliği durumunda hem Türkiye'de hem de AB'de büyüme potansiyelini olumlu yönde etkileyecektir (DPT, 2004:34).

2004 Yılında Avrupa Toplulukları Komisyonu tarafından yayınlanan Türkiye'nin Üyeliği Perspektifinden Kaynaklanan Hususlar başlıklı raporda Türkiye'nin üyeliğinin AB'ye etkilerine yer verilmiştir. Komisyon, Türkiye'nin katılımı ile birlikte AB-25'in 452 milyon tüketicisine, kişi başına düşen alım gücü AB-25 ortalamasından önemli ölçüde düşük olan 80 milyondan fazla yeni tüketici ekleneceğinin altını çizmiş ve Türkiye'nin önceki katılan ülkelerle karşılaştırıldığında, daha büyük, daha kalabalık ve daha yoksul olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, piyasa koşullarında diğer ülkelerden daha çok korunan tarım

ve tarımsal-gıda işletmelerinin rekabet yeteneğinin genellikle AB ortalamasından daha düşük olduğu da vurgulanmıştır.

Raporda, Türk tarımsal ürünlerinin hâlihazırda AB’de tercihli muameleden önemli ölçüde yararlanması nedeniyle, katılımın AB’ye yapılan Türk ihracatındaki yakın etkisinin, Türkiye’nin temel ihraç kalemleri için muhtemelen sınırlı olacağı düşünülürken, mevcut sınırlamalar kaldırıldığında Türkiye’ye yapılan AB ihracatının büyük olasılıkla artacağı öne sürülmüştür. Türkiye’nin katılımının uzun vadede, her iki yöndeki ticarete artışa yol açmasının beklendiği belirtilmiştir.

Raporda ayrıca, Kırsal nüfusun büyük bölümünü istihdam eden tarım sektörünün büyük ölçüde geçimlik ve yarı geçimlik çiftçiliğe dayanması sebebiyle katılımın Türkiye’de sosyal etkisinin büyük olacağı vurgulanmıştır.

Gıda güvenliği, halk sağlığı ve hayvan refahı alanlarında da önemli çalışmaların yapılması gerektiğini belirten rapor, AB veterinerlik kontrol sisteminin düzgün uygulanması ile Türkiye’nin katılımının AB’ye olumsuz bir etkisi olmayacağını altını çizmiştir. Rapora göre, bitki sağlığı alanında gerekli hazırlıklar yapılırsa, bu alanda önemli bir sorunla karşılaşılması beklenmemektedir. Ortak Balıkçılık Politikasına ilişkin olarak, Türkiye’nin katılım öncesi dönemde gerekli hazırlıkları yapabilecek kapasitede olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla, katılımın AB’ye bu alanda olumsuz bir etkisi olmayacaktır (ATK, 2004:29-32).

2.6.TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDEKİ TARIM SEKTÖRLERİNİN KARŞILAŞTIRMASI

2.6.1. Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye Ekonomisinde Tarım Sektörü Önemi

Avrupa Birliği (AB) siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda gösterdiği faaliyetlerin bazılarını, geliştirdiği ortak politikalar çerçevesinde yürütmektedir. AB’de ortak politikalar, ortaya koydukları ilke, mevzuat ve kurallar ile, üye ülkeler arasında uygulamadan doğacak farklılıkları ortadan kaldırmakta, böylece “ortak” politika ile düzenlenmiş alanlardaki kurallar, tüm üye ülkelerde uyumlu hale gelmektedir. Müktesebat konu başlıkları arasında yer alan ve tam üyelikle birlikte Türkiye’nin de benimseyeceği bu politikalar, müzakere sürecinde Türkiye-AB ilişkilerinin en ağırlıklı gündemini

oluşturacaktır. Bunun temel sebebi, müktesebat uyumunun, AB'nin işleyişine yönelik bütün bir sistematığe uyum sağlanmasını gerektirmesi nedeni ile ülkemizdeki tüm koşulların yeniden şekillendirilmesini zorunlu hale getirmesidir (Atay, 2004:1).

Tablo 2.7'de Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki farklılıklar genel bir tablo halinde verilmiştir. Tablo'dan da anlaşılacağı gibi Türkiye'de arazi, çiftçi, hayvan kaydı düşük düzeydedir. Bunun yanında tarımsal politikalarda öncelikler Türkiye'de daha fazla üretim ve siyasi tercihlerle saptanırken, AB'de kendine yeterli, üretici gelirleri, kalite ve çevre temel yönlendiriciler olmaktadır. Ve bu belirlenen politikaların takibi AB de sıkı bir şekilde yapılırken Türkiye'de gerek sonuçların değerlendirilmesi gerekse denetimlerin yapılması açısından gevşek bir yapı sergilenmektedir.

2.6.1.1. Tarımın Genel Ekonomideki Yeri ve Yapısı Açısından Karşılaştırma

Tablo 2.6.'da yer alan, tarımın ekonomideki önemini ortaya koyan başlıca göstergelerde, hem Türkiye ve AB geneli açısından hem de, AB ülkelerinin kendi aralarında da bazı farklılıklar olduğu görülmektedir.

Tablo 2.6. Türkiye ve AB'deki Bazı Göstergelerin Karşılaştırılması (2001)

GÖSTERGELER	TÜRKİYE	AVRUPA BİRLİĞİ
Toplam Tarım Alanı (1000 Ha.)	27.000	134.261
Toplam İşletme Sayısı (1000 Adet)	4.106	7.370
Ortalama İşletme Büyüklüğü (Ha.)	5, 9	17,4
Toplam Nüfus (Milyon)	68	377
Tarım Nüfusu (Milyon)	20	15,6
Tarımda İstihdam (Milyon)	9,4	7,4
Toplam İstihdamda Tarımın Payı (%)	39	5
GSMH Tarımın Payı (%)	12,8	1,9
İhracatta Tarımın Payı (%)	11,2	7,5
İthalatta Tarımın Payı (%)	7,4	10,5

Kaynak: (Bayraç, Yenilmez 2006:1), **DPT, 2006b**

Tablo 2.7. Türkiye ve AB Tarım Sektörlerinin Genel Karşılaştırması

	TÜRKİYE	AB
GENEL		
GSMH İçinde Tarımın Payı	%13,4	%1,5
Tarımsal istihdam - istihdam edilen nüfus - % toplam istihdam	9,6 milyon (1998) %33,9	6,974 milyon (1999) %4,5
Tarımsal Yapı % hayvansal ürünler % bitkisel ürünler % tarım işletmeleri > 10 ha Arazi, çiftçi, hayvan kaydı	%25,3 %74,7 %14,7 zayıf	%50 %50 %85 gelişmiş
Dış ticarete pay İhracat İthalat	%11,4 %5,8	%7,0 %7,7
TARIMSAL POLİTİKA		
Yasal dayanak	Anayasa, 5 Yıllık Kalkınma Planları	Roma Anlaşması ve İkincil Mevzuat
- Öncelikler	-Ürün -Siyasi tercih -Üretici	Dinamik öncelikler; 1-Kendine yeterlik 2-Üretici gelirleri 3-Kalite ve çevre 4-Tüketici
- Belirlenen Politikaların takibi	Zayıf	Güçlü
- Tarıma yönelik destekler	Kısıtlı	Esaslı
- tarımsal destek enstrümanları	- Müdahale alımı - Doğrudan Gelir Desteği - İhracat Sübvansiyonları	-Müdahale Alımı -Doğrudan Gelir Ödemeleri -Alan Ödemeleri -Hayvancılık Primi -Kalite Primi -İşleme Yardımı - İhracat Sübvansiyonu
- Sınırdaki koruma enstrümanları	Gümrük vergileri (Sadece advalorem tabiatlı vergileri, kısıtlı sayıda maktu vergi) Uluslararası kurallara uygun olmayan yasaklamalar	-Gümrük Vergileri (ad- valorem, adv+spesifik, formül vergiler) -Takvim uygulaması -Giriş fiyatı sistemi -Özel Korunma Önlemi - Yüksek tespit edilen sağlık ve Bitki sağlığı önlemleri
Tüketici ve Sağlık	Çok zayıf	Çok güçlü

Kaynak: Ulusoy, 2003:17

2.6.1.2. GSMH’da Aldıkları Pay Açısından Karşılaştırma

Türkiye ve AB üyeleri ekonomilerinde tarımın payı Tablo 2.7.’de gösterilmiştir. 2001 yılında Türkiye’de tarım sektörü GSMH’den %11,9, ihracattan %11,2 ve ithalattan da %7,4 oranında pay almıştır. 2003 yılına gelindiğinde ise, Türkiye’de tarım sektörünün GSMH’ya katkısı %13,4 düzeyindeyken, ihracattaki payı %11,1’e, ithalattaki payı %5,7’ye düşmüştür. GSMH oranının Türkiye’de daha yüksek olması tarım sektörünün hala ülkemiz için büyük önem arz etmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak, tarım sektörünün sahip olduğu stratejik önem nedeniyle tarım AB için de vazgeçilemez bir sektör olma özelliğini korumaktadır. Bu nedenle de AB, bütçesinin yarıdan fazlası tarıma ayrılmaktadır.

Yalnız burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta vardır. Türkiye’nin ihracat ve ithalat rakamlarına bakıldığında, mamul gıda ürünleri ve içeceklerin “Tarım ve Ormancılık” başlığı altında yer almamasıdır. Aynı şekilde tütün ve tekstil ürünleri de tarımsal ürünler ile yakından ilişkili olmalarına rağmen “İmalat” başlığı altında değerlendirilmekte, bu nedenle Türkiye’deki ve AB’deki farklı kurumların istatistikleri arasında “tarımsal ürün” tanımından kaynaklanan farklılıklar oluşabilmektedir.

2.6.1.3. Arazi Yapısı ve Tasarruf Şekillerine Göre Karşılaştırma

Toplam arazi miktarları incelendiğinde, AB’de 134 milyon hektar genişliğindeki tarım alanında yaklaşık 6,9 milyon kişi çalışmakta iken, ülkemizde 27 milyon hektar genişliğindeki tarım alanında yaklaşık 9,6 milyon kişinin istihdam edildiği tahmin edilmektedir. Buna göre, istihdam edilen kişi başına AB’de 19,4 hektar, Türkiye’de ise 2,8 hektar tarım alanı düşmektedir (Erdal, 2001:85). Başka bir deyişle, AB’de tarımda istihdam edilen kişi başına düşen arazi miktarı Türkiye’dekinin yaklaşık 7 mislidir.

Tablo 2.8. Türkiye ve AB’nde Arazilerin Tasarruf Şekillerine Göre Dağılımı

Arazi Tasarruf Şekli	Türkiye (1991)		AB (12) (1994)	
	Alan (1000 ha)	%	Alan (1000 ha)	%
Mülk	20 942,1	89,3	70 563	59,3
Kiracılık	135,8	0,6	48 390**	40,7
Ortakçılık	60,2	0,2		
Diğer*	2 312,9	9,9		
Toplam	23 451	100	118 953	100

*Arazisi olup da arazi kiralayanların işledikleri araziler. **Kiracılık ve diğer tasarruf şekilleri ile işlenen arazi toplamı.

Kaynak: Bayraç, Yenilmez, 2006:5

Tarımsal yapının diğeri bir göstergesi olan arazi tasarruf şekilleri açısından da AB ve Türkiye arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. AB’de Türkiye’ye oranla kiralık araziler daha yaygınken, Türkiye’de mülk arazi tasarruf şekli daha yaygındır. Türkiye’de kiracılık ve ortakçılık konusundaki yasal düzenlemeler iyi işlemediği gibi, miras yolu ile arazinin giderek küçülmesi söz konusudur.

2.6.1.4. Nüfus ve İstihdam Yapılarına Göre Karşılaştırma

Tarım ve kırsal alan, Türkiye’nin sosyo-ekonomik yaşamında önemli yer tutmaktadır. Bu gerçeği rakamlarla ifade etmek gerekirse, ülke nüfusunun %40’ı kırsal alanda yaşamakta, tarımın istihdama katkısı %32, GSMH’ya katkısı ise %11-12 düzeyinde bulunmaktadır. Avrupa Birliği’nde aynı veriler çok daha düşük düzeylerde bulunmaktadır. 1 Mayıs 2004’ten itibaren 25 üyeli olan AB’nin istihdamında tarımın payı %6 düzeyinde bulunurken, GSMH’da tarımın payı %2’nin altında bulunmaktadır (Günaydın, 2004:10).

Türkiye’de tarımda çalışanların sayısı 15 üyeli AB’de tarımda çalışanların sayısından fazladır ve tarım sektöründe aktif nüfusu en çok olan ülkedir. 15 AB ülkesinin toplam nüfusu 376 milyondur. Toplam istihdamda tarımın payı; %2,2 (İngiltere) ile %20,8 (Yunanistan) arasında değişmekte olup ortalama %5 düzeyindedir. Türkiye’de tarımda istihdam edilen nüfusun aktif nüfus içindeki payı 1998 yılında % 43 iken, bu oran azalarak 2003 yılında %33,9 olmuştur (TOBB, 2003, 120). Bu durum tarımda işgücü verimliliğini ve tarımda çalışanların gelir düzeyini düşüren en önemli etkenlerden birisidir (Oral, 2006). Bu sebeple Türkiye’de, tarım sektöründe işgücü verimliliğini artırıcı ve tarımsal nüfusun şehirlere göçünü önleyici acil tedbirleri, vakit geçirmeden yürürlüğe koymak gerekmektedir (Karluk, 2002:192).

2.6.1.5. İşletme Yapılarına Göre Karşılaştırma

2004 yılı Kasım ayında açıklanmış olan İlerleme raporuna göre, Türkiye’nin katılımı AB tarımsal alanlarına 39 milyon hektar daha ilave edecektir. Bu de 25 üyeli AB’nin tarımsal alanının % 23’ü anlamına gelmektedir. Yine aynı rapora göre, Türkiye’nin tarımsal işletme yapısı, Bulgaristan ve Romanya ile benzerlikler taşımaktadır. Aynı şekilde, Türkiye’nin AB’ye tam üye olması durumunda AB’de 452 milyon olan tüketici sayısına 80 milyon kişi daha katılacaktır.

Türkiye’de tarımsal işletmeler son derece küçüktür. Örneğin, Türkiye’de tarımsal işletme sayısı AB ülkelerinde bulunan tüm tarımsal işletme sayılarının yarısından fazladır. Bir işletmeye düşen ortalama arazi miktarı bakımından Türkiye ortalaması 5,9 hektar olup, AB ülkeleri ortalaması ise 17,4 hektardır. Ülkeler bazında ise, Almanya’da 28 hektar, Fransa’da 35 hektar, İngiltere’de 67 hektar olan ortalamalar, ABD’de 180 hektara kadar yükselmektedir (TÜSİAD, 2003:6).

2.6.1.6. Tarımsal Üretim ve Verimliliklerine Göre Karşılaştırma

Avrupa Toplulukları Komisyonu’nun 2004 yılında yayınladığı Türkiye’nin Üyeliği Perspektifinden Kaynaklanan Hususlar başlıklı raporda, ülke genelindeki iklimsel ve coğrafi koşullar farklı çiftçilik faaliyetlerine olanak tanımakta olup, Türkiye’nin hububat, pamuk, tütün, meyve ve sebze, fındık, şekerpancarı ile koyun ve keçi etinde (belirli bir sıralamaya konmadan yapılan listedir) dünyanın büyük üreticilerinden biri olduğu belirtilmiştir. Aynı rapora göre, Türkiye’deki tarım alanlarının yaklaşık %50’si tarla bitkilerine (bu oranın %20’si nadasa bırakılmış, %20’si sulanabilir alandır), %25’i çayır ve otlağa, %2,5’i de kalıcı ürünlere ayrılmıştır. Üretim şekillerinde önemli bölgesel farklılıklar vardır. Tarım ve tarımsal-gıda işletmelerinin rekabet yeteneği genellikle AB ortalamasından daha düşüktür (ATK, 2004:29).

Tarımsal üretim/verimlilik yönünden karşılaştırıldığında Türkiye’nin AB’nin çok gerisinde olduğu görülmektedir. Örneğin; Buğday verimi, Türkiye’de 1.900 kg/ha AB’de 5.700 kg/ha, Şeker pancarı verimi Türkiye’de 38.000 kg/ha AB’de 58.000 kg/ha, Tütün verimi Türkiye’de 960 kg/ha AB’de 2.350 kg/ha’dır. Yani AB’de verimlilik, şeker pancarında 1,5, tütünde 2,4, buğdayda 3 kat daha fazladır (Oral, 2006).

2.6.1.7. Girdi ve Makineleşme Yapılarına Göre Karşılaştırma

Bitkisel üretimde birim alandan elde edilen ürün miktarını kısa zamanda artıran tarımsal girdilerin başında gübre yer almaktadır. Türkiye’de hektar başına gübre tüketimi açısından AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında hâlâ gerilerde olduğumuz görülmektedir (Bayraç, Yenilmez 2006:6). Gübre tüketimi, Yunanistan’da 121,2 kg., Almanya’da 252 kg.dır (Ergin, Eyicil, 2006:4). AB ülkeleri arasında gübre tüketiminin en düşük olduğu ülke ise 95,0 kg/ha ile Portekiz’dir.

Türkiye’de kimyasal gübre kullanımı bitki besin maddesi olarak hektara 85 kg düşmektedir, bu miktar 116 kg/ha olan dünya ortalamasının çok altındadır (Oral, 2006).

Ülkemizde 1993 yılında 746.283 adet olan traktör sayısı, montaj sanayindeki gelişmeler sonucu %35 oranında artarak 2004 yılında 1.009.065 adede ulaşmıştır (Toğa, 2006:41). 100 hektar işlenen araziye 1975 yılında 0,9 adet traktör düşerken, bu miktar 2004 yılında 5,7’ye ulaşmıştır. Ancak ulaşılan bu düzey AB ülkelerinin çok gerisinde kalmaktadır. 100 hektar işlenen araziye Avusturya’da 25,2 adet, İtalya’da 19,9 adet, Hollanda’da 16,4 adet traktör düşmektedir (Bayraç, Yenilmez 2006:6).

2.6.2. Dış Ticaretteki Farklılıklar Açısından Karşılaştırma

Tarım ve gıda ürünlerinde gerçekleştirilen dış ticarete bakıldığında ise, AB üye ve aday ülkelere 2002 yılı itibariyle 4,2 Milyar Euro’luk ihracat ve bu ülkelere 2,9 milyar Euro’luk ithalat rakamlarıyla, AB üye ve aday ülkelerinin Türkiye’nin bu alanlardaki en önemli ticaret ortakları olduğu görülmektedir (Baş, 2004:44).

Dış ticarete yönelik düzenlemeler konusunda Gümrük Birliği ve DTÖ Antlaşması’nın da etkisiyle önemli sorunlar olmadığı ve bazı sağlık düzenlemeleri dışında genelde AB’ye uyum konusunda daha iyi konuma ilerlenmekte olduğu görülmektedir. Nitekim bu konuda bitki, hayvan sağlığı ve gıda işletmelerinde hijyen, kalite, standart gibi konularda Türkiye’de yoğun bir hızlanma olduğu görülmektedir. İthalatın teşvik edilmesi konusunda da DTÖ Antlaşması nedeniyle Türkiye’de AB’de izlenen politikalara paralel düzenlemeler bulunmaktadır. Ancak Teşvik oranları konusunda, AB’nin Türkiye’den daha fazla destekleme yapmakta olduğu bilinmektedir (Bayraç, Yenilmez 2006:11).

2.6.3. Destekleme Politikaları Açısından Karşılaştırma

Türkiye ve Avrupa Birliği’nde uygulanan destekleme politikalarında da ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Avrupa Birliği ve Türkiye’de desteklenen ürünler aşağıdaki tabloda verilmiştir. Aşağıdaki tablo, halen Avrupa Birliği ve Türkiye’de, destekleme kapsamında bulunan tarımsal ürün gruplarını listelemektedir. AB Ortak Tarım Politikası çerçevesinde, 23 ortak piyasa düzeni kapsamında bulunan ürünlere yönelik destekleme politikaları sürdürülmektedir (Günaydın, 2006b:26). Üretici desteklemelerinde AB’de yaygın düzeyde doğrudan ödeme ve yardım yöntemi de diğer desteklemeler yanında

kullanılmaktayken Türkiye’de sadece belli ürünler için prim sistemi uygulanmıştır. Günümüzde ise bunlardan bazıları devam ettirilmektedir. Türkiye’deki destekleme uygulamaları sadece garantili devlet destekleme alımları (müdahale alımları) şeklinde sürdürülmemiş aynı zamanda çeşitli tarımsal girdilerin sübvansiyonlu fiyatlardan üreticiye verilmesi yolu da uzun yıllar boyunca kullanılmıştır. Buna karşılık AB’de girdi bazlı desteklemeler olmayıp fiyat desteği şeklinde uygulamalar yürütülmektedir. Günümüzde ise AB’ye uyumun da etkisiyle Türkiye’de girdi sübvansiyonu desteklemelerine 2001 yılından itibaren son verilmiştir (Sayın, 2003, 126). Yukarıda verilen her iki sistemin genel özellikleri bağlamında, Türkiye DGD uygulamasının AB sisteminden farklılıklarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

Tablo 2.9. AB ve Türkiye’de Desteklemeler

AVRUPA BİRLİĞİ	TÜRKİYE
Hububat	Hububat
Çeltik	Çeltik
Şeker	Şeker
Zeytinyağı	Zeytinyağı
Sığır eti	-
Domuz eti	-
Koyun ve keçi eti	-
Kümes hayvanları	-
Yumurta	-
Şarap	-
Süt ve süt ürünleri	-
Tütün	Tütün
Su ürünleri	-
Taze meyve – sebze	-
İşlenmiş tahıl ürünleri	DİR kapsamında, kısmi
İşlenmiş meyve – sebze	-
Keten – kenevir	-
Şerbetçi otu	-
Kurutulmuş hayvan yemi	-
Tohumluklar	-
Yağlı tohumlar	Yağlı tohumlar
İpek böceği	-
-	Çay

Kaynak: Günaydın, 2006b:26

Tablodan da görüldüğü üzere, başta hayvansal ürünler, hayvan yemleri, su ürünleri, sebze – meyve, şarap ve bazı ekilebilir ürünler, Avrupa Birliği’nde destekleme kapsamında

bulunurken, bu gruplara yönelik Türkiye’de bir tarımsal destekleme şemsiyesi söz konusu değildir. Buna karşılık, Türkiye’de desteklenen çay, AB’de yetişmediği için, OPD sistemi içerisinde yer almamaktadır (Günaydın, 2006b:26).

AB’de destekleme politikaları kapsamında bitkisel üretim yanında hayvansal ürünlere de geniş olarak yer verilmiş ve bunlara ilişkin ayrıca ortak piyasa düzenlemesi oluşturulmuştur. Türkiye’deki desteklemeler kapsamında ise bitkisel üretim ağırlıklı bir yapının olduğu ve hayvansal ürünlere yönelik piyasa düzenlemesi konusunda önemli sorunlar yaşandığı görülmektedir (Sayın, 2003:127).

AB ve Türkiye’nin yüzde Üretici Destek Tahmini (ÜDT)¹⁸ oranları karşılaştırıldığında Türkiye’nin yüzde ÜDT değerleri AB’den daha düşük bir seyir izlemektedir. AB’de fiyat desteklemeleri zaman içerisinde azalma göstermiş olup, ekilen alan ve hayvan sayısına bağlı olarak yapılan ödemeler ise artış göstermiştir. OECD tarafından ÜDT Türkiye için yapılan değerlendirmenin yetersiz olduğu düşünülmektedir. Zira Türkiye’de 2003 yılı için üretici destek tahmini içerisinde pazar fiyat desteği %80,3 gibi oldukça yüksek bir orana sahip olduğu gözükmele birlikte Türkiye’de 2003 yılından itibaren fiyat destekleri kaldırılmıştır . Bunun Türkiye’de devlet adına destekleme alımında bulunan kuruluşların destekleme dışı kendi adlarına ürün alımında bulunmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Doğrudan gelir desteği (DGD) de 2000 yılından itibaren uygulamaya geçirilmiş olmakla beraber 2002 ve 2003 yıllarında dahi ekilen alan ve hayvan sayısına bağlı ödemeler kaleminde tarım kesimine ödeme yapılmamış gözükmektedir (Kesbiç, Baldemir, vd., 2005:9).

Doğrudan Gelir Desteği uygulamasıyla ilgili AB ve Türkiye arasındaki farklılıkları şu şekilde özetlemek mümkündür (Günaydın, 2004c:51):

-Avrupa Birliği’nde, DGD üretim ve verim ile bağlantılı iken, Türkiye’de yalnızca arazi mülkiyetine yönelik DGD ödemesi yapılmakta, en azından uygulama bu yönde gelişmektedir.

---

¹⁸ Üretici Destek Tahmini (ÜDT),belirli bir yılın tarım politikaları sonucu tarıma yapılan parasal transferler değerinin bir göstergesidir. Hem iç piyasa fiyatları yoluyla tüketicilerin yaptığı transferler hem de vergi mükelleflerinin bütçe veya vergi harcamalarıyla yaptığı transferler buna dahildir

- Avrupa Birliği'nde ürünlere göre farklı DGD ödemesi yapılırken, Türkiye'de ekilen ürün ile ilgilenilmemektedir.

- Avrupa Birliği'nde geri kalmış bölgelere fazla ödeme yapılırken, Türkiye'de bölgesel farklılıklar gözetilmemektedir.

- Avrupa Birliği'nde bölgesel verim saptamaları yapılmış olup, Türkiye'de böyle bir çalışma söz konusu değildir. Aynı şekilde, Birlik'te "bölgesel alan" ve "ulusal alan" belirlemeleri vardır, Türkiye bu konularda bir saptama yapmamıştır.

- Türkiye'de hayvansal üretim, su ürünleri sisteme dahil değilken, Birlik'te dahildir.

- Avrupa Birliği, 1 Ocak 2005'ten itibaren üretimden bağımsız DGD sistemine geçerken, pazarlarının bozulacağına inanan ülkeler, özel geçiş önlemleri, koruma önlemleri alabilecek ve uygulamayı 2007 tarihine kadar öteleyebileceklerdir. Buna karşılık Türkiye, tüm destekleme sistemini elimine ederek, üretimden bağımsız DGD'ye geçmekte bir sakınca görmemiştir.

-Toplulukta çapraz uyum önlemleri çerçevesinde DGD edinimi, iyi tarım uygulamaları ile bağlantılıdır, Türkiye'de böyle bir uygulama yoktur.

2.6.4. Diğer Politikalardaki Farklılıklar

Hayvancılık sektörü açısından AB ile Türkiye arasında, işletme yapı ve büyüklükleri, verimlilik düzeyleri ve izlenen politikalar büyük farklılıklar göstermekte ve bu durum sektörün entegrasyonunu güçleştirmektedir (Bayraç, Yenilmez 2006:8). Türkiye'de inek başına yıllık süt verimi 1.800-2.000 kg, AB'de ise 5.500 kg'dir. Türkiye'de ortalama karkas ağırlığı 170 kg, AB'de ise 281 kg'dir. Yani AB'de süt verimi Türkiye'ye göre 3 kat, ortalama karkas ağırlığı ise 1,7 kat daha fazladır. AB'de üretilen sütün yüzde 94'ü, Türkiye'de ise yüzde 15-20'si sanayiye teslim edilmektedir (Oral, 2006).

Ayrıca kırsal alanda üretimin bileşimi de Türkiye ile AB arasında büyük farklılıklar göstermektedir. Türkiye'de toplam kırsal üretim değerinin % 25,28'i hayvansal; % 74,72'si bitkisel üretimden sağlanırken, Avrupa Birliğinde bu oranlar sırasıyla % 50,15 ve % 49,85'tir. Diğer bir deyişle Türkiye'de bitkisel üretim, AB'nde hayvansal üretim ağırlıktadır (Bayraç, Yenilmez 2006:8).

Türkiye’de tarım politikalarının belirlenmesi ve yönlendirilmesine dönük karar mekanizmaları AB’ye göre daha dağınık ve karmaşık bir yapı içerisinde. Tarım hizmetleri çok çeşitli kurum ve kuruluşun görev alanında yer almaktadır. Nitekim bu amaçla “Tarım Hizmetlerinin Yeniden Düzenlenmesi” konusunda bir yasa tasarısı hazırlanmış olup belirtilen dağınıklığın giderilmesi amaçlanmaktadır. AB’de ise, konuya ilişkin karar organları ve bunların görevleri çok öncesinden belirlenmiştir (Sayın, 2003:125).

Türkiye’de tarımsal politikaların yürütülmesinde Tarım Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Hazine, Dış Ticaret Müsteşarlığı başta olmak üzere yaklaşık 20 kuruluş için hizmet tanımlaması yapılmıştır. Bu kurumlar arasında sağlıklı bir koordinasyonun olmamasının yanı sıra, Türkiye’de iç içe geçmiş ve politik tercihlere bağlı bir tarım politikası uygulanmaktadır.

AB tarımsal destekleme politikalarını, sağlıklı olarak yürüten müdahale kuruluşlarını güçlendirirken, Türkiye bu görevi yapan TMO, TEKEL, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. vb. kurumlarını özelleştirmekte ya da tasfiye etmektedir. AB’de destek kurumları tek ve merkezi olup, ürünlerin kalitesi ve bölgenin gelişmişlik düzeyine göre ayarlanabilir iken, Türkiye’de dağınık yapılı ve ürün çeşidine göre değişen, ürün kalitesi ve bölge gelişmişliğini dikkate almayan bir politika söz konusudur. Türkiye’deki zayıf üretici örgütlenmesine karşın, AB’de güçlü bir örgütlülüğün bulunması ve kapsamlı yapısal politikaların uygulanması tarım politikalarında AB lehine bir üstünlük sağlamaktadır (Göktürk, 2003:197).

AB tarım ürünleri fiyatlarını, üretici gelir ve maliyetlerini dikkate alarak ve kırsal kalkınmayı hedefleyerek belirlerken, Türkiye tarım ürünü fiyatlarında ancak, IMF ile yapılan stand-by anlaşmasında öngörülen enflasyon hedefi oranında artış yapabilmektedir. Bu durum üreticinin reel gelirini azalttığından, kırsal kalkınma gerçekleşmemekte ve dolayısıyla ciddi anlamda bir köyden kente göç sorunu ile karşı karşıya kalınmaktadır.

AB’de daha önce de belirtildiği gibi temel amaç, tarım ürünlerinde serbest dolaşımın sağlanarak ortak piyasaların oluşturulması ve Birliğe dahil tüm ülkelerin tarımsal ürün ihtiyaçlarının karşılanarak AB’nin tüm tarımsal ürünlerde kendine yeterli

hale gelmesidir. Türkiye’de ise, tarımsal üretimin artırılması dışında tarım politikasının belirgin bir amacına rastlanmamaktadır.

AB’de OTP’nin temeli artık kırsal kalkınmayı da kapsamaktadır. Tarımı gelişmiş ülkelerde bile kırsal kalkınmayı OTP’nin ikinci direği ilan eden yaklaşıma karşın, toplam ülke istihdamının önemli bir bölümünün tarım sektöründe yer aldığı Türkiye’de kırsal kalkınmanın ikinci planda ele alınması önemli bir noksanlık olarak görülmektedir. Bu nedenle konuya yönelik AB’de ele alınan yaklaşımın daha yoğun bir şekilde, Türkiye’de de yerleştirilmesi gerektiği düşünülmektedir (Bayraç, Yenilmez 2006:8).

2.7. TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK TARIM POLİTİKASI’NA

TAM UYUMU İÇİN YAPMASI GEREKENLER

Türkiye’de OTP’ye ilişkin teknik uyum çalışmaları, Avrupa Birliği Genel Sekreterliğinin koordinasyonunda, ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör, üniversite ve sivil toplum örgütü temsilcilerinin katılımının sağlandığı çalışma grupları aracılığıyla yürütülmektedir (Baş, 2004:48). Alt Çalışma Gruplarında Tarım ve Köyişleri Bakanlığı temsilcilerinin yanı sıra diğer kamu ve kuruluşlarından temsilciler, akademisyenler, sivil toplum ve özel sektör kuruluş temsilcileri de yer almaktadır. Burada yürütülen uyum çalışmalarının üst koordinasyonu Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Tarım ve Köyişleri Bakanlığındaki alt koordinasyonu ise bir müsteşar yardımcısı başkanlığındaki Tarım Teknik Komitesi ve Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı tarafından sağlanmaktadır. Söz konusu Gruplar tarafından gerçekleştirilen çalışmalar, her iki haftada bir düzenlenen Tarım Teknik Komitesi ile her üç haftada bir yapılan Uyum Üst Çalışma Kurulu toplantılarında değerlendirilmekte ve gerektiğinde belirli düzenlemelere yönelik kararlar alınmaktadır (TKB, 2004:38).

Türkiye tarımının gelecekteki yapısı açısından, sürecin çok dikkatle analiz edilmesi, büyük önem taşımaktadır (Günaydın, 2006b:27). Üretim açığı ve kalite ve maliyet sorunları olan Türk tarımının verimliliği sınırlıdır. Çevre, kırsal kalkınma ve işlevsellik temel özelliklerini taşıyan ve sürekli reforma tabi tutulan bir tarımsal yapıya uyum sağlaması için Türkiye’nin büyük ölçüde çaba sarf etmesi gerekmektedir (Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, 2006c). Ayrıca, AB ve Türkiye’de uygulanan

teknolojide farklılıklar bulunmakta, buna bağlı olarak ürün verim ve kalitesinde farklılıklar gözlenmektedir. Bu bağlamda, Türkiye Ortak Tarım Politikasına uyum sağlamak için birtakım tedbirler almak durumundadır. Bu tedbirler 8. Beş Yıllık Kalkınma Planında, tarımsal yapı değişimleri, üretim faaliyetlerinin geliştirilmesi, Birliğin fiyat politikasına uyum, Birlik içi ve üçüncü ülkelerle ticaret politikasına uyum, Birliğin rekabet politikasına uyum, Birliğin finansman politikasına uyum, Birlik tarım ürünleri pazarlama hizmetlerine uyum, topluluk tarım hukukuna uyum olarak belirlenmiştir.

Türk tarımının AB'ye uyum konusunda, bazı konulara yönelik sorunları yanında çok çeşitli ürün yetiştirmeye elverişli topraklara sahip olması gibi AB'ye oranla avantajlı sayılabilecek yönleri de bulunmaktadır. Uyumun sağlıklı olabilmesi için sorunların çözümünün gerçekleştirilmesi gerekirken Türkiye'nin rekabet gücünün artırılması için avantajlı tarafların da öne çıkarılması gerekmektedir (Sayın, 2003:175).

Uyum süreci esnasında, üye olmadan önce, Ulusal önceliklerin yerine getirilmesi de çok önemlidir. Zira, üyelikle birlikte ulusal öncelikler ve Topluluk öncelikleri rekabet halinde olacak ve ulusal önceliklerin mutlak olarak gözetilmesi mümkün olmayacaktır (Ulusoy, 2003:21).

2003 OTP reformları ve getirdiği yeni eğilimlere uyum sağlanması oldukça uzun ve zorlu bir süreci gerektirmekle birlikte, Türk tarımının AB kural ve uygulamalarına uyumu çalışmaları kapsamında mevzuat ve kurumsal kapasite alanlarında gösterilen çabalar, yeni üye ve aday ülkelerin deneyimleri göz ardı edilmeksizin, ileride oluşması muhtemel müzakere pozisyonları ve sonuçları düşünülerek yürütülmelidir. Bu gereğin, zamanın ve kaynakların israf edilmemesi açısından hayati önem taşıdığı unutulmamalıdır (Baş, 2004:50). Bu nedenle, bir Proje çerçevesinde Topluluk tarım mevzuatı ile Türk Tarım mevzuatı karşılaştırılmalı ve en uygun olabilecek şekilde getirilmelidir (Dikmen, 2005:57).

Bu çerçevede, Türkiye'nin son iki yılda tarım mevzuatında gerçekleştirdiği mevzuat uyumu kanunlar kapsamında aşağıdaki gibidir:

- Tarım Kanunu, 25.04.2006 tarih ve 26149 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.
- Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu, 19.07.2005 tarih ve 25880 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

- Tarım Sigortaları Kanunu, 21.06.2005 tarih ve 25852 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.
- Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu, 17.02.2005 tarih ve 25730 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.
- Organik Tarım Kanunu, 03.12.2004 tarih ve 25659 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.
- Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu, 6 Temmuz 2004 tarih ve 25514 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
- Şeker Kanunu, 9 Nisan 2001 tarih ve 4634 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
- Hayvan Islahı Kanunu, 10 Mart 2001 tarih ve 24338 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı ve Veterinerlik Çerçeve Kanun Tasarısı hazırlanmış ancak henüz yasalaşmamıştır.

Uygulamaya konulan Tarım Stratejisi (2006-2010) belgesi ile bu belgeyi esas alan Tarım Kanunu, AB Ortak Tarım Politikası ve Avrupa Tarımsal Modelini dikkate alan önemli düzenlemelerdir (TZOB, 2006:11). Bunun yanında Ulusal Program’da yer alan tarım ve balıkçılık müktesebatının üstlenilmesi ile ilgili projeler aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Tablo 2.10. Ulusal Program’da Yer Alan Tarım Ve Balıkçılık Müktesebatının Üstlenilmesi İle İlgili Projeler

Yıl	Mali Çerçeve	Proje
1996	MEDA II Programı	Gıda Denetim Laboratuvarları
2000	Hollanda Hükümeti’nin MATRA/PSO Programları	Türkiye’deki Büyükbaş Hayvanların Tespit ve Kayıt Projesi (Proje tamamlandı)
2002	2002 Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği	Gıda Denetimi Hizmetlerine Destek Projesi - MEDA-II kapsamında yürütülen gıda projesini desteklemektedir.
2002	2002 Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği	Veterinerlik Mevzuatına Uyum Projesi
	2002 Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği	Bitki Sağlığı Mevzuatına Uyum Projesi
2003	2003 Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği	Balıkçılık Projesi

Yıl	Mali Çerçeve	Proje
2004	2004 Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği	Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasının Uygulanması İçin Hazırlık Projesi (IACS+Kırsal Kalkınma) (OPD Bileşeni çıkarıldı)
	2004 Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği	Türkiye’de Gıda Güvenliği ve Kontrol Sisteminin Yeniden Yapılandırılması ve Güçlendirilmesi Projesi (Bazı unsurlar 2005 yılına ertelenmiştir.)
	2004 Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği	Türkiye’de Organik Tarımın Geliştirilmesi ve Mevzuatının Avrupa Birliği Mevzuatına Uyumlaştırılması Projesi
	2004 Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği	(Malların Serbest Dolaşımı Başlığı altında) Tekstil, İnşaat Malzemeleri, Gübreler, Asansörler, Otomatik Olmayan Tarım Aletleri ve Yasal Metroloji Kapsamındaki Avrupa Birliği Direktiflerinin Uygulanmasına Yönelik Olarak Piyasa Gözetimi Laboratuvarlarının Desteklenmesi Projesi
2005	2005 Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği	Ürün Güvenliği Sisteminin Türkiye’de Kurulmasına Yönelik Olarak Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi Projesi
	2005 Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği	Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) Kırsal Kalkınma Ödeme Ajansının Kurulması Projesi

Kaynaklar: (TKB, 2004b:574) (**EUTURKEY, 2006b**) (İKV, 2006:41)

Ulusal Program’da yer alan diğer yönetmelik ve tebliğlerle ilgili uyum çalışmaları da devam etmektedir. Tablo 2.11.’da mevzuat uyum çalışmalarının 2005 yılı itibariyle durumu görülmektedir.

Tablo 2.11. Ulusal Programda Uyumu Taahhüt Edilen ve Gerçekleşen Mevzuat

	Süresi Dolan	Süresi Dolmayan	Toplam
Çıkartılan	11	4	15
TBMM’de Bekleyen	-	1	1
Görüş İçin Bekleyen	11	15	29
Çalışmaları Süren	15	38	54
Henüz Ele Alınmayan	14	91	106
Toplam	51	149	200

Kaynak: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS)

Türkiye, AB’ye tam üyelik yolunda özellikle son yıllarda önemli yasal düzenlemelere gitmektedir. Bunların büyük çoğunluğu kalite, sağlık, kayıt sistemini geliştirme gibi pazarlama ağırlıklı bir yapı sergilemektedir. Ancak gerek mevzuat gerekse yapısal anlamda tamamlamak zorunda olduğu daha pek çok konu vardır (Sayın, Tufan, 2004:8). Bu konuları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Kurumsal yapı OTP'ye uyumu sağlayacak ve gerektiği gibi uygulayabilecek şekilde güçlendirilmelidir (Dikmen, 2005:57). Bunun için de, tarımda çok başlılık yerine AB'de olduğu gibi tarımla ilgili kuruluşların tek çatı altında toplanması ve uygulanacak politikaların tek elden etkili olarak uygulanması sağlanmalıdır (Yıldırım, 2003:19). Tarım ve Köyişleri Bakanlığı elemanlarına OTP'ye uyum konusunda özel eğitim imkanları sağlanmalı ve Bakanlık yetişmiş elemanlarla güçlendirilmelidir (Ertuğrul 2002:11).

Avrupa Birliği'nde uygulanan çok yönlü, üretim planlamasını sağlayıcı ve üründe kaliteyi artırıcı, çiftçinin gelir seviyesini yükseltici destekleme politikaları uygulanmalıdır. Destekleme politikaları AB'deki gibi çok yönlü, üretim planlamasını sağlayıcı ve üründe kaliteyi sağlayacak, çiftçinin gelirlerini artıracak şekilde olmalıdır.

AB ile muhtemel bir tam üyelik durumunda bundan en çok, pazar ilkesi çerçevesinde, Birlik tarım işletmeleri ile serbest piyasa koşullarında rekabete girecek olan Türk tarım işletmeleri etkilenecektir (Bayraç, Yenilmez, 2006:23). Bu nedenle, işletme verimlilikleri arttırılarak işletme büyüklükleri optimal düzeye yükseltilmelidir.

Üzerinde önemle durulması gereken bir diğer konu da gıda sanayi ve onlara ham madde sağlayan işletmelerde kalitenin AB normlarına yükseltilmesidir (TKB, 2004:53). Ürünlerin kalitesini artırmak için; organik tarım uygulamaları yaygınlaştırılmalı, İyi Tarım Uygulamaları (Good Agricultural Practices) yerleştirilmeli, entegre üretime geçilmeli, kalite kontrol teknolojileri ile geliştirilmiş yeni çeşit araçlar ve sertifikalı üretim materyalleri kullanılmalı, AR-GE yatırımları artırılmalı, eğitim ve yayım faaliyetleri yaygınlaştırılmalı, hasat sonrası modern uygulama ve teknikler geliştirilmeli, işleme ve ambalaj sanayii geliştirilmeli ve sözleşmeli üretim teşvik edilmelidir (Varol 2003:11).

Pazarlama kanalları, özellikle de, borsa sistemi ve üretici halleri geliştirilmeli, ulusal pazarlarda ve AB pazarlarında rekabet gücü artırılmalıdır. Tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasında, AB kural ve standartlarına uygun bir yapı oluşturulmalıdır (Ertuğrul 2002:12). Bu nedenle, pazarlama faaliyetlerine ağırlık verilmelidir. Bakanlık düzeyinde tarımsal ürünlerin pazarlanması ile ilgili ciddi stratejiler belirlenmeli ve avantajlı ürünlerle öne çıkmak hedeflenmelidir.

Zaman kaybetmeden tarıma dayalı sanayi iyi bir şekilde planlanmalı, tarıma yönelik yabancı yatırımların desteklenmesi ve bunun yerli ve yabancı ortaklıklar aracılığıyla yapılması sağlanmalıdır. Tarıma dayalı sanayi ve diğer sanayi dallarının öncelikle sektörel sonra da bölgesel olarak teşvik edilmesi ve tutarlı bir sanayi ve tarım master planı yapılması gerekmektedir (Eroğlu, 2005:15).

Kırsal ve tarımsal sivil örgütlenme (kooperatifler, birlikler, meslek kuruluşları, şirketler.vb) OTP yükümlülüklerini yerine getirecek şekilde güçlendirilmelidir (Dikmen, 2005:57). Bu kuruluşlar, yönetim ve finansman bakımından daha bağımsız bir yapıya kavuşturulmalı ve devletin bu alandaki müdahaleci rolü azaltılmalıdır. Halen kamu kuruluşları tarafından gerçekleştirilen bazı hizmetlerin (tarım politikası oluşturma, girdi temini, kredi temini, işleme, pazarlama, yayım gibi) yerine getirilmesinde sivil örgütlerin katkısı artırılmalıdır (Ertuğrul 2002:12).

Tarım kesiminin bütün özellikleri hakkında doğru ve yeterli bilgi edinilmesine imkan sağlayacak bir “Bilgi Bankası”, kayıt düzenine geçişi de sağlayacak şekilde oluşturulmalıdır (Dikmen, 2005:57). Piyasa bilgi sistemi, daimi bitkilerin kayıt ve kadastro kayıtları ve hayvan kimlikleri ve kayıtlarını da kapsam üzere, Bilgi Bankasına geçişte, Birliğin Tarımsal Bilgi Sistemine (Entegre İdare ve Kontrol Sistemi: Integrated Administrative Control System - IACS) uyum için gerekli yasal ve kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmelidir (Ertuğrul 2002:12).

Ortak Tarım Politikaları için yapılan harcamaları kontrol etmek için Avrupa Tarımsal Garanti ve Yardım Fonu altında bir idari yapı ve sistem, tarımsal alanların tanımlanması, yardım başvurularının değerlendirilmesi, hayvanların tanımlanması ve kaydedilmesi için Bütünleşmiş Yönetim ve Kontrol Sistemi ve Tarımsal Muhasebe Veri Ağı müktesebatını uygulamak için bir Ulusal Komite kurulmalıdır (Eraktan, Ören:2005:7).

Diğer bir sorun da yapısal uyum için gerekli olan finansman ihtiyacıdır. Yapılan hesaplamalar, Türk tarımının AB’ye uyumunun, yılda 20 milyar Euro’nun üzerinde bir kaynağa gereksinim duyduğunu ortaya koymaktadır (Günaydın, 2005:34). Ülkemizin SAPARD ve benzeri Avrupa Birliği yardım programlarının dışında tutulması ve özellikle yapısal uyum için Avrupa Birliği’nden gerekli finansman desteğinin sağlanamaması ülkemizin tarımsal mevzuat uyumu ve uygulamaları açısından güçlük yaratmaktadır.

Avrupa Birliği'nden gelen mali kaynakların uygulanacak proje tutarlarının ancak %75'ini oluşturması, geri kalan %25'inin Milli Bütçeden karşılanmak zorunda olması ve KDV ödenmesinin gerekliliği Avrupa Birliği'nden gelen bu sınırlı mali kaynakların bile kullanılmasını güçleştirmektedir (TKB, 2004:42). Ayrıca, pazarlama altyapısının kurulması, örgütlenme açığı'nın kapatılması, tarıma bilgi ve teknoloji transferinin yapılması, bitkisel ve hayvansal üretim materyalinin ülke içinden karşılanması gibi politika seçeneklerinin başarılabilmesi, tarım sektörüne yılda en az 10 milyar euro düzeyinde kaynak aktarımı ile olanaklıdır (Günaydın, 2006c). Bu amaçla, Avrupa Birliği uyum çalışmaları için Tarım Bakanlığı'na tahsis edilmiş güçlü bir bütçe kaynağına ihtiyaç bulunmaktadır.

Tarımsal üretimin tümüyle AB standartlarına uyumlu hale gelmesi, verimlilik düzeyinin geliştirilmesi amacıyla kırsal ve tarımsal altyapının iyileştirilmesi için bu konuyla ilgili yatırımların tamamlanması, çiftçilerimizin bilgi düzeylerinin yükseltilmesi gerekmektedir.Çünkü müktesebatın uyumlu olmasının yanında uygulanması da çok önemlidir (TZOB, 2006:11) Yapılan yasal düzenlemeler uygulanamadığı ve anlatılmadığı sürece sadece yasal olarak kalacak ve hiç bir zaman uygulamaya geçemeyecektir (Dikmen, 2005:57). Bu nedenle, üreticilerin Uluslararası tarım ilişkileri ve AB uyum süreci ile ilgili konularda bilgilendirilmesi sağlanmalıdır.

Ortak Piyasa Organizasyonları için gereken idari yapılar ise şu şekilde düzenlenmelidir (Eraktan, Ören:2005:7):

- Farklı sektörlere giriş-çıkış prosedürlerini belirleyen, düzenli piyasa ve fiyat araştırmaları yapan, AB standartlarına uygun olarak satış ve stok kontrollerini yapan Ajanslar ve Merkezler kurulmalıdır.
- Bazı sektörlerde AB stok yönetimi özel idari yapılar gerektirmektedir. Örneğin, süt sektöründe alıcılar, (işletme bazında süt tahlilleri de dahil olmak üzere) ayrıntılı stok muhasebesi kaydı tutmalıdırlar.
- Birliğin sağladığı desteklerden faydalanabilmek için bazı sektörlerle ilgili AB müktesebatı üretici grupları içinde örgütlenmeyi esas almış ve (zeytinyağı, meyve-sebze, balıkçılık, tütün üretici grupları gibi) üretici gruplarının (kayıt defteri ve istatistik tutmak gibi) uymaları gereken açık kurallar belirlemiştir.

- Şarap sektöründe AB müktesebatında belirtilen ayrıntılı görevleri üstlenebilecek yetkilendirilmiş şarap üreticilerine ihtiyaç vardır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, 2005 yılının Ocak ve Şubat aylarında Avrupa Birliği ile müzakerelere yönelik üç adet tartışmalı toplantı düzenlemiştir. Toplantılarda müzakerelerde ve sonrasında ne yapılması gerektiği sorusuna geniş yelpazeli katılımı cevap aranmıştır. Toplantılarda yapılması gerekenler anlamında yukarıda belirtilen görüşlere yer verilmiştir. Bunların dışında kalan önemli noktaları ise şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. AB ile tarım müzakerelerinin görece olarak uzun geçecek olmasının nedeni, Türk tarımı ile AB tarımı arasındaki yapısal farklılıkların olmasıdır.
2. Müzakere takımının doğru kurulması, farklı disiplinlerden katılan üyelerden oluşması ve iyi yönetilmesinin önemi vurgulanmıştır. Müzakere sürecine çiftçiler de dahil edilmelidir.
3. Müzakerelerde Baş Müzakerecinin yanı sıra çalışma grubu üyeleri de belirlenmelidir. Zira “tutum kağıtları” çalışma gruplarınca hazırlanacaktır. Çalışma grupları arasında gerekli koordinasyon ve iletişim sağlanmalıdır. Uzmanlığa önem verilmelidir. Çünkü tarım müzakereleri ürün bazında yürütülmektedir. Çalışma gruplarının oluşturulmasında da bu durum göz önünde bulundurulmalıdır.
4. Hem AB ile müzakerelere hem de Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) İleri Tarım Müzakerelerine çok iyi hazırlanmak gerekmektedir. AB'nin Ortak Tarım Politikası ve DTÖ İleri Tarım Müzakereleri konularında iki ayrı çalışma grubu oluşturulmalıdır. Çalışma grubu üyeleri bu konuları çok iyi bilen kişiler olmalı ve tüm mesailerini bu işlere sarf etmelidir.
5. AB'ye üye olduğumuz zaman nasıl bir tarım perspektifi düşündüğümüz ortaya konulmalı ve ona göre müzakere pozisyonu belirlenmelidir.
6. Tarımla ilgili AB çalışmaları konusunda basına ve kamuoyuna bilgi akışı sağlanmalıdır.
7. Türk tarımında önem taşıyan ürün ve/veya ürün grupları için etki değerlendirilmesi yapılarak, uzun vadeli stratejik kararlar alınması sağlanmalıdır.
8. Tarım ve Kırsal Kalkınma Politikaları birlikte değerlendirilmeli ve uygulanmalıdır.

9. Tarımsal araştırma ve geliştirme çalışmalarında Bakanlık ve üniversite işbirliği güçlendirilmeli, imkanlar paylaşılarak ortak çalışmalar gerçekleştirilmelidir.
10. Son genişleme dalgasıyla birlikte 1 Mayıs 2004 tarihinde birliğe katılan üye ülkelerin katılım sürecindeki tecrübeleri göz önüne alınmalı ve bu ülkelerin geçirmiş olduğu müzakere süreci incelenmelidir.
11. Tarım ürünleri fiyatlarımız ve korumalarımız AB ile mukayese edildiğinde çok yüksektir. Bu fiyatların tedrici olarak azaltılması konusunda gerekli önlemler alınmalıdır.
12. AB üyeliğine hazırlanma sürecinde tarım sektöründe istihdam edilenlerin sosyal güvenlikleri sağlanmalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MANİSA ÇEKİRDEKSİZ ÜZÜM PİYASASININ GENEL ÖZELLİKLERİ VE KURU ÜZÜM İŞLEYEN İŞLETMELERE YÖNELİK SEKTÖR ANALİZİ

3.1. MANİSA TARIMI VE ÇEKİRDEKSİZ KURU ÜZÜM

ÜRETİMİ

3.1.1. Manisa'nın Türk Tarım Sektörü İçerisindeki Yeri

Manisa İli tarımsal potansiyeli ve tarımsal üretimi ile ülkemizin önde gelen illerindedir. Türkiye toplam tarımsal üretim değerinin yaklaşık % 6'sı Manisa İlinden elde edilmektedir. Manisa'da 446.5057 hektar tarım alanı mevcuttur. Bu alanın 345.666 hektarı sulanmayan 168.860 hektarı (%32) sulanabilir arazidir. Nüfus bakımından Türkiye'nin 12. büyük ili olan Manisa'da tarımla uğraşan nüfusun oranı %43'tür. 96 tür bitki ve 15 tür kültür hayvanı yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Manisa tarımının Türkiye tarımı içindeki yeri aşağıda tablo 3.1.'de verilmiştir. Manisa Türkiye'de üzüm üretiminde %80,49 paya sahip olup ülke üretiminde 1. sıradadır. Tütün üretiminde de % 28,04 payla yine birinci sırada yer almaktadır. % 4,18 oranla pamukta altıncı, % 10,43 oranla zeytinde ise yedinci sıradadır.

Tablo 3.1. Manisa'nın Türkiye Tarımı İçindeki Yeri (Ton)

Ürün Türü	Türkiye Üretimi	Manisa Üretimi	Oranı (%)
Çekirdeksiz Kuru Üzüm	250.000	201.301	80,49
Börülce (Kuru)	2.200	699	31,75
Tütün	152.856	42.860	28,04
Kiraz	210.000	29.856	14,22
Börülce (Taze)	15.000	1.782	11,88
Zeytin	1.800.000	187.728	10,43
Kereviz	19.000	1.975	10,39
Sofralık Üzüm	2.500.000	231.080	9,24
Domates	9.450.000	764.055	8,09
Kavun	1.820.000	123.635	6,79
Pamuk	2.541.832	106.152	4,18
Karpuz	4.575.000	113.895	2,49
Buğday	19.500.000	336.196	1,72
Arpa	8.300.000	79.669	0,96

Kaynak: Manisa Valiliği, 2006:58

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi Manisa topraklarının verimliliği ve iklim şartlarının uygunluğu ile Türkiye'de önemli bir tarım merkezidir. Ürün çeşitliliği oldukça fazla olup ilin en önemli iki tarım ürünü çekirdeksiz kuru üzüm ve çiğitli pamuktur¹⁹.

Aşağıda Türkiye ve Manisa'da bulunan tarım alanlarının dağılımı tablo halinde verilmektedir.

Tablo 3.2. Türkiye ve Manisa'da Tarım Alanlarının Dağılımı (Ha)

TARIM ALANLARININ KULLANIM ŞEKLİ	MANİSA		TÜRKİYE	
	Alan Miktarı	Alan Oranı (%)	Alan Miktarı	Alan Oranı (%)
Toplam Tarım Alanı	466.507	100	27.054.229	100
Tarla Bitkileri Alanı	289.549	62,07	18.889.661	69,82
Sebze Alanı	31.966	6,85	783.000	2,89
Bağ Alanı	64.749	13,88	535.000	1,98
Zeytinlik Alanı	8.418	1,80	1.341.568	4,96
Diğer (Kavaklık+Nadas+Kullanılmayan)	20.516	4,40	4.905.000	18,13

Kaynak: Manisa Valiliği, 2006:59

¹⁹ Çiğitli Pamuk : Kozasından ayrılmış ancak henüz çırcırlanmamış yani herhangi bir işlem görmemiş pamuktur. Çiğitli pamuk işlem gördükten sonra mahliç pamuk olarak adlandırılmaktadır.

Tablo 3.2.'den de görüldüğü gibi Manisa'da tarım alanları içerisinde 289.549 hektar alan ile ekilen tarla bitkileri oranı en fazla paya sahiptir. Manisa'da ekilen tarla bitkileri alanı İlin toplam tarım alanı içerisinde %62'lik orana sahipken, Türkiye genelinde bu oran %70 civarındadır.

Manisa tarım alanları dağılımında, ekilen tarla alanlarından sonra en önemli yeri bağ ve zeytinlik alanı oluşturmaktadır. Türkiye genelinde %2 oranında bulunan bağ ve zeytinlik alanı, Manisa'da bağ alanında %14, zeytinlik alanında %11'ler düzeyindedir (Karaköse, 2004:143).

Önemli tarımsal ürünlerin pazarlanması aşamasında Manisa'da Kamu sektörü, özel sektör ve kooperatifler faaliyet göstermektedir. Çekirdeksiz kuru üzüm, TARIŞ, tüccarlar ve ihracat şirketleri; yaş üzüm, hal ve şarap fabrikaları; pamuk, TARIŞ ve tüccarlar; tütün alımları, Tekel İşletme Müdürlükleri ve tüccarlar; hububat alımları, T.M.O., tüccarlar ve yem fabrikaları; zeytin ürünü, TARIŞ, tüccarlar ve salamura fabrikaları; kiraz, domates ve sebze ürünleri özellikle ihracatçılar ve meyve sebze Hal Müdürlükleri tarafından üreticilerden alınmakta ve pazarlanmaktadır (M.T.İ.M., 2002:23).

3.1.2. Manisa Çekirdeksiz Yaş Üzüm Üretimi ve İhracatı

Manisa İli'nde üretilen çekirdeksiz yaş üzüm, üzümün çok kaliteli olması nedeniyle sofralık üzüm olarak değerlendirilmektedir. Yani bu üzümler şarap üretiminde kullanılmamakta, doğal haliyle sofralarda tüketilmektedir.

Tablo 3.1.'den de görüleceği gibi Manisa'da üretilen üzümlerin % 80'i çekirdeksiz kuru üzüm olarak değerlendirilmekte, sofralık üzüm (Yaş üzüm) % 20'i dolaylarında kalmaktadır. Bununla birlikte, son yıllarda üzümün sofralık olarak değerlendirilmesinde önemli miktarlarda artış söz konusudur. Sofralık yaş üzüm çekirdeksiz kuru üzüm gibi ihraç ürünü olarak da değerlendirilmektedir. 231.080 bin ton üretimi olan yaş üzümün yaklaşık 120.000 bin tonu ihraç edilmektedir. Tablo 3.3.'de Manisa İline Ait Sofralık Üzümde son 10 yıllık ihracat miktarları verilmiştir.

Tablo 3.3. Manisa İli Sofralık Yaş Üzüm İhracat Miktarları

YILLAR	İHRACAT MİKTARLARI (KG)
1996	10.768.415
1997	14.549.125
1998	11.680.867
1999	25.652.355
2000	34.832.066
2001	57.961.940
2002	57.947.549
2003	106.960.134
2004	99.038.416
2005	124.107.886

Kaynak: Manisa Tarım İl Müdürlüğü Dış Karantina Faaliyet Raporları

Tablo 3.3.'den de görüleceği gibi çekirdeksiz sofralık üzüm ihracatı 2003 yılından itibaren ciddi bir artış göstermiştir. Bu artışın en büyük sebebi, sofralık üzümün yoğun üretim merkezi olan Alaşehir İlçesindeki soğuk hava depolarında meydana gelen artıştır. Bir diğer önemli neden ise UVAS sisteminin geliştirilmesi, yani üzümlerin küçük 4-5 kg.lık poşetlere konup ilaçlanmasından sonra soğuk hava depolarına konulmasıdır. Bu sistemle yaş üzüm üç ay boyunca korunabilmektedir. Sofralık yaş üzüm ihracatında önemli ülkeler; Almanya, Avustralya, Hollanda, Rusya, İtalya, İngiltere, İsveç, Estonya, Danimarka, Slovenya gibi Avrupa ülkeleri ile Hong-Kong, Singapur ve Bangladeş gibi Uzak Doğu Asya ülkeleridir (Alaşehir Belediyesi, 2006).

3.1.3. Dünya’da ve Türkiye’de Çekirdeksiz Kuru Üzüm

3.1.3.1. Çekirdeksiz Kuru Üzümün Dünya Piyasalarındaki Yeri

Manisa’da üretilen çekirdeksiz üzüm, geleneksel bir ihraç ürünüdür. Ege Bölgesi’nde en uygun yetiştirme koşullarını bulmuş ve yıllardan beri binlerce ailenin geçim kaynağı olmuştur. Ulusal gelire sağladığı pay küçümsenemeyecek düzeydedir. Her yıl sağladığı önemli miktardaki döviz girdisi ile de ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır.

Halkın beslenmesi ve marjinal arazilerin değerlendirilmesi açısından çekirdeksiz üzüm önemli bir geçim kaynağıdır.

Dünya’da çekirdeksiz kuru üzüm üretimi Tablo 3.4.’de verilmiştir. Tablo verilerinden de görüleceği gibi dünya kuru üzüm üretiminin yarısından fazlası A.B.D. ve Türkiye’de gerçekleştirilmektedir. A.B.D. de üretilen çekirdeksiz kuru üzümün büyük çoğunluğu iç piyasada tüketildiği için, Türkiye çekirdeksiz kuru üzüm ihracatında dünyada birinci sırada gelmektedir (Tablo 3.5.). Ayrıca, geçtiğimiz yıl A.B.D., üzüm üretiminde azalış gerçekleşmiş ve Türkiye, üretimde de birinci sırayı almıştır. Türkiye’de ise en yüksek üretim oranıyla Manisa ili birinci sıradadır.

Tablo 3.4. Dünya ve Türkiye’de Çekirdeksiz Kuru Üzüm Üretimi (Bin Ton)

YILLAR	TR	AU	IR	YUN	ABD	G.AFR.	ŞİLİ	TOPLAM
1995/1996	179	55	92	34	210	38	26	664
1996/1997	185	40	95	39	232	35	27	653
1997/1998	210	40	95	40	302	32	28	747
1998/1999	250	40	102	40	218	34	28	712
2000/2001	250	25	112	35	350	29	32	732
2001/2002	200	25	102	40	350	35	30	782
2002/2003	210	29	107	20	319	33	34	752
2003/2004	200	30	95	15	239	27	48	654
2004/2005	250	24	90	35	175	37	44	655

Kaynak: İ.T.B., 2005:42

3.1.3.2. Çekirdeksiz Kuru Üzüm İhracatı ve Piyasa Fiyatları

Dünya’da gerçekleştirilen çekirdeksiz kuru üzüm ihracatına baktığımızda Türkiye 225 bin tonla birinci sırada yer almaktadır. Dünya toplam ihracatının % 48’ini tek başına karşılayan Türkiye’yi sırasıyla A.B.D. ve İran izlemektedir.

Tablo 3.5. Dünya Çekirdeksiz Kuru Üzüm İhracatı (Ton)

ÜLKELER	2000/2001	2001/2002	2002/2003	2003/2004	2004/2005
Türkiye	210.548	205.497	206.168	193.093	225.000
A.B.D.	100.500	118.000	102.000	102.500	100.500
İran	92.000	84.200	90.000	83.000	70.000
Şili	24.174	25.000	23.000	28.668	30.000
Yunanistan	27.000	25.000	17.500	11.000	12.000
G.Afrika	19.000	24.000	22.713	26.000	28.000
Avusturalya	10.000	9.000	9.000	9.000	8.000
TOPLAM	483.222	490.697	470.381	453.261	473.500

Kaynak: İTB, 2005:43

Çekirdeksiz kuru üzümde, Kuzey yarım küre ülkelerinde sezon Ağustos ve Eylül, Güney yarım küre ülkelerinde de Mart ayında başlamaktadır.

Ülkemizde iç tüketimin çok az olması nedeniyle çekirdeksiz kuru üzüm üretiminin büyük bir kısmı ihraç edilmektedir. İhracat miktarı genel olarak 190-200 bin ton seviyelerinde gerçekleşmektedir. Tablo 3.6.'da Türkiye'nin ülkeler itibariyle çekirdeksiz kuru üzüm ihracatı verilmiştir. Bu tablodan da görüleceği gibi ihracatımızın büyük bir kısmı Avrupa Birliği ülkelerine yapılmaktadır.

Avrupa Birliği ülkelerinde üretimin az olması ve Türkiye'den üretilen ürünlerin büyük kısmını tüketmesi nedeniyle çekirdeksiz kuru üzümde en önemli pazar Avrupa Birliği'dir.

Tablo 3.6.'daki rakamlar ilgili yıllara ait çekirdeksiz kuru üzüm fiili ihracat miktarlarıdır. Her yıl ihraç olunan rakama bir önceki yılın mahsulü dahil edilmemiştir.

Tablo 3.6.'dan da görüleceği gibi ülkeler itibariyle ihracatımıza baktığımızda 41.821 tonla İngiltere birinci sırada gelmektedir. İngiltere'yi sırasıyla 36.831 tonla Almanya, 25.829 tonla Hollanda, 15.451 tonla İtalya izlemektedir.

Tablo 3.6. Türkiye'nin Ülkeler İtibariyle Çekirdeksiz Kuru Üzüm İhracatı

ÜLKELER	1999/2000	2000/2001	2001/2002	2002/2003	2003/2004	2004/2005
İngiltere	43.601	43.194	46.742	49.107	47.103	41.821
Almanya	30.084	35.343	36.512	38.453	37.553	36.831
Hollanda	26.318	30.030	27.901	30.775	25.631	25.829
İtalya	19.319	17.355	17.822	18.404	18.845	15.451
Fransa	10.300	11.809	13.120	13.371	13.609	12.281
Avustralya	8.857	12.105	11.563	9.121	12.116	12.083
Belçika	12.138	11.626	9.645	8.381	8.562	8.439
İrlanda	5.643	5.026	5.846	5.313	5.579	4.052
Kanada	2.504	3.125	2.852	2.746	1.216	2.127
Diğerleri	32.378	40.935	33.494	30.497	22.879	30.182
TOPLAM	191.142	210.548	205.497	206.168	193.093	189.096

Kaynak: İTB, 2005:44

Çekirdeksiz kuru üzüm üretimine paralel olarak iç tüketim ve ihracat miktarlarının arttırılmaması, pazarda bulunan Türk firmaları arasındaki yoğun rekabet ve fiyat kırma politikaları nedeniyle ihraç fiyatları 2000/2001 sezonundan itibaren gerilemiş ancak son iki sezonda yükselme eğilimine girmiştir. Bu yükselme eğiliminde İran'ın üretimini azaltması ve pazardan daha az pay almaya başlaması da etkili olmuştur.

Tablo 3.7. Çekirdeksiz Kuru Üzüm İhraç Fiyatları

YILLAR	FİYAT (\$/TON)	ENDEKS
1995/1996	1,078	100
1996/1997	1,153	107
1997/1998	1,107	103
1998/1999	1,087	101
1999/2000	1,070	99
2000/2001	855	79
2001/2002	726	67
2002/2003	826	77
2003/2004	1,148	107
2004/2005	1,047	97

Kaynak: İTB, 2005:44

Çekirdeksiz Kuru Üzüm'ün yurt içi piyasalardaki fiyatları ise aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 3.8. Çekirdeksiz Kuru Üzüm İç Piyasa Fiyatları (YTL)

YILLAR	ORTALAMA FİYAT
1999/2000	0,46
2000/2001	0,66
2001/2002	1,00
2002/2003	1,18
2003/2004	1,12
2004/2005	1,29

Kaynak: Manisa Ticaret Borsası Kayıtları

Tablo 3.7. ve Tablo 3.8. verilerinden de izlenebileceği gibi, çekirdeksiz kuru üzüm iç ve dış piyasa fiyatlarındaki fark çok yüksek değildir. Örneğin 2005 yılında 1.047\$

(1,62YTL) a ihracat bağlantısı yapmış olan bir firma 1,29 YTL'den ürünü almaktadır. 0,33 YTL'lik fark işletme masrafları da düşünüldüğünde çok yüksek bir kar olmamaktadır.

3.1.4. Manisa Çekirdeksiz Kuru Üzüm Üretimi Ve İhracatı

3.1.4.1. Kuru Üzüm Üretimi ve Sorunları

Tablo 3.9.'da Manisa Merkez ve ilçelerinde son beş yıla ait çekirdeksiz kuru üzüm üretim miktarları verilmektedir. Tablo 3.9'dan da görüldüğü gibi Manisa ili, ilçeleriyle beraber Türkiye'nin kuru üzüm üretimini %80 oranında karşılamaktadır. Yıllara göre değişiklik göstermekle birlikte üretim miktarı, 170.000 – 200.000 ton arasında değişmektedir. Manisa'nın ilçelerinin büyük çoğunluğunda üretim yapılmakla birlikte Alaşehir, Salihli ve Manisa Merkez ilçelere ilk üç sırada yer almaktadır.

Tablo 3.9. Manisa Çekirdeksiz Kuru Üzüm Üretimi

ÜRETİM YERİ	2001	2002	2003	2004	2005
ALAŞEHİR	56.908	62.097	48.458	57.225	64.260
SALİHLİ	29.925	32.596	34.560	33.345	32.301
MERKEZ	20.948	23.520	22.950	23.575	23.400
TURGUTLU	24.000	20.655	22.475	22.740	21.195
SARUHANLI	20.140	22.550	21.375	20.945	20.300
SARIGÖL	18.135	21.523	16.236	17.904	20.100
AHMETLİ	11.730	10.500	11.160	13.140	9.620
AKHİSAR	4.725	5.000	4.900	5.005	5.325
GÖLMARMARA	3.060	2.880	3.300	3.990	4.730
TOPLAM	189.571	179.798	185.414	175.129	201.231
TÜRKİYE TOP.	250.000	200.000	210.000	200.000	250.000
KARŞILAMA ORANI	75	90	88	87	80

Kaynak: İTB Rekolte Tahminleri

Manisa Bağcılık Araştırma Enstitüsü'nün 2001 yılında yapmış olduğu bir çalışma sonucunda Manisa'da bulunan üzüm tarım işletmelerinin arazi varlığının ortalama 74,9 dekar olduğu saptanmıştır. Bu arazilerin %47,2'sinde bağcılık yapılmaktadır.

Aynı araştırma sonuçlarına göre, Manisa’da bulunan işletmelerin %81’inde traktör, %79’unda pulvarizatör, % 61’inde pompa ve gübre dağıtma makinesi bulunmaktadır. Toprağa verilecek gübre miktarını belirlemek amacıyla üreticilerin %50’si toprak tahlili yaptırmaktadır. Ancak Manisa’da üzüm üretiminin en büyük sorunlarından biri bilinçsizce kullanılan aşırı gübrelerdir. Bu gübreler hem asmalara zarar vermekte hem de çevreyi olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle üreticilerin tahlile dayalı, bitkinin ihtiyacı kadar gübre kullanması konusunda Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri ve Bağcılık Araştırma Enstitüsü tarafından yayın ve eğitimlerle bilinçlenmesi sağlanmalıdır.

Bağcılık Araştırma Enstitüsü’nün yapmış olduğu araştırmanın sonuçlarına göre, üreticilerin karşılaştıkları kalite problemlerinin başında, renk sorunu (%28) ve tane küçüklüğü (%29) gelmektedir. Ayrıca üreticilerin %62’sinde şekerleme ve ilaç kalıntısı sorunuyla karşılaşmaktadır. Üreticilerin %100’ü üzüme yabancı madde karışması yada çöplerin ayrılmaması gibi bir sorunla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Bu da üzüm işleme aşamasında ortaya çıkan bazı sorunlardan üreticilerin haberdar olmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre üreticilerin %94’ü kooperatif yada dernek üyesidir. Üyelik dağılımları ise %86 Ziraat Odası, %62 TARİŞ, %63 Tarım Kredi Kooperatifine üyelik şeklindedir. Üreticilerin %34’ü kuru üzümünü yalnızca tüccara, %8’i TARİŞ’e, %15’i doğrudan ihracatçıya vermektedir. %24’ü ise hem tüccar hem de TARİŞ’e, %14’ü ihracatçı ve TARİŞ’e üzüm verirken her üçüne birden üzüm verenlerin oranı da %3 olarak tespit edilmiştir. Bu rakamlardan da anlaşıldığı gibi kuru üzümün pazarlanmasında tüccarlar daha etkin bir rol oynamaktadır.

Üreticilerin büyük çoğunluğu bir kooperatif yada derneğe üye iken pazarlık ve rekabet gücü sağlayacak bir örgütlenme mevcut değildir. Üreticiler, fiyatların oluşmasında yeteri kadar söz sahibi olamamaktadırlar. Manisa ilinde genellikle ihracatçı firmalar yapmış oldukları yurtdışı bağlantılara göre fiyatlarda belirleyici konumda olmaktadır. Bu kapsamda Ziraat Odalarının önderliğinde üreticilerin şirketleşmeleri desteklenmelidir. Üreticiler bu şekilde örgütlenebilirlerse girdi temininden pazarlamaya kadar olan aşamalarda maliyetleri de düşürmüş olacaklardır.

3.1.4.2. Çekirdeksiz Kuru Üzüm İhracatı ve Karşılaşılan Sorunlar

Manisa ilinden yapılan ihracat miktarları ve ürünün ihraç edildiği ülkeler aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 3.10'dan da görüldüğü gibi Manisa ilinden yapılan ihracatlarda AB ülkeleri ilk sıralarda yer almaktadır. Yıllar itibariyle ihracat artan bir trend izlemiştir. Özellikle 2005 yılında firmaların yeni pazar arayışlarının olumlu sonuçlar verdiği görülmektedir. 2005 yılında Brezilya, Japonya, İsviçre ve Danimarka'ya da ihracat yapılmaya başlanmıştır.

Tablo 3.10. Manisa İlinden Yapılan İhracat Miktarları ve İhraç Edilen Ülkeler

ÜLKELER	2001	2002	2003	2004	2005
ALMANYA	26.090.587	29.162.410	26.379.142	28.945.408	28.826.530
AVUSTRALYA	8.713.150	6.314.650	9.204.266	7.768.793	10.480.565
AVUSTURYA	1.168.369	2.590.902	1.588.373	1.159.950	1.280.324
BELCİKA	10.561.811	9.796.211	6.147.509	8.494.622	7.548.895
FRANSA	8.950.751	10.404.974	9.299.945	12.141.951	13.215.259
HOLLANDA	23.137.420	19.565.675	19.114.655	24.055.587	21.893.360
İNGİLTERE	35.803.663	35.467.344	38.130.300	37.252.616	47.301.723
İRLANDA	5.257.436	7.781.848	5.647.235	5.817.675	5.324.467
İSPANYA	3.716.197	2.476.801	2.017.211	2.750.157	2.449.645
İTALYA	13.130.914	13.384.704	13.133.611	14.010.200	14.013.301
KANADA	2.801.163	3.580.334	2.401.568	1.183.525	2.200.136
RUSYA	1.267.244	1.208.000	1.295.211	1.495.200	2.093.286
Y.ZELLANDA	1.549.089	2.462.465	2.758.881	4.118.998	3.159.017
BREZİLYA				1.613.402	2.319.726
JAPONYA				1.059.285	1.854.311
İSVİCRE				715.760	1.213.090
DANİMARKA				414.340	1.132.794
DİĞER	8.088.991	9.625.067	6.567.665	8.737.424	8.194.330
TOPLAM	150.238.786	153.823.387	143.687.575	161.736.897	174.502.764

Kaynak: Tarım İl Müdürlüğü Dış Karantina Raporları

Manisa ilinde faaliyet gösteren ihracatçı firmalar ve ihracat miktarları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 13.10 ve Tablo 13.11’te verilen rakamlar sezonluk değil yıllık rakamlardır. Dolayısıyla firmalar ihracat yaparken stoklarındaki ürünleri de kullanmaktadırlar.

Tablo 3.11. Manisa’daki İşletmelere Göre İhracat Miktarları

İşletme	2001	2002	2003	2004	2005
TARİŞ	14.109.604	22.879.718	22.879.718	24.416.218	25.666.803
Pagmat	18.096.392	15.773.684	15.031.996	18.316.020	20.849.517
Akça	33.470.710	32.334.386	25.800.595	19.414.812	20.309.249
Orka	27.523.024	21.704.446	13.519.498	15.103.900	15.113.929
Özgür	7.919.924	7.301.705	7.384.574	14.926.500	15.017.139
Tuğrul	4.730.934	7.626.250	5.977.273	13.267.720	14.669.722
Ertürk	9.644.734	9.612.645	8.730.568	12.986.604	13.964.604
Daşkan	6.964.425	9.598.173	8.133.291	12.124.700	13.626.711
Ünsoy	5.978.032	5.377.901	8.548.814	11.417.816	13.706.429
Uzunoglu	4.979.393	5.332.658	5.482.199	6.546.127	7.587.842
H.Özer	2.829.112	1.884.579	3.782.597	3.286.194	3.558.295
Şenel	0	0	43.961	2.126.120	2.775.185
Salkım	979.209	1.165.473	1.099.401	1.811.917	1.822.928
Temel	0	0	20.000	2.634.126	2.635.078
Turgutlu	7.128.800	4.455.160	125.200	2.122.312	2.144.567
Fason İşl.	5.882.492	8.774.607	17.125.887	1.233.807	1.052.761
TOPLAM	150.238.786	153.823.387	143.689.578	161.736.897	174.502.764

Kaynak: Tarım İl Müdürlüğü Dış Karantina Raporları

İşletmeler açısından baktığımızda Manisa İlinde en çok ihracat yapan firmalar sırasıyla TARİŞ Üzüm İşl., Pagmat Üzüm İşl., Akça Üzüm İşl.’sidir. Bu firmalar, toplam Manisa ihracatının yaklaşık %40’ını karşılamaktadırlar. İhracatı karşılama oranları 2005 yılı için sırasıyla %15, %13 ve %12’dir.

Çekirdeksiz kuru üzümün pazarlanmasında yaşanan sıkıntıların çoğunluğunun ihracat aşamasında, kaliteden kaynaklanan sorunlar olduğu görülmektedir. Kuru üzüm

ihracatında son zamanlarda Okratoksin A²⁰ problemi yaşanmaktadır. Kuru üzüm ihracatımız için önemli bir pazar olan AB, 2002 tarihinden itibaren kuru üzümlerde 10 ppb sınır değerini, 2005 yılından itibaren de 5 ppb²¹ değerini uygulamaya başlamıştır (TKB, 2004c:2). Son iki yıldır yoğun bilgilendirme faaliyetleriyle üreticilerin ve ihracatçıların bu konuda bilgilendirilmesi sağlanmıştır. Ancak henüz bu düzey istenilen noktaya gelmemiştir.

Kuru üzüm pazarlamasında ve ihracatındaki en büyük problemlerden bir diğeri temizliktir. Çoğunlukla yerde veya örtü üzerinde kurutulmuş üzümlerde ihracat esnasında temizlik büyük problem olmaktadır (TZOB, 2003:7).

Son yıllarda İran'dan sınır ticareti yoluyla giren düşük kaliteli, plestisit miktarı yüksek ve ucuz fiyatlı kuru üzümler Türk üzümleriyle karıştırılarak ihraç edilmiş, bu da dünya pazarlarında Türk kuru üzümünün kalite yönünden imajını olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuz etkinin ortadan kalkması sonucunda kuru üzüm ihracatı artış trendine girmiştir.

Manisa ilinde üretilen sultani üzüm için alıcı ülkelerin uyguladığı tarife dışı engeller olarak adlandırılan teknik engeller dışında, gelecek yıllarda da ihracatta problem olması beklenmemektedir. İç pazarda kuru üzüm üretiminin artırılması için çalışma yapılması gerekmekte, pazar oluşumunun sağlanması yanında, dış pazarların çeşitlendirilmesi için özel sektör ve devlet işbirliği devam etmelidir (M.T.İ.M., 2002:27).

3.1.5. Üzüm Üretiminde Türkiye ve Avrupa Birliği'ndeki Uygulamalar

Avrupa Birliği'nde yetiştirilen üzümlerin tamamına yakını şaraplık üzüm üretiminde kullanılmaktadır. Kuru üzüm ise ihraç edilerek tüketildiği için bu üründe ciddi bir üretim söz konusu değildir. Bu itibarla Avrupa Birliği, şarap için bir ortak piyasa düzeni oluşturmuştur. Bu ürün çeşitli şekillerde desteklenmektedir.

AB'de Şarap Komisyonu'nun Temmuz 1998'de sunduğu reform önerileriyle birlikte, bağ üretimine yönelik destek ve tedbirler belirlenmiş ve Gündem 2000 kapsamında son şeklini almıştır. 2003 Reformlarında bu OPD ile ilgili yeni bir düzenleme ihtiyacı duyulmamıştır.

---

²⁰ Okra toksin A: Bazı küflerin tahıllar, baharatlar, kahve, kuru incir ve kuru üzüm gibi ürünlerde oluşturduğu toksik bir maddedir. Bu toksik bileşik, bağıışıklığı baskılayıcılık, böbreklerde fonksiyonel ve yapısal bozukluklar, kanser oluşumu gibi ciddi yan etkilere sahiptir.

²¹ 5ppb = Milyarda beş kısım demektir. Başka bir ifadeyle 1 kg. kuru üzümde 5 mikrogram, 1 tonda 5 miligram, 1000 tonda 5 gram anlamına gelmektedir.

Bu tedbirlerden bazıları ise Şu Şekildedir (Őlkü, 2006:28):

- Mevzuatın sadeleŐtirilmesi ve uygulamalarda Őeffaflık sağlanması amacıyla Őarap sektörünü dőzenleyen 23 ayrı tőzűđün yerini tek bir tőzűđün alması kararlaŐtırılmıŐtır.
- Yeni Őzüm bađları ekimi Őzerindeki mevcut yasađın 2010 yılı sonuna kadar korunmasına, Őzellikle ciddi ve sőrekli Őretim fazlalıđı kaydedilen bűlgelerdeki Őzüm bađlarının sűkőlmesine yűnelik tedbirlerin (bu çerçevde Őretimi bırakan çiftçilere prim Ődenmesinin) sőrdőrőlmesine karar verilmiŐtir.
- Belli Őartların yerine getirilmesi kaydıyla (arzın talebi karŐılayamadıđı bűlgelerde ve ilgili bűlgenin Őretim potansiyelinin envanterinin ıkartılması koŐuluyla) ve genç ve yeni Őarap Őreticilerine Őncelik vermek suretiyle 68.000 hektara kadar alanda yeni dikim hakkı tanınmıŐtır.
- Őzüm bağlarının talebe uyum sağlamaları amacıyla Őzüm Őreticilerinin eski Őzüm bağlarını sűkerek yerlerine yeni, daha yűksek kalitede ve farklı çeŐitte Őzüm dikmeleri teŐvik edilmiŐtir. Bu çerçevde, Őreticilerin gelir kayıplarının doğrudan yardımlarla telafi edilmesi ve dűnőŐm masraflarının %50'sinin (Hedef 1 alanlarında %75'inin) Birlik tarafından karŐılanması ŐngörőlmőŐtir.
- Daha Önceden bir mődahale mekanizması olarak kullanılan; ancak artık geçerliliğini yitirdiği dőŐnőlen “ev Őaraplarının zorunlu distilasyonu”, “koruyucu distilasyon” ve “destek distilasyonu” uygulamalarına son verilmiştir. Bu uygulamaların yerine, ciddi Őretim fazlalıklarının ve kalite sorunlarının ortaya ıkıttığı istisnai koşullarda hayata geçirilecek “kriz distilasyonu” adı altında yeni bir gönüllő tedbir ŐngörőlmőŐtir.

Tőrkiye'de ise Őzüm Őretiminin planlanması ve yűnlendirilmesi konusunda ciddi bir ıalıŐma mevcut değildir. Destekleme politikası gőnőmőzde yeni bir Őekil almıŐ, devlet tarafından sektöre Őzel bir destekleme politikası bulunmamaktadır. Daha Őnceleri TEKEL ve TARİŐ tarafından yapılan destekleme alımları gőnőmőzde sadece bu kuruluŐların kendi mőesseslerinin ihtiyaçlarını karŐılayacak kadar yapılmakta ve fiyat kuruluŐların kendi imkanları ile belirlenmektedir (TZOB, 2003:5).

2005 yılında Bağcılığı ve Bağ üretimini güçlendirmek ve bir düzene sokmak amacıyla Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından Bağcılık Kanunu Tasarısı Taslağı hazırlanmış ancak henüz Tasarı olarak bile TBMM'ye sunulamamıştır. Halbuki AB'ye üye ülkelerde bağ tesisinden ürünlerin pazarlanmasına kadar geçen bütün uygulamalar yürürlükteki mevzuat çerçevesinde bir düzen içerisinde yapılmaktadır. AB bağcılık mevzuatına göre, bağ alanlarında kullanılacak her türlü materyalin ve yapılacak işlemlerin usul ve esasları belirlenmiştir. Dikim, söküm, yeniden dikim ve çeşit değiştirme gibi uygulamaların tamamı izne tabi olup, izinsiz hiçbir işlem yapılamamaktadır. Bağ tesis edilecek bölgelerin ekolojisine ve üretim amacına uygun çeşitlerin dikilmesi bir plan dahilinde yürütülmekte olup bu konudaki denetim ve kontroller sıkı bir şekilde yapılmaktadır. Bağ alanlarındaki bitki sağlığı uygulamalarında; kimyasal mücadelede o konuda ruhsatlı bitki koruma ürünleri kullanılmakta, hasat zamanı ile son ilaçlama arasında geçmesi gereken süreler uyulmaktadır. Bunun sonucunda; ürünlerdeki kalıntı miktarı kabul edilebilir limitlere çekilerek, çevre, insan ve hayvan sağlığının korunması amaçlanmaktadır. Kontrollü uygulamalar ile fazla ve gereksiz ilaç kullanımının önüne geçilerek ekonomik kayıplar en aza indirilmektedir. Asma fidanı ve üzüm üretimi ile uğraşanlar "Üretim Dosyası", bağ ürünlerinin işleyicileri ve pazarlayıcıları "İşletme Dosyası" tutarak üretimlerini sürdürmektedirler (TOBB, 2005:6).

Bu sistemin büyük bir bölümünü yerleştirebilmek için hazırlanan Bağcılık Kanunu Tasarısı Taslağı ile, 100 metrekare ve üzeri alanda bağ tesis edilmesi Bakanlık iznine tabi kılınmış, gerekli kayıtların hem üretici hem de işletmeci açısından tutulması zorunlu hale getirilmiştir. Bunun yanında ürün çeşitlerinde Bakanlığa düzenleme ve planlama yapma yetkisi verilmiştir. Tasarı ayrıca iyi tarım uygulamalarını neredeyse zorunluluk haline getirmiştir. Bağcılık Kanunu Tasarısı Taslağı bir an önce hayata geçirilmelidir. Bu sayede üzüm üretimi kontrol altına alınabilecek, mevcut ekonomik kayıpların önüne geçilebilecektir.

Türkiye'de, Sertifikalı Tohumluk Kullanımı ve Sertifikalı Meyve/Asma Fidanı/Çilek Fidesi ile Kapama Bağ/Bahçe Tesisi Desteklemeleri Hakkında Tebliğler çerçevesinde 2005 yılından itibaren bağ tesisi için karşılıksız destekleme yapılmaktadır. 2006 yılı için dekara 200 YTL karşılıksız destekleme yapılmaktadır (TKB, 2006b). Burada

en az 10 dekarlık üretim şartı aranmaktadır. Bu desteğin verilmesindeki temel amaç, sertifikalı tohum, fide ve fidan kullanımını yaygınlaştırarak verimlilik ve hastalıklara dayanıklılığı arttırmaktır. Ancak AB ile karşılaştırıldığında sadece bu şekilde bir desteklemenin yeterli olamayacağı görülmektedir.

3.2. MANİSA TARIM SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN ÜZÜM İŞLEME TESİSLERİNE YÖNELİK SEKTÖR ANALİZİ

3.2.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

1970’li yılların başında Organize Sanayi Bölgesinin kurulmasıyla birlikte Manisa sanayileşme sürecinde ülke ekonomisinde oldukça önemli bir yere sahip olmaya başlamıştır. Ancak Manisa sanayide yükselen bir yıldız olarak gösterilirken verimli toprakları ve hemen her ürünün yetişmesine olanak sağlayan iklim şartlarıyla tarımda ise ülkenin en büyük tarım ambarı olma özelliğinden vazgeçmemiştir. Dolayısıyla Manisa, hem tarım hem de sanayi sektörlerinin bir arada geliştiği ender şehirlerden biridir.

Manisa’da tarımın gelişmiş olması, özellikle gıda sanayinde faaliyet gösteren firmaların şehirde yoğunlaşmasını sağlamıştır. Ancak bu firmaların büyük çoğunluğu Organize Sanayi Bölgesi dışında, ürettikleri ürünlerin hammaddelerine yakın yerlerde kurulmuşlar, dolayısıyla sadece şehir merkezine değil aynı zamanda buldukları ilçe ve köylerde de önemli istihdam olanakları yaratmışlardır.

Gıda sanayinde faaliyet gösteren firmalar içerisinde üzüm işletmeleri en fazla ihracat geliri sağlamaktadırlar. Çünkü ülkede üretilen çekirdeksiz kuru üzümün yaklaşık %80’i bu firmalar tarafından işlenmekte ve tüm dünyaya sunulmaktadır. Önemli bir ekonomik değere sahip olan bu ürün dünyada sadece sofralarda tüketilmemekte, kek, çikolata, ekmek gibi gıda maddelerinin yapımında ve cilt bakım ürünlerinde kullanılmaktadır.

Dünyadaki çekirdeksiz kuru üzüm üretiminin yarısından fazlasını karşılayan ve neredeyse üretiminin tamamını ihraç eden Manisa’daki üzüm işletmeleri dünya standartlarına uygun üretim yapmak zorundadırlar. İnsan ve çevre sağlığının her geçen gün daha büyük önem kazandığı bir dünyada gıda üretimi de buna paralel olarak zorlaşmakta ve daha teknik bir konu haline gelmektedir. Bu nedenle bu araştırmanın amacı AB’ye tam

üyeliğin konuşulduğu bir dönemde önemli bir ihracat potansiyeline sahip olan ve Manisa il ve ilçelerinde bulunan çekirdeksiz kuru üzüm işletme tesislerinin genel yapılarını ortaya koymak, avantajlı ve dezavantajlı yönlerini bulmaya çalışmak, gelişen şartlara ne ölçüde uyum sağladığını bulmak ve elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonucunda çözüm önerileri sunmaktır.

3.2.2. Veri Toplama Yöntem ve Araçları

Manisa'da yerleşik üzüm işletmelerine ait bilgiler (sayıları, ticaret unvanları, faaliyet alanları, adresleri ve telefon numaraları vb) Manisa, Akhisar, Salihli, Alaşehir ve Turgutlu Ticaret Borsası'ndan elde edilmiştir. Tarım ürünlerini işleyerek ekonomiye kazandıran tüm işletmelerin Ticaret Borsaları'na üye olma zorunluluğu bulunmaktadır. Bu sayede Manisa'da bulunan tüm üzüm işletmelerine ulaşılması mümkün olmuştur.

Belirlenen firmalar içerisinde Şenel Üzüm İşletmesi, ticari faaliyetine son vermiş olduğu için bu firmayla görüşülememiş, kalan diğer 14 firmanın tamamıyla görüşülmüştür. Dolayısıyla anketin cevaplanma oranı %100'dür. Bu araştırma bulguları, Manisa'da faaliyet gösteren bütün işletmelerin tamamını kapsayan 14 örneklem grubuna dayandırılmıştır.

Burada önemle belirtmek gerekmektedir ki yıllık ortalama 200.000 ton olan kuru üzüm ihracatının yaklaşık 160.000 tonunu ankete katılan firmalar karşılamaktadır. Başka bir ifadeyle toplam ihracatın % 80'i Manisa İlinde bulunan firmalar kanalıyla gerçekleşmektedir. Bu itibarla, anket sonuçlarının çekirdeksiz kuru üzüm sektöründe Türkiye'de bulunan bütün üzüm sektöründeki firmaların genel yapısını yansıttığını söylemek mümkündür.

3.2.3. Verilerin Değerlendirilmesinde Kullanılan Yöntemler

Araştırmada elde edilen verileri değerlendirmede SPSS (Statistical Package for Social Sciences) kullanılmış ancak firma sayısının azlığı nedeniyle istatistikî analiz yapılmamıştır. SPSS veri tabanında değerlendirilen veriler, frekans dağılımlarından yararlanılmak suretiyle düzenlenmiştir.

3.2.4. Araştırmanın Güvenilirliği

Manisa’da bulunan üzüm işleme tesisleri üzerine uygulanan araştırmada, işletme sahipleri ve yöneticileriyle görüşülmüştür. Bu nedenle sorulara verilen cevaplarda işletme sahipleri ve yöneticilerinin kişisel sorumlulukları bulunmaktadır. Diğer taraftan bu tür araştırmaların değerlendirilmesinde kullanılan SPSS programının doğru sonuçların elde edilmesinde güvenilir ve etkin bir program olduğu kabul edilmektedir.

3.3. MANİSA TARIM SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN ÜZÜM İŞLETMELERİNE YÖNELİK ANKET ÇALIŞMASI SONUCUNDA ELDE EDİLEN VERİLERİN ANALİZİ

3.3.1. Üzüm İşletmelerinin Genel Özellikleri

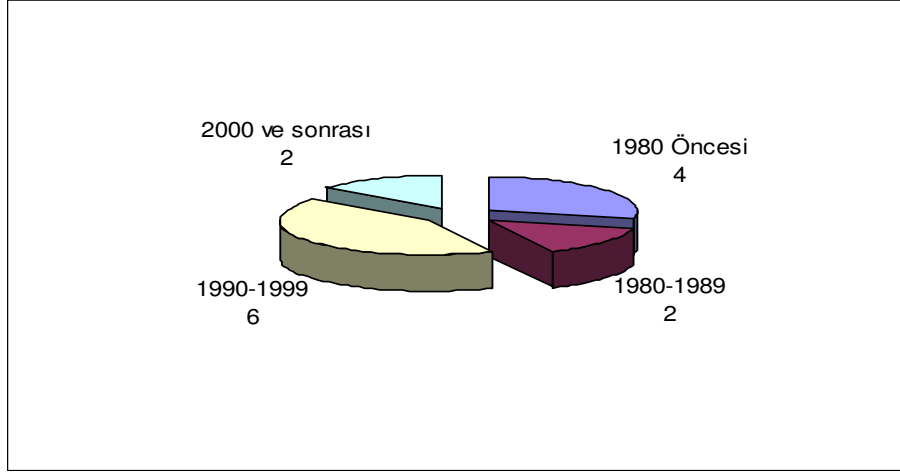
3.3.1.1. Üzüm İşletmelerinin Kuruluş Yılları

Manisa imalat sanayi içinde gıda sektöründe faaliyet gösteren kuru üzüm işleme tesislerinden ankete katılan bütün (14) üzüm işletmelerinin kuruluş yılları açısından değerlendirilmesinde, 8 firmanın 1990 yılı sonrasında kurulduğu , 6 firmanın ise 1990 yılı öncesinde kurulduğu görülmüştür.

Tablo 3.12. Üzüm İşletmelerinin Kuruluş Yılları

Kuruluş Yılı	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
1980 Öncesi	4	28,6
1980-1989	2	14,3
1990-1999	6	42,9
2000 ve Sonrası	2	14,3
Toplam	14	100

Grafik 3.1. Üzüm İşletmelerinin Kuruluş Yılları

Tablo 3.12.'den de görüleceği gibi, 14 işletmenin 4'ü 1980 öncesinde, 2'si 1980-1989 yılları arasında, 6'sının 1990-1999 yılları arasında ve 2'sinin 2000 yılı ve sonrasında kurulduğu görülmektedir. Başka bir deyişle Manisa'da yerleşik bulunan toplam 14 firmanın büyük bir bölümü 1980 sonrasında kurulmuştur. Burada ülkenin içine girdiği liberalleşme eğilimi ve özel sektörün güçlendirilmesi çalışmaları etkili olmuştur. Özellikle dışa açılmanın ve ihracatın ülke ekonomisi için önemini anlaşılması ve kazançların yurtdışı piyasalarda yurtiçi piyasalara oranla daha yüksek olması, ülke içerisinde yeteri kadar değerlendirilemeyen bu ürünün yurt dışına açılmasına olanak sağlamıştır. Dolayısıyla bu sektördeki işletme sayılarında da artış meydana gelmiştir. Ancak, özellikle en önemli pazarımız olan AB ülkelerinde ilaç kalıntısı ve yabancı madde probleminin en aza indirilmesi isteği, bu firmalar için önemli teknoloji maliyetlerini de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle günümüzde bu alanda bir işletme kurmak oldukça pahalı olmaktadır. Bu itibarla sektörde yeni firmaların kurulması çok fazla beklenmemekle birlikte kurulmuş olan firmalar için bu durum bir anlamda avantaj olarak gözükmektedir.

3.3.1.2. Üzüm İşletmelerinin Hukuki Yapısı

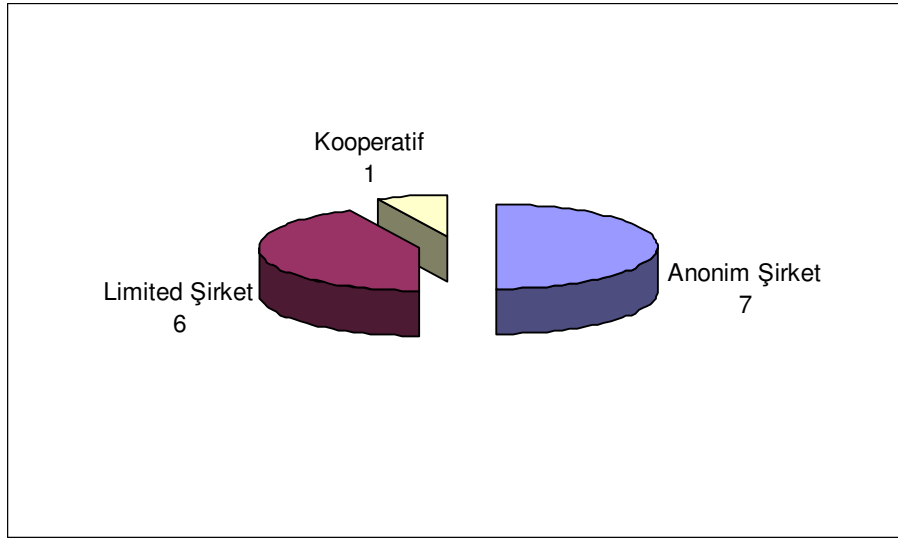
Manisa'da yerleşik olarak faaliyet gösteren işletmelerin 7'si Anonim Şirket, 6'sı Limitet Şirket, 1'i ise Kooperatif olarak faaliyet göstermektedir (Tablo 3.13). Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere, bu işletmeler büyük ölçüde kurumsallaşmışlardır. Burada, üretimlerinin tamamını yurt dışı pazarlarda özellikle de Avrupa Birliği ülkelerinde

değerlendirmeleri sayesinde kurumsallaşma yolunda ciddi adımlar atmalarında etkili olmuş ve aile şirketi yapısından kurtulmuşlardır.

Tablo 3.13. Üzüm İşletmelerinin Hukuki Yapıları

İşletmelerin Unvanı	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Anonim Şirket	7	50
Limited Şirket	6	42,9
Kooperatif	1	7,1
Toplam	14	100

Grafik 3.2. Üzüm İşletmelerinin Hukuki Yapıları

Ancak işletmelerin yarısına yakınının ortak alma konusunda çok da istekli olmadıkları görülmektedir. En az iki ortakla kurulabilen Limited Şirketlerde genellikle işletme sahibi eşi veya çocuğunu ortak göstererek şirketi kurmaktadır. Her ne kadar yeterli öz sermayeye sahip olduklarını ifade etseler de bu firmaların yeni ortaklar olarak işletmelerini büyütme mümkünüdür. Bunun yanında güçlenen sermaye yapılarıyla yeni üretim alanlarına yönelebilmeye, yeni tesisler kurma imkanına sahip olacaklardır. Bunun güzel bir örneğini veren üzüm işletmesi, yeni ortaklarını bünyesine kattıktan iki sene sonra kuru kayısı, kuru domates ve salamura alanlarında da faaliyet göstermeye başlamışlardır.

Bunun yanında Anonim Şirket olarak faaliyet göstermenin başka avantajları da bulunmaktadır. Bu şirketlerin daha çok kurumsal bir yapıya sahip bulunmaları, menkul kıymetler borsalarından finansal kaynak temin edebilmeleri ve liderlik konumuna yükselebilmeleri bu avantajlardan başlıcalarıdır. Bu nedenle firmaların Anonim Şirket olarak bulunmaları sektörün ve şirketin gelişimine önemli katkı sağlayacaktır.

Ayrıca finansal kredi sağlama açısından gerek bankalar gerekse yabancı kuruluşlar tarafından temin edilen kredilerde bu firmalara öncelik tanındığı bilinen bir gerçektir. Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde AB ülkelerinde 2007 yılının başında, Türkiye'de ise 2008 yılında uygulamaya başlanması planlanan Basel II²² bankacılık kriterlerine göre şirket olmayan işletmeler, kredi temininde istenilen teminatları vermekte güçlük çekeceklerdir. Buna karşın anonim şirketler, kurumsal yapıları ve uluslar arası alanda kabul görmüş hukuki unvanları ve mali tablolarıyla kredi temini bu firmalar için daha kolay olabilecektir.

Bunun yanında ankete katılan işletmelerden birisi olan, pamuk, üzüm, incir tarımsal ürünlerinde faaliyet gösteren TARIŞ Tarım Satış Kooperatifi Türkiye'nin ilk ve en büyük kooperatif kuruluşudur. Ege Bölgesi'nde 57 yerleşim biriminde 73 tarım satış kooperatifi, 75.600'ü aşkın üyesi bulunmaktadır.

---

²² Basel II Bankaların dünya çapında ortak standartlarda çalışmasını, sağlamak üzere, 1974 yılında BIS (Bank for International Settlements) bünyesinde "Basel Komitesi" oluşturulmuştur. Basel Komitesi tarafından 1988'de yayınlanan "Basel-I Standartları" ile bankaların uymaları, gereken çalışma kriterleri belirlenmiş ve bankaların krizlere karşı dayanıklılığını artırmak üzere, banka sermayelerinin, riskli aktiflere oranının yüzde 8'den az olamayacağını, ifade eden sermaye yeterlilik rasyosu getirilmiştir. Zamanla mali piyasaların, daha da gelişmesi ve işlemlerin karmaşıklaşması sonucu Basel-I kriterlerinin yetersiz kaldığı görülmüş ve yeni standartlar için çalışma başlatılmıştır. Böylece, Basel-II Standartları ortaya çıkmıştır. Basel-II 2007 yılı başından itibaren uygulamaya başlanması planlanmaktadır. Basel-II ile, risk odaklı sermaye yönetimi, risk odaklı kredi fiyatlamasını beraberinde getirecektir. Risk odaklı kredi fiyatlaması doğal olarak KOBİ'lerin kullanacakları kredilerin miktarını/fiyatını, olumlu/olumsuz etkileyecektir. Kullanılan kredinin türünden vadesine, teminatından firma derecelendirmesine kadar çeşitli kriterler, kredilerin fiyatına yansıtacaktır. Mevcut uygulamada kredi riski, ileri tekniklerle ölçülmeden belirlendiğinden aynı firma hakkında bankalar arasında farklı değerlendirmeler yapılabilmekte, farklı kredi fiyatları ortaya çıkabilmekteydi. Basel-II ile birlikte, riskin ölçümü iki ana unsura dayanmaktadır; kredi kullananın (firmanın) risk seviyesi ve kredi işleminin risk seviyesi. Kredi kullananın riski, firmanın finansal verileri (bilanço, gelir tablosu vb.) ile niteliksel faktörlerinin (yönetici ve ortakların geçmişi, yönetim ve organizasyon yapısı, ürün/hizmet gelişimi, ithalat-ihracat, pazar payı vb) değerlendirilmesi sonucu tespit edilen "firma derecelendirme notu" ile ifade edilmektedir. Böylece kredi çok riskli az riskli olarak belirlenmekte ve buna göre fiyatlama yapılmaktadır.

3.3.2. Üzüm İşletmelerinin İnsan Kaynakları

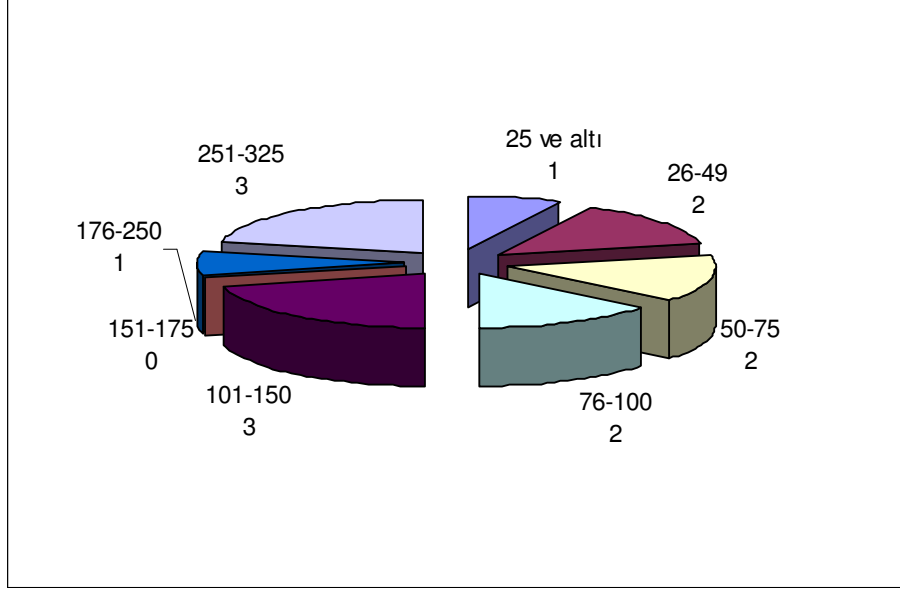
3.3.2.1. Üzüm İşletmelerinin Ölçeksel Dağılımı

Araştırmanın üzüm işletmelerinde istihdam edilen personel sayısına ilişkin bölümünde ankete katılan 14 işletmeden 3'ünün 251 ve üstünde kişi çalıştıran büyük ölçekli işletme oldukları görülmektedir. Bu işletmeleri 101-150 personel istihdam eden 3 orta ölçekli işletme takip etmektedir. Genellikle işletmeler tarafından sektörde istihdam edilen personelin dağılımına bakıldığında yoğunluğun 26-100 kişi çalıştırılan işletmeler arasında olduğu görülmektedir. Bu işletmelerin sayısı 6'dır. Yaklaşık 1500 kişilik bir istihdam alanı yaratan bu üzüm işletmelerinin Manisa ili için önemli bir katma değer yarattığını göstermektedir. Ankete katılan işletmelerin vermiş olduğu personel sayılarının işletmede 12 ay boyunca istihdam edilen kadrolu personel olmasına karşın, üzüm işletmelerinin yoğun olarak çalıştığı Ağustos-Kasım ayları arasında mevsimlik işçi olarak istihdam edilen personel sayısı ile bu rakamın yaklaşık 3000 kişiye ulaştığı bilinmektedir.

Tablo 3.14. İşletmelerin Ölçeksel Dağılımı

İstihdam Edilen Personel Sayısı	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
25 ve altı	1	7,1
26 – 49	2	14,3
50 – 75	2	14,3
76 – 100	2	14,3
101 – 150	3	21,4
151 – 175	-	0
176 – 250	1	7,1
251 ve üstü	3	21,4
Toplam	14	100

Grafik 3.3. İşletmelerin Ölçeksel Dağılımı

3.3.2.2. İşletme Sahiplerinin Eğitim Durumları

Manisa’da bulunan ve ankete katılan bütün üzüm işletmeleri sahiplerinin eğitim durumu incelendiğinde, 1 işletme sahibinin yüksek lisans, 8 işletme sahibinin üniversite mezunu olduğu görülmüştür (Tablo 3.15). Araştırma sonuçlarına göre, işletme sahiplerinin eğitim seviyeleri oldukça yüksektir. Bu durum söz konusu işletmelerin dinamik ve çağın hızlı değişim sürecine ayak uydurabilecekleri bir yapıda bulduklarını göstermektedir.

Her şeyden önce gıda sektörü gibi insan sağlığı için son derece önemli bir alanda faaliyet gösteren bu işletme sahiplerinin ve yöneticilerinin üniversite mezunu olmaları sektörün gelişimi açısından son derece önemlidir. Çünkü AB ye tam üyelik sürecinde Türkiye’nin en fazla sıkıntı çektiği alanlardan biri olan gıda sektörünün AB standartlarına uyumunun ne kadar önemli olduğunu kavrayabilen bu işletme sahipleri değişen koşullara kolaylıkla ayak uydurabilmektedirler. Bunun yanında, yurt dışındaki müşterilerle birebir ilişkiler kurabilmekte ve ülke imajına olumlu katkılar yapmaktadırlar.

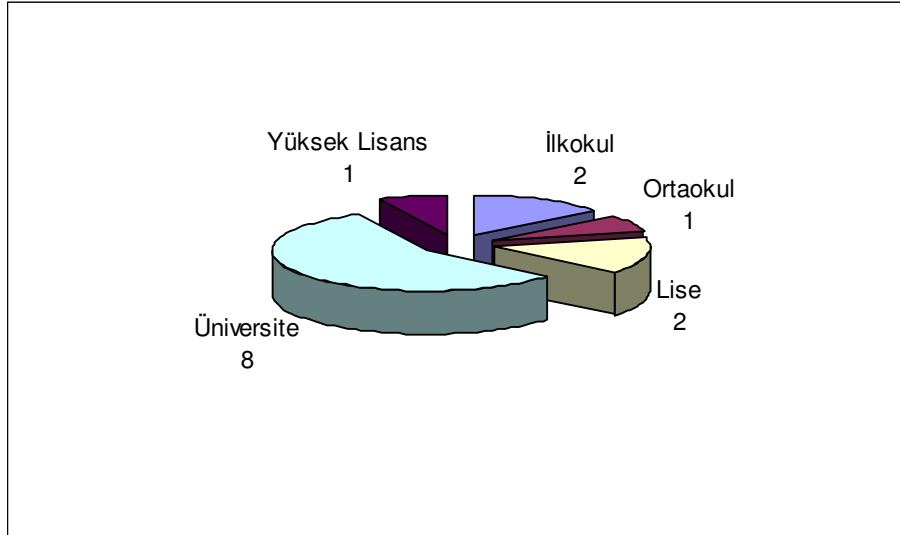
Ayrıca, bu işletme sahiplerinin eğitim seviyelerinin yüksek olması sayesinde, istedikleri yerli ve yabancı tüm sivil toplum kuruluşlarında daha etkin görevlerde bulunma imkanına sahiptirler. Örneğin 2005 yılına kurulmuş olan Vadeli İşlem ve Opsiyon

Borsalarında yönetim kurulunda görev alabilmek için üniversite mezunu olma şartı aranmaktadır. Sektörün sorunlarının çözümünde etkili olabilmek ve sektörün geleceğinde söz sahibi olabilmenin yanında kendi firmalarının yurtdışında tanınabilirliğini arttırabilmek açısından da bu tür kurumlarda etkin görevler almak oldukça önemlidir. Bu nedenle işletme sahipleri, eğitim avantajlarını kullanarak sivil toplum örgütlerinde daha fazla yer almak için uğraşmalıdırlar.

Tablo 3.15. İşletme Sahiplerinin Eğitim Durumu

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
İlkokul	2	14,3
Ortaokul	1	7,1
Lise	2	14,3
Üniversite	8	57,1
Yüksek Lisans	1	7,1
Toplam	14	100

Grafik 3.4. İşletme Sahiplerinin Eğitim Durumu

3.3.3. Üzüm İşletmelerinin Finansman Durumu

3.3.3.1. Üzüm İşletmelerinin Özsermayeleri

Araştırmaya katılan ve Manisa’da faaliyet gösteren kuru üzüm işleyen işletmelerin öz sermayelerine yönelik anket çalışmasına katılan işletmelerin 8 işletmenin öz sermayesinin 500.000 YTL nin üzerinde olduğu bu işletmelerden 5 adedinin öz sermayelerinin 1.000.000 YTL üzerinde olduğu firma yetkilileriyle yapılan görüşmeler sırasında tespit edilmiştir.

Ankete katılan 14 firma içerisinde geri kalan 6 firmanın 2’sinin 150.000-200.000 YTL arasında sermayeye sahip olduğu, yine 2’sinin 201.000-300.000 YTL arasında sermayeye sahip olduğu, 1’inin ise 401.000-500.000 YTL arasında bir sermayeye sahip olduğu belirlenmiştir.

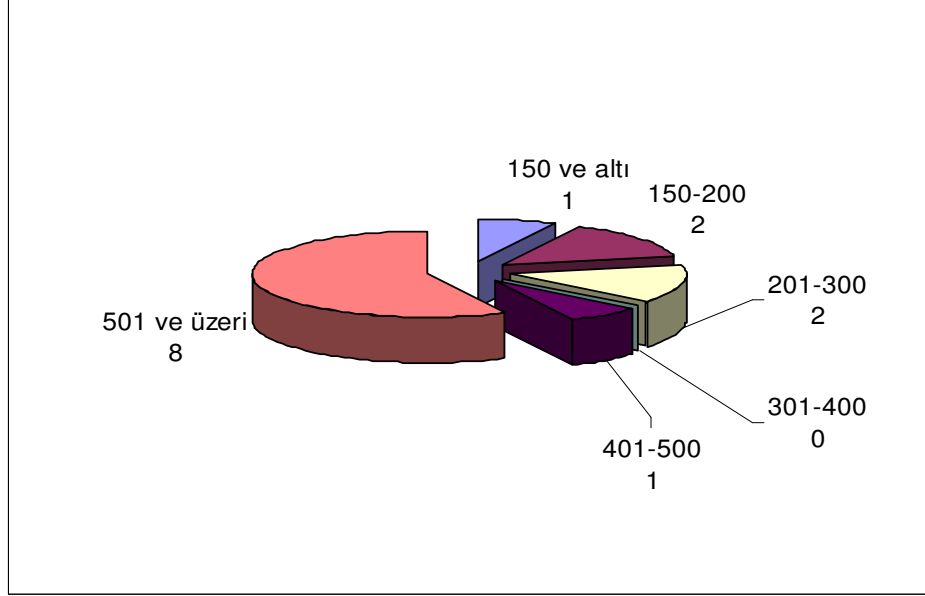
Öz sermaye yapıları itibariyle genel olarak üzüm işletmelerinin öz kaynaklarının yeterli olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 3.16. İşletmelerin Sahip Oldukları Özsermaye (Bin YTL)

Özsermaye (Bin YTL)	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
150 ve altı	1	7,1
150 – 200	2	14,3
201 – 300	2	14,3
301 - 400	-	0
401 - 500	1	7,1
501 ve üzeri	8	57,1
Toplam	14	100

Grafik 3.5. İşletmelerin Sahip Oldukları Özsermaye (Bin YTL)

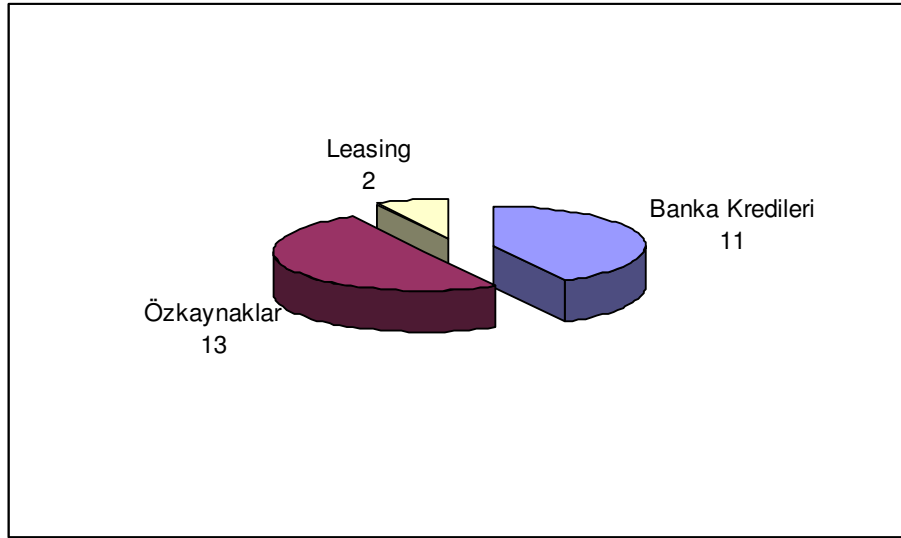
3.3.3.2. İşletmelerin Finansman Kaynakları

Manisa'da bulunan Üzüm İşletmeleri maliyetlerini ve çeşitli masraflarını karşılamak için öncelikle öz kaynaklarından finansman sağlamakta, öz kaynaklarının yetmediği ve kredi faiz oranlarının uygun olduğu durumlarda banka kredisi kullanmaktadırlar. Anketi cevaplayan 14 işletmenin 13'ü özkaynaklarını kullanarak finansman sağladıklarını, 11 ise banka kredileri kullanma yoluna gittiklerini belirtmişlerdir (Tablo 3.17) Sadece özkaynaklarıyla faaliyet gösteren 2 firma bulunmaktadır. Bu firmalar banka kredileri veya benzeri finansman aracı kullanmamalarının nedeninin kişisel tercihler olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 3.17. Üzüm İşletmelerinin Kullandıkları Finansman Kaynakları

Finansman Kaynakları	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Özkaynaklar	13	92,9
Banka Kredileri	11	78,6
Leasing	2	14,3
Yabancı Ortaklık	-	0
Halka Açılma	-	0

Grafik 3.6. Üzüm İşletmelerinin Kullandıkları Finansman Kaynakları

Ankete katılan işletmelerin sadece 2 tanesi leasing yaparak finansman sağlamaktadır. Halbuki sürekli yenilenen bir teknolojiye ihtiyaç duyan bu firmalar için leasing en karlı finansal araçlardan biridir. Leasing, orta vadeli bir kredi (kiralama) işlemidir. Bilinen kredi işlemlerinden farklı olarak burada kredi işletmeye nakit olarak verilmemektedir. Süreç kısaca şu şekilde işlemektedir: İşletme (kiracı) , işinde kullanmak üzere almak istediği sabit kıymeti seçer ve leasing şirketinden bu işlem için kendisine kredi tahsis edilmesi talebinde bulunur. Leasing şirketi tahsis ettiği krediyi kiracının seçtiği malın alımında kullanır. Leasing şirketi satın aldığı sabit kıymeti kiracının kullanımına tahsis eder. Kiracı leasing yöntemiyle kiraladığı sabit kıymet için leasing şirketine aralarındaki sözleşme ile belirlenmiş kiralara öder.

Leasing maliyetleri önemli ölçüde azaltıcı bir kredi yöntemidir ve diğer kredilere göre bazı avantajları mevcuttur. Her şeyden önce, orta ve uzun vadeli yatırımların finansmanında kullanılıyor olması nedeniyle finansal kiralama işlemleri devlet tarafından da desteklenmekte, % 18 olan genel KDV oranı bazı istisnalar dışında finansal kiralama işlemlerinde % 1 olarak uygulanmaktadır. Bu uygulama özellikle yatırım döneminde olan işletmelerin uzunca süre üzerlerinde taşımak zorunda kaldıkları KDV yükünü neredeyse ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca Türkiye’de oldukça kıt olan, orta ve uzun vadeli kaynak temini bu işlemlerle çok daha kolay olmaktadır. Çünkü leasing sözleşmesi prosedürleri banka kredi anlaşmalarındakilere oranla daha basittir. Ayrıca, kiralanılan mallar leasing sözleşmesi süresince leasing şirketinin mülkiyetinde olduğundan, müşteriden talep edilen teminatlar da banka kredilerine göre daha azdır. Bunun yanında, yatırımın finansal kiralama ile yapılması durumunda kiracının sadece alacağı sabit kıymeti belirlemesi yeterli olmakta, bundan sonraki ithalat, teşvik, sigorta, nakliye işlemleri leasing şirketi tarafından yapılmaktadır. Aynı şekilde özel izinlerle ithal edilebilen mallar için gerekli izinler de leasing şirketi tarafından alınabilmektedir. Alımları yurtdışından yapılacak makine-teçhizat için işletmenin kredi limitlerinin kullanılmasına gerek kalmamaktadır.

Dolayısıyla kısa bir süre sonra yenileriyle değiştirilecek olan yada ek aparatlarla güçlendirilecek olan makine ve teçhizatların bu yöntemle edinilmesi daha az maliyetli olacak ve firmaların daha hızlı bir değişime ayak uydurmalarına yardımcı olacaktır. Bu nedenle bu firmaların leasing yöntemleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaları sağlanmalıdır.

Bunun yanında, işletmeler yabancı ortaklık kurmaya ya da halka açılmaya pek sıcak bakmamaktadırlar. Oysaki finansal yapılarını güçlendirebilmeleri, yeni pazarlara açılabilmesi açısından bu tür ortaklıklar önemli avantajlar sağlayabilmektedir. Özellikle yabancı ortaklık kurmaları şirketlerin hem kurumsallaşmasına hem de daha güvenilir bir imaja sahip olmalarında yardımcı olacaktır. Bu sayede sektör kabuğunu kırabilecek belki de çok daha güçlü ve farklı bir teknolojiye sahip olabilecek hatta uluslar arası alanda kredibilitesini arttırabilecektir. Bir firmada yaşanacak bu tarz bir değişim rüzgarı bütün firmaları etkileyebilecektir.

3.3.3.3. Üzüm İşletmelerinin Karşılaştıkları Finansman Sorunları

Daha önce de belirtildiği gibi, Manisa’da bulunan üzüm işletmelerinin özkaynak anlamında çok ciddi problemleri bulunmamaktadır. Ancak satış karlarının düşüklüğü 11 firma için en önemli finansman sorunu olarak belirlenmiştir. Bunun yanında 5 firma kredi faiz oranlarının yüksekliğinin kendileri için bir finansman sorunu olduğunu belirtmiştir (Tablo 3.18.).

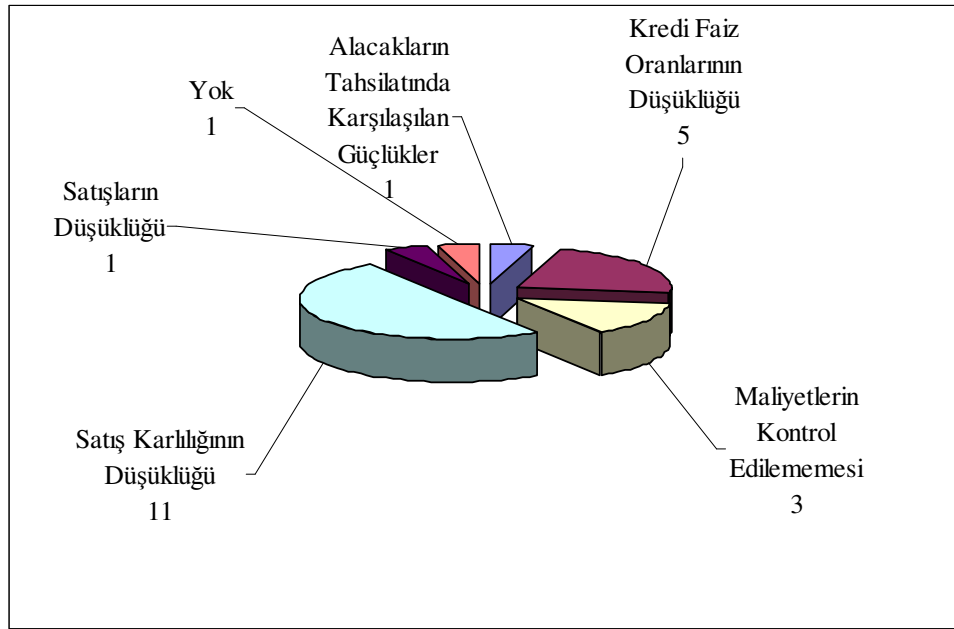
Tablo 3.18.İşletmelerin Karşılaştıkları Finansman Sorunları

Finansman Sorunları	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Satış Karlılığının Düşüklüğü	11	78,6
Kredi Faiz Oranlarının Yüksekliği	5	35,7
Maliyetlerin Kontrol Edilememesi	3	21,4
Alacakların Tahsilatında Karşılaşılan Sorunlar	1	7,1
Satışların Düşüklüğü	1	7,1
Finansman Sorununun Olmaması	1	7,1
Özsermaye Yetersizliği	-	0
Kredi Kullanım Olanaklarının Düşüklüğü	-	0

Satış karlarının düşük olmasının en önemli sebebi sektörün kendi içindeki rekabet yapısından kaynaklanmaktadır. Çekirdeksiz kuru üzüm ihracatında birinci sırada olan Manisa firmalarının böyle bir problemle karşılaşmaları aslında oldukça şaşırtıcıdır. Ancak üzüm için bir üretim planlamasının olmaması ve firmaların birbirlerini ezerek daha yüksek satış olanağına sahip olacaklarını düşünmeleri sektörü böyle bir sorunla karşı karşıya getirmektedir. Bu sorunun çözümü için öncelikle bir üretim planlaması yapılmalıdır ki bu bir politika sorunudur ve devlet tarafından acilen çözümlenmesi gerekmektedir. Bu sorun, ürüne özgü bir sorun olmayıp aslında tüm tarım ürünlerinde karşımıza çıkmaktadır. Ürünün ihtiyacın altında üretildiği dönemlerde bütün firmalar kıyasıya bir rekabete girmekte ve maliyetlerini aşan fiyatlarla üzüm satın almaktadırlar. Çünkü firmalar dış ülkelerdeki alıcılarla satış bağlantılarını genellikle sezon öncesinde yapmaktadırlar. Üretim planlamasının yapılmamış olması ve rekolte çalışmalarının da eksik ve geç yapılması nedeniyle firmalar çoğu zaman üretimin durumunu bilmeden fiyat belirlemek zorunda

kalmaktadırlar. Bunun yanında AB'ye uyum süreciyle birlikte daha da bilinçlenen sektördeki üreticilerden kaynaklanan bazı problemler de yaşanmaktadır. Örneğin 2006 sezonu başında Manisa Ziraat Odası yoğun bir kampanya yürüterek üreticilerini ürünlerini hemen satmamaları konusunda uyarmıştır. Üreticiler ürünlerinin fiyatlarının yükseleceği düşüncesiyle piyasaya ürün sürmemişler, dolayısıyla firmalar tahminlerinin çok üstünde rakamlarla hammadde tedarik etmek zorunda kalmışlardır.

Grafik 3.7. İşletmelerin Karşılaştıkları Finansman Sorunları

Bu tarz sorunlarla karşılaşmamak için uygulanabilecek bir başka yöntem de firmaların sözleşmeli tarıma yönelmeleri olacaktır. Bunun yanında firmalar birbirlerinin yurtdışındaki müşterilerini kapma yoluna gitmektense yeni pazarlara yönelmeli veya ürünün yeni kullanım alanlarını bulmalıdırlar.

Burada belirtilmesi gereken nokta TARIŞ'ın içinde bulunduğu özel durumdur. TARIŞ üyesi olan üreticilerin ürünlerini ihtiyacı olmasa dahi almak zorunda kalmakta bu da hem finansman sorunu yaratmakta hem de stoklarda fazla ürün birikmesine sebep olmaktadır.

3.3.4. Üzüm İşletmelerinin Üretim Yapısı

3.3.4.1. Üzüm İşletmelerinin Hammadde Kaynakları

Tüm tarımsal ürünlerde olduğu gibi çekirdeksiz kuru üzümde de farklı hammadde kaynakları bulunmaktadır. Manisa’da bulunan ve araştırmaya katılan işletmeler işledikleri üzümleri tüccarlardan, çiftçilerden, borsadan ve kooperatiften tedarik etmektedirler. 8 işletme, çok yüksek miktarlarda olmasa da sözleşmeli üretime de yönelmeye başlamıştır (Tablo 3.19). Ancak sözleşmeli üretim henüz istenilen düzeyde değildir. Oysa Avrupa Birliği’nde ve hatta tüm dünyada ürünün izlenebilirliği büyük önem kazanmıştır. Başka bir ifadeyle ürünün son tüketicisi, tükettiği ürünün ekim aşamasına dönüp hangi ilaçların kullanıldığı, hangi gübreleme yönteminin benimsendiğine kadar pek çok konuda bilgi sahibi olmak istemektedirler. 2006 yılında kabul edilen Tarım Kanunu da AB’deki gelişmeleri göz önüne alarak sözleşmeli üretimi teşvik etme yoluna gitmiştir. Sözleşmeli üretim yapan üretici artık devlet tarafından da desteklenecektir. Bu nedenle firmaların sözleşmeli üretime yönelmeleri, hatta hammaddenin büyük bir kısmının, mümkünse tamamının bu yolla edinilmeleri hem kendilerine hem de üreticiye kazanç sağlayacaktır.

Sözleşmeli üretim modeli, firmalar ile üreticiler arasında ürünün ekimi dikimi veya üretiminden önce yapılan çiftçinin belirli bir ekiliş alanı ve üretimi gerçekleştirme sorumluluğunu yüklenmesine karşın, firmaların da elde edilecek ürünü belirli şartlarda almayı garanti ettiği anlaşmaya dayalı üretim ve pazarlama modelidir (Tan, 2003:1). Sözleşmeli üretim modeli girdi temini, üretim, işleme ve pazarlama olmak üzere dört aşamada tamamlanan bir süreçtir. Çiftçi sanayici entegrasyonunu sağlamada bir araç olarak karşımıza çıkan sözleşmeli üretim modelinin üreticilerle etkili bir iletişim kurma ve yakın diyalog içinde olma, ürün kalitesinde ve standartlarında iyileştirme sağlama, ürünlerin pazarlanmasındaki risk ve belirsizliklerin azaltılması, sanayiye yeterli miktarda ve kalitede hammadde temini sağlama, çiftçi ve sanayici arasında mal, nakit ve teknik bilgi akışının temini gibi birçok avantajı bulunmaktadır.

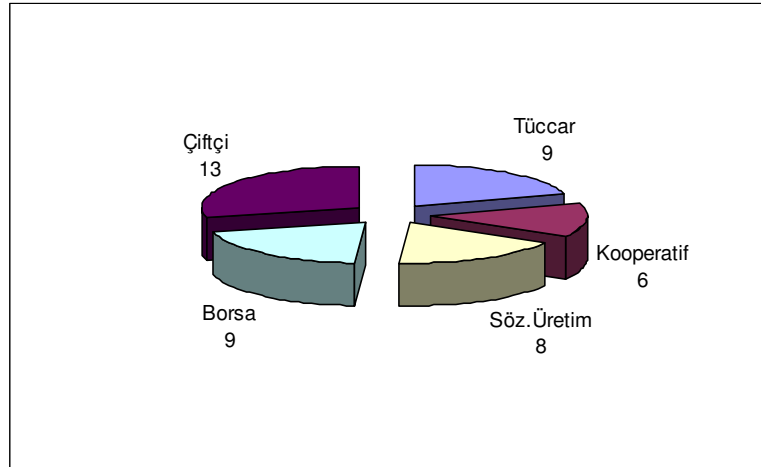
Dolayısıyla bu yolla hammadde tedarik eden firmalar ürünlerde kullanılacak ilaçların ve gübrenin hem niteliğini hem de miktarını belirleyebilecekler, uygun kurutma yöntemlerini üreticilere öğreterek yabancı madde sorununu minimuma indirebileceklerdir.

Tüm bunların yanında ihtiyacı kadar ürünün üretilmesi yönünde çiftçileri yönlendirebilecek ve bir anlamda üretim planlamasına katkıda bulunabileceklerdir.

Tablo 3.19. İşletmelerin Hammadde Kaynakları

Hammadde Kaynakları	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Çiftçi	13	92,8
Tüccar	9	64,2
Borsa	9	64,2
Sözleşmeli Üretim	8	57,1
Kooperatif	6	42,8

Grafik 3.8. İşletmelerin Hammadde Kaynakları

Yukarıdaki grafikten de izlenebileceği gibi ankete katılan 6 işletme, bütün tedarik kaynaklarından hammadde tedarik etmektedir. İşletmelerden sadece 9'u borsa kanalıyla işlem yapmakta, diğer firmalar tüccar veya çiftçiden alım yapmaktadırlar. Borsa kanalıyla hammadde tedarik eden işletmeler hammaddelerinin tamamını değil, bir miktarını buradan tedarik etmektedirler. Halbuki Borsalar kanalıyla yapılan alışverişler hem alıcı hem de satıcı açısından tam rekabet piyasası şartlarına yakın bir piyasa oluşturulmaktadır. Çünkü çok sayıda alıcı ve satıcının karşı karşıya geldiği mekanlarda gerçekleşen işlemlerde fiyatlar alıcı ve satıcı tarafından hiçbir engelle karşılaşmaksızın serbest piyasa ortamında belirlenmektedir. Fiyat hareketlerinden diğer alıcı ve satıcılar anında haberdar olmakta ve

günümüzün elektronik bilgi akışı sayesinde fiyatlar tüm dünyaya ilan edilmektedir. Bunun yanında standartların (7 numara, 8 numara vb) önceden belirlenmiş olduğu Borsada fiyatlar bu tiplere göre belirlenmekte ve burada gerçekleştirilen alışveriş tescil edilerek bir anlamda garanti altına alınmaktadır. Fiyat, ödeme, miktar, teslim gibi tüm şartlarda anlaşıldıktan sonra yapılan alışverişten caymak mümkün olmamaktadır. Kabul edilen şartların yerine getirilmesine rağmen sözleşmenin iptali, yada ürün tesliminin yapılmaması veya ödemenin gerçekleşmemesi gibi durumlarda Borsa devreye girebilmektedir. Böylece hammadde tedarikinde daha güvenli bir yol izlenebilmektedir.

3.3.4.2. İşletmelerin Hammadde Tedarikinde Karşılaştıkları Sorunlar

Üretimlerini gerçekleştirebilmek için hammadde temininde bulunan üzüm işletmeleri ürün kalitesinin düşük olması, ürünlerin fiyatlarının yüksek olması, yeterli miktarda ürün bulunamaması ve nakliye giderlerinin yüksek olması gibi sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Manisa’da bulunan 14 üzüm işletmesinin 9’u hammadde tedarikinde karşılaştıkları en önemli sorunların başında ürün kalitesinin düşük olmasının geldiğini belirtmişlerdir. Tabla 3.20.’den de izlenebileceği gibi 4 firma ürünlerin fiyatlarının yüksek olmasının kendileri için önemli bir sorun olduğu tespit edilmiştir.

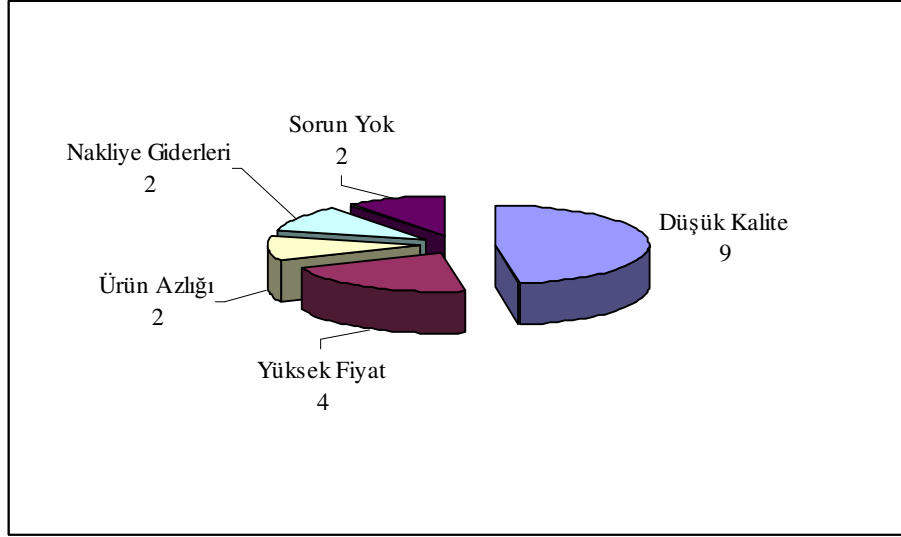
Daha önce de değinildiği gibi bu sorunların çözümünde en etkili yöntem sözleşmeli üretimin teşvik edilmesi olacaktır. Ancak ankete katılan işletmelerden sadece sözleşmeli üretim yaparak hammadde tedarik eden tek firma hammadde tedarikinde karşılaştıkları sorunun çiftçiyi sözleşmeli üretime teşvik etmek olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle bu konuda çiftçinin bilinçlendirilmesine önem verilmeli ve bu konuda hiç vakit kaybedilmemelidir.

Tablo 3.20. İşletmelerin Hammadde Tedarikinde Karşılaştıkları Sorunlar

Sorunlar	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Ürün Kalitesinin Düşük Olması	9	64,3
Ürünlerin Fiyatların Yüksek Olması	4	28,6
Yeterli Miktarda Ürün Bulunamaması	2	14,3
Nakliye Giderlerinin Yüksek Olması	2	14,3
Sorun Yok	2	14,3

Grafik 3.9. İşletmelerin Hammadde Tedarikinde Karşılaştıkları Sorunlar

3.3.4.3. İşletmelerin Hammadde Kalitesiyle İlgili Olarak Karşılaştıkları Sorunlar

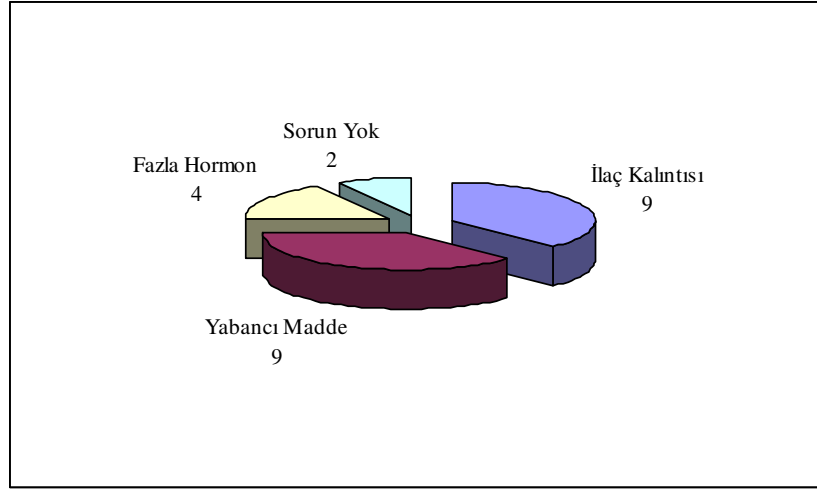
Manisa’da bulunan kuru üzüm işletmelerine yönelik anket çalışmasında, işletmelerin büyük çoğunluğunun hammaddelerin kalitesiyle ilgili problemlerinin ürünlerdeki ilaç kalıntısı ve ürünlerde yabancı madde miktarının yüksek olması olduğu görülmüştür (Tablo 3.21.). Yapılan görüşmelerde, bu konuda çiftçinin en kısa zamanda bilinçlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu anlamda işletmelerin son yıllarda sözleşmeli üretime yönelseler de, çiftçilerin eğitimsiz olmaları nedeniyle konunun önemini fark edemedikleri ve fazla miktarda ve yanlış zamanlarda ilaç kullanmaya devam ettikleri gözlenmektedir.

Tablo 3.21. İşletmelerin Hammadde Kalitesiyle Karşılaştıkları Sorunlar

Sorunlar	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
İlaç Kalıntısı	9	64,3
Yabancı Madde	9	64,3
Fazla Hormon	4	28,6
Sorun Yok	2	14,3
Nakliyeden Kaynaklanan Sorunlar	-	0

AB'ye tam üyelik sürecinde, her geçen gün artan ilaç ve yabancı madde kalıntılarının azaltılmasına yönelik baskılar göz önüne alındığında bu konuda acilen bilinçlendirme çalışmalarına başlanmalıdır. Bu çabalar sadece devletin kaynaklarıyla sınırlı kalmamalıdır. Yetersiz mali kaynak ve personel ile Tarım İl Müdürlükleri bu çalışmalarda etkin sonuçlara ulaşamamaktadır. Bu konuda en büyük görev Ziraat Odası'na düşmektedir. Bunun yanında firmalar da güçleri oranında çiftçiyi bilinçlendirmek için gerekli eğitim faaliyetlerine katkıda bulunmalıdırlar.

Grafik 3.10. İşletmelerin Hammadde Kalitesiyle Karşılaştıkları Sorunlar

3.3.4.4. İşletmelerin Çalışma Zamanı

Manisa'da faaliyet gösteren 14 üzüm işletmesinin 2 tanesi sezonluk olarak çalışırken 12 tanesi tüm yıl boyunca faaliyetlerini sürdürmektedirler. Böylece bir yıl içerisinde sadece belli aylarda üretilen bir ürün, yıl boyunca işlenerek ekonomiye katkıda bulunmaktadır. Ürünlerin yıl boyunca işlem görmesi üreticileri ürünlerini istedikleri zamanda satmalarına olanak tanımaktadır. Her ne kadar sezon başında ürünün fiyatı daha yüksek olsa da kimi zaman üreticiler ürünlerini saklayarak ihtiyaç duydukları zamanda paraya çevirebilmekte bir anlamda tasarruf yapabilmektedirler.

Tablo 3.22. İşletmelerin Çalışma Zamanı

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Sezonluk	2	85,7
Yıllık	12	14,3
Toplam	14	100,00

3.3.5. Üzüm İşletmelerinin Teknolojik Yapısı

3.3.5.1. Üzüm İşletmelerinin Araştırma Geliştirme (AR-GE) Faaliyetleri

Günümüzün gelişen hızlı rekabet ortamında teknolojik yenilikler çok çabuk eskimekte ve bulunan tüm yenilikler çok çabuk taklit edilmektedir. Bu hızlı değişim sürecinin takip edilebilmesi ve rekabet avantajının sağlanması için AR-GE faaliyetleri tüm dünyada büyük önem kazanmıştır.

Eğitim seviyelerinin yüksek olmasına rağmen, ankete katılan işletmelerin AR-GE'ye çok fazla önem vermedikleri görülmektedir. Zira bu işletmelerin sadece 4'ünde AR-GE departmanı bulunurken 10 işletmede AR-GE departmanına sahip değildir (Tablo 3.23).

AR-GE faaliyetlerine yeteri kadar önem verilmemesi sadece bu sektöre özgü bir husus değildir. Her onbin çalışan arasında araştırmacı sayısı Türkiye'de 11, Avrupa Birliği ülkelerinde 94; Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içinde AR-GE'ye ayrılan pay Türkiye'de yüzde 0,63, Avrupa Birliği'nde yüzde 1,92; milyon nüfus başına düşen yıllık bilimsel yayın sayısı Türkiye'de 93, Avrupa Birliği'nde 613; Avrupa Patent Ofisi'nden alınan milyon nüfus başına düşen yıllık patent sayısı Türkiye'de bire bile ulaşmazken Avrupa Birliği'nde 135 olarak görülmektedir (Bilim Şurası, 2006). Bu tablodan da anlaşılacağı gibi Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde olan Türkiye'nin gelişiminin önünde en büyük engellerden biri de AR-GE faaliyetlerine yeteri kadar önem verilmemesidir. Teknoloji ve üretim yapısındaki hızlı değişimlere ayak uydurabilmek, yeni üretim alanları bulabilmek için AR-GE'ye gereken önemin verilmesi sadece üzüm sektörü için değil tüm sektörler için bir zorunluluktur. Yapılan anket çalışmasında gerçekleştirilen görüşmelerde AR-GE

departmanının işletmeler için artı bir maliyet getireceği ve bu maliyetin geri dönüşümün nasıl olacağını kestiremedikleri düşüncesiyle bu alana kaynak aktarılmadığı anlaşılmıştır.

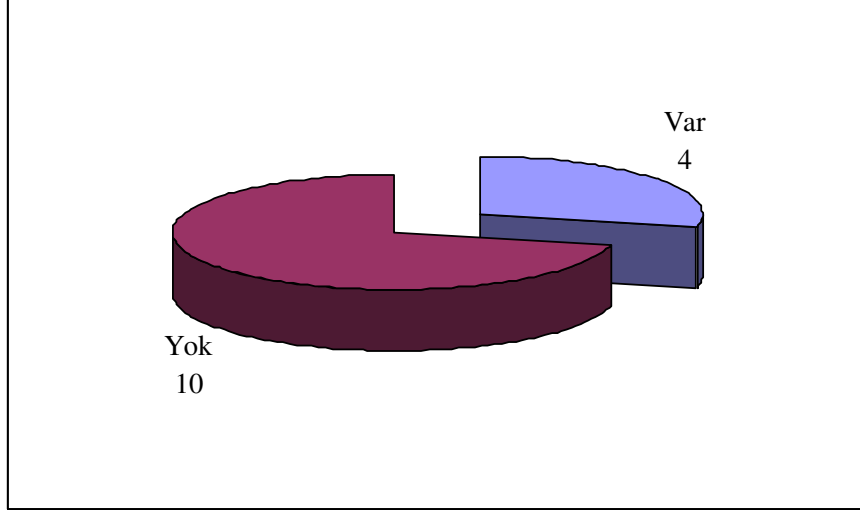
Bu aslında yanlış bir düşüncedir. Diğer sektörler dünyadaki krizlerden etkilenip gelirleri ani düşüşler gösterebilirken, AR-GE krizlerden etkilenmeyip aksine kriz zamanlarında daha çok getiri sağlayan bir faaliyet alanı olmuştur. Yaşanan deneyimler, AR-GE yatırımlarına harcanan paradan, orta-uzun vadede (2-10 yıl arası) çok daha fazlasının geri döndüğünü göstermektedir. Örneğin, AR-GE’de yetkinlik kazanmış İsrail, İrlanda gibi ülkeler toplumlarının refah seviyesini neredeyse üç katına çıkarmışlardır (Bilim Şurası, 2006).

Tablo 3.23. Üzüm İşletmelerinin Araştırma Geliştirme Bölümü

	İşletme Sayısı	Yüzde
Evet	4	28,5
Hayır	10	71,5
Toplam	14	100

Sektörde yoğun bir rekabet yaşayan üzüm işletmeleri, rakiplerine göre daha kaliteli üretimi daha kısa sürede üretebilecek teknolojiyi seçmek zorundadırlar. Bu üretim teknolojisinin etkin olabilmesi için AR-GE faaliyetlerine ayrı bir önem verilmelidir. Ayrıca, üzüm rekoltesinin yoğun olduğu dönemlerde, oluşan fazla stokları eritebilmek ve işletmeye ek gelir sağlamak için işletmelerin ürünün farklı değerlendirme yollarını bulmaları gerekmektedir. Örneğin üzüm lokumu yapılabilir, kuru üzüm suyu çıkartılabilir vb. Bu yeniliklerin neler olması gerektiğini ve bu işlemin karlı olup olmadığını ancak güçlü bir AR-GE departmanının varlığıyla belirlemek mümkündür.

Grafik 3.11. Üzüm İşletmelerinin Araştırma Geliştirme Bölümü

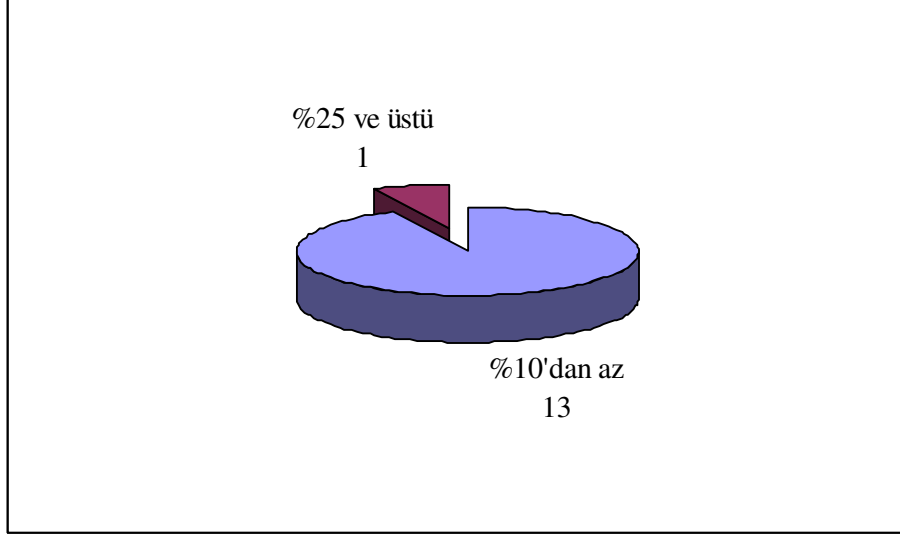
3.3.5.2. Üzüm İşletmelerinin Yıllık Karlarından AR-GE'ye Ayırdıkları Pay

TARİŞ dışında kalan tüm işletmeler AR-GE'ye karlarının %10'undan daha az kaynak aktarmaktadırlar (Tablo 3.24.). TARİŞ ise, ciddi bir AR-GE departmanı ile çalışmaktadır ve her sene kardan bağımsız bir bütçe belirlemektedirler. TARİŞ yetkililerinin ifadesine göre tüm birlikler için bu bütçe yaklaşık 74.000 YTL'dir.

Tablo 3.24. İşletmelerin Yıllık Kardan AR-GE'ye Ayırdıkları Pay

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
% 10'dan az	13	92,9
% 10 – 15	-	0
% 15 – 20	1	7,1
% 20 – 25	-	0
% 25 ve üstü	-	0
Toplam	14	100

Grafik 3.12. İşletmelerin Yıllık Kardan AR-GE'ye Ayırdıkları Pay

İşletmelerin AR-GE departmanlarına yıllık karlarından ayırdıkları payların az olması bu bölümün önemini henüz kavrayamadıklarının bir göstergesidir. Türkiye ölçeğinde güçlü sayılabilecek bir finansal yapıya sahip olan bu işletmelerin, bu konuya daha fazla önem vermeleri konusunda bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Bu departman işletmelerin her birinde ayrı ayrı kurulabileceği gibi, işletmelerin bir araya gelmesiyle oluşturulabilecek ortak bir platformda da kurulabilir. Örneğin 2006 yılında Manisa'da "Bağcılar Birliği" adı altında bir kurul oluşturulmuştur. Ticaret Borsası ve Ziraat Odası'nın da üye olduğu bu kurul bağcılığın geliştirilmesi için çalışmakta ve üreticilere yönelik faaliyet göstermektedir. Buna benzer olarak Ticaret Borsası ve Ticaret Odası'nın bünyesinde olduğu ve bütün firmaların temsil edildiği bir "Üzüm Danışma Kurulu" kurmak mümkündür. Adı geçen odalar böyle bir çalışmada etkin destek vereceklerini her zaman belirtmektedirler. Bu kurul her üyenin belli ölçülerde maddi destek sağlamasıyla önemli bir finansmana sahip olma imkanına sahiptir. Oluşturulacak havuzda birikilen paralarla üzüm ürünü için güçlü bir AR-GE kurulabilir. Böylece, işletmelerin kendi başlarına harcayacaklarından çok daha az bir maliyetle yeni üretim olanakları bulmak mümkün olabilecektir. Bu Kurul Bağcılık Danışma Kurulu ile birleşerek yapısını güçlendirebilir, böylece ürünün üretiminden pazarlamasına kadar tüm aşamaları ortak bir

sistemle gerçekleştirilebilir. Böyle bir oluşumun sağlanması AB’de var olan ortak piyasa düzeninin bir anlamda çekirdeksiz kuru üzüm için kurulmasına da olanak sağlayacaktır.

3.3.5.3. Üzüm İşletmelerinin Teknoloji Durumu

Üzüm işletmelerinin finansal kaynaklarının yeterli olması, bu işletmelerin teknolojiyi takip edebilmesinde önemli bir faktör olmaktadır. Bunun yanında bir diğer önemli faktör de ihracat yapılan Avrupa Birliği ülkelerinin, üzüm işletmelerinin teknolojilerini sürekli yenilemeleri konusundaki baskısıdır.

Manisa’da bulunan 14 üzüm işletmesinin tamamı mevcut üretim teknolojilerinin yeterli olduğunu düşünmektedirler. Yine işletmelerin tamamı teknolojilerini sürekli yenileyerek dış pazarlara uyum sağladıklarını da ifade etmişlerdir (Tablo 3.25).

Tablo 3.25. İşletmelerin Mevcut Üretim Teknolojilerinin Durumu

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Eski Teknoloji Kullanan	-	0
Başka İşletmenin Teknolojisini Uygulayan	-	0
Sürekli Yenilenen Bir Teknolojiye Sahip Olan	14	100

Teknoloji konusunda Avrupa Birliği ülkelerinden kaynaklanan baskı, ürünlerdeki yabancı madde kalıntısını neredeyse sifıra yakın bir değer alması isteğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca yapılan görüşmelerde edinilen bilgilere göre, bu ülkelerdeki firmalar, bizzat Türkiye’ye gelerek hemen hemen her sene tesisleri gezmekte ve satışın devamlılığı için istedikleri değişikliklerin yapılmasını şart koşmaktadırlar. Bu nedenlerle işletmeler teknolojilerini sürekli yenilemek zorunda kalmaktadırlar. Bu nedenle Manisa’da bulunan üzüm işletmelerimizin AB standartlarına göre üretim yaptıklarını rahatlıkla söylemek mümkündür. Ancak, bu durum önemli bir maliyet olarak işletmelerin karşısına çıkmaktadır. Maliyetlerini azaltmak için bu tarz yatırımlarda kendi öz kaynaklarından ve banka kredilerinden ziyade leasing yöntemini kullanmaları onlar için bir avantaj olacaktır. Bunun yanında etkin bir AR-GE çalışmasıyla maliyetleri minimuma indirebilir ve teknolojiyi daha hızlı takip edebilme şansına sahip olabilirler.

3.3.6. Üzüm İşletmelerinin Pazarlama Yapıları

3.3.6.1. İşletmelerin Kullandıkları Markalar

Türk Patent Enstitüsü Markayı, bir işletmenin mal veya hizmetlerinin diğerlerinden ayırt edilebilmesini sağlayan ve baskı yoluyla yayınlanabilen her türlü işaret olarak tanımlamaktadır. Günümüzün giderek çetinleşen rekabet ortamında marka artık çok daha başka anlamları ve avantajları da bünyesinde taşımaktadır. Her şeyden önce marka, firmanın uluslar arası alanda hem kendisinin hem de ülkesinin tanıtımında, girdiği ülkedeki pazara yerleşmede ve tutundurmada ürüne kimlik kazandırmaktadır.

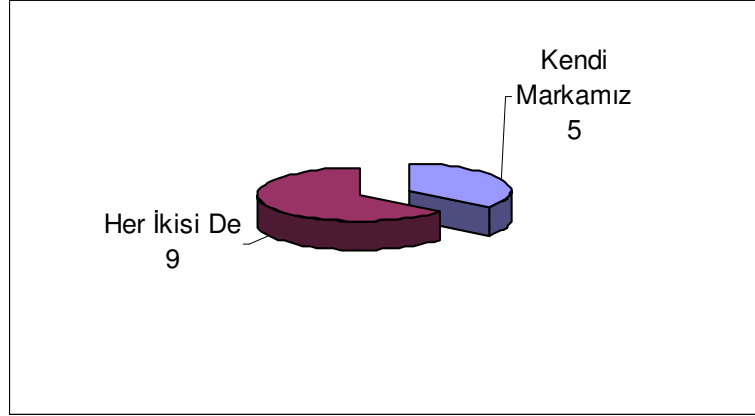
Manisa’da bulunan üzüm işletmeleri, ihraç ettikleri ürünlerde kendi markalarını kullanmaya çalışmaktadırlar. Bundan birkaç sene öncesine kadar sadece kendi markasıyla ürün gönderen bir tek TARIŞ varken, şu anda 5 firmamız sadece kendi markalarıyla ürün göndermektedirler. Bu durum işletmelerimizin kendilerini dünya çapında kabul ettirmeye başladıklarının da önemli bir göstergesidir. Manisa’da bulunan toplam 14 üzüm işletmesinin 9’u ise hem kendi markaları adı altında hem de başka bir firmanın markası altında ürünlerini ihraç etmektedirler (Tablo 3.26). Burada kastedilen başka bir marka genellikle ithal edilen ülkedeki firmaların markalarıdır. İşletmeler fason üretime zor durumda kalmadıkça girmediklerini de belirtmişlerdir.

Tablo 3.26. Üzüm İşletmelerinin Kullandıkları Markalar

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Sadece Kendi Markası	5	35,7
Başka Bir Firmanın	-	0
Her İkisi De	9	64,3
Toplam	14	100

Grafik 3.13. Üzüm İşletmelerinin Kullandıkları Markalar

Üzüm işletmelerinin markalarını yerleştirmek ve sadece kendi markalarını kullanabilmek için yoğun çaba sarf ettikleri bilinen bir gerçektir. Markanın yerleştirilmesi işletmeye olan bağlılığın artması, tutundurmaya yardımcı olması ve talep yaratmadaki etkisi gibi avantajları bulunmaktadır. Bu nedenle firmaların tamamının kendi markalarını kullanabilecek seviyeye gelmeleri çok önemlidir. Avrupa Birliği'ne üye olmamız durumunda firmaların kendi markalarını daha rahat kullanabilecekleri tahmin edilmektedir.

3.3.6.2. İşletmelerin Ürünlerini Pazarlama Biçimleri

Çekirdeksiz kuru üzüm pazarlanmasında kullanılan iki yöntem bulunmaktadır. Bunlardan birincisi dökme olarak diğeri ise kutularda pazarlanmasıdır. Çekirdeksiz kuru üzüm ürününün özelliğinden dolayı ürünlerin dökme olarak pazarlanması kimi zaman ihracatta problemlere yol açmaktadır. Çünkü dökme olarak pazarlanan ürünler büyük miktarlarda olmakta ve üst üste geldiklerinden ezilebilmekte, dolayısıyla ürünün şekli bozulabilmektedir. Bu nedenle işletmelerin ürünlerini ambalajlayarak pazarlamaları kendileri için daha iyi olmaktadır. Ankete katılan üzüm işletmelerinin 8'i ürünlerini kutularda pazarlarken 6'sı ürünlerini hem kutularda hem de dökme olarak pazarlamaktadırlar (Tablo 3.27.).

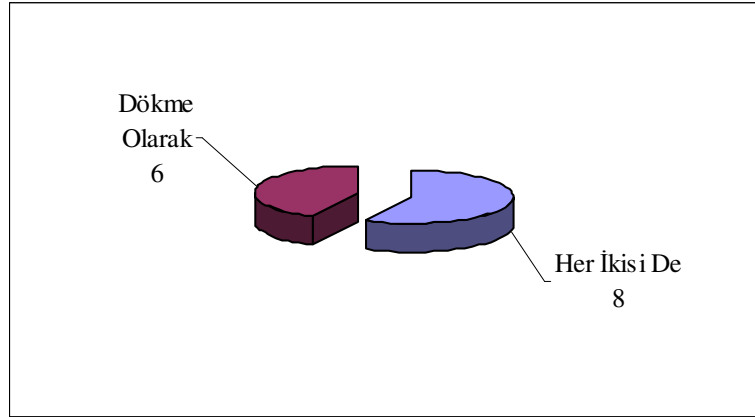
Ambalaj ürünün korunmasının yanında, ürünün markasının yerleştirilebilmesi için de önem arz etmektedir. Ayrıca ürünlerin daha küçük ambalajlara konularak satılması milli ekonomiye de katkı sağlayacaktır. Ambalajlama, tutundurma, fiyat ayarlama, depolama ve taşıma gibi konularda da işletmelere kolaylık sağlamaktadır. İşletmeler ambalajların

boyutunu ve içeriğini değiştirerek ürünlerin fiyatlarında ayarlama yapma imkanına sahip olabilecekleri gibi, ambalajlanarak depolanacak ürünler çok daha sağlıklı bir şekilde korunabilecektir. Bunun yanında dökme olarak pazarlanan ürünler plastik kasalarla dağıtmakta ve yurt dışına giden bu kasalar geri dönmemektedir. Bu durum hem işleme hem de ülke ekonomisine zarar vermektedir.

Tablo 3.27. İşletmelerin Ürünlerini Pazarlama Biçimleri

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Kutularda	8	57,1
Dökme Olarak	-	0
Her İkisi De	6	42,9
Toplam	14	100

Grafik 3.14. İşletmelerin Ürünlerini Pazarlama Biçimleri

3.3.6.3. Üzüm İşletmelerinin Ürünlerini Pazarlarken Karşılaştıkları Sorunlar

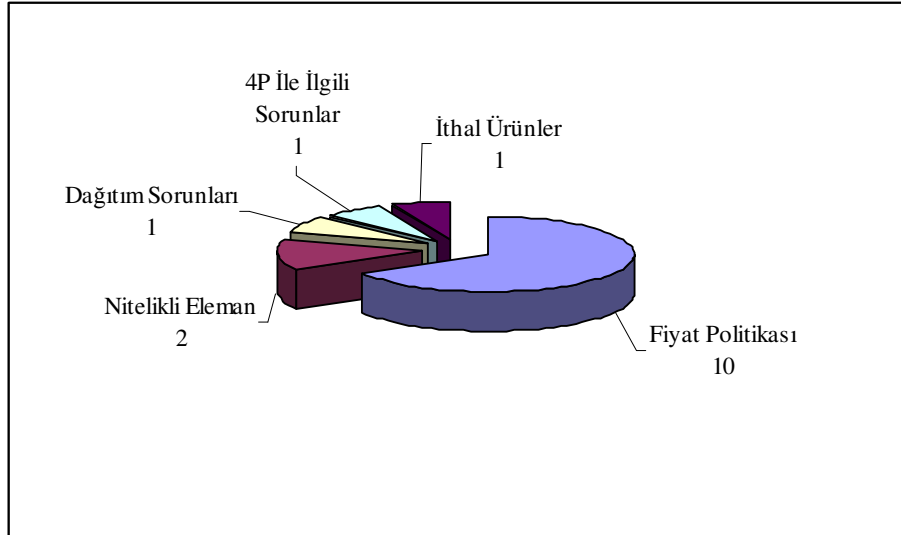
Manisa'da bulunan üzüm işletmelerinin en önemli pazarlama sorunu fiyat politikalarını uygulayamamalarıdır. Ankete katılan 14 işletmeden 11'i fiyat politikası uygulamamayı önemli bir sorun olarak belirtirken, 2 işletme için nitelikli pazarlama elemanı bulamamak pazarlama sorunlarıdır. Bunun yanında 1'er firma piyasadaki ithal

ürünler, dağıtım sorunu ve 4 P²³ ile ilgili diğer konularda sorunları olduğunu belirtmişlerdir (Tablo 3.28.).

Tablo 3.28. İşletmelerin Karşılaştıkları Pazarlama Sorunları

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Fiyat Politikası Uygulayamamaları	10	71,4
Nitelikli Pazarlama Elemanı İstihdam Edememek	2	14,3
Ürünlerin Diğer Pazarlama Kuruluşları Tarafından Dağıtılma Zorluğu	1	7,1
Pazarlamannın 4 P si İle İlgili Sorunlar	1	7,1
Piyasadaki İthal Ürünlerin Çokluğu	1	7,1

Grafik 3.15. İşletmelerin Karşılaştıkları Pazarlama Sorunları

Ankete katılan firmalar her ne kadar ithal ürünlerle ilgili bir sıkıntılarının olmadıklarını ifade etseler de özellikle İran'dan gelen ve bizim üzümümüz karşısında oldukça kalitesiz olan üzümler hem firmaları hem de ülke imajını ciddi bir tehlikeye atmaktadır.

²³ Pazarlamannın dört temel unsuru: Üretim (Product), yer (place), tanıtım (promacion) ve fiyat (Price) tir. Bu dört ana unsur "pazarlamannın 4 P'si" olarak tanımlanmaktadır.

Çünkü bu üzümler, Manisa üzümü ile karıştırılarak Sulatana²⁴ adı altında piyasaya sürülmektedir. Dolayısıyla bu durum dünyaca ünlü çekirdeksiz kuru üzümümüzün imajına büyük zarar vermektedir. Bu durum gerek yasal yollarla, gerekse bilinçli bir kamuoyu oluşturularak en kısa zamanda çözümlenmeli ve bu ürünlerin ülkeye girişi engellenmelidir. En azından bu iki üzümün birbirine karıştırılmaması sağlanmalıdır.

3.3.6.4. İşletmelerin Kalite Kontrol Yöntemleri

İşletmeler, kendi uzmanları ve kontrolörler tarafından üzümün işlenmesi sırasında ve sonrasında ürünleri kontrol etmektedirler (Tablo 3.29.). Ankete katılan işletmelerin hepsi ilk işlemde sonra, yabancı maddeleri otomatik olarak ayırabilen lazer tarayıcılarla daha kapsamlı bir kontrol yapabilmektedirler. İşletmeler ayrıca, gözle kontrol yöntemini de kullanılmaktadırlar. Alıcının istediği standartlarda hazırlanan üzümler ihraç edilebilmek için yükleme öncesi, bir kez daha Dış Ticaret Müsteşarlığı elemanları tarafından kontrol edilerek, kontrol belgesi düzenlenmektedir.

Tablo 3.29. İşletmelerin Kalite Kontrol Yöntemleri

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Kalite Kontrol Uzmanları İle	14	100
Lazer Tarayıcılarla	14	100
Gözle	11	78,5

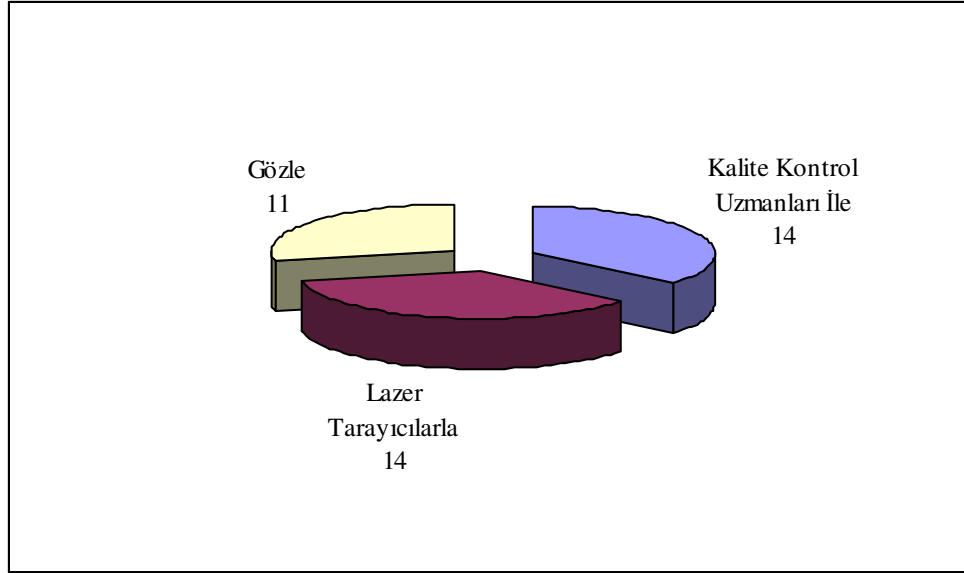
Daha önce de sıkça belirtildiği gibi çekirdeksiz kuru üzüm üretimi ve pazarlanmasında en büyük sorun yabancı madde ve ilaç kalıntısı problemdir. Bu problemleri çözmek için firmalar gelişmiş teknolojiler kullanmanın yanında insan unsurundan da faydalanılmaktadırlar. Kalite kontrol uzmanları üretimin başından sevkıyata kadar her alanda hizmet vermekte, ayrıca en az 4 kişiden oluşturulan bir ekip ürünün geldiği ilk anda ve sevkıyata gittiği anda gözle görülebilecek yabancı maddeleri temizlemek için çalışılmaktadırlar. Bunun yanında firmaların tamamında Okratoksin A adlı kalıntı maddesinin bulunup bulunmadığını, varsa ne miktarda olduğunu belirleyen oldukça pahalı ve akredite olmuş laboratuvarlara sahiplerdir. Bunun yanında işletmeler, yabancı

²⁴ Sultana : Ege Bölgesi'nde yetişen nefaset ve gıda yönüyle dünyanın en kaliteli üzümleri olarak kabul edilen üzümler için verilen genel isimdir.

maddeleri otomatik olarak ayırabilen lazer tarayıcılarla çok daha kapsamlı bir kalite kontrolü yapabilmektedirler.

Ancak burada önemle belirtilmesi gereken konu, işletmeler ürünlerin kaliteli olması için ne kadar çabalarlarsa çabalasınlar, bazı durumlarda üretimden kaynaklanan problemleri çözememektedirler. Özellikle fazla ilaç ve yanlış gübre kullanımından kaynaklanan sorunlar, laboratuvarlarda belirlenebilmekte ancak bu bir çözüm olmamaktadır. Dolayısıyla bu ürünler değerlendirilememekte ve atılmaktadır. Bu nedenle üreticilerin bilinçlendirilmesi ve yanlış uygulamalardan kaçınmaları sağlanmalıdır. Çünkü çekirdeksiz kuru üzüm üretimi ve işlenmesi ayrı işletmeler tarafından gerçekleştirilse de üretim bir bütün olarak ele alınmalıdır. Yabancı madde ve ilaç kalıntısına sahip ürünler ne yurt içinde ne de yurt dışında satılamamakta ve milli ekonomimize ciddi zararlar vermektedir.

Grafik 3.16. İşletmelerin Kalite Kontrol Yöntemleri

3.3.6.5. İşletmelerin Sahip Oldukları Kalite Belgeleri

Manisa’da bulunan ve araştırmaya katılan kuru üzüm işleyen işletmelerin tamamı en az bir üretim belgesine sahiptir. Ankete katılan 13 işletme HACCP belgesine sahip olduklarını ifade ederken, 11 işletme ISO 9001 belgesi sahibidir. Bunun yanında 9 firma TSE Belgesi almıştır. İşletmelerin 3 ünde bahsedilen üretim belgelerin tamamı bulunmaktadır (Tablo 3.30.). Burada çok önemli bir uygulamanın altını çizmekte fayda

vardır. Ankete katılan işletmelerden biri olan Salkım Tarım Ltd.Şti. Türkiye’de ilk defa kuru ürünler kapsamında İyi Üretim Uygulamaları (EUROPGAP) Belgesini almaya hak kazanmıştır. Bu sistem ile

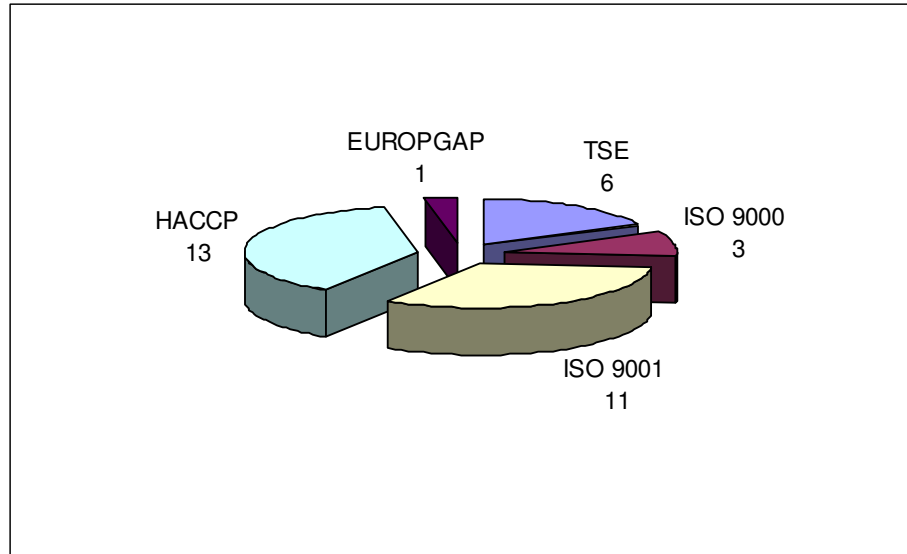
- Avrupa’da ve dünyanın her yerinde kimyasal girdilerin minimize edilmesini teşvik etmek ve ticari açıdan uygulanabilen Üretici Güvence Projelerinin benimsenmesini cesaretlendirmek,
  - Halihazırda mevcut bulunan Güvence Projeleri ve Standartlarının değerlendirilmesi için takip edebilirliği de içeren İyi Tarımsal Üretim Çerçevesi geliştirmek,
  - En iyi uygulamaların sürekli iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve anlaşılması için rehberlik sağlamak,
  - Bağımsız denetim için tek, tanınmış bir merci kurmak,
  - Üreticiler, ihracatçılar ve ithalatçılar da dahil olmak üzere tüketici ve önemli ortaklarla iletişim kurarak ve açıkça fikir alışverişinde bulunmak,
- amaçlanmaktadır.

Ürünlerin izlenebilirliğini temin etmek amacıyla üretimden satış aşamasına kadar gelinen tüm sürecin izlendiği ve kayıtlarının tutulduğu bu sistem Avrupa Birliği Ülkeleri açısından büyük önem arz etmektedir. Çünkü her geçen gün daha da artan bir öneme sahip olan insan sağlığı ve yaşanabilir çevre anlayışını en iyi hale getirmek Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası’nın da ana hedeflerinden biridir. Bu nedenle Europgap uygulamasını yaygınlaştırmak hem iyi üretim uygulaması sağlamak hem de sözleşmeli üretimi teşvik etmek için oldukça önemlidir.

Tablo 3.30. İşletmelerin Sahip Oldukları Kalite Belgeleri

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
HACCP	13	92,8
ISO 9001	11	78,5
TSE	6	42,8
ISO 9000	3	21,4
EUROPGAP	1	7,1

Grafik 3.17. İşletmelerin Sahip Oldukları Kalite Belgeleri

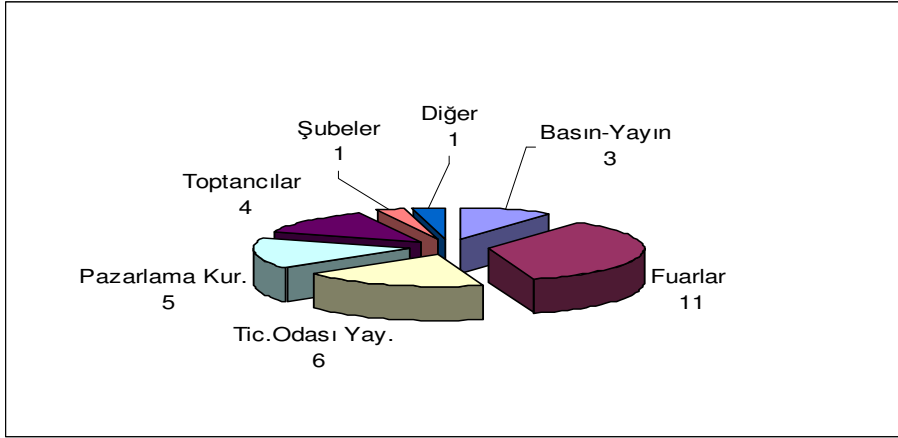
3.3.6.6. Üzüm İşletmelerinin Dış Pazarlar Hakkında Bilgi Toplama Yolları

İşletmeler dış pazarlarla ilgili bilgilere fuarlara katılarak ulaştıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanında ticaret odası yayınlarından ve pazarlama kuruluşlarından da bilgi edinmektedirler (Tablo 3.31.). Ankette belirtilen seçeneklerin dışında, yapılan görüşmelerde işletmelerin İhracatçı Birlikleri'nin yayınlarından faydalandıkları, ticaret müşavirlikleri sayesinde de pazar araştırması yaptıkları ve bilgi topladıkları öğrenilmiştir.

Tablo 3.31. İşletmelerin Dış Pazarlar Hakkında Bilgi Toplama Yolları

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Fuarlar	11	78,6
Ticaret Odası Yayınları	6	42,9
Pazarlama Kuruluşları	5	35,7
Toptancılar	4	28,6
Basın Yayın Organları	3	21,4
Şubeler	1	7,1
Diğer	1	7,1

Grafik 3.18. İşletmelerin Dış Pazarlar Hakkında Bilgi Toplama Yolları

Yeni pazarlar araştırmak ve pazara girmek, ürettiği ürünü ihtiyacı olan kişi ve kurumlarla ilişkiye girebilmek belli bir süreç, bir organizasyon, ciddi bir çalışma gerektirmektedir. Bunun yanı sıra rekabetin yoğun olduğu bu sektörde sürekli yeni pazarlar bulmak neredeyse bir zorunluluk haline gelmiştir. Ancak yapılan görüşmelerden ve bugüne kadar yaşanan deneyimlerden elde edilmiştir ki üzüm işletmelerimiz yeni pazarlar bulmak konusunda çok istekli değildirler. Halbuki sektörde yaşanan yoğun rekabet şu anda bütün firmaları sıkıntıya sokmakta ve yeni pazarlar bulamamaları veya buldukları pazarları genişletememeleri durumu önümüzdeki günler için tehlike sinyalleri vermektedir. Çünkü

aynı pazarlara girmek isteyen firmalar arasındaki bu artan rekabet ürünün fiyatını ve dolayısıyla da değerini oldukça düşürmektedir. Bu nedenle işletmeler zaten var oldukları pazarlarla ilgilenmekten çok yeni pazarlar arama yollarına gitmeliler ve bu yöndeki pazarlama faaliyetlerine ağırlık vermelidirler.

3.3.6.7. Üzüm İşletmelerinin Ürün Sevkiyatında Kullandıkları Yollar

Demiryolu taşımacılığı uzun mesafelerde ekonomik ve güvenli bir taşıma şeklidir. Ancak demiryolu taşımacılığı deniz aşırı ülkelerde ekonomik olmamaktadır. Havayolu taşımacılığı maliyetlerinin yüksekliğinden dolayı genelde kesme çiçek gibi acil sevk edilmesi gereken pahalı ve küçük hacimli malların naklinde söz konusu olmaktadır. Bu nedenle yüksek miktarlarda sevkiyat yapılan ve çabuk bozulmayan bir ürün olan çekirdeksiz kuru üzümde havayolu taşımacılığı oldukça pahalıya mal olmaktadır. Karayolu taşımacılığı malın kapıdan kapıya aktarmasız teslimini sağladığı için işletmelerce tercih edilmektedir. Ancak, karayolu taşımacılığında mesafe arttıkça diğer taşımacılık türlerine göre ekonomik olmaktan uzaklaşmaktadır. Denizyolu taşımacılığı ise ekonomik olması nedeniyle işletmeler tarafından tercih edilmektedir. Denizyoluyla taşımacılık havayoluna göre 14 kat, karayoluna göre 7, demiryoluna göre ise 3,5 kat daha ucuza gerçekleşmektedir.

Tablo 3.32. İşletmelerin Ürün Sevkiyatı Yolları

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Denizyolu	14	100
Karayolu	5	35,7
Havayolu	-	0
Demiryolu	-	0

Ankete katılan üzüm işletmelerinin tamamı, ürünlerini denizyoluyla sevk etmektedirler. 5 işletme, sevkiyatlarında hem denizyolunu hem de karayolunu kullanmaktadırlar (Tablo 3.32.). Bu işletmeler kombine taşımacılık yapmaktadırlar. Kombine taşımacılık; karayolu, denizyolu gibi bilinen taşımacılık biçimlerinin en az ikisinin bir arada kullanılması ile gerçekleşmektedir.

Ancak denizyolu taşımacılığında en büyük problem limanlarla ilgili olmaktadır. Limanlar ile ilgili en çok şikayetçi olunan konu liman ücretlerinin yüksekliğidir. Limanların değeri veya karlılığı sadece işletmesinden sağladığı kar ile değil, kendisi zarar etse bile, bölge sosyal yapısının bir parçası olarak getirdiği ekonomik canlılık, arka plandaki onlarca sektörü beslemesi ve yöreye getirdiği genel zenginlik konuları ile değerlendirilmelidir. Karayollarındaki can kaybı, karayollarının bakım ve onarım masrafları, karayolu taşımacılığının çevreye verdiği zarar, fazla akaryakıt tüketimi de limanların kar zarar hesabına dahil edilmesi gereken etkenlerdir. Liman ücretleri de bu açıdan değerlendirilmeli ve buradaki ücretler ve beklentiler en aza indirilmelidir.

Kamu limanlarımıza, özellikle TCDD limanlarına (Haydarpaşa-Mersin-İskenderun-Derince-İzmir-Samsun ve Bandırma) Deniz Ticaret Odaları, Ticaret ve Sanayi Odaları, Meslek kuruluşlarından önemli tepkiler vardır. Bu tepkiler, mevcut sistemin limanları uzaktan idare etmeye çalışması, özerklik olmaması, bürokrasi, aşırı istihdama rağmen iş verimsizliği, eski araç ve yük donanımları, rekabete dayanmayan yönetim biçimi, yönetimde profesyonel kadrolardan çok politik kadrolar bulunması, gelişen teknoloji ve yük sistemlerine ayak uydurulamaması olarak sıralanmaktadır. Düşük maliyet ve yüksek hizmet performansı sağlanmadan bu tesislerinden gerekli miktarda yararlanmak mümkün gözükmemektedir. Bunun için de işletmecilik anlayışının değiştirilmesi gerekmektedir. Türk Limanları'nın başlıca avantajlı yönleri; ülkemizin 8.333 km'yi bulan sahil şeridi ile Asya ile Avrupa arasında köprü konumda ve jeopolitik konumu itibariyle uluslararası ulaşım yolları üzerinde bulunması, ülkemizin ithalat ve ihracat taşımalarının yaklaşık %91,4'lük bölümünün denizyoluyla yapılması ve yeterli karayolu ve demiryolu bağlantısının bulunmasıdır (Özdem, 2006)

3.3.6.8. Üzüm İşletmelerinin Ürünlerinin Depolanmasında Karşılaştıkları Sorunlar

Manisa'da bulunan bütün üzüm işletmeleriyle yapılan anket sonucunda 12 firmanın depolamada herhangi bir sorunla karşılaşmadıkları saptanmıştır. Bunun yanında iki firma depo yetersizliği, depo zararlıları ve depolama masraflarının yüksekliğinden şikayet etmişlerdir (Tablo 3.33.)

Tablo 3.33. İşletmelerin Ürünlerin Depolanmasında Karşılaştıkları Sorunlar

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Depo Yetersizliği	2	14,3
Depo Zararlıları	1	7,1
Depolama Masraflarının Yüksekliği	1	7,1
Sorunun Olmaması	12	85,7

3.3.6.9. Üzüm İşletmelerinin Dağıtımda Karşılaştıkları Sorunlar

Ankete katılan ve Manisa’da bulunan üzüm işletmelerinden 9’u ürünlerinin dağıtımında herhangi bir sorunla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir (Tablo 3.34) Bunun yanında 4 firma navlun bedellerinin yüksek olmasının kendileri için önemli bir sorun olduğunu ifade etmiştir. Bilindiği gibi resmi bir tarifeye veya sözleşmeye göre tahakkuk ederek, taşınan eşya için, taşıma hizmeti karşılığında taşıyıcı şirkete ödenen ücrete navlun denilmektedir. Başka bir ifadeyle navlun bedeli, İthal ve ihraç edilen malların nakliye bedelidir. Ankete katılan 1 firma için ise sevkıyatta devamlılık ürün dağıtımında sorun olmaktadır.

İşletmelerin hiçbiri zamanında teslim, depolama ve taşıyıcı kuruluşlarla ilgili bir problem yaşamamaktadırlar. Bu durum üzüm işletmeleri için önemli bir avantaj olmaktadır.

Tablo 3.34. İşletmelerin Dağıtımda Karşılaştıkları Sorunlar

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Sorun Yok	9	64,3
Navlun Bedelleri	4	28,6
Sevkıyatta Devamlılık	1	7,1
Zamanında Teslim	-	0
Depolama	-	0
Taşıyıcı Kuruluşlar	-	0
Toplam	14	100

3.3.7. Üzüm İşletmelerinin İhracat Yapısı

3.3.7.1. İşletmelerin İhracat İşlemlerini Yürütme Yöntemler

Dış pazarlara açılmanın en hızlı ve en kolay yolu olan ihracat işlemi iki yolla gerçekleşmektedir. Bunlardan birincisi, bağımsız, uluslar arası pazarlama aracılılarıyla yapılan dolaysız ihracattır. İkincisi ise firmanın kendi kurduğu örgüt ve örgütler aracılığıyla yapılan doğrudan ihracattır. Üzüm işletmelerin tamamı, ihracatlarını kendi bünyelerinde kurdukları ihracat departmanlarıyla sürdürmektedirler (Tablo 3.35.) Bu nedenle üzüm işletmeleri doğrudan ihracat yapma yolunu seçmişlerdir. Bu yöntem uluslar arası pazarlamada en çok karşılaşılan yöntemlerden birisidir. İhracat departmanlarıyla yapılan ihracatın müşteriyle daha sıkı bir işbirliğine girmek, daha çok beraber olabilmek ve firma bağımlılığını arttırabilmek, ihracatın tüm aşamasını kontrol edebilmek ve aracılı bertaraf ederek kar marjını arttırabilmek gibi avantajları bulunmaktadır. Bunun yanında ihracatçı başarılı olabilmek ve yeni pazarlara ulaşabilmek için sağlayacağı faydadan daha fazla kaynak aktarmak zorunda kalabilmekte ve risklere doğrudan maruz kalabilmektedir.

Tablo 3.35. İşletmelerin İhracat İşlemlerini Yürütme Yöntemleri

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Kendileri	14	100
Dış Ticaret Sermaye Şirketi Yardımıyla	0	0
İşletmenin Yurtdışı Temsilcilikleriyle	0	0
İhracat Komisyoncuları Aracılığıyla	0	0
Diğer İşletmelerle İşbirliği Yaparak	0	0

3.3.7.2. Üzüm İşletmelerinin İhracat Yaptıkları Ülkeler

Ankete katılan işletmelerin tamamı İtalya ve Almanya'ya ihracat yapmaktadırlar. Bu ülkeleri sırasıyla Hollanda, Fransa, İngiltere, Avustralya, İrlanda, Belçika, İspanya, Avusturya izlemektedir. Tablo 3.36.'den de görüleceği üzere üzüm ihracatının büyük çoğunluğu AB ülkelerine yapılmaktadır. Ankete katılan firmalar ayrıca Kore, Japonya, Kosterika gibi Uzakdoğu ülkelerine de ulaştıklarını bildirmişlerdir.

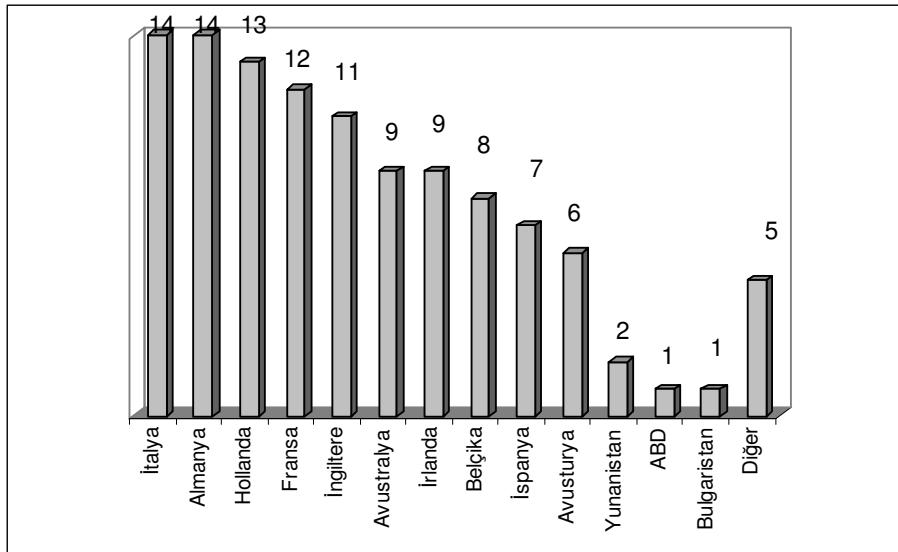
Ankete katılan firmalardan sadece 2 tanesi Yunanistan'a ihracat yapmaktadır. Bu ülkeye olan ihracatın azlığının en önemli sebepleri, Yunanistan'ın belli bölgelerinde çekirdeksiz kuru üzüm üretilmesi ve kendi iç pazarlarında değerlendirilmesi ile İran'dan bu ülkeye ihracat yapılıyor olmasıdır. Daha önce yapılan analizler ve bu anket çalışması göstermiştir ki üzüm işletmeleri İsviçre pazarına tam anlamıyla girememektedirler. Oysa İsviçre dünya çikolata üretim merkezlerinin başında gelmektedir. Üzüm ise çikolata için önemli bir hammadde kaynağıdır. Bu nedenle bu ülke üzüm işletmeleri için önemli ve girilmemiş bir pazar olarak değerlendirilmeli, bu yönde gerekli pazar araştırmaları yapılmalıdır.

Bunun yanında özellikle Sovyet Rusya'nın dağılmasıyla bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetleri de üzüm üreticileri için önemli bir pazar olma imkânına sahiptir. Bu ülkelerde yeni yeni canlanan gıda sanayi için üzüm vazgeçilmez olacaktır. Bu ülkelerdeki özellikle bisküvi, çikolata ve kek imalatı araştırılmalı ve bu pazarlara da ulaşılmalıdır. Bunun yanında bir dünya devi olmaya aday olan ve yaklaşık 1 milyar 300 milyonluk bir nüfusu beslemeye çalışan Çin Halk Cumhuriyeti de gelecek vaat eden bir pazardır. Yaşadığı liberalleşme eğiliminin artması ve dünyada yaşanan küreselleşme sonucunda ortaya çıkan ortak değer ve kültürlerin toplumların üretim ve kültürel yapılarını değiştirmesi ile bu ülkede tüketim alışkanlıkları değişebilecektir. Dünyanın en büyük üzüm ihracatçısının Türkiye olması ve bu ihracatın büyük bir kısmının Manisa'dan yapılması nedeniyle Çin Halk Cumhuriyeti gıda üretiminde çeşitlendirmeye gitmesi durumunda üzüm ihtiyacını Türkiye'den karşılama yoluna gidecektir. Bunun sonucunda önümüzdeki günlerde Çin Halk Cumhuriyeti de Türk Üzüm ihracatçıları için önemli bir pazar olabilecektir.

Tablo 3.36. İşletmelerin İhracat Yaptıkları Ülkeler

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Almanya	14	100
İtalya	14	100
Hollanda	13	92,9
Fransa	12	85,7
İngiltere	11	78,6
İrlanda	9	64,3
Avustralya	9	64,3
Belçika	8	57,1
İspanya	7	50,0
Avusturya	6	42,9
Yunanistan	2	14,3
ABD	1	7,1
Bulgaristan	1	7,1

Grafik 3.19. İşletmelerin İhracat Yaptıkları Ülkeler

3.3.7.3. Üzüm İşletmelerinin İhraç Ettikleri Ürünlerde Uyguladıkları Fiyat Politikaları

Fiyat, piyasada bulunan bir malın bir biriminin değişim değerini ifade etmektedir. İşletmelerin var olmalarını sağlayan en temel unsur olan karlılık, belirlenen fiyatla doğrudan orantılıdır. İşletmeler piyasadaki talep yapısı, rekabet yapısı ve üretim maliyetlerini göz önüne alarak ürünlerini fiyatlandırma yoluna gitmektedirler. Bir piyasada ürünler için tek bir faktör belirlenerek buna bağlı fiyatlandırma yapılması mümkün olamamaktadır. Çünkü piyasa koşulları aynı zamanda bir çok faktörü kapsayan bir yapıya sahiptir. Bu nedenle, maliyete göre fiyat belirlemek en makul yaklaşım gibi gözükse de tek başına yeterli olamamaktadır. Çünkü özellikle çekirdeksiz kuru üzümde yaşanan yoğun rekabet firmaları birbirlerinden etkilenen bir fiyatlandırma yapısına yönlendirmektedir. Ankete katılan üzüm işletmelerinin 10'u maliyetlerine göre fiyatlarını belirlerken 6 firma yaşanan rekabete göre fiyatlarını belirlediklerini ifade etmiştir (Tablo 3.37). Buradan da anlaşılacağı gibi sadece 4 firma hem rekabet hem de maliyet unsurlarını göz önüne alarak hareket etmektedir. Ancak sadece rekabete bağlı bir fiyatlandırma yöntemi seçmek de yanlış bir uygulama olacak, maliyetlerin altında satışa sebep olabileceği için işletme karlılığını yok edecektir. Sonuç olarak, işletmeler buldukları piyasa koşulları gereğince hem maliyetlerini hem de rekabeti göze alarak bir fiyat politikası belirlemelidirler.

Tablo 3.37. İşletmelerin İhraç Ettikleri Ürünlerde Uyguladıkları Fiyat Politikaları

	İşletme Sayısı	Yüzde
Maliyete Göre	10	71,4
Rekabete Göre	6	42,9
Talebe Göre	1	7,1

3.3.7.4. İşletmelerin Avrupa Birliği Ülkelerine Yaptıkları İhracatta Karşılaştıkları Sorunlar

Çekirdeksiz kuru üzümler, T.S. 3411 standardı esaslarına göre ihraç edilmektedir. Ankete katılan işletmelerin tümü Avrupa Birliği pazarlarına girebilecek standartlarda üretim yapmaktadırlar. Alıcı ülkeler üzümün doğallığı, beslenmedeki değeri açısından gıda sanayinde hammadde olarak kullanmakta ayrıca tek başına da tüketmektedir. Ancak

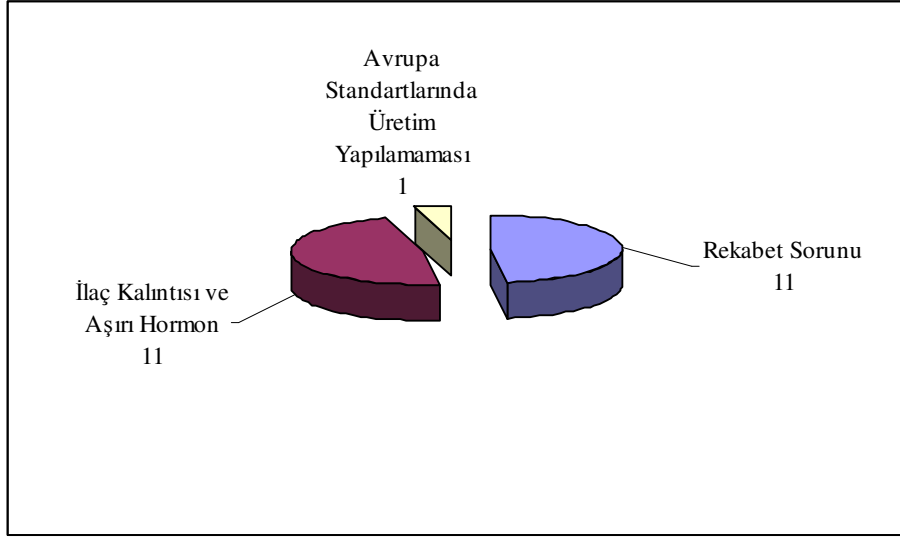
burada unutulmaması gereken en önemli nokta Avrupa Birliği'nin aranan standartlara uygunluk, hijyen ve sağlıklı ürünlere olan talebinde asla taviz vermemesi ve izin verilen kalıntı miktarlarının sürekli daraltılmasıdır. Bu nedenle, ürünlerde bulunan ilaç kalıntısı problemlerinin ciddi bir şekilde ve en kısa sürede çözülmesi gerekmektedir. İşletmelerin ihracat sırasında karşılaştıkları en büyük problemlerin başında gelen ilaç kalıntısı probleminin yanında, firmalar arasındaki rekabetin yüksek boyutlara ulaşması da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Tablo 3.38.) Firmalar, birbirlerinin pazarlarına girebilmek amacıyla sürekli fiyat kırmakta, neredeyse maliyete yaklaşan hatta bazen maliyetinin altında bağlantılar yapmaktadırlar. Gelişen teknolojiyle birlikte artan iletişim sayesinde tüm alıcılar bu fiyat hareketlerinden haberdar olmakta, bu durum firmaların hepsini çok düşük karlılıkla satış yapmaya zorlamaktadır. Bu problem önümüzdeki günlerde sektörü en çok sıkıntıya sokacak sorunlardan biri olarak gözükmektedir. Bu sorunun çözümünde iki yol uygulanabilir. Öncelikle işletmeler yeni pazarlara açılmalı, böylece birbirlerinin pazarlarından mümkün olduğu kadar uzaklaşmalıdırlar. Bunun yanında daha önce de belirtildiği gibi firmalar üzümün yeni değerlendirme şekillerini bulmalı ve üzüm çeşitlendirmesine gitmelidirler.

Tablo 3.38. İşletmelerin AB Ülkelerine Yaptıkları İhracatta Karşılaştıkları Sorunlar

	İşletme Sayısı	Yüzde (%)
Rekabet Sorunu	11	78,6
İlaç Kalıntısı ve Aşırı Hormon	11	78,6
Avrupa Standartlarında Üretim Yapılamaması	1	7,1
Bürokratik Engeller	-	0
Üretim Güvence Belgelerinin Eksikliği	-	0

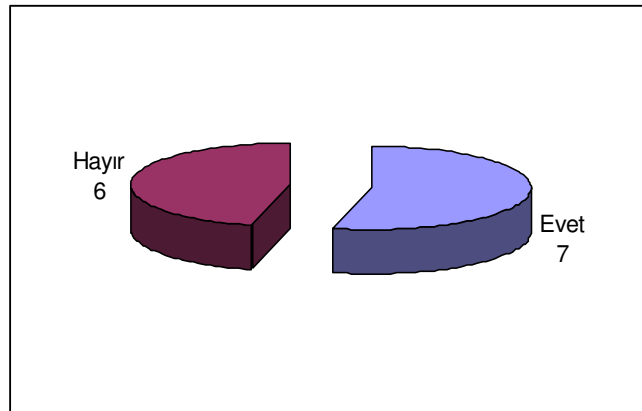
Grafik 3.20. İşletmelerin AB Ülkelerine Yaptıkları İhracatta Karşılaştıkları Sorunlar

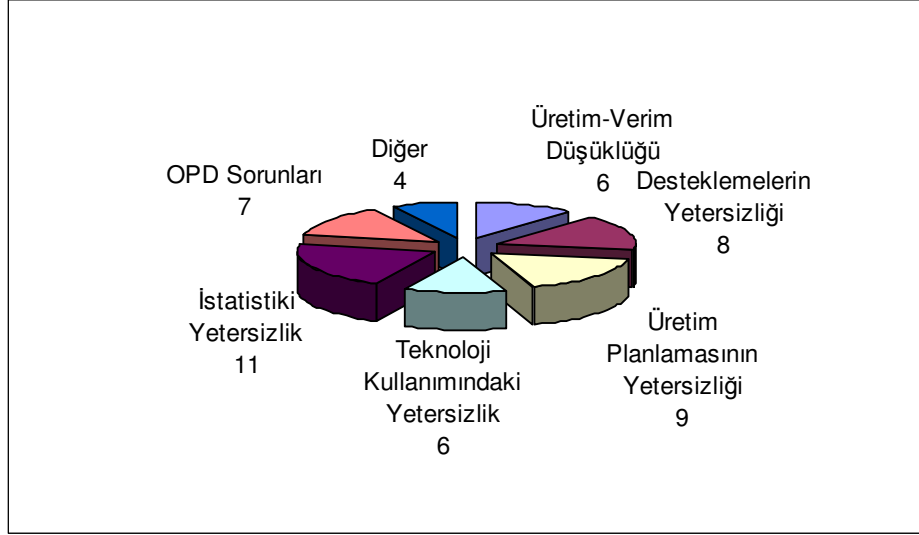
3.3.7.5 İşletmelerin AB'ye Bakış Açıları

Ankete katılan 14 işletmenin 7'si Türkiye'nin AB'ye tam üye olabileceğine inanırken 6 işletme ise bu üyeliğin gerçekleşmeyeceğine inanmaktadır (Grafik 3.21). Bunun yanında işletmeler Türkiye'nin AB Ortak Tarım Politikası'na uyum konusunda karşılaşılabileceği sorunların başında çiftçi kayıt sistemi ve istatistiki veri toplamadaki yetersizliğin geldiğini düşünmektedirler. Bunun yanında, üretim planlamasının yetersizliği, ortak piyasa düzeninin oluşturulmasında karşılaşılabilecek sorunlar, desteklemenin yetersizliği de karşılaşılabilecek sorunlar olarak belirtilmiştir (Grafik 3.22).

Grafik 3.21. İşletmelerin Türkiye'nin AB'ye Üye Olabileceğine Dair İnançları

Grafik 3.22. İşletmelerin Türkiye'nin, AB Ortak Tarım Politikasına Uyumu Konusunda Karşılaşabileceği Sorunlar Hakkındaki Düşünceleri

3.4. MANİSA İLİ ÇEKİRDEKSİZ KURU/YAŞ ÜZÜMÜN ÜRETİMİ VE PAZARLAMASINA YÖNELİK SWOT ANALİZİ

3.4.1. SWOT Analizi'nin Kapsamı, Amaçları ve Veri Toplama Yöntemleri

Çekirdeksiz kuru ve yaş üzüm üreten tarım işletmeleri ile bu ürünleri işleyen işletmeler için üç ayrı SWOT Analizi yapılmıştır. SWOT Analizi, bir organizasyon/kurum ya da sektörün iç ve dış çevresinin değerlendirilmesine imkan sağlayan bir analiz tekniğidir. SWOT, İngilizce Strength, Weakness, Opportunity ve Threat kelimelerinin baş harflerinden oluşturulmuş bir kısaltmadır.

S: Strength (Sektörün güçlü/üstün yönlerin tespit edilmesi)

W: Weakness (Sektörün güçsüz/zayıf olduğu yönlerin tespit edilmesi)

O: Opportunity (Sektörün sahip olduğu fırsatların belirlenmesi)

T: Threat (Sektörün karşı karşıya bulunduğu tehdit ve tehlikelerin belirlenmesi) anlamına gelmektedir.

SWOT Analizi, sektördeki iç ve dış faktörlerin dikkate alarak strateji belirlemede oldukça önemli bir stratejik yönetim tekniğidir. SWOT analizinde ilk olarak sektörün/organizasyonun içerisinde bulunduğu mevcut durum belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu mevcut durum göz önüne alınarak sektörün/organizasyonun güçlü ve zayıf yönleri belirlenmekte, daha sonrada bu bilgiler ve yapılan araştırmalar sonucunda sektörü/organizasyonu bekleyen fırsat ve tehditlerin neler olabileceği sorusuna cevap aranmaktadır.

SWOT Analizi sektörün içinde bulunduğu iç ve dış dünyada mevcut durumunun ne olduğunun ortaya konulması, sektörün gelecekte ne gibi sorunlarla ve fırsatlarla karşılaşabileceğinin belirlenmesine olanak sağladığı için oldukça güçlü bir tekniktir. SWOT Analizi sayesinde üreticiler ve işletmeler mevcut sorunlarının tamamını bir arada görme fırsatına kavuşabilmekte ve bu sorunların kendileri açısından önemli olanlarından başlayarak çözümünü hangi yollarla yapabileceklerini düşünmeye başlayabileceklerdir. Bunun yanında olası tehdit ve fırsatların önceden tahmin edilmesi bunlar için erken hamle yapma imkânı sağlayacağından önemli bir avantaj yaratacaktır.

Bu sayede üreticiler ve işletmeler olası tehlikeleri bertaraf etmek için gerekli adımları tehlike meydana gelmeden çözebilecekler, fırsatları erken görerek pozisyon alabileceklerdir.

Bu çalışmada SWOT Analizi tekniği kullanılarak yaş ve kuru üzüm üreticileri için bir genel durum değerlendirilmesi yapılarak Avrupa Birliği'ne tam üyeliğin gerçekleşmesi durumunda ve her geçen gün liberalleşme eğilimine giren dünya tarım pazarında meydana gelecek değişiklikler çerçevesinde üreticilerin ne gibi tehdit ve fırsatlarla karşı karşıya kalılabileceğini göstermek amacı güdülmüştür. Yaş ve kuru üzüm üretim ve pazarlamasına yönelik hazırlanan SWOT Analizlerinde güçlü ve zayıf yanlar sektörün hâlihazırda yaşadığı mevcut durum üzerine kurulmuştur. Şu an için sektörün sahip olduğu zayıf yönler dikkate alınarak gelecekte nasıl bir etki yapacağını tespiti ile olası tehditler belirlenmeye çalışılmıştır. Fırsatlar bölümünde belirlenen maddeler sektörün bu durumları değerlendirmesi ile fırsata dönüştürülebilecek imkânlardır. Başka bir ifadeyle sektörün, gelecekte yaşanacak değişiklikleri göz önüne alarak mevcut kapasitesiyle önümüzdeki günlerde başarabileceği şeyler belirlenmeye çalışılmıştır.

İşletmeler açısından ise bu analiz ile şirketlerin içerisinde bulunduğu yapının bir profilinin çizilmesi, fırsat ve tehditlerin belirlenerek erken pozisyon alabilmelerine olanak sağlanması amaçlanmıştır. Yapılan bu SWOT Analizinde de işletmelerin güçlü ve zayıf yönlerinde halihazırdaki durumları yansıtılmaya çalışılmış, fırsat ve tehditlerle gelecekte daha başarılı olabilmeleri, satışlarını arttırabilmeleri ve yeni üretim olanakları bulabilmeleri için ne gibi imkanlara ve sorunlara sahip oldukları belirlenmeye çalışılmıştır.

Yapılan her üç SWOT Analizinde veriler öncelikle literatür taraması yapılarak elde edilmiş, daha sonra yapılan anket sonuçları değerlendirilerek elde edilen bulgular göz önüne alınmıştır. Tüm bunlara ek olarak araştırmacının sektördeki deneyimleri yol gösterici olmuştur.

Burada önemle belirtilmesi gerek konu bu analiz genel bir sektör değerlendirmesi yapmak üzere uygulanmış olup üreticilerin ve firmaların tümünü ilgilendiren konulara ağırlık verilmiştir.

3.4.2. Çekirdeksiz Yaş Üzüm Üretimi ve Pazarlaması İçin SWOT Analizi

3.4.2.1. Güçlü Yönler

- Üretilen yaş üzümün iç ve dış piyasada alıcı bulması,
- Çekirdeksiz yaş üzüm üretiminin büyük kısmının Manisa'dan sağlanması,
- Ürünü ihraç eden firmaların üretim yerlerine yakın olması.

3.4.2.2. Zayıf Yönler

- Çok sayıda alıcı ve satıcının bulunduğu ve ürünün tüketiciye ulaşıncaya kadar çok sayıda el değiştirdiği bir pazarlama yapısının bulunması,
- Sofralık üzümün yurtiçi pazarlaması 552 sayılı Hal Kanuna göre yapılmaktadır. Bu kanun esaslarına göre üreticinin kendi ürününü pazarlama olanaklarının sınırlandırılması,
- İlaçlamadan kaynaklanan kalite ve kalıntı problemleri yaşanması,

3.4.2.3. Fırsatlar

- Çeşit ve pazar sayısının arttırılmasına çalışılması ve bunlar için ihracata teşvikler verilmesi,
- Dünya genelinde var olan şarap açığı dikkate alınarak şaraplık üzüm yetiştiriciliğine gereken önemin verilmesi ve şarap üretimi teşvik edilerek, şarap ihracatının arttırılması,
- Üzüm suyu ihracatının yapılması,
- Üzüm suyu ve sirke tesisleri kurulmak suretiyle ürünlerin değerlendirilebilmesi,
- AB'ye tam üyelik sürecinde desteklemelerin artması ve ortak piyasa düzeninin kurulması.

3.4.2.4. Tehditler

- Kuru üzümde olduğu gibi yaş üzümde de ilaç kalıntısının kontrol edilemeyerek ihracatta problem olmaya devam etmesi

3.4.3. Çekirdeksiz Kuru Üzüm Üretimi ve Pazarlaması İçin SWOT Analizi

3.4.3.1. Güçlü Yönleri

- İhracata yönelik üretim yapılması,
- K.Üzüm'de Türkiye verimliliğın, AB ve Dünya ortalamasının üstünde olması,
- Üretilen kuru üzümün büyük bir kısmının ihraç edilebilmesi.

3.4.3.2. Zayıf Yönleri

- Kurutma ve ilaçlamadan kaynaklanan kalite ve kalıntı problemlerinin yaşanması,
- Salkım güvesi ve külleme gibi hastalıklar yaygın olarak görülmesi,
- İç tüketim miktarının çok düşük olması,
- Türkiye genelinde çekirdeksiz kuru üzüm fiyatlarında istikrarsızlığın bulunması,
- Kalite standardizasyonu sübjektif usullerle yapılması ve hatalara neden olması,
- Miras Hukuku nedeniyle arazilerin giderek küçülmesi.

3.4.3.3. Fırsatlar

- Yeterli tanıtım ile yeni dış pazarların oluşturulmasının sağlanması,
- İç piyasa tüketiminin artırılması için tanıtım ve reklam çalışmalarının yapılması,
- AB'ye tam üyelikle birlikte AB düzeyinde ürün standardizasyonun yapılarak ihracatın artırılması,
- Mamul madde haline dönüştürülerek daha çok katma değer üretilmesinin sağlanması,
- Üreticilerin pazarlık güçlerini arttırabilmeleri için daha iyi bir şekilde örgütlenmesinin sağlanması,
- Üzümün alternatif değerlendirme şekillerinin bulunması ile talebin artırılması,
- Üzümde ürün ihtisas borsasının oluşturulması,

- AB'ye tam üyelik sürecinde desteklemelerin artması ve ortak piyasa düzeninin tesis edilmesi.

3.4.3.4. Tehditler

- Bağların gübrenmesi ve sulanması konusunda bilinçsiz ve yanlış uygulamalar sonucunda genellikle toprağın fiziksel ve kimyasal dengesinin bozulması,
- Kalite ve kalıntı problemlerinden dolayı ihraç edilip dönen üzümlerin, tüm üretim üzerinde imaj problemi oluşturması,
- Kaçak yollarla özellikle İran'dan gelen üzümlerin fiyat oluşumuna olumsuz yönde etki yapması,
- Ağır metal kalıntısının kontrol edilemeyerek ihracatta problem olmaya devam etmesi.

3.4.4. Üzüm İşletmeleri İçin SWOT Analizi

3.4.4.1. Güçlü Yönleri

- Ürünün %80'inin Manisa'da üretilmesi, (Hammadde kaynaklarına yakınlık)
- Uluslar arası alanda kabul görmüş ürün markası ve imajının bulunması,
- İşletmelerin sürekli yenilenen teknolojilere sahip olması,
- Türkiye ölçeğinde güçlü sermaye yapılarına sahip olması,
- Kurumsallaşmış şirket yapılarının olması,
- İşletme sahiplerinin eğitim durumlarının yüksekliği,
- HACCP ve ISO 9001 Kriterlerine uygun üretim yapılması,
- Dünyada pek çok ülkeye ihracat yapabilme kapasitesinin bulunması.

3.4.4.2. Zayıf Yönleri

- Ürünlerde ilaç kalıntısı probleminin bulunması,
- Ürünlerdeki yabancı madde miktarının yüksek olması,
- Rekabet ortamının zorlayıcı olması,

- Tutarlı fiyat oluşumunun bulunması,
- Satış karlılığının düşüklüğü.

3.4.4.3. Fırsalar

- Sözleşmeli üretimin artırılarak yüksek kaliteli üretime geçişin sağlanması,
- AB ye tam üyelikle birlikte ülke ve firma kredibilitesinin artması,
- Tarım sektörüne yönelik hukuksal altyapının oluşturulması,
- İşletmelerin Ortadoğu ve Rusya pazarlarına açılması,
- Yabancı sermayenin şirketlere ortak olma isteğinin artması,
- Coğrafi konumun tarımın gelişimine ve dolayısıyla ihracatın artmasına fırsat tanınması, (Limana yakınlık – 12 ay sürekli üretim)
- Dış Pazarın genişletilmesi için politikalar üretilmesi.

3.4.4.4. Tehditler

- Ekonomideki dalgalanmalardan dolayı talep yapısının olumsuz etkilenmesi,
- Döviz piyasalarındaki dalgalı kur sisteminin yeteri kadar iyi çalışmamasından dolayı ihracatçı firmaların olumsuz etkilenmesi,
- Yurtdışı bağlantıların sezon öncesinden yapılması dolayısıyla üretim miktarı belirlenmeden bağlantı yapılması,
- Hükümet politikalarındaki belirsizliğin bulunması,
- İran üzümünün kaçak yollardan ülkeye girmesi,
- Çeşitli vergi uygulamalarının üretim yapısındaki olumsuz etkileri,
- Küreselleşme sürecinin rekabet ortamını daha da keskinleştirmesi,
- AB'deki güçlü alıcı firmaların Türkiye'deki tarımsal işletmeler üzerindeki etkilerinin artması.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye’de tarım sektörü, ülke nüfusunun beslenmesi, milli gelir ve istihdama katkısı, sanayi sektörünün hammadde ihtiyacını karşılaması ve sermaye aktarması gibi nedenlerden dolayı daima önemini koruyacaktır. 2005 yılında Tarım Sektörü % 5,7’lik bir büyüme hızına sahip olmuştur. Sektörün GSMH içerisinde 1960’larda %60’larda olan payı 2005 yılında % 11,9’a düşmüştür. Bu oran, tarımın diğer sektörler karşısında önemini yitirdiği izlenimini verse de AB tarım üretiminde aldığı payın %1,5 civarında olması, sektörün öneminin devam ettiğini göstermektedir.

AB açısından baktığımızda AB mevzuatının yarısından fazlasının tarıma ayrıldığı görülmektedir. AB bütçesinin 2006 yılı itibariyle yaklaşık % 40’ının tarıma ayrılmış olması bu sektörün AB için de oldukça önemli bir sektör olduğunu göstermektedir. Tarım sektörü, özellikle savaş ve kıtlık dönemlerinde ülke nüfusunun beslenme ihtiyacını karşılamada büyük önem arz etmektedir. Ayrıca sektörün doğa koşullarına olan bağlılığı, üretimin dalgalanmasına sebep olmakta, bu dalgalanma da ürün fiyatlarında her yıl içinde değişikliklere neden olmaktadır. Bu nedenle sektördeki olası fiyat dalgalanmalarının önüne geçilmesi gerekmektedir. Dünya var olduğundan beri iktisadi anlamda varlığını koruyan tarım sektörü aynı zamanda önemli istihdam olanakları yaratmaktadır. Bütün bunların yanında AB ülkelerinin uyguladığı farklı desteklerin bir çatı altında toplanması ve Fransa ve Almanya arasındaki sanayi sektörü ve tarım sektöründe var olan dengesizliğin giderilmesi gibi nedenler Avrupa Birliğini ortak bir tarım politikasına yönlendirmiştir.

Avrupa Birliği’ne üye devletlerin tarım politikalarının ekonomik ve siyasi anlamda ortak bir platformda yürütülmesi gerektiği düşüncesine dayanarak ortaya çıkan Ortak Tarım Politikası, birliğin uygulamaya koyduğu ilk ortak tarım politikasıdır ve belirlenen ortak fiyatların korunması amacıyla oluşturulmuş çeşitli kurallar çerçevesinde işleyen geniş kapsamlı bir mekanizmadır.

Düzenli bir ürün arzını garanti altına almak, tarımsal verimliliği arttırmak, üretim standartları ve üretim teknolojilerini geliştirmek, tarım ürünleri fiyatlarını bütün üye ülkelerde eşitleyerek, fiyatların üye ülkeler arasında haksız rekabete yol açmasının önüne geçmek gibi amaçlarla oluşturulan Ortak Tarım Politikası üç temel ilkeye

dayanmaktadır. Bu ilkeler, üye devletlerde tarım ürünlerinin serbest dolaşımını engelleyen tüm kısıtlamaların kaldırılarak tek pazarın oluşmasını öngören “Tek Pazar İlkesi”, Birlik içi piyasalarda ve Birlik sınırında, üye ülkeler tarafından üretilen ürünlere öncelik tanınmasını sağlayan “Birlik Tercih İlkesi”, tarım sektörünün ortaklaşa finansmanını öngören “Mali Dayanışma İlkesi”dir.

Ortak Tarım Politikası'nın temelinde Ortak Piyasa Düzenleri (OPD) yer almaktadır. İlk uygulaması 1962 yılında hububat alanında yapılan ortak piyasa düzeni başarılı olunca bunu diğer ürünlerde kurulan OPD'ler izlemiştir. Şu an 23 ürün/ ürün grubunda ortak piyasa düzeni bulunmaktadır. Aynı ayrı her ürün için o ürünün üretim ve pazarlama koşullarını dikkate alan bu düzenlemeler: fiyat ve müdahale, Birlik içi serbest dolaşım, üçüncü ülkelerle ticaret, rekabet ve finansman politikalarını içermektedir. İç piyasada uygulanan politikalar, dış rekabete karşı koruma politikaları, ürünlere doğrudan destek sağlayan politikalar, pazar ve fiyat mekanizmaları yoluyla oluşturulan ortak fiyat politikalarını kapsamaktadır. Dış piyasaya yönelik olarak da ithalat politikası ve ihracat politikası uygulanmaktadır.

Ortak Tarım Politikası'ndaki en önemli unsur, tarım ürünleri için bütün üye devletlerde geçerli olan ortak fiyatların belirlenmesidir. Belirlenen bu fiyatların korunması için, iç pazarlarda ürünler her ülkede aynı araçlarla desteklenirken, dış rekabete karşı ortak koruma yöntemleri kullanılmaktadır. Bu tarım politikalarının finansmanı, maliyetlerin ülkelere ortak karşılanmasını ifade eden Mali Dayanışma İlkesi çerçevesinde oluşturulan Avrupa Tarımsal Garanti ve Yön verme Fonu (FEOGA) tarafından sağlanmaktadır.

İlk başlarda üye ülkelerin kendi kendine yeterliliğini sağlamak, verimi yükseltmek, piyasa ve fiyatlarda belli bir istikrarı sağlamak amacına hizmet eden Ortak Tarım Politikası yıllar geçtikçe yeni ihtiyaçları karşılamaya yönelmiştir. Uygulanmaya başladığından beri dinamik bir süreç sergileyen OTP içinde yer alan öncelikler ve buna bağlı olarak destek mekanizmaları, zaman içerisinde önemli değişimler geçirmiştir. AB'nin ilk yıllarında tarım ve gıda sektörlerindeki ihtiyaçlara bağlı olarak daha korumacı ve piyasalara müdahaleci bir anlayışla çoğunlukla fiyat mekanizmalarına dayalı bir OTP benimsenmiştir. Ancak arz talep dengesinde yaşanan sıkıntılar, dünya

ticaretindeki eğilimler, OTP'nin bütçe üzerindeki ağır yükü ile mevzuat ve uygulamadaki karmaşık yapı, AB tarımsal destek sisteminde birbirini takip eden reform girişimlerine neden olmuştur. Tarımsal destekler konusundaki eğilim, piyasa ve fiyat destek mekanizmalarından, önce ürün grupları temelinde verilen doğrudan desteğe, daha sonraki aşamada da ürün ve üretim ile ilişkisi kısmen ya da tamamen koparılmış doğrudan ödemelere kaymış, kırsal kalkınma tedbirlerinin önemi ise büyük ölçüde artmıştır. 2003'de başlayan OTP reformları bu son eğilimi temsil etmesi açısından önemlidir. Komisyon tarafından hazırlanan ve OTP desteklerinin bir bölümü ile ilgili olarak, doğrudan ödemelerin üretimden tamamen bağımsız hale getirilmesi, bazı sektörlerde uygulanan ortak fiyatların düşürülmesi gibi daha kökten öneriler, Üye Devletler arasında varılan uzlaşılardan sonucunda kapsam, zamanlama ve uygulama zorunluluğu açısından daha esnek bir hal almış, OTP'de kapsamlı değişikliklere gidilerek ileriki yıllardaki daha radikal reformların da yolu açılmıştır. Son reformlarla birlikte, Üye Devletlere tanınan esnekliklere ve tercihlere bağlı olarak aynı sistem içinde farklı OTP uygulamaları söz konusu olabilecektir. AB'nin 2004 yılında şimdiye kadar gerçekleştirdiği en büyük genişleme sürecini tamamlaması zamanlama açısından son OTP reformlarını daha da ilginç hale getirmektedir.

AB'nin her genişleme sürecinde bir reform hareketi başlatması, Türkiye'nin üyeliği öncesinde de yeni bir reformun söz konusu olabileceği görüşünü doğurmaktadır. Her ne kadar 1 Mayıs 2004 tarihinden itibaren artan tarımsal desteklere bir disiplin getirilmesi amacıyla AB tarım bütçesi 2013 yılına kadar sabitlenmiş olsa da söz konusu desteklerin giderek azalması beklenmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin Ortak Tarım Politikası bütçesinden önemli bir destek alamayacağı görüşü genel kabul görmektedir. Bu durumda Türk çiftçisinin genel refah seviyesinin tam üyelik sağlanması halinde azalması beklenmektedir. Çünkü AB ve ülke kaynaklarının büyük çoğunluğu kırsal ve çevresel desteklere kayacaktır. Bunun yanında tam üyelikle birlikte tarım ürünlerindeki fiyatlar AB ile eşitlenecektir. Halbuki Türkiye'de başta hayvansal ürün fiyatları olmak üzere pek çok tarımsal ürünün fiyatı AB fiyatlarının üzerindedir. Dolayısıyla bu durum da üreticinin refah kaybının bir başka sebebi olacaktır.

AB'ye tam üyeliğin Türk tarım ürünlerinin hem ihracatında hem de ithalatında artışa neden olması beklenmektedir. Ancak, açık ve savunmasız bir pazar konumunda olacak olan Türkiye'de ithalatın ihracattan daha fazla artacağı yönünde endişeler belirmektedir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyumu konusunda en önemli unsur Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası'na uyumudur. Birlik mevzuatının yarısından fazlasını oluşturan tarım sektörünün Avrupa Birliği'ne yakınlaştırılması oldukça sancılı ve zor bir süreç olacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan bugüne taşınan Türk tarım sektöründe var olan sorunların çözümü ve var olan hukuksal ve fiziki yapının AB'ye uyumlaştırılması şu an için neredeyse imkansız gibi görünmektedir. Bu anlamda Ortak Tarım Politikası'na uyumun Türkiye-AB ilişkilerinde temel belirleyicilerden biri olacağı ve üzerinde en fazla tartışılan alan olacağını söylemek mümkündür.

Her şeyden önce, OTP'nin uygulanması için Türkiye'nin ciddi bir finansman ihtiyacı vardır. Son OTP reformlarıyla birlikte bu fonun AB bütçesinden karşılanamayacağı ortadadır. Bu finansman açığının ne şekilde kapatılacağı konusunda ise Türkiye tarafından net bir açıklama yapılmamış, kayda değer bir strateji üretilmemiştir.

AB Ortak Tarım Politikasının yerleştirilebilmesi için çok önemli olan arazi, çiftçi ve hayvan kaydı ve buna bağlı istatistiki çalışmalar henüz tamamlanamamıştır. Bu çalışmaların uzun bir süreç isteyeceği ise aşıkardır. Bunun yanında tarımsal politikaların belirlenmesinde Türkiye'de daha çok üretim ve siyasi tercihler ağırlık kazanmaktayken AB'de kendine yeterlik, üretici gelirleri, kalite ve çevre temel yönlendiriciler olmaktadır. Ayrıca Türk Tarım Politikası, üretimi arttırmayı kendine esas hedef olarak belirlerken AB Tarım Politikası oluşan yüksek miktarda stoklar nedeniyle, üretimi arttırmaktan çok dengelemeye yönelmektedir.

Türkiye, tarım işletmelerinin yapısındaki bozukluk, teknoloji kullanımındaki yetersizlik, düşük verimlilik gibi sorunlara bağlı olarak Avrupa Birliği tarım sektörüyle rekabet edemeyecek düzeydedir. Yapısal anlamda AB ve Türkiye arasında ciddi farklılıklar söz konusudur.

AB’de 134 milyon hektar genişliğindeki tarım alanında yaklaşık 6,9 milyon işçi çalışmaktayken Türkiye’de 27 milyon hektar genişliğindeki tarım alanında yaklaşık 9,6 milyon işçi istihdam edilmektedir. Bu durum AB’ye üyeliğin söz konusu olması halinde AB tarım nüfusunu ciddi bir şekilde arttıracaktır. AB’nin kuruluşundan bu yana tarım sektöründeki istihdamı sanayi ve diğer sektörlerle yönlendirme çabası göz önüne alındığında bu durumun ciddi bir sıkıntı oluşturacağı açıktır.

Açıklanan ilerleme raporlarına göre, Türkiye’nin katılımı AB tarımsal alanlarına 39 milyon hektar ilave edecektir. Yine aynı rapora göre Avrupa Birliği’ne üye 25 ülkenin 13 milyon tarım işletmesine karşılık, Türkiye’nin 3 milyon tarım işletmesi bulunmakta; ortalama işletme genişliği AB’de 13 hektar iken Türkiye’de 6 hektar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de IMF ile ilişkiler neticesinde Dünya Bankası desteklerinden faydalanarak ciddi reformlar yapılmaktadır. 2000 yılında başlayan bu reform sürecinin önümüzdeki dönemde daha da hız kazanması beklenmektedir. Ancak bu reformların uygulamaları istenilen düzeyde olamamıştır.

Türkiye AB’ye uyum çerçevesinde yasal anlamda önemli düzenlemeler yapmaktadır. Ancak bu düzenlemeler uyumu gerçekleştirecek düzeyde değildir. Bu anlamda Türkiye’nin yapması gereken daha çok konu vardır. Her şeyden önce kanunu çıkarmak ya da düzenlemeyi hukuksallaştırmak tek başına yeterli değildir. Önemli olan bu düzenlemelerin uygulanmasını sağlamak ve ilgili kesimin bu konuda yeterli bilinçlenmesine olanak tanımaktır.

Türk tarımının OTP’ye uyumunun başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için öncelikle tarımla ilgili kuruluşların tek çatı altında toplanması sağlanmalı ve bu konuda kamu kuruluşlarında istihdam edilen personelin özel olarak eğitilerek uygun donanımına sahip olması sağlanmalıdır. Bunun yanında, oldukça yüksek oranlarda bulunan tarım nüfusunun diğer sektörlerle planlı bir şekilde kaydırılması sağlanmalıdır. Destekleme politikaları, AB’de olduğu gibi çok yönlü, üretim planlamasını sağlayıcı ve üründe kaliteyi yükseltmeyi teşvik edecek şekilde tesis edilmelidir. Aynı şekilde teknolojik anlamda gelişmeyi sağlayacak bir yapı ortaya konmalıdır. İşletme verimlilikleri artırılmalı, işletme büyüklükleri optimal düzeye getirilmelidir.

Ürünlerin kalitesini arttırmak için organik tarım uygulamaları yaygınlaştırılmalı, HACCP, İyi üretim uygulamaları gibi sistemler yerleştirilmelidir. Türkiye’de tarım ürünleri pazarlaması faaliyetleri etkin bir şekilde yürütülememektedir. Bu pazarlama faaliyetleri daha çok şirketlerin kendi bilgi ve becerileriyle yönlendirilmektedir. Bu amaçla, ürünün hasadından başlayarak tüketiciye ulaştığı noktaya kadar etkin bir pazarlama sisteminin tesis edilmesi sağlanmalı, ambalajlama, etiketleme, standardizasyon, taşıma ve gümrükleme kadar pek çok konuda eksik olan sistemin iyileştirilmesine çalışılmalıdır. Bu iyileştirme çalışmalarının başarıya ulaşabilmesi için tarımsal sivil örgütlenme (kooperatifler, birlikler, meslek kuruluşları, şirketler vb.) OTP yükümlülüklerini yerine getirebilecek şekilde güçlendirilmelidir. Bu kuruluşlar, yönetim ve finansman bakımından daha bağımsız bir yapıya kavuşturulmalı ve devletin bu alandaki müdahaleci rolü azaltılmalıdır. Bu noktada ayrıca Haller, Ticaret Borsaları, Lisanslı Depoculuk ve Ürün İhtisas Borsaları ile Vadeli İşlemler Borsası sistemi uygulanabilir hale getirilmelidir. Çünkü bu kuruluşlar tarımsal pazarlama sisteminin can damarını oluşturmaktadırlar.

Bu yapısal düzenlemeler sadece AB tarımına uyum sağlamak için değil, aynı zamanda küreselleşme çerçevesinde, serbest ticaretin giderek daha egemen olacağı dünya tarımına uyum için de zorunludur. Aksi takdirde Türk tarımı, gerek AB gerek dünya tarımı karşısında ciddi bir rekabet sorunu yaşayacak, kısa dönemde telafisi mümkün olmayan sorunlarla karşılaşabilecektir. Çünkü 2005 yılı sonunda başlatılan DTÖ İleri Tarım Müzakereleri çerçevesinde, tarımsal desteklemeler oldukça düşürülecek ve dünyada şartların daha eşit olduğu ve daha serbest bir tarımsal ticaret söz konusu olacaktır. Bu sonuç, tarım ürünleri ticaretinde daha şiddetli bir rekabeti getirecektir. Bu nedenle, Türkiye’de ekonomik verimliliği yüksek, girdi maliyetleri dünya ölçeklerinde olan ve pazar isteklerine uygun kalite ve standartta üretim yapan bir tarım sektörünün oluşturulması gerekliliğini sadece AB açısından değil dünyaya entegrasyonun sağlanması açısından da zorunlu hale getirmektedir.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi, Türkiye, bugüne dek başaramadığı tarımsal kamu yatırımlarını, on yıl içinde tamamlamak durumundadır. Bu bağlamda, yılda 500 bin hektar düzeyinde bir tarımsal alanı sulamaya açılmalı, tarla içi geliştirme

hizmetleri sağlam bir altyapı temeline oturtulmalı ve benzer yatırımlarla, fiziksel altyapı eksiklikleri ve sorunları tarımın gelişimi önündeki temel engel konumundan çıkarılmalıdır. Türkiye, tarımsal girdi üretim ve dağıtımında dışa bağımlılıktan kurtarılmalıdır. Bitkisel ve hayvansal üretimde miktar ve kalite artışları gerçekleştirmeli, pazarlama altyapısı bilimsel ve çağdaş temellere oturtularak aracıları dışlayan bir yapı kurulmalı, gerçek anlamda üretici örgütlülüğü desteklenmelidir. Bütün bunların, doğru tarım politikası ve uygun finansman yönetimi, rasyonel tarımsal kamu yönetimi birlikteliği ile yaşama geçirilebileceği açıktır.

Manisa İli, gerek toprak koşulları, gerekse iklim koşullarının uygunluğu sayesinde ülkemizde önemli tarım potansiyeline sahip olan illerin başında gelmektedir. İlde yetişen önemli tarım ürünlerinin bazıları; çekirdeksiz yaş ve kuru üzüm, pamuk, zeytin ve sebze-meyvelerdir.

Bu sayılan ürünler içerisinde çekirdeksiz üzüm üretimi oldukça önemli bir yer sahibidir. Özellikle çekirdeksiz kuru üzüm ürününde Türkiye üretimde 2. sırada, ihracatta ise 1. sırada yer almaktadır. Türkiye çekirdeksiz kuru üzüm üretiminin yaklaşık %80-85'i Manisa'da gerçekleşmekte ve buradan ihraç edilmektedir.

Ancak bu sektördeki en önemli sorun, üretimden kaynaklanmaktadır. Üreticilerin bilinçsiz ilaç, gübre ve hormon kullanımı, ürünlerde ilaç kalıntısına sebep olmakta bu durum hem ihracatta sıkıntılara yol açmakta hem de ürün ve ülke imajımıza ciddi zarar vermektedir.

Ülkemizde üretim planlamasının olmaması da AB üyeliği sürecinde önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı yıllarda ihtiyacın üzerinde olan üzüm üretimi fiyatların düşmesine, ihtiyacın altında olan dönemlerde ise fiyatların çok yükselmesine neden olmaktadır. Bunun yanında, firmalarımızın pazar payları bellidir ve bunu arttırmak her zaman çok mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla üretimdeki fazlalık arz fazlasına neden olmakta ve çoğu zaman ürünler ya üreticinin elinde kalmakta ya da TARİŞ'in depolarında stok olarak kalmaktadırlar. Bu nedenle üretim planlaması yapılmalı ve ne kadar ürüne ihtiyaç duyulduğu sezon öncesinden belirlenmelidir.

Üzüm üretiminde istenilen standartların yakalanması, üretim planlamasının yapılması ve AB'yle rekabet edebilecek bir politikanın izlenmesi için Bağcılık Kanunu mutlaka yasalaştırılmalı ve biran önce hayata geçirilmesi sağlanmalıdır.

Manisa'da bulunan çekirdeksiz kuru üzüm işleyen işletmelerin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde, daha başarılı olabilmeleri, değişen şartlara ayak uydurabilmeleri ve güçlenebilmeleri için yapmaları gerekenlerin neler olduğuna dair öneriler aşağıda belirtilmiştir:

Finansal-Kurumsal Yapılarının Daha Güçlü ve Sağlıklı Olması: Günümüzün her geçen gün acımasızlaşan rekabet yapısında firmaların ayakta kalabilmeleri ve buldukları pazarlarda yer edinebilmeleri finansal ve kurumsal yapılarının güçlenmesiyle doğrudan ilişkilidir. Şirket evlilikleri yada yabancı veya yerli yeni ortaklar olarak şirketlerin büyümeleri artık sıkça uygulanan yöntemlerin başında gelmektedir. Ortaklık yapısının güçlenmesiyle şirketler finansal anlamda güçlendiklerinden daha büyük yatırımlara gidebilmekte, farklı yatırım olanakları bulabilmektedirler. Ayrıca birkaç kişinin bir araya gelmesiyle oluşan sinerji şirketlerin daha radikal ve köklü değişikliklere gitmesinde etkili olmaktadır. Ayrıca bu şekilde şirketler artık aile şirketi yapısında tamamen kurtulmakta ve kurumsallaşma yolunda önemli adımlar atmaktadırlar. Bu nedenlerle Manisa'da bulunan ve çekirdeksiz kuru üzüm işleyen işletmelerin, Avrupa Birliği'ne tam uyum sürecinde işletmelerin ayakta kalabilmeleri, değişen kredilendirme şartlarında daha rahat hareket edebilmeleri için özellikle Anonim Şirket yapılanmasına gitmeleri ve ortak sayısını arttırarak finansal yapılarını güçlendirmeleri kendileri açısından faydalı olacaktır.

Hijyenik Üretim Koşullarının İyileştirilmesi: Gıda sektörü gibi çok insan sağlığı için çok önemli bir sektöre hizmet eden üzüm işletmeleri, çalışanlarını da buna göre yönlendirmelidirler. İşletmelerde çalışanlar buldukları sektörün ne kadar hassas olduğunu ve her şeyden önce insan sağlığının gelmesi gerektiği, işletmelerin kendilerinden neler beklediği gibi konularda sık sık hizmet içi eğitime tabi tutulmalılar, teknolojik değişikliklerden sürekli haberdar edilmelidirler.

Finansal Enstrümanların Kullanımının Arttırılması: İşletmeler finansman ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla öncelikle öz kaynaklarından yararlanmakta,

ikinci tercih olarak banka kredilerini kullanmaktadırlar. Ancak finansal kiralama (leasing) yöntemi ile finansman sağlamak diğer yöntemlere oranla biraz daha avantajlı olmaktadır. Finansal kiralama işletmelere, ihtiyaç duydukları sabit kıymetleri orta ve uzun vadede, esnek ödeme koşulları ile edinmelerine olanak sağlamaktadır. Bu nedenle finansal kiralama uygulamasına yönelmeyen işletmelerin, bu uygulama hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaları durumunda, leasing yöntemiyle finansman ihtiyaçlarını karşılamının kendileri için çok daha avantajlı olduklarını göreceklerdir.

Sözleşmeli Üretim Özendirilmesi: İşletmelerin hammadde kaynaklarına bakıldığında sözleşmeli üretime çok pay ayırmadıkları gözlemlenmektedir. Halbuki Avrupa Birliği artık tarımsal pazarlamanın neredeyse tamamının sözleşmeli üretimle gerçekleşmesini istemektedirler. Tüketicilerin her geçen gün daha da bilinçlenmesi ürününün izlenebilirliği konusunu gündeme getirmiştir. Yani tüketici, tükettiği ürünün ne zaman ekildiğini, üretim sırasında hangi ilaçların kullanıldığını, nasıl işlenerek tüketime hazır bir hale geldiğini bilmek istemektedir. Çünkü artık tüketiciler, sağlıklarına en çok zarar veren şeyin bilinçsiz ilaç kullanımı ve hijyen şartları gözetilmeden yapılan üretim olduklarının farkına varmışlardır. Sözleşmeli üretim sektörün karşılaştığı ikinci büyük problem olan ilaç kalıntısı ve bilinçsiz gübre kullanımının büyük ölçüde azaltılmasını sağlayacak olan ve Avrupa Birliği tarafından da desteklenen bir yöntemdir. Bu nedenle üzüm işletmeleri sektörün geleceği açısından, hammadde tedarikinde bu konuya önem vermelidirler.

Yıkıcı Rekabetin Önlenmesi: Çekirdeksiz kuru üzüm işleyen işletmeler arasında acımasız bir rekabet yaşanmaktadır. Bu rekabet nedeniyle işletmeler fiyat politikalarını oluşturamamakta, kimi zaman maliyetlerine yaklaşan rakamlarla ihracat yapmaktadırlar. Sektörün yaşadığı en önemli problemlerin başında gelen bu durumun çok kısa bir sürede çözümlenmesi gerekmektedir. Avrupa Birliği'ne tam uyumun sağlanması halinde rekabetin daha da artacağını göz önüne alarak işletmeler, var olan pazarlarda birbirleriyle yarışmak yerine yeni pazarlar bulmalı ve ürünleri için farklı kullanım alanları yaratmalıdırlar. Burada unutulmaması gereken bir başka nokta ise mevcut pazarların artık doyum noktasına ulaşmak üzere olmalarıdır. Bu pazarlara önümüzdeki yıllarda daha fazla ürün satmak mümkün değildir. Bu nedenle, işletmeler

İsviçre, Türk Cumhuriyetleri, Çin gibi başka pazarlara ulaşmanın yollarını aramalıdır. Ayrıca ürün çeşitlendirmesine gidilmesi de çok önemlidir. Üzüm lokumu, üzüm çayı, üzüm şekerlemesi, üzümlü çikolata ve kekler, üzüm pekmezi gibi ürünlerle hem yeni pazarların kapısı açılacak hem de varolan pazarlarda firmalar daha da güçleneceklerdir. Bunları başarabilmek için işletmelerde bir AR-GE bölümünün kurulması bir avantaj olacaktır. Bu departmanın geliştirilmesi işletmelerin ufkunu açabilecek büyük bir adım olacaktır. Yapılan araştırmalar AR-GE faaliyetlerinin zaman içerisinde maliyetlerini aşarak önemli karlar sağladıklarını göstermiştir. Bu konuda işletmelerin daha duyarlı olması, şu anki üzüm piyasasının genel özellikleri nedeniyle neredeyse bir zorunluluk olmaktadır.

İç Piyasada Tüketim Artışının Sağlanması: Bunun yanında, çekirdeksiz kuru üzümde iç piyasa tüketimi yok denecek kadar azdır. Türkiye’de kişi başına düşen yıllık ortalama kuru üzüm miktarı yaklaşık 1,5 kg’dır. Halbuki AB ülkelerinde bu rakam 7-8 kg.a kadar çıkmaktadır. Bu nedenle, aynı zamanda sağlık için çok faydalı olan bu ürünün iç tüketiminin artırılması için çalışmak gerekmektedir. Firmalarımız bu sayede üretimlerini ve dolayısıyla karlılıklarını artırma imkanı bulabileceklerdir.

Üzüm Değerlendirme Kurulu (ÜDK)’nın Oluşturulması: İşletmelerin yaşadıkları rekabet, hızlı teknolojik değişiklik, yeni pazarlar bulma, ürün geliştirme, kalitesiz hammadde tedariki gibi sorunları için bir başka çözüm yöntemi de üzümde oluşturulacak güç birliğidir. İşletmelerin Manisa’da bulunan ilgili odaları da bünyelerine alarak oluşturacakları bir kurul sayesinde araştırmalar yapmaları ve yeni pazarlar bulmaları oldukça kolaylaşacak, bu işbirliği birbirleriyle olan rekabetin azalmasına da yardımcı olacaktır. Bu güç birliğinin adı “**Üzüm Değerlendirme Kurulu (ÜDK)**” olabilir. Bu üzüm değerlendirme kurulunun geçtiğimiz yıl Manisa’da oluşturulan ancak finansal yetersizlikler nedeniyle işlevselliği kazanamamış olan “Bağcılar Birliği”ni de bünyesine alarak Türkiye’de bir ilk olacak ve tüm Türk tarımına örnek olacak bir yapılanma içerisinde olması mümkündür. Bu kurulun finansmanı işletmelerin kendi karlarından ayıracakları bir katılım payı, Ticaret Borsası, Ticaret Odası ve Ziraat Odaları’nın verecekleri katılım ve destek payları ile maddi imkanları yüksek olan çiftçilerden alınacak çok daha düşük miktarda bir katılım payı ile

oluşturulacak bir havuzdan karşılanabilecektir. Ayrıca böyle bir kurul devlet tarafından da mutlaka desteklenmelidir. Eğer bu konuda bir destek sağlanırsa çiftçi katılım payından da vazgeçmek mümkün olabilecektir.

Bu kurulun işleyişini şu şekilde belirlemek mümkündür. ÜDK öncelikle üretim aşamasında çiftçilerin bilinçlenmesi ve yanlış gübre/ilaç kullanımının önüne geçmek için eğitim faaliyetlerinde bulunmalıdır. Ancak bu eğitimler masa başı eğitimlerden çok tarlada uygulamalı eğitimler olmalıdır. Çünkü seminerler şeklinde zaten Tarım İl Müdürlüğü tarafında pek çok eğitim programı uygulanmaktadır. Ancak bağların başında verilecek olan uygulamalı eğitimler çok daha öğretici ve akılda kalıcı olacaktır. Bu uygulamalı eğitimlerde şu anda işsizlik oranının çok yüksek olduğu ziraat mühendislerinden faydalanılması mümkündür. Bu uygulamanın cazip kılınabilmesi için kurulda olan firmalar bu aktif eğitime katılan çiftçilerin ürünlerini diğer ürünlere göre daha yüksek fiyattan almaya razı olabilirler. Çünkü ilaç kalıntısı ve yanlış gübre kullanımının önüne geçilmiş olunacağından ekonomik anlamda daha değerli ürünler yetişmiş olacaktır. Dolayısıyla sözleşmeli üretimin biraz daha farklı bir şekli de tarım piyasalarına sunulmuş olacaktır.

ÜDK'nin ikinci ayağını ise ürünün işlenmesi ve pazarlanması oluşturacaktır. Bu kurul bünyesinde oluşturulacak bir AR-GE departmanı ile, kurul ürünün işlenmesi ile ilgili son değişikliklerden işletmelerin haberdar olması sağlanacak, üretim maliyetlerini minimuma indirmek için neler yapılabileceğinin araştırmasının yapılması mümkündür. Bunun yanında ürünün yeni kullanım olanakları bulunabilecek, bunların yatırım maliyetlerinin neler olabileceği belirlenebilecektir. Hatta biraz daha ileriye gidilerek yeni ortak tesisler kurulması bile düşünülebilir. Ayrıca etkin pazar araştırmalarıyla yeni pazarlar bulunacak, sektördeki birlikteliğin kurulmasıyla rekabet daha kabul edilebilir ölçülere indirilebilecektir.

ÜDK'nin üçüncü ayağında ise üzüm tanıtımı ile ilgili çalışmalar olabilir. Bu kurul, üzümün hem yurt içinde hem de yurt dışında tanıtılmasını sağlayacak çalışmaları yapılabilir. Bunun için özellikle Ticaret Borsası ve Ticaret Odası aktif görev alabilecektir. Bu kurum yetkililerinin sık sık seyahat etmesi ve Türkiye ve dünyadaki işadamlarıyla sürekli temas halinde olmaları önemli bir avantajdır. Kurum yetkilileri her

gittikleri toplantıda üzüm dağıtmak ve konuşmalarında üzüme bir dakikalık bile olsa yer vermek suretiyle önemli bir tanıtım yapacaklardır. Ayrıca ürünün diğer pazarlama yöntemleri ile tanıtımına da devam edilmelidir.

Üzüm Değerlendirme Kurulu, Karadeniz’de kurulmuş olan Fındık Tanıtım Grubu’ndan farklı olarak, ürünün sadece tanıtımını değil üretiminden, işlenmesine ve son tüketiciye gelmesi aşamasına kadar aktif rol oynayacağı için sektörü rakipsiz bir konuma getirecektir. Bunun yanında bu oluşumun başarılması, diğer ürünler için farklı yörelerdeki işletme ve üreticilere de bir ışık olacak ve Türk tarımının gelişmesine en önemli katkılardan birini yapacaktır.

Manisa’da bulunan üzüm işleyen işletmeler, gerek teknolojiyi yakından takip etmeleri gerekse Avrupa Birliği standartlarında üretim yapmaları sayesinde bir Avrupa Birliği’ne tam üyelik sürecinde diğer sektörlerle göre oldukça avantajlı bir konumdadırlar. Sonuç olarak, çekirdeksiz kuru üzüm sektörü AB’ye en kısa sürede uyum sağlayabilecek sektörlerden biri olarak gözükmektedir. Bağcılık Kanununun çıkarılarak üretimin kontrol altına alınması sağlandığında sektör AB için hazır hale gelecektir. Ayrıca üzüm işletmeleri modern teknolojileri ve dinamik yapılarıyla Avrupa Birliği’ne dahil olmaya hazırdır. Özellikle yeni pazarlar bulunması ve AR-GE faaliyetlerine ağırlık verilmesiyle sadece Avrupa Birliği’yle değil tüm dünyayla yarışacak seviyeye gelmelerine imkan tanınacaktır. Ancak Türkiye tarım sektörünün her alanında üzümde olduğu gibi şanslı değildir. Bu nedenle Türkiye’nin AB Ortak Tarım Politikası’na uyum sağlayabilmesi için önünde çok uzun ve zor bir yol olduğu açıkça ortadadır.

KAYNAKLAR

- 2004 İlerleme Raporu** 2004 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession, {COM(2004) 656 final}, Commission Of The European Communities, Brüksel, 2004
- 2005 İlerleme Raporu** Turkey 2005 Progress Report, {COM (2005) 561 final}, European Commission, SEC (2005) 1426, Brüksel, 2005
- 5174 Sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği İle Odalar ve Borsalar Kanunu** Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayını, Ankara, 2004
- ABAY Canan, OLHAN Emine, UYSAL Yaşar, YAVUZ Fahri, TÜRKEKUL Berna** Türkiye'de Tarım Politikalarında Değişim, VI. Teknik Kongre, 3-7 Ocak 2005, TMMOB Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 2005
- ABGS** Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
Mevzuat Uyum Bilgileri
<http://www.abgs.gov.tr/UVTweb/UVTwebISAPI.dll/EXEC/0/0480300F571ES044DOF9E24020060525/21203125>
Erişim Tarihi: 26.05.2006
- AĞAOĞLU Y. Sabit, İNAN İ. Hakkı, ÖZKAYA Tayfun, ORTAŞ İbrahim** Yirmibirinci Yüzyıl Başlarında Türkiye Tarımının Vizyon ve Misyonu, VI. Teknik Kongre, 3-7 Ocak 2005, TMMOB Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 2005
- AKDER Halis** Türkiye Tarım Politikasında "Destekleme Reformu", ASOMEDYA Dergisi, Ankara Sanayi Odası Aylık Yayın Organı, Ankara, Aralık, 2003

**AKDER Halis, AKAY İlhan,
BUCKWELL Allan, ERTUĞRUL
Cemil, KASNAKOĞLU Haluk,
MEDLAND John, vd.**

Turkish Agriculture and European Community
Policies and Institutional Adaptation, Yayın No:
DPT:2241-AETB:25, Ankara, 1990.

AKTAŞ Mehmet

Türkiye'nin Tarımsal İhracat Potansiyeli, Dış
Ticarette Durum Dergisi, Ocak, 2006, Türkiye Dış
Ticaret Derneği Yayınları, İstanbul, 2006

Alaşehir Belediyesi

Sultani Üzüm
www.hayyam.com/basin/dergi/sultani-alaşehir.php
Erişim Tarihi : 20.06.2006

ALTINALEV Deniz

Dünyada Tarım Sektörüne Rekabet Avantajı
Sağlayan Unsurlar Ve Türkiye Karşılaştırması,
İGEME'den Bakış Dergisi, Yıl:8/2 Sayı 27 T.C.
Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İGEME
Yayınları, Ankara, 2004

ATAKAN Mehtap

Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve
Türkiye'nin Uyumu
T.C. Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı AT ve
Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi,
Ankara, 1998

ATAY Ahmet

Avrupa Tarımsal Yönlendirme Ve Garanti Fonu
Ve Balıkçılığın Yönlendirilmesi Mali Aracının
Hedef, Kapsam Ve Yöntemlerinin İrlanda Örneği
Çerçevesinde İncelenmesi, Avrupa Birliği Genel
Sekreterliği Tarım ve Balıkçılık Dairesi Yayını,
Ankara, 2004

- ATB** Ankara Ticaret Borsası
Türk Tarımının “AB Ortak Tarım Politikasına”
Uyumu,
www.atb.gov.tr/arastirma/tarimabortaktarim.htm
Erişim Tarihi: 03.04.2006
- ATILGAN G. Şahika** Ortak Tarım Politikası 2003 Reformu, Tarım Ve
Mühendislik Dergisi, TMMOB, Ziraat
Mühendisleri Odası Yayını, Sayı: 69-70-71,
Ankara,2004
- ATİK Füsun** Türkiye Tarımında Sürdürülebilir Kısa, Orta ve
Uzun Dönem Stratejileri, T.C. Devlet Planlama
Teşkilatı Yayınları, Ankara, 1999
- ATK** Avrupa Toplulukları Komisyonu
Recommendation of the European Commission on
Turkey’s Progress Towards Accession,
Communication From The Commission To The
Council And The European Parliament,
SEC(2004) 1202, Brüksel, 2004
- Avrupa Komisyonu Türkiye
Delegasyonu** Avrupa Birliği Tarım Ve Balıkçılığı Nasıl
Yönetiyor?
[http://www.deltur.cec.eu.int/mali-ikili-
balikcilik.html](http://www.deltur.cec.eu.int/mali-ikili-balikcilik.html)
Erişim tarihi: 03.04.2006a
- Avrupa Komisyonu Türkiye
Delegasyonu** AB Tarım Politikası: Avrupa’da Yenilenme,
Türkiye’ye Etkisi
<http://www.deltur.cec.eu.int/abtarim.rtf>
Erişim Tarihi: 03.04.2006b

**Avrupa Komisyonu Türkiye
Delegasyonu**

Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası
<http://www.deltur.cec.eu.int/default.asp?pId=3&lang=0&fId=10&prnId=17&hnd=1&docId=327&fop=0>
Erişim Tarihi: 20.02.2006c

BAŞ, Erhun

Avrupa Birliğinde Ortak Tarım Politikası Alanında 2003 Ve 2004 Yıllarında Gerçekleştirilen Reformların Genişleme S¼reci Ve Türkiye'nin Adaylığı G¼z Ön¼ne Alınarak İncelenmesi, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Tarım ve Balıkçılık Dairesi Yayını, Ankara, 2004

**BAYRAÇ Naci, YENİLMEZ
F¼sun**

Tarım Sekt¼r¼n¼n Yapısal Analizi Ve Avrupa Ortak Tarım Politikası
http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=606
Erişim Tarihi : 03.04.2006

BBC

Avrupa Birliği'nin Kurumları
http://www.bbc.co.uk/turkish/specials/1445_eu_institutions/page4.shtml
Erişim Tarihi: 01.05.2006

BULUTAY Tuncer

Tarımda İstihdam İstatistikleri Alanında DİE Kapasitesinin G¼çlendirilmesi Projesi, Türkiye'de Tarımsal Yapı ve İstihdam, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstit¼s¼ Yayınları, ISBN:975-19-2131-7, Ankara, 1998

CANDAN Armağan

Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası (15 Soruda 15 AB Politikası No:2), İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını, İstanbul, 2003

- ÇAĞLAYAN Tayfur** Osmanlı'dan Günümüze Tarım Ve Tarıma Hizmet Veren Kurumların Teşkilatlanma Süreçleri, T.C. Tarım Ve Köyişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004
- ÇAKMAK Erol H., KASNAKOĞLU Haluk** Tarım Sektöründe Türkiye ve AB Etkileşimi: Türkiye'nin AB'ye Üyeliğinin Analizi, Tarımsal Ekonomik Araştırma Enstitüsü (TEAE) Yayını, Ankara, 2001
- ÇAKMAK Erol H., AKDER Halis** DTÖ Ve AB'deki Gelişmeler Işığında 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) Yayını, Yayın No: TÜSİAD-T/2005-06/397, ISBN: 975-8458-82-5, İstanbul, 2005
- ÇAKMAK Erol H., KASNAKOĞLU Haluk** Tarım Sektöründe Türkiye ve Avrupa Birliği Etkileşimi: Türkiye'nin AB'ye Üyeliğinin Analizi, TEAE, Ankara, 2001
- DEMİR Nazmi** AB ve Türkiye Arasında Ekonomik Sorunlar ve Tarım Ekonomisi, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri 16-17 Mart 2001 tarihlerinde düzenlenmiş olan sempozyum bildirileri, Yayına Hazırlayan : Mustafa Kahramanyol, Ankara Ticaret Odası ve Türk Ocakları Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 2001
- DEMİRBİLEK Sami, KOÇ Cem, ARSLAN Metin** Ticaret Borsalarından Gerçek Borsaya Genel Yaklaşım - Tarımsal Ürün Piyasalarının Liberalizasyonu, http://www.e-ticaret.gov.tr/e_kutuphane/borsa.htm Erişim Tarihi : 20.02.2006

- DİE** Devlet İstatistik Enstitüsü
2001 Yılı Genel Tarım Sayımı, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Yayın no: 2898, Ankara, 2004
- DPT** Devlet Planlama Teşkilatı
Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Tarımsal Politikalar Ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, DPT: 2516 ÖİK: 534, Ankara, 2000
- DPT** Devlet Planlama Teşkilatı
Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Muhtemel Etkileri, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara, 2004
- DPT** Devlet Planlama Teşkilatı
Tarım Stratejisi (2006-2010), 30.11.2004 Tarih ve 2004/92 Sayılı YPK Kararı, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara, 2004b
- DPT** Devlet Planlama Teşkilatı
VIII. BYKP - 2005 Yılı Programı, Tarımsal Gelişme: Genel Tarım Politikaları, T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara, 2006
- DPT** Devlet Planlama Teşkilatı
Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri
<http://www.dtm.gov.tr/ead/gosterge/ekogosterge.xls>
Erişim Tarihi : 29.05.2006b

- DTM** Dış Ticaret Müsteşarlığı
Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası
Reformunun Yeni Tur DTÖ Müzakereleri ve
Genişleme Olguları Çerçevesinde
Değerlendirilmesi, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret
Müsteşarlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü
Yayınları, Ankara, 1999
- DTM** Dış Ticaret Müsteşarlığı
2005 Yılı Ocak-Haziran Dönemi İhracatının Genel
Ve Sektörel Değerlendirmesi, İhracat Genel
Müdürlüğü, Ar-Ge ve Değerlendirme Dairesi, Dış
Ticaret Müsteşarlığı Yayınları, Ankara, 2005
- DTM** Dış Ticaret Müsteşarlığı
Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası
<http://www.dtm.gov.tr/ab/AB%20Sayfasi/ortktar.htm>
Erişim Tarihi : 03.04.2006
- DTM** Dış Ticaret Müsteşarlığı
AB Tarım Politikasına Uyum
<http://www.foreigntrade.gov.tr/AB/abtarim/abtarim.htm>
Erişim Tarihi:20.04.2006b
- DTM** Dış Ticaret Müsteşarlığı
Ankara Anlaşması: Türkiye-AET Ortaklığı 12
Eylül 1963
<http://www.dtm.gov.tr/ab/ankand.htm>
Erişim Tarihi : 05.05.2006c

- DTM** Dış Ticaret Müsteşarlığı
İşlenmiş Tarım Ürünleri
<http://www.foreigntrade.gov.tr/SORULAR/AB/Ist arim.htm>
Erişim Tarihi : 09.05.2006d
- DTM** Dış Ticaret Müsteşarlığı
İşlenmiş Tarım Ürünleri
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/abtarim/itu.htm>
08.05.2006e
- DTM** Dış Ticaret Müsteşarlığı
Türkiye'nin İşlenmiş Tarım Ürünleri İhracat ve İthalatı,
http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/abtarim/itu_stat.xls
Erişim Tarihi : 24.05.2006f
- DTM** Dış Ticaret Müsteşarlığı
Sektörler İtibariyle İhracatımız
<http://www.dtm.gov.tr/ead/SEKTOR/Y-IHR.xls>
Erişim Tarihi : 01.06.2006g
- DTM** Dış Ticaret Müsteşarlığı
Sektörler İtibariyle İthalatımız
www.dtm.gov.tr/ead/SEKTOR/Y-ITH.xls
Erişim Tarihi : 01.06.2006h
- DİKMEN Meryem** Türkiye-AB İlişkilerinin Tarımsal Boyutu ve Ortak Tarım Politikasına Uyumun Türk Tarımına Etkileri, İGEME'den Bakış Dergisi, Yıl:9/3 Sayı 31 T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İGEME Yayınları, Ankara, 2005

- DİNLER Tanfer, YALTIRIK APTI, ÇETİN Bahattin, ÖZKAN Burhan, GÜLÇUBUK Bülent, SÜRMEİ Ebru, V.d.** Tarımda Risk Yönetimi Ve Tarım Sigortaları, VI. Teknik Kongre, 3–7 Ocak 2005, TMMOB Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 2005
- DİNLER Zeynel** Tarım Ekonomisi, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları, Yayın No:3, ISBN: 975-7657-02-6, Bursa, 1988
- DÖKMENER Sabahattin** A.B. ve Tarım
- <http://www.izdusum.net/Dokmener/abvetarim.htm>
Erişim Tarihi : 03.04.2006
- DÖLEKOĞLU Türker** Türkiye'nin Tarım Ürünleri Dış Ticareti, T.E.A.E. BAKIŞ, Tarımsal Ekonomik Araştırma Enstitüsü, Sayı:2, Nüsha:2, ISSN 1303-8346, Ankara, 2003.
- DÖLEKOĞLU Türker** Dünya Ticaret Örgütü İleri Tarım Müzakereleri Ve Türkiye, T.E.A.E. BAKIŞ, Tarımsal Ekonomik Araştırma Enstitüsü, Sayı:3, Nüsha:4, ISSN 1303-8346, Ankara, 2003b.
- DÖLEKOĞU Celile Özçiçek** Gıdalarda Kalite Güvenlik Sistemleri, T.E.A.E. BAKIŞ, Tarımsal Ekonomik Araştırma Enstitüsü, Sayı:3, Nüsha:2, ISSN 1303-8346, Ankara, 2003.
- EEA** European Environment Agency
EEA Briefing 1/2006 - Assessing Environmental Integration In EU Agriculture, European Environment Agency, Yıl:2006, Sayı:1, ISSN 1830-2416, Danimarka, 2006

- EKEMAN Ebru** 21. Yüzyıl Eşiğinde Avrupa Birliği'nde Ortak Tarım Piyasası, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın No:158, İstanbul, 2000
- Ekonomik Forum** Yeni Tarım Politikaları Zamana Yayılmalı, Ekonomik Forum Dergisi, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayını, Yıl: 7, Sayı: 2, Ankara, 2000.
- EMEKSİZ Faruk, ALBAYRAK Mevhibe, GÜNEŞ Erdoğan, ÖZÇELİK Ahmet, ÖZER O. Okran, TAŞDAN Kemalettin** Türkiye'de Tarımsal Ürünlerin, Pazarlama Kanalları Ve Araçlarının Değerlendirilmesi, VI. Teknik Kongre, 3-7 Ocak 2005, TMMOB Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 2005
- ERAKTAN Gülcan** Avrupa Birliği'nde Gelişmeler ve Tarım Kesimi, Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayını, Cilt: 21, Sayı: 252, Ankara, 2005
- ERAKTAN Gülcan, ABAY Canan, MİRAN Bülent, OLHAN Emine** Türkiye'de Tarımın Teşvikinde Doğrudan Gelir Desteği Sistemi ve Sonuçları, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2004-53, ISBN : 975-512-889-1, İstanbul, 2004
- ERAKTAN Gülcan, ÖREN Necat** AB Ortak Tarım Politikası, Reform Süreci Ve Türkiye'ye Etkileri VI. Teknik Kongre Kitabı, 3-7 Ocak 2005, TMMOB Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 2005
- ERDAL Gülistan** Türkiye'de Vadeli İşlemler Piyasası ve Bazı Tarımsal Ürünler Üzerinde Uygulanabilirliği, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayını, No:2006-30, ISBN 9944-89 059-6, Ankara, 2006

- ERDAL Güven** Türk Tarım Politikası: Yapısal Sorunlar ve AB'ye Uyum, Avrupa Yolunda Türkiye ve Polonya Değişim Sürecinde İki AB Aday Ülkesi, Konrad Adenauer Vakfı Yayınları, ISBN 975 – 7968 – 38 – 2, Ankara, 2001
- ERDEM Taner** Tarımda İç ve Dış Pazarlama, 2. Türkiye İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu Tebliğleri, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Yayın No: 1783, İzmir, 1981
- ERGİN Gürol, EYİCİL Zehra** Türkiye Tarımı 2000
http://www.zmo.org.tr/odamiz/ana_hatlariyla_turkiye_tarimi.php
Erişim Tarihi : 04.05.2006
- EROĞLU Mine** AB Sürecinde Türkiye Tarımı, Buğday Dergisi, Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği Yayını, ISSN 1302-5554, Sayı:30, İstanbul, Mart-Nisan 2005
- ERTUĞRUL Cemil** Türk Tarımının AT Ortak Tarım Politikasına Uyumunu, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (İktisat Doktora Tezi), Ankara, 1992
- ERTUĞRUL Cemil** AB'nin Dönüşümü Ve Gümrük Birliği, Küreselleşme ve Türkiye Tarımı Sempozyumu, TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Yayın No:49, Ankara, 2002
- ERTUĞRUL Cemil** Türk Tarımının OTP'ye Uyumunun Olası Ekonomik Etkileri, AB Genişleme Sürecinde Türkiye "Tarımsal ve Kırsal Politikalar" Sempozyumu, TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, 2003

EŞİYOK Ali

Tarımsal Ürünlerde Türkiye-AB Arasında Dış Ticaret Analizi, Endüstri-İç Ticaret ve Rekabet Gücü, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Araştırma Müdürlüğü Yayınları, ISBN 975-7406-49-X/7406-69-4, Ankara, 2005

EUTURKEY

Avrupa Birliği İletişim Platformu
Türkiye ile Avrupa Birliği İlişkilerinin Kronolojik Özeti
<http://www.euturkey.org.tr/abportal/defaultcontent.asp?CID=1359&VisitID={B162BD93-7C50-4DC1-9B61-AF22DF0E2B28}&Timer=46006,67>
Erişim Tarihi: 15.05.2006

EUTURKEY

Avrupa Birliği İletişim Platformu
Eşleştirme (Twinning) Projelerine İlişkin Bilgi Notu
<http://www.euturkey.org.tr/abportal/uploads/files/EK-5%20TWINNING-revised.doc>
Erişim Tarihi : 24.05.2006b

GÖKDEMİR Bülent

Tarımda Piyasa Reformu, Türk Tarımı Özelinde Tarım ve Rekabet Politikası İlişkisi, Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezi, Yayın No: 0143, ISBN 975-8301-91-8, Ankara, 2004

GÖKDEMİR Özge

Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Dünya Ticaretine Etkileri, Son Baskı Dergisi, Yıl:1 Sayı:10
<http://www.sonbaski.com/yenisite/ekimozge.htm>
Erişim Tarihi: 10.04.2006

GÖKTÜRK Atilla

Türkiye Tarım Politikalarının AB'ye Uyumu, AB Türkiye Gerçekler Olasılıklar, Yeni Hayat Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2003

GÜNAYDIN Gökhan

Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası, Türkiye Tarım Sektörü İçin Bir Çıkış Yolu Olabilir Mi? Tarım Ve Mühendislik Dergisi, TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Sayı: 69-70-71, Ankara, 2004

GÜNAYDIN Gökhan

Türkiye Ekonomisinin Tarımsal Yapısı ve Gelişimi, Türkiye Ekonomisi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1579, Eskişehir, 2004b

GÜNAYDIN Gökhan

AB Ortak Tarım Politikası Kapsamında Uygulanan Doğrudan Gelir Desteği: Tarımsal Destek Mi, Yoksulluk Yardımı Mı? Tarım Ve Mühendislik Dergisi, TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Sayı: 69-70-71, Ankara, 2004c

GÜNAYDIN Gökhan

AB Tarım Müzakereleri Başlıyor, Tarım Ve Mühendislik Dergisi, TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Sayı: 75, Ankara, 2005

GÜNAYDIN Gökhan

Türkiye Tarımı Ve Değişme Eğilimleri, Türkiye Tarımı, Gerçekler / Saptırmacalar
http://www.zmo.org.tr/odamiz/turkiye_tarimi_deg_isme_egilimleri.php
Erişim Tarihi : 04.05.2006

GÜNAYDIN Gökhan

AB'ye Uyum Sürecinde Tarım ve Çevre,
http://www.wwf.org.tr/tr/docs/sunu%C4%B1m_gokhangunaydin.pdf
Erişim Tarihi: 15.03.2006b

GÜNAYDIN Gökhan

2000’li Yıllarda Tarım Sektörü Sempozyumu
Açılış Konuşması

<http://www.zmo.org.tr/odamiz/bizden.php?kod=2407>

Erişim Tarihi : 04.05.2006c

GÜNDÜZ Mehtap

AB Ortak Tarım Politikası Çerçevesinde Tarım Ürünleri Fiyat Mekanizmaları ve Türkiye’de Uygulanabilirliğine İlişkin Bir Analiz, T.C. Hazine Müsteşarlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara, 1997

GÜNEŞ Turan

Tarımda İç ve Dış Pazarlama, 2. Türkiye İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu Tebliğleri, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Yayın No: 1783, İzmir, 1981

GÜVEN Erdal

AB-Türkiye İlişkilerinin Bugünü, Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türk Tarım Ürünleri Ve Gıda Sektörü Semineri, Ege Bölgesi Sanayi Odası, İzmir, 2002

İŞIKLI Emin, ABAY Canan

Destekleme Uygulamalarının Tarımsal Yapıya Etkisi, Tarım Haftası 93 Sempozyumu, Tarımsal Destekleme Politikaları, Sorunlar, Çözümler, TMMOB Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası Yayınları, Yayın No:20, Ankara, 1992

İhracat Dünyası Portalı

Türkiye Ve Avrupa Birliği Tarım Uyum Politikaları

<http://www.ihracatdunyasi.com/guncel91.html>

Erişim Tarihi : 04.03.2006

İGEME	İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi Tarım Ve Gıda Sektörü İhracat Potansiyeli, Araştırma ve Geliştirme Başkanlığı Tarım Dairesi Yayınları, Ankara, 2004
İKv	İktisadi Kalkınma Vakfı Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası, http://www.ikv.org.tr/pdfs/0b08abbf.pdf Erişim Tarihi: 10.01.2006
İKv	İktisadi Kalkınma Vakfı Kurumlar Ve Karar Alma Mekanizması http://www.ikv.org.tr/kurumlar.php Erişim Tarihi: 01.05.2006b
İKv	İktisadi Kalkınma Vakfı Müzakere Sürecinin Aşamaları http://www.ikv.org.tr/muzakeresureci.php Erişim Tarihi: 15.05.2006c
İKv	İktisadi Kalkınma Vakfı Müzakere Sürecinde Kaydedilen Gelişmeler 3 Mayıs 2006d http://www.ikv.org.tr/katilimmuzakereleri.php#tarim Erişim Tarihi: 15.05.2006
İNAN Hakkı	Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli, İstanbul Ticaret Odası Yayını; Yayın No:2004-40, ISBN 975-512-874-3, İstanbul, 2004
İNAN Hakkı, GAYTANCIOĞLU Okan, ERBAY Recep, YILMAZ Fuat	Gelişmiş Ülkelerde Tarım Piyasalarının Organizasyonu, İstanbul Ticaret Odası Yayını, Yayın No:2003-53, ISBN: 975-512-791-7, İstanbul,2003

- İSO** İstanbul Sanayi Odası
AB Nedir? Nasıl Oluşmuştur?
http://www.iso.org.tr/abm_avrupa_birligi.asp
Erişim Tarihi : 28.04.2006
- İTB** İzmir Ticaret Borsası
2004 İktisadi Rapor, İzmir Ticaret Borsası
Yayınları, Yayın No:84, İzmir, 2005
- İZTO** İzmir Ticaret Odası
Tarama Toplantıları Takvimi,
<http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/FEC8DCBB-602A-47B2-A7EA-C652AD5126CE/6594/TARAMA.pdf>
Erişim Tarihi : 10.05.2006
- KARABAĞLI Arslan, ALPKENT Nurettin** Türk Tarımının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasına Uyumu ve Gümrük Birliği İlişkisi, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, Yayın No:573, ISBN:975-440-227-2, Ankara, 1996
- KARAKAYALI Hüseyin** Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi, Güleç Matbaacılık Ltd.Şti.Yayınları, 2.Baskı, İzmir, 2003
- KARAKÖSE Erdinç** Manisa'da Sanayileşme ve Sosyo Ekonomik Gelişme, Sanayideki Gelişmenin Sosyal ve Tarımsal Yapı Üzerindeki Etkileri, Şafak Basım Yayın San.Tic.Ltd.Şti. Yayınları, ISBN: 975-288-729-5, Manisa, 2004
- KARLUK Rıdvan** Türkiye Ekonomisi / Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., ISBN 975-2951-76-7, İstanbul, 2002

KARLUK Rıdvan

Avrupa Birliği ve Türkiye, 4. Baskı, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yayınları, ISBN:975-8027-04-2, İstanbul, 1996

Katılım Ortaklığı Belgesi 2003

Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi (14 Nisan 2003 Tarihinde AB Konseyi Tarafından Kabul Edilen Nihai Metin), Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Birliği İle İlişkiler Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2003

KAYA Gazi

Türk Tarım Sektöründe E-Ticaret Fırsatları ve Potansiyel Sorunlar, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Pazarlama ve Dış Ticaret Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002

KESBİÇ C. Yenal,

BALDEMİR Ercan,

DOĞAN Sibel

Rekabet Gücü Ölçümü Ve Önemi: Türk Tarım Sektörü İçin Bir Analiz, İstanbul Üniversitesi, VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, İstanbul, 2005

KIYMAZ Taylan

Avrupa Birliği'nde Ve Türkiye'de Temel Ürünlerde (Hububat, Şeker Ve Süt) Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikaları Ve Bunların Ham Madde Temini Açısından Gıda Sanayiine Etkileri, Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Sektörler Ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Tarım Dairesi Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Yayın No: DPT: 2504, Ankara,2000

KTTO

Kıbrıs Türk Ticaret Odası
Roma Antlaşması ve Ortak Tarım Politikası
<http://www.ktto.net/ab/turkce/abtarim.doc>
Erişim Tarihi: 04.03.2006

KOK Wim

Avrupa Birliği'nin Genişlemesi, Başarılar Ve Zorluklar
http://europa.eu.int/comm/enlargement/communication/archives/pdf/report/_kok_tr.pdf
Erişim Tarihi : 28.04.2006

MANİSA VALİLİĞİ

Sayılarla Manisa 2006, T.C. Manisa Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü Yayınları, Manisa, 2006

MTİM

Manisa Tarım İl Müdürlüğü
2005 Yılı Manisa İli Bitki Şube Müdürlüğü Dış Karantina Faaliyetleri, Manisa Tarım İl Müdürlüğü Yayını, Manisa, 2006

MTİM

Manisa Tarım İl Müdürlüğü
Manisa Tarım Master Planı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Araştırma ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı ve Manisa Tarım İl Müdürlüğü Yayını, Manisa, 2002

Muz.gen.tr

Tarım Ürünlerinde devlet desteği 8 yıl içinde sıfırlanacak
<http://www.muz.gen.tr/yayin/dtotoplantisonucuhongkonk.htm>
Erişim Tarihi : 03.03.2006

- NACAK Pınar** Tarımda Utanç Rakamı : 5322, Sayı:52, İzmir Ticaret Borsası Dergisi, İzmir Ticaret Borsası Yayınları, İzmir, 2005
- NEBİOĞLU Hüsamettin** Türkiye-AT Gümrük Birliği Bağlamında İşlenmiş Tarım Ürünleri Ticareti, Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programlar Ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü Çalışma Raporları: 1997- 03, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, YPKD/ÇR/(1997-03), Ankara,1997
- NURAL İrmak** Tarımda Vadeli Piyasaların Önemi, VOBJEKTİF Dergisi, Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası Yayını, Sayı: 4, İzmir, 2005
- OĞUZ Binhan** AB İle Müzakere Sürecinde Tarım ve Gıda Sanayinin Rekabetliliği, İstanbul Ticaret Odası Yayını, Yayın No:2005-25, ISBN:9944-512-997-9, İstanbul, 2005
- ORAL Necdet** Türkiye, Tarımda AB ile Rekabet Edebilir mi? <http://www.bianet.org/diger/makale11805.htm>
Erişim Tarihi : 03.04.2006
- ÖZKAYA Tayfun, OYAN Oğuz , İŞİN Ferruh, UZMAY Ayşe** Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları Dünü – Bugünü – Geleceği, Türkiye Ziraat Odalar Birliği TÜSES Yayını, Ankara, 2001
- SARI Selin** Avrupa Birliği’ne Gıda İhracatında Kalite Kontrolü, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No:2004-47, ISBN: 975-512-880-8, İstanbul, 2004

- SAYIN Cengiz** Cumhuriyetten Günümüze Tarım Ürünleri Dış Ticaretindeki Gelişmeler, Türk Tarımında 2010 Yılı Hedefleri Sempozyumu, TKB İzmir Tarım İl Müdürlüğü, 21-23 Şubat, İzmir, 2001
- SAYIN Cengiz** Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları, TOBB Yayınları, Ankara, 2003
- SAYIN Cengiz, TUFAN Ayhan** Türkiye ve Avrupa Birliği’nde İzlenen Tarım Politikaları: Başlıca Kısıtlar, Farklılıklar ve Uyum Önerileri, Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi, Tokat, 2004
- SOĞUK Handan** Avrupa Birliği ve Türkiye’de Tarım Politikası, İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, Sayı: 148, İstanbul, Ocak-Nisan 2001
- ŞAHİNÖZ Ahmet** AB Ve Türkiye Tarım Politikalarında Değişim Eğilimleri, AB Genişleme Sürecinde Türkiye “Tarımsal ve Kırsal Politikalar” Sempozyumu, TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, 2003
- ŞAHİNÖZ Ahmet, ÖZALTAN Aylin, GÖKDUMAN Işıl** Küreselleşme Sürecinde Türkiye Tarımı, VI.Teknik Kongre Kitabı, 3-7 Ocak 2005,TMMOB Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 2005
- TAN Sibel, DELLAL İlkay** T.E.A.E. BAKIŞ, Tarımsal Ekonomik Araştırma Enstitüsü, Sayı:2, Nüsha:1, ISSN 1303-8346, Ankara, 2003.
- Tarım Kanunu** 25.04.2006 Tarih ve 26149 Sayılı Resmi Gazete, 2003

- Tarım Kredi** Tarım Kredi Kooperatifleri Birliği
Kurumun Tarihçesi,
<http://www.tarimkredi.org.tr/modules.php?name=tk-tarihçe>
Erişim Tarihi : 06.06.2006
- Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu** 06 Temmuz 2004 Tarihli ve 25514 sayılı Resmi Gazete
- TAŞDÖĞEN Fatih** Dünya Ticaret Örgütü Ve Türkiye Tarımı, Tarım Ve Mühendislik Dergisi, TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Sayı: 69-70-71, Ankara,2004
- TEK Ömer Baybars** Pazarlama İlkeleri, Global Yönetmel Yaklaşım Türkiye Uygulamaları, 8.Baskı, Beta Yayınları, ISBN : 975-486-737-5, İstanbul, 1999
- TEOMAN Özgür** Türkiye Tarımında Kapitalist Dönüşüm Tartışmalarına Bir Katkı, Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi Cilt: 3, Sayı: 3, Ankara, 2001
- TKB** Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Uluslararası Tarımsal İlişkiler ve Avrupa Birliği'ne Uyum Komisyonu Çalışma Belgesi, II.Tarım Şurası, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004
- TKB** Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
II. Tarım Şurası Sonuç Raporu, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004b

- TKB** Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
DTÖ, Hong Kong VI. Bakanlar Konferansı Tarım
Müzakerelerinin Genel Değerlendirmesi
http://www.tarim.gov.tr/sanal_kutuphane2/dto/dto_honkong_m.imir25.12.05.doc
Erişim Tarihi : 02.05.2006
- TKB** Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
Sertifikalı Tohumluk ve Meyve Asma
Fidanı/Çilek Fidesi ile Kapama Bağ/Bahçe Tesisi
Desteklemelerine ait 10.05.2006 tarih ve 230-2560
sayılı kurum yazısı, 2006b
- TOBB** Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
Avrupa Birliği ve Türkiye, T.C. Başbakanlık Dış
Ticaret Müsteşarlığı – Türkiye Odalar ve Borsalar
Birliği (TOBB) Yayını, ISBN 975-19-3248-3,
Ankara, 2002
- TOBB** Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
Bağcılık Kanunu Tasarısı Taslağı İle İlgili
01.08.2005 tarih ve 30126 no’lu kurum yazısı.
- TOĞA Necla** Ülkemizde Tarımsal Mekanizasyon Kullanım
Durumu, Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, Türkiye
Ziraat Odaları Birliği Yayını, Sayı:256, Ankara,
2006
- TÜRKEKUL Berna** Türkiye’de Makroekonomik Değişkenlerin Tarım
Sektörüne Kısa ve Uzun Dönem Etkileri Üzerine
bir Araştırma, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri
Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2006,
İzmir

- Türkiye Rekabet Kurumu** 2000 Yılı, 2. Yıllık Rapor, Türkiye Rekabet Kurumu Yayınları, Ankara, 2001
- TRSB** Türkiye Sigorta ve Reasürans Şirketleri Birliği
Asli Yapısal Kurumlar
www.trsr.org.tr
Erişim Tarihi : 01.05.2006
- TÜSİAD** Türk Sanayiciler Ve İşadamları Derneği
AB'ye Uyum Sürecinde Türk Tarım Sektörünün Sorunları Ve Çözüm Önerileri, TÜSİAD Görüşleri Dizisi, ISSN: 1302-4620, No: 13, TÜSİAD Bankacılık ve Sanayi İşleri Komisyonu Yayınları, İstanbul, 2003
- TZOB** Türkiye Ziraat Odaları Birliği
Zirai ve İktisadi Rapor 1999-2000, Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayını, Yayın No:204, Ankara, 2001
- TZOB** Türkiye Ziraat Odaları Birliği
Dünya Ticaret Örgütü Kararlarının Ülkemiz Tarımına Etkisi Paneli Sonuç Bildirgesi, TZOB Yayınları, Yayın No:252, ISBN 975-8629-38-7, Ankara, 2005
- TZOB** Türkiye Ziraat Odaları Birliği
Türkiye-AB Entegrasyonunda Tarım Konulu Uluslararası Konferans, Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayını, Sayı:256, Ankara, 2006

ULUSAL PROGRAM 2001

Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı, T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Yayını, Ankara, 2001

ULUSAL PROGRAM 2003

T.C. Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı, 24 Temmuz 2003 Tarih Ve 25178 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete, 2003

ULUSOY Sadi

AB'ne Adaylık Sürecinde Ab Ve Türkiye Tarım Politikaları: Öncelikler-Farklılıklar-Çelişkiler, AB Genişleme Sürecinde Türkiye "Tarımsal ve Kırsal Politikalar" Sempozyumu, TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, 2003

ÜLKÜ Elif Seda

Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Reformları, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın No:193, İstanbul, 2006

VAROL Sinan

Dünden Bugüne Ortak Tarım Politikası ve AB Tarımının Yönetim Yapısı, AB Genişleme Sürecinde Türkiye "Tarımsal ve Kırsal Politikalar" Sempozyumu, TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, 2003

VİAL Bernard

Avrupa Alanında Fransız Tarımcılığı
<http://www.ambafrance-tr.org/ecrire/upload/fis/fis13.htm>
Erişim Tarihi : 03.04.2006

YILDIRIM Ali Ekber

AB'nin Tarımsal Destekleri ve Türkiye'nin Ortak Tarım Politikası'na Uyumunu, Sohbet Dergisi, New Holland Trakmak Traktör ve Ziraat Makineleri Tic.A.Ş. Yayınları, Yıl:2, Sayı:7, ISSN: 1303-409X, Ağustos, İstanbul, 2003

YILDIZ Fatih Feramuz

Avrupa Birliği'nde Müdahale ve Ödeme Kuruluşları, Tarım Ve Mühendislik Dergisi, TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Sayı: 69-70-71, Ankara,2004

EKLER

ÜZÜM İŞLETMESİ ANKET FORMU

1- İşletmenizin kuruluş yılı?

- 1980 öncesi   1980-1989   1990-1999   2000 ve Sonrası

2- İşletmenizin unvanı

- Anonim Şirket   Limited Şirket   Kooperatif   Şahıs Şirketi

3-İşletmenizin öz sermayesi ..... ,Milyar TL'dir.

- 150 ve altı   150-200   201-300   301-400   401-500   501- üzeri

4- İşletmenizde çalışan toplam istihdam edilen personel sayısı

- 25 ve altı   26-49   50-75   76-100   101-150   151-175
 176 – 250   251 - 325

5- İşletme sahibinin öğrenim durumu

- İlkokul   Ortaokul   Lise   Üniversite   Yüksek Lisans

6- İşletmenizim çalışma zamanı?

- Sezonluk   Yıllık

7- İşletmenizde AR-GE bölümünüz var mı?

- Evet   Hayır

8- AR-GE bölümünüz var ise karınızın ne kadarını AR-GE' ye ayırmaktasınız?

- % 10'dan az   %10-15   %15-20   %20-25   %25
ve üstü

9- Satın almış olduğunuz ürünleri (hammadde) nerelerden temin etmektesiniz?

- Tüccar
 Çiftçi
 Kooperatif
 Sözleşmeli üretim yapıyorum

- Borsa
- Hepsi

10- Hammadde tedarikinde karşılaşılan sorunlar nelerdir?

- . Yeterli Miktarda ürün Bulamamak,
- . Ürünlerin Kalitesinin Düşük Olması,
- . Ürünlerin Fiyatlarının Çok Yüksek Olması,
- . Nakliye Giderlerinin Çok Yüksek Olması,
- . Diğer.....

11- Satın almış olduğunuz ürünlerin (hammaddelerin) kalitesiyle ilgili olarak karşılaştığınız problemler nelerdir?

- İlaç kalıntısı
- Yabancı Madde
- Fazla hormon
- Nakliyeden kaynaklanan sorunlar

12- Mevcut üretim teknolojiniz yararlı mı?

- . Evet . Hayır

13- Üretim sırasında kullandığınız mevcut teknolojiye nasıl sahip oldunuz?

- Eski teknoloji
- Modern bir işletmenin teknolojisi uygulandı,
- . Sürekli yenileniyor
- . Diğer.....

14- Ürünlerinizin kalite kontrollerini nasıl gerçekleştirmeniz?

- Kalite kontrol uzmanları yoluyla
- Lazer tarayıcılarla
- Gözle
- Hepsi

15-Ürettiğiniz ürünleri hangi markalar adı altında piyasaya sürmektesiniz?

- Kendi Markamız Başka Bir Firmanın Markası Her İkisi de

16- İşletmenizin sahip olduğu üretim belgeleri nelerdir?

- TSE ISO 9000 ISO 9001 HACCP
 Hepsi Yok

17- Ürünlerinizin sevkiyatını nasıl yapmaktasınız?

- Karayolu Havayolu Denizyolu Demiryolu

18-Ürünlerinizi pazarlarken karşılaştığınız sorunlar nelerdir?

- . Nitelikli Pazarlama Elemanlarını İstihdam Edememek,
 . Ürünün Diğer Pazarlama Kuruluşları Tarafından Dağıtılma Zorluğu,
 . Satış Geliştirme, Reklam Ve Tutundurma Çabalarının Masraflı Olması,
 . Fiyat Politikasının Uygulamaması,
 . Piyasadaki İthal Ürünlerin Çokluğu

19- Ürünü pazarlama biçiminiz nasıldır?

- Dökme olarak
 Kutularda
 Her ikisi de

20- Dış pazarlar hakkında bilgi toplama yollarınız nelerdir ?

- Basın Yayın Organları
 Fuarlar
 Ticaret Odası Yayınları
 Pazarlama Kuruluşları
 Toptancılar
 Şubeler

21- Ürünlerin depolama sorunları var mıdır?

- Depo Yetersizliği
- Depo zararlıları
- Depolama masraflarının yüksekliği
- Yok

22- Dağıtımda karşılaştığınız sorunlar nelerdir ?

- . Zamanında Teslim
- . Sevkiyatta Devamlılık.
- . Depolama.
- . Navlun Bedelleri.
- . Taşıyıcı Kuruluşlar.
- . Sorunumuz Yok.

23- İhracatınızı hangi ülkelere yapıyorsunuz ?

- ABD Almanya İngiltere Yunanistan İtalya Fransa
- Hollanda Bulgaristan Belçika Avustralya Avusturya
- İrlanda İspanya Diğer ...

24- AB ülkelerine ihraç ettiğiniz ürünlerde fiyat politikanızı neye göre belirliyorsunuz?

- . Rekabet Göre
- . Maliyete Göre
- . Talebe Göre.

25- İhracat işlemlerinizi nasıl yürütmektesiniz.

- . Dış Ticaret Sermaye Şirketi Yardımıyla.
- İşletmemizin Yurt Dışı Temsilcilikleriyle.
- . Diğer İşletmelerle İşbirliği Yaparak.
- . Kendimiz.
- İhracat Komisyoncuları aracılığıyla

26- AB ülkelerine yaptığınız ihracatta karşılaştığınız sorunlar nelerdir?

- . Rekabet Sorunu.
- . Bürokratik Engeller.

- Avrupa sağlık standartlarına göre bağ ¼retiminin yapılmaması
- İlaç Kalıntısı ve aşırı hormon kullanımı
- Üretim güvence belgelerinin eksikliği
- Diğer .....

27- Finansal sorunlarınız nelerdir ?

- . Özsermaye Yetersizliği.
- . Satış Karlılığının Düşüklüğü.
- . Kredi Kullanım Olanaklarının Düşüklüğü.
- . Kredi Faiz Oranlarının Yüksekliği.
- . Alacakların Tahsilatında Karşılaşılan Güçlükler.
- . Satışların Düşüklüğü.
- . Maliyetlerin Kontrol Edilememesi.
- . Diğer.....

28- Yatırımlarınızda kullandığınız finansman kaynakları nelerdir?

- . Banka Kredileri
- . Özkaynaklar
- . Leasing
- . Yabancı Ortaklık
- . Halka Açılma ve / veya Ortaklık Yoluyla

29- Türkiye'nin AB ye tam üye olabileceğine inamıyor musunuz?

- Evet   Hayır

30- Türkiye'nin AB Ortak Tarım Politikasına uyumu konusunda karşılaşılabileceği problemler sizce nelerdir?

- Üretim ve verim düşüklüklüğü
- Desteklemelerin yetersizliği
- Üretim planlamasının yetersizliği
- Teknoloji kullanımındaki yetersizlik

- Çiftçi kayıt sistemi ve istatistiki veri toplamadaki yetersizlik
- Ortak Piyasa Düzenlerinin oluşturulmasında karşılaşılacak sorunlar
- Diğer .....